

અર્પણ પત્રિકા

આયુર્વેદમાર્તીડ, પૂજ્ય ગુરૂવર્ય,

શ્રી. જાદવજી ત્રિકમજી આચાર્ય

ની પવિત્ર સેવામાં

નિવાસસ્થાન : મુમ્બાપુરી.

ઉદારતા જેમનો સદગુણ છે, સજ્જનતા જેમનું આભુષણ છે,
આયુર્વેદ અને તેના સાહિત્યની સેવામાં જેઓ સદાય મગ્ન
રહે છે, વૈદ્યસમાજ જેમને વંદે છે, સેંકડો શિષ્યો
પ્રત્યે જેઓ પુત્રવત્ પ્રેમ રાખે છે, વૈદ્યસમાજની
ઉન્નતિ જોવા જેઓ સદાય તત્પર રહે છે.

આયુર્વેદ મહામંડળ અને આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠના આત્મા
તરીકે ભારતવર્ષમાં જેમની કિર્તી અને
કાર્યો પ્રસિદ્ધ છે એવા પવિત્ર, દેવતુલ્ય, સદાય
વંદનિય, પૂજ્યગુરૂવર્યની પૂર્ણ કૃપાવડે મેં વૈદ્યકધંધામાં
જે કંઈ યોગ્યતા મેળવી છે, એ તેમની પરમકૃપાનું ફળ છે,
અને તેના સ્મારક રૂપે હું આ “રસાયનસાર સંગ્રહ”
નામનું એક લઘુ પુસ્તક ખીજવાર તેમના ચરણકમળમાં
અર્પણ કરી કૃતાર્થ ધાર્તિ છું

આપનો સદાનો ઋણી

ગોપાલજી કુંવરજી ઠંકુર

આરોગ્યસિન્ધુ ગ્રન્થમાળા પુસ્તક ૨૬ મું

રસાયનસાર સંગ્રહ

જેમાં

આયુર્વેદિક પદ્ધતિથી ધાતુ, ઉપધાતુ, રસ, ઉપરસ, વિપ, ઉપવિપ, ખનીજ, ક્ષાર, રત્ન, ઉપરત્ન અને બીજી રસાયનોમાં વપરાતી મુખ્ય દવાઓનું પદ્ધતિસર વર્ણન તથા સિદ્ધ રસોની બનાવટ, યંત્રો તથા લડીઓની માહિતી, પારદ અને તેના સંસ્કાર તથા કુપીપકવ રસોનું અનુભવ સહિત શાસ્ત્રીય રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

તૈયાર કરનાર :

વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠંકડુર

સંપાદક : “આરોગ્યસિન્ધુ”

તથા

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર (પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ)
વૈદ્યક ચિકિત્સાપદ્ધતિ, બાજીપાલો અને મરી-
મશાલો, બાલચિકિત્સા, સ્ત્રીરોગચિકિત્સા,
આરોગ્યવિજ્ઞાન, ગામડાનોવૈદ્ય, આયુર્વેદિક-
પ્રીત્ક્રીપશન, વૈદ્યક પારિભાત, ઔષધીવિજ્ઞાન
ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ વૈદ્યકપુસ્તકોના કર્તા :

ધી સિન્ધ આયુર્વેદિક કૌર્મસી

કર્તાચી અને મુખ્યક.

બીજી આવૃત્તિ]

[અક્ટોબર ૧૯૪૨

મુદ્રણ પાકું પુકું ઉચ્ચા કાગળ રૂ. અઢી

For F. ...

...

પ્રકાશક:

શ્રી યોગેશ્વરજી કુંવરજી હકકુર

સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી

નાનકયાડ, ડેરાચી.

નાર્મ અધિકાર લેખકને જ્ઞાપિત છે.

અર્પણ પત્રિકા

આયુર્વેદમાર્તંડ, પૂજ્ય ગુરૂવર્ય,

શ્રી. જાદવજી ત્રિકમજી આચાર્ય

ની પવિત્ર સેવામાં

નિવાસસ્થાન : મુમ્બાપુરી.

ઉદારતા જેમનો સદ્ગુણ છે, સજ્જનતા જેમનું આભુષણ છે,
આયુર્વેદ અને તેના સાહિત્યની સેવામાં જેઓ સદાય મગ્ન
રહે છે, વૈદ્યસમાજ જેમને વંદે છે, સેંકડો શિષ્યો
પ્રત્યે જેઓ પુત્રવત્ પ્રેમ રાખે છે, વૈદ્યસમાજની
ઉન્નતિ જોવા જેઓ સદાય તત્પર રહે છે.

આયુર્વેદ મહામંડળ અને આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠના આત્મા
તરીકે ભારતવર્ષમાં જેમની કિર્તી અને
કાર્યો પ્રસિદ્ધ છે એવા પવિત્ર, દેવતુલ્ય, સદાય
વંદનિય, પૂજ્યગુરૂવર્યની પૂર્ણ કૃપાવટે મેં વૈદ્યકધંધામાં
જે કંઈ યોગ્યતા મેળવી છે, એ તેમની પરમકૃપાનું ફળ છે,
અને તેના સ્મારક રૂપે હું આ “ રસાયનસાર સંગ્રહ ”
નામનું એક લઘુ પુસ્તક બીજીવાર તેમના ચરણકમળમાં
અર્પણ કરી કૃતાર્થ ધાઉં છું

આપનો સદાનો ઋણી

ગોપાલજી કુંવરજી ઠંકર

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

સને ૧૯૨૬માં મેં રસાયન સંબંધી મારા અનુભવ સાથેના એક નાના સંગ્રહ આયુર્વેદપદ્ધતિ પ્રમાણે સામાન્ય વૈદ્યો-ડોક્ટરો તથા આયુર્વેદમાં રસ હેનાર જનસમુદાયને મદદરૂપ થઈ પડે તેવો એક ગ્રંથ તૈયાર કરવાનું નક્કી કર્યું, તેની જાહેરાત અપાઈ ગઈ અને લખવાનું કામ પણ શરૂ થઈ ગયું. લગભગ અર્ધું લખાણ તૈયાર થઈ ચુક્યું, તેને છાપવાનું કામ પોતાના પ્રેસમાં શરૂ કરી આપ્યું, આ સમયમાં અર્ધિ નિ. બા. વૈવસ્વતેન ધવાનું હતું. એ સંમેલનને અંગે ગૂઢારે પ્રદર્શન વિભાગનું કામ સંભાળવાનું હતું તથા પ્રેસમાં સંમેલનનું છપાઈકામ ચાલુ હતું એથી અમારું આ રસાયનસારનું કામ અટકી પડ્યું, તેને ફરી શરૂ કરી પૂર્ણ કરવાનાં પાંચ-સાતવાર પ્રયત્ન થયા પણ એ સર્વ નિષ્ફળ રહ્યા. ફરી ફરી તૈયાર થવાની જાહેરાતો અપાઈ પણ મારી પાસે કામનું ક્ષેત્ર એટલું જાણું વધી પડ્યું કે હું એક અક્ષર પણ એ માટે લખી ન શક્યો, તેમ પ્રેસમાં પણ સમયની તંગી રહી, આવી હાલતમાં અમારથી થએલા અનેક શ્રાદ્ધકોની માનણી તો ચાલુજ રહી. સર્વને સંતોષવા પત્રો લખી સાત્વન આપવામાં આવ્યું અને મનમાં એવી ઇમેજ રહેલી કે હમણા એક માસમાં તૈયાર કરી હેયું! પણ આ કામ કો-એવા કપરા દિને શરૂ થએલું કે તે પુરું થાય તેવો એક પણ પ્રસંગ ન મળ્યો. ઉપરે લગભગ શરૂ થયાને ૩૦ માસ થઈ ગયા હવે એ અરસામાં પોતાના મનથી એમ નક્કી કર્યું કે જ્યે તેમ થાય પણ થોડો સમય દરરોજ બચાવી આ કામ અવરથ પુરું કરું જોઈએ, આ દ્રઢ નિશ્ચય કર્યા પછી આ બે-ત્રણ માસમાં દરરોજ અડેક કલાક બચાવી ઉપરે આજે એ કામ પૂર્ણ કરી ચૂક્યા છું.

બીજા આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

સ્ત્રોતોના સ્ત્રોતો સ્ત્રોતોની ખોટી આશરિ પાળાજ વિષદ મમમમાં
બદાર પડે છે, લોકોનો જાણો એ દરેક માટે કમોડીનો મમમ છે, સૈરા
ખર્ચના વસ્તુ મળી નથી જાણોના જાણ અનેક વસ્તુ ઘણી જાણ છે જાણ
પુસ્તકની સાથે માનવી કબી દોષથી ખોટી આશરિ માટે દોષી રાજ્ય
એમ ન દોષા જાણ નેથી મનવડ કબી મન માન્યા સૈરા આપી આ ખોટી
આશરિ નૈયાક કાળી પડી છે, કબી વધારે ન થાય, જાણ જાણી રાજ્યોપન
આ વધારે જાણ ને સરી રાજ્યોપન માત્ર ફેરફાર આ ખોટી આશરિમા
કબીતો આપ જાણ મમમમાં.

[illegible][illegible]

100

[illegible]

રસાયનસાર સંગ્રહમાં આવેલા મુખ્ય વિષયોની પ્રકરણવાર અનુક્રમણિકા

	૫૪		૫૪
ખંડ ૧ લો		સુરભો	૩૫
ધાતુવિભાગ	૧	ખંડ ૨ જો	
સુવર્ણ (સોનું)	૩	રસ-ઉપરસાદિ	૩૬
રૌપ્ય (રૂપું)	૬	પારદમહિમા	૩૬
ત્રાંબુ (તામ્ર)	૮	પારદ	૩૭
લોહ	૧૧	પારદના અષ્ટાંગરકાર	૪૩
નાગ (સીસું)	૧૫	ગંધક	૪૭
કલ્પ (બંગ)	૧૬	હીંગળો (હીંગુલ)	૪૯
જસત	૧૯	રસકપુર	૫૩
કાંસુ (કાંસ્ય)	૨૦	અબ્રક	૫૫
પિત્તળ	૨૧	હરતાલ	૫૮
પંચધાતુ	૨૨	મનશીલ	૬૦
ઉપધાતુ	૨૩	સોમલ	૬૧
સુવર્ણમાણિક્ય	૨૩	ખંડ ૩ જો	
રૌપ્યમાણિક્ય	૨૫	વિષ-ઉપવિષાદિ	૬૩
કાંસ્યમાણિક્ય	૨૬	તેપાળો	૬૩
મોરપુથો	૨૭	ઝેરકાચલાં	૬૪
સિંદુર	૨૮	અરીણ	૬૫
બોદાર	૨૯	ભાંગ	૬૬
ખાપરીયું (રસક)	૨૯	થોર	૬૭
મંકુર	૩૧	ધતુરો (કનક)	૬૭
હીરાકરી	૩૨	વન્ધનાગ (વત્સનાભ)	૬૮
શિલાજીત	૩૩	કણેર (કરવીર)	૬૯

સંસ્થાપનનારે સંપૂર્ણ મંથર સ્થાપના પદોષા તેને ઉમેરો દલી અને
મંથર લેવો મુદ્દર બનાવવાની દોષા દલી ને મર્જા ઉમેરો પૂરી થઈ નહીં,
તેવો મુદ્દર મંથર દુર્વિચાર કરી રાખ્યા નથી એમ મારે અદિ બદલે કરી
દેવ પદે બાલ ન થવાનું કામ્ય એમવનો બનાવ' આ મુખ્ય કામ્ય કદો
• અમુક પદ્ય ને જે ગામે લેવો તે આ મંથર મુદ્દરની બાકાત આ
વિચરના કેવળ તથા મર્જાનુસાર થવું એવી કમળા તથા પાળના દલી, ૫૧૩
• આ રીતે તેવો અમલ થઈ રાખ્યા નથી, દુષ્ટ પદ્ય એવી ઉમેરો રહે છે
• ૫૧૪-૧૧૧ કરી પદ્ય ને જી આરતિ કરી નેવેલથી થઈ ને થાવનો
કર્મ બનવું નહીં, ૫૧૫ ને મર્જા બાકાત રાખવું નથી, તેવો દેવ પ્રમાણની
બાકાત ૫૧૬ ને જી પાલ તે વૈષ્ણવ ચિન્હના આરતિ કેવળ આ રીતે અને
૫૧૭-૧૧૮ ને મુદ્દરના તથા બેલ મારા પા તેવો દુષ્ટ આરતિમા કરી
૫૧૯ ની દલી છે, ૫૨૦નામાં તે દુષ્ટ વિચર બેલની ૫૨૧ ને.

[illegible]

આ અન્યને માટે આયુર્વેદના વિરાજ સમુદ્રમાંથી તેમજ અનેક લેખક વૈદ્યભાઈઓના પુસ્તકોમાંથી પુષ્કળ મદદ લીધી હતી, એ સર્વ ભાઈઓનો આ સ્વર્ગે આભાર માનું છું. હું એ પણ જણાવી આપું છું કે નહિ કંઈ હોતું નથી! જુદા જુદા રૂપે એકજ વસ્તુ અનેક લેખમાંથી પસાર થાય છે તેવુંજ આ છે એમ સમજ લેવું.

વૈદ્યક ધંધામાં છુપાવી રાખવાની ચોર વૃત્તિ હજી પણ આપણા વૈદ્યોમાં છે, હું આ રીતને એક ખરાબ દુર્ગુણ માનું છું અને તેના વિરોધ રૂપે મને જે કંઈ મળે તથા અનુભવ થાય તે વાત આમ સાહિત્ય દ્વારા વૈદ્ય ભાઈઓના ચરણોમાં રજુ કરી આનંદ માનું છું બીજા વૈદ્યો બહો હજી કમતા હોય તેમ કરે પરંતુ હું મારી ફરજ અદા કરી આપું છું.

હજવાની પક્ષી હોસ છે, સમય મળતાં અને સાધનો ભેગા થતાં આખી વૈદ્યક પુસ્તકભાજી તમામ વિષયોપર એકેક સ્વતંત્ર અન્ય રૂપે પ્રગટ કરવી છે. સહકાર અને સાધનો સાથે દૈવી સહાયતા હશે તો સૌ ધીમે ધીમે થતું જશે, દુનિયામાં આરામો કોની પુરી થઈ છે? એ સૌ જાણે તેવી વાત છે. છતાં નિરાશ થવાનું કંઈ કારણ નથી.

ગ્રાહકો, મિત્રો અને મુરબ્બીઓનો માર્ગ સહકાર મને વૈદ્યક સાહિત્યમાં વધુને વધુ કડો ઉતરવાની પ્રેરણા તથા ઉત્સાહ આપે છે, તેમનાજ સહકારથી હું આ દિશામાં વધુ આનંદ વધવાની પ્રવૃત્તિ કરું અને કામ-ધંધા જેમાં દેખીતો હાજ હોય તે પડતો મુકી આને માટે સદાય તત્પર રહી બનતો સમય તેમાં આપું છું. આ સર્વનું કારણ એ ગ્રાહક, મિત્ર કે મુરબ્બી વર્ગનો ઉત્સાહ છે માટે તેમનો પણ મારે આભાર નાનવો જોઈએ.

મનુષ્ય જૂલને પાત્ર છે. મારા હાથે આ કાર્યમાં સમજ ફેરવી, નજર ચૂકવી કે છપાઈખાવાના કારણે જે કાંઈ દોષ કે જૂલ રહેલી જણાય તો તે માટે જામા કરી તેની સુધના મને આપવાની કૃપા કરવી.

૧ લી અક્ટોબર

૯. સ. ૧૯૩૨

આપનો સદાનો મિત્ર,

વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠક્કર

	૪૮	૪૯
સુગંધી (સુગંધ)	૩૦	અંડ ૫ મો
આકેશ	૩૧	કેટલીક રસાયનોપર્યોગી સીમે
પાંચુલી (કાલીચર્ડી)	૩૨	બીયમેનીકપુર
અંડ ૬ મો		ક કુટુંબ-૨૧૨૨
શારદાવનુ અને પ્રા. પ્રિંટ બીયમે	૩૩	કેટલા
શરદાવનુ	૩૪	અપીક
શરદાવનુ	૩૫	સાંત નિવરના. ૧
શરદાવનુ (સીંગ ૨૦)	૩૬	સે ને ને
શરદાવનુ	૩૭	શરદાવનુ ૨૦૧ ૧૧.૩
શરદાવનુ	૩૮	શરદાવનુ
શરદાવનુ ૨૦૧ ૧૧.૩	૩૯	શરદાવનુ
શરદાવનુ	૪૦	શરદાવનુ
શરદાવનુ	૪૧	શરદાવનુ

	५४		५४
भोती (मुक्ता)	१००	गोवरपुट	११२
प्रवास	१०१	लावना	११२
छीप	१०२	लावकपुट	११२
शंभ	१०४	लांडपुट	११२
कोडी	१०५	वालुकापुट	११२
रत्न उपरत्न मोटे नवो		रूपा	११२
मार्ग १०६		शोधन मारलुनुं रक्ष्य	११२
अ'उ ७ भो		अ'उ ८ भो	
यंत्रविलाग तथा परिभाषा		कुपीपकवरसायन	११४
उभययंत्र	१०७	पूरुयद्रोहयस (१)	१२२
वालुकायंत्र	१०७	" (२)	१२३
डोलायंत्र	१०८	" (३)	१२३
पाताणयंत्र	१०८	" (४)	१२३
नणीकायंत्र	१०९	रुससिंदुर (१)	१२४
स्नेहनीययंत्र	११०	" (२)	१२४
कुम्भयंत्र	११०	" (३)	१२५
गर्भयंत्र	११०	हरगौरीरस	१२५
खवलयंत्र	१११	मध्यमद्रोह्य (१)	१२५
तप्तमध्य	१११	" (२)	१२७
पुट	१११	मध्यसिंदुर	१२७
महापुट	१११	तावयद्रोह्य	१२८
गजपुट	१११	तावसिंदुर	१२८
पारादपुट	१११	सिवायद्रोह्य	१२८
कुंडपुट	१११	सिवासिंदुर	१२८
कोपलपुट	१११	व्याधिहरलुरस (१)	१२८

	પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ
આપિદરભુવેશ્વ (૨)	૧૩૦	મહાવંદોદયવટી	૧૩૪
સમીરપદમવેશ્વ	૧૩૦	તાલવંદોદયવટી	૧૩૬
ખંતેશ્વરવેશ્વ	૧૩૧	શિલાવંદોદયવટી	૧૩૬
રેશ્વમંજીરવ	૧૩૧	ખંડ હ મા	
નુર્જાનંદ	૧૩૧	સિદ્ધ રસાયન સંમલ	
આદ્ય તિરેશ્વ	૧૩૨	પૃષ્ઠ ૧૩૭ થી ૨૩૪	
શિવવંદોદય	૧૩૩	(આમાં અ થી ત માનીના	
શિવુત્તરેશ્વ	૧૩૩	અગ્રવંદોદય ૨૦૪ રેનેલી	
નુર્જાનુપતિ	૧૩૪	ખન. ૧૬ અશગદિઅનુક્રમ	
નંદેશ્વ	૧૩૪	પ્રમંજે આપેલી છે	
પૂર્વવંદોદયવેશ્વ	૧૩૪	દવાઆનુ તોલ માપ ૨૩૧	

આરોગ્યસિન્ધુ

નૃપજગતી બ્રહ્મમાં રહે વર્ણવી નિર્ધારિત મીતે
 કેવલ શુદ્ધ રેશ્વ વર્ણિત ૪૪. એમાં રેશ્વ અને આગમના
 વેદોપદોની મૂંઝી કારણ કેવલ આંદે હ. અનુભવી
 કેવલ અને જડી પુણ્યવેશ્વ પરીવર આગમના આંદે
 હ. આંદે નંદેશ્વ ૧૬૪ નુનુનવેશ્વ આંદે ભરત ભગતી
 મુલ્ય આંદે ૧૬૪ નુ ૧૬ ૧-૧-૨ જેમાં એક માત્ર
 ૧૬૩ ૧૦ નંદેશ્વ

આરોગ્યસિન્ધુ પ્રેમ. કુરુચી

॥ ओ३म् ॥

શ્રી ધન્વન્તરયે નમઃ

રસાયનસાર સંગ્રહ

ખંડ ૧ લો

ધાતુ વિભાગ

આર્ય વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં વપરાતી દવાઓમાં વનસ્પતિ અને ખનીજ એવા બે વિભાગ રાખવામાં આવ્યા છે. ખનીજ ઓટલેકે જમીનમાંથી નિકળેલો પદાર્થ, એ પદાર્થને શુદ્ધ કર્યા બાદ તેના લુદા લુદા રૂપ અને ગુણ પ્રમાણે લુદા લુદા નામ આપવામાં આવ્યાં છે અને તેમાંથી ધાતુ, ઉપધાતુ, રસ, ઉપરસ વગેરે બેઠ ગણાયલા છે આ બેઠમાંથી ધાતુ શબ્દનો અર્થ અહિં સમધાતુ એટલે કે સોનું, રૂપું, તાંબું, લોહ, ખંચ, નાચ, ચણદ, આ મુખ્ય ધાતુ ગણાય છે. જ્યારે પીત્તજ અને કાંમું એ બે મીથ્ર ધાતુ ગણાય છે. આવી મીથ્ર ધાતુ આજના સમયમાં ખીજી પણ અનેક જગરમાં મળતી તથા વપરાતી જોવામાં આવે છે પણ દવા તરીકે વપરાયલી હોય તેવું વર્જન આયુર્વેદના રસાયનશાસ્ત્રમાં ખાસ કરી જલ્દુ જોવામાં આવતું નથી. આયુર્વેદમાં સમલોહ અથવા સમધાતુ તરીકે આ ઉપર જણાવેલી સાત ધાતુઓનું વર્જન અને ઉપયોગ જોવામાં આવે છે આ ધાતુઓ

આત્મના સમયમાં અમુક અવયવમાં અને જુદા જુદા સ્થિતિમાં મળતી
 દેવ તેમ જુના પુનરોદય સમયમાં જુનાય છે જુનારે દાતના જાણારે
 અને પિતાનરુદના સમયમાં રૂપાનુ રૂપુ મુદ્દત જુનાતી નથી.
 તેથીજ આ સમયે જ મુદ્દ અવયવમાં અને તે દરના કામમાં પાપરી
 રૂપાવ એવી રીતે અપુર્ણ મુદ્દ નરુદન. વિષયના દરના જાણારે
 પુરી પાડે છે. તે પાત્રોના જાણ રૂપાનુ રૂપુ મુદ્દતી ન દેવ
 તેથી એકબા પદ દરના કામમાં રૂપાવ તે સારો કામ જાણી
 રૂપાનુ મુદ્દત કહેતી નથી.

આથી મુદ્દત જુના દરના રૂપાનુ મુદ્દત ન મળા વિષયના
 દરનાના જાણારે જ કહેતો નથી નાન એ જ કહેતો નથી
 તેથી જાણારે જાણારે મુદ્દત નાન રૂપાનુ મુદ્દત રૂપા
 નથી, કહેતો રૂપાનુ મુદ્દત નાન રૂપાનુ મુદ્દત રૂપા
 મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપા
 મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપા
 મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપા
 મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપાનુ મુદ્દત રૂપા

સમયમાં શામાટે ન લેવો? જ્યાં આવી ચીજો મોટા કારખાનામાં જરૂયાબંધ અને છે ત્યાંથી તેઓ સસ્તે ભાવે આપી શકે છે અને આપણે તેમ કરવા જઈએ તો પ્રમાણમાં થોડી ખર્ચાવતાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે અને ભાવમાં પણ મોંઘી પડે છે, માટે સરળતા હોય અને પુર્ણ સિદ્ધાંત સચવાતો હોય તો લાભ લેવામાં જરાપણ સંકોચ રાખવો ન જોઈએ.

સુવર્ણ (સોનું)

વિવેચન: રસાયનશાસ્ત્રમાં સોનું એ સર્વોત્તમ ઔષધ ગણાય છે. દવાના કામમાં સોનાનીલસમ્ અને સોનાનાવરખ વાપરવામાં આવે છે. દવા માટે જે સોનું તદ્દન ચોક્કસ હોય તેજ વાપરવું જોઈએ, હાલમાં બજારમાંથી શુદ્ધ સોનું ઘણી સહેલાઈથી મળી શકે છે નેશનલની લમડીનું અને ૧૦૦ ટયનું સોનું શુદ્ધ ગણાય છે, વધારે શુદ્ધ જોઈતું હોય તો ઘણા લોકો કુંદન કરેલું સોનું વાપરે છે અને તે સર્વોત્તમ હોય છે. સોનું ખાણમાંથી, ખીજી ધાતુ ને પારદના વેપથી તેમજ ખીજી રીતે પણ સોનું ખનાવાય છે.

શુદ્ધિ: સોનાનાં પતરાં કરી તેને ગૌમૂત્ર, કાંજી, હાથ, તેલ અને કુલ્થીના ક્વાથમાં પાંચ પાંચ વખત તપાવીને ઠરવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે, શુદ્ધ થએલા સોનાને ગરમપાણીથી ઘોષ સાફ કરી લેવું.

શુદ્ધિ પ્રકાર ખીજે: સોનાનાં ખારીક પતરાં લઈ એક શરાવમાં નિચે ઉપર સોનાજેડનો થર કરી વચ્ચે સોનાનાં પતરાં મૂકી અંગારાના અગ્નિમાં બે કલાક સુધી કુંકણી વડે તપાવવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે.

સુવર્ણલસમ્ વિધી: શુદ્ધ કરેલ સુવર્ણનુંચૂર્ણ કરી તેમાં તેન્ત્ર મેલકાજ (સમજાગે) શુદ્ધપારદ નાંખી લીંબુનારસમાં ઘુંટી તેને

સુવર્ણ (સોનું)

સુવર્ણભસ્મ પ્રકાર ત્રીજો : સોનાનાવરક અથવા યોગથી શુદ્ધસુવર્ણનો તમામ બારીક ભૂકો (રેતી માખણ જેવી ય તે) તો. ૨૥ લઈ તેમાં સોમલ કાચો તો. ૨૥ નાંખી તુલશ ખુબ બારીક ઘુટવું, તુલશીનોરસ છુટથી વાપરવો, પછી તે ટીકડી બનાવી લઈ મુકવી ત્રંપુટમાં રાખી કપડામાટી કરી લઈ અગ્નિ આપવો. પછી કાઢી વાટી ફરી તેમાં સોમલ દશ નાંખી એવીજ રીતે તુલશીનારસમાં ઘુટી ગજપુટ લઈકો આવા કુલ્લે દશ પુટ આપવા અને દરેક વખતે અગ્નિ મધ્ય સોમલ પ્રથમ સમલાગે લેવો, પછી બાકીના પુટમાં એ લેવો. તુલશીનોરસ દરેક વખતે બરાબર છુટથી લેવો અને બરાબર કરાવના જવું. જો આ વિધી અનુસાર ભસ્મ આવે તો લાલાશ પડતા રંગની ઉત્તમ સુવર્ણભસ્મ બને ભસ્મ કાંઈપણ રોગમાં વાપરી શકાય છે અને તે સારી બને છે. વાપરવાની રીત, માત્રા, અનુપાત ઉપર લખ્યા જો કે આ ભસ્મ સોમલના યોગથી બને છે તેથી ઉગ્ર થવા બાદબોના મનમાં શંકા રહેશે, પણ તેવું કંઈ જોવામાં આ સોમલથી અનેક ધાતુઓનું મારણ સરસ થઈ શકે છે એ વાત નથી.

ઉપયોગ : સોનાની ભસ્મનું સેવન કરવાથી કાષ્ઠ, શ્વાસ, હૃદયરોગ, ખાંસી, અફ્તી, પાંડુરોગ, વિષવિકાર, નજગાષ, ઉન્માદ, કુષ્ઠ, જીર્ણીકર, ત્રિદોષનર, મગજ વિગેરેનો નાશ થાય છે, ઝોજ, કાન્તી, આયુષ્ય, શુદ્ધિ, વૈ વચ, રમ્ભિ વિગેરેની વૃદ્ધિ થાય છે, ત્રી પુરૂષ અને બાળકો નેના સેવનથી રોગનુકૂળ થઈ નવજન પ્રાપ્ત કરે છે.

માત્રા : ૦૫ થી ૧ રતી અનુપાત : ધી માખ

અપદ્ય : ગરમ, ત્રિદાહી, ખાટા અને તેજવાળા પદાર્થોથી
દૂર રહેવું.

મૂચના : કેટલીક જગ્યાએ મોનાની જરૂર નહિ વાપરતાં તેના
વરખ વાપરવાનો એ જ છે જો કે મોનાનાવરખ પણ મુખમાં
અસરકારક છે. પરંતુ નુરનુજામ વરખ કરતા મુખમાં વધુ સ્ત્રી
માત્ર છે એમ અમાને જાનિય અનુભવ છે

— 60 —

ਸ਼੍ਰੀ ੫ (੩੫)

વિવેચનઃ મુદ્દાદી (નોંધ) અનુમાયી પાટના ઉપમાં
 મનો આજે છે, પદ્મજાને આનુમાયી નીચાલી આવી અનુમા મુદ્દ
 મને વિવેચ છે તથા કેટલાક કીર્તિપાત્ર લેશે ખીજી આનુમાયી
 પદ્મ નાંદી અનુમાને જેમે છે આ કીર્તિ આવીની ઉપરિલિ એ પ્રાપ્ત
 નથી પ્રાપ્ત છે, કલ નાંદે પદ્મ, સીતલ આવી ઉપમ અનુમા છે,
 કલ નર્મકે આંદીની અનુ પદ્મ કલે. પ ત અનં તન કલ તન
 પદ્મકલમાં આજે છે.

ଉତ୍ତର : ଯେହୁଙ୍କୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ତାହା ମୋର ଜ୍ଞାନ ଅନୁସାରେ । ମୋର କୌଣସି ପ୍ରତିବାଦ ନାହିଁ ।

১৯৩৬ সালের ১১ নভেম্বর
 ১৯৩৬ সালের ১১ নভেম্বর
 ১৯৩৬ সালের ১১ নভেম্বর

[illegible][illegible]

વચ્ચે રાખી ઉપર નીચે ગંધકનો ભુકા મૂકી વચમાં ચાંદીનાં પાત્રો રાખી સંપુટ બંધ કરી હલકા પુટ આપવો આ પ્રમાણે ઓળખાઈ જાય. આ પુટ આપવાથી ચાંદીની ઉત્તમ ભરમ બને છે.

રૌપ્યભરમ પ્રકાર બીજો: સુવર્ણમાસિક અને હીરો સમભાગે લઈ તેને ઘરાવમાં નીચે ઉપર મૂકી તેનાથી બમણા ચાંદીના બારીક પતરાં તેની વચ્ચે રાખી સંપુટ બંધ કરી સાત પુટ આપવો, આ પ્રમાણે કુલ ત્રણ સાધારણ પુટ આપવાથી ચાંદીનીભરમ થાય છે.

રૌપ્યભરમ પ્રકાર ત્રીજો: રસસિંદુર બનાવતી કળગલી બનાવવા સમયે કળગલીમાં શુદ્ધચાંદીનું બારીકચૂર્ણ કુંવારનારસમાં ઘુંટી મુકવી શીશીમાં ભરી રસસિંદુર બનાવી રસસિંદુર તૈયાર થયા બાદ શીશી બોલતાં તળીયામાંથી એક પ્રકારના કાળાભરમ મળી આવશે તે ચાંદીનીભરમ છે એમ માની સંપુટ રાખવી પછી તે ભરમને કુંવારનારસમાં ઘુંટી સાત હલકા મારવા આપવા તેમજ મુલાબનારસમાં ઘુંટી તેનાપછી સાત હલકા મારવા આપવા જેથી ઉત્તમ પ્રકારની રૌપ્યભરમ થશે.

રૌપ્યભરમ પ્રકાર ચોથો: ચાંદીના બારીક કરેલા લઈ તેને શુદ્ધ કરી લેવાં, શુદ્ધ કરેલા ચાંદીનાપત્રા તો. ૧૦ ગુદ્દદરતાલ તો. ૨૦ માં લીંણ કે કુંવારનારસમાં મર્દન કરી સાત રાખી મજપુટ દેવો. આ પ્રમાણે પુટ આપતા જતું. આસરે પાંચ દેવા પડે છે. તેમાં દરતાલ ધીમે ધીમે ઘટાડતાં ઠેવડે બંધ કરી કુંવારનારસમાં ઘુંટીને એક મજપુટ આપવા. ઉત્તમ ચાંદીની ભરમ થાય છે. આ ભરમ અનુભવમાં બીજી ભરમે કરતાં ઉત્તમ જાય. મજપુટ લખેલ છે તેમાં હાળાં પાંચ મેર વચ્ચે (અંગૂઠી તો નાખવા ૫. ૧૦માં હલકા અર્ધ આપવાનો છે તોજ સરસ થઈ શકે તે ૧ થી ૧૦ વચ્ચેના સખાંડો

હાસ, કાંજી ગૌમૂત્ર અને કૃત્તીનાકવાયમાં તપાવી તપાવીને સાત સાત વખત ફારવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો: ત્રાંબાનાં પતંગને આમલીનોકવાય, કીંજીનોરસ, કુંવારનોરસ, સુરભુનોરસ, ગાયનુંદૂધ, નાળીયેરનુંપાણી એ દરેકમાં તપાવી તપાવીને સાત સાત વખત શુભ્રવવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે.

સૂચના: ત્રાંબાની શુદ્ધિમાં કે મારણમાં કંઈપણ ન્યુનતા રહી જાય તો તે અતિશય નુકસાનકારક નીવડે છે. માટે પ્રથમ તેની જરાજર શુદ્ધિ કરી અને મારણ પછી જરાજર કરવું.

ભરમ વિધી: શુદ્ધિ કરેલા તામ્રના બૂકાને ખારીક પીસી ગંધક સાથે ધુટી તેની કઞ્જલી કરી લેવી પછી એક માટીનાવાસણમાં (લાંડલીમાં) નીચે ગંધક પાથરી તેની ઉપર તામ્રગંધકની કઞ્જલી જરાજર રાખી ઉપર પછી જરાજર ગંધક ઢાંકી દેવો પછી હાંડીના મોઢાં ઉપર ગંધ બેસવું થાય તેવું ઢાંકણું લઈ તેની વચ્ચે ટચલી આંગળી જાય તેવા (આધારે ચણીભાર જેટલો) ઝેદ કરી ઢાંકણું જરાજર ગંધ કરી (સાંધા જરાજર ગંધ કરવા માટે સિંધાગુણ અને ચીકણીમાટીને પીસી તેનાથી જરાજર ગંધીસેપ કરવો) ઝેદ ખુદસો રાખી જ્ઞાન કપડમટી કરી જરાજર સુકરી લેવું પછી તેને સાધારણ મુલા ઉપર મદ, મધ્યમ અને નિવ એ ક્રમાનુસાર ૨૪ કલાક અગ્નિ આપવો. અગ્નિ આપતાં હિંદમાથી પ્રથમ ગંધકનો પુમાડો થોડા કલાક મુખી વીકળતો રહેશે ત્યારપછી ગંધકની અગ્નિ જગતી જ્ઞાનસો ન્યારે આ અગ્નિ જગતી બધ થાય ત્યારપછી એક પ્રદર જરાજર અગ્નિ આપી ૧૬ પડરા દેવું પછી ગંધીસેપ ખાલી હાંડલીના તળીયામાંથી તૈયાર થયેલી જમ્મ લઈ લેવી. આ ભરમમાં કોઈપણ પ્રકારનો દોષ રહેતો નથી હજી પછી તેને કુંવારનાચ્ચમા, સુરભુનાકદનારચ્ચમાં અને ત્રીવડાના

(તીલકકંઠ) રસમાં ત્રણ ત્રણ લાવનાઓ આપી કુલ નવ ગમપુટ આપવાથી ઉત્તમ તામ્રભસ્મ અને છે.૨

તામ્રભસ્મ પ્રકાર બીજો : શુદ્ધતામ્રનુંચૂર્ણ લઈ તેને તીલવળ (દૂધદૂધ) નારસમાં ઘુંટી ગમપુટ આપવો, આપી રીતે કુલ ૧૨ ગમપુટ આપવાથી ગોળાની મયુરકડીભસ્મ તૈયાર થાય છે.

તામ્રભસ્મની પરિક્ષા : એક કાચના પ્યાલામાં રાત્રે થોડું દહીં લઈ તેમાં થોડી તામ્રભસ્મ નાંખી રાખી મુકનું, સવારે જોતાં તેની અંદર લીલાચપડનોરંગ થએલો જણાય તો તે ભસ્મ કાચી છે એમ મમજી તેનો ઉપયોગ ન કરતાં તેને ખીચી ઉપર બનાવેલા પ્યારે પુટ આપી તૈયાર કરી લેવી.

ઉપયોગ : તામ્રભસ્મ શ્વા, જીર, વૃક્ષ, ગ્રાવ, આમ, કામ, નમદગ્ની, પરીક્ષા, ગાંધારી, અગ્નિ મુર્તિ, પાતકક્રોધન, કૃમિ, મેહકા વિગેરે રોગે લ. રોગથી અથવા ખીચી લેવા નાંખે તેવો લ. ૧૦૦ થી ૨૦૦, કાચો આપે છે.

આચાર : ૧ થી અનુપાતક લઈ અને ૧૦૦ અથવા ૨૦૦ થી લઈ

લોહ

વિવેચન : લોહ એ દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ ધાતુ છે, તેને સર્વ કાષ્ટ મળે છે, તેનો ઉપયોગ પણ કરે છે અને તે દરેકના શરીરમાં પણ છે, પ્રાણીઓના શરીરમાં તે ન હોય તો તે શક્તિહીન ગણાય છે. બગ્ગરમાં લોહ અનેક પ્રકારનું મળે છે, વૈદ્યશાસ્ત્રે તેમાંથી મુખ્ય ત્રણ જાતો ખાસ ગણેલી છે કાન્ત, તીક્ષ્ણ અને મુંડ; કાન્તલોહ માળીને સાફ કરેલું ચોખા સ્વરૂપમાં હોય અને શાસ્ત્રમાં બતાવેલી પરિક્ષા પ્રમાણે સિદ્ધ થતું હોય તેવું હાલમાં જોવામાં આવતું નથી પરંતુ કાન્તલોહની કાચીધાતુ ખાણમાંથી નીકળે છે જેને કાન્તપાણી કહે છે. તે હાલમાં બગ્ગરમાંથી મળે છે, તીક્ષ્ણ અને મુંડલોહ દરેક સ્થળે મળી રહે છે.

સ્વરૂપ : મુખ્યક સ્વરૂપે અથવા તેવીજ શક્તિ ધરાવનાર જે લોહું હોય તેને કાન્ત કહે છે, હાલમાં આજુબ કાન્ત વપરાય છે, કાન્તમાં અનેક ભેદ માનેલા છે પણ તે સવળી જાતનું મળી આવતું હોય તેમ જણાતું નથી, રસશાસ્ત્રમાં કાન્તની પરિક્ષા માટે ક્યું કે કાન્તલોહના વાસણમાં પાણી ભરી તેમાં તેલનું ટીપું નાંખવાથી તે ફેલાતું નથી, પાણીમાં હીંગ વાડી કાન્તલોહના વાસણમાં ચોપડી હોય તો તેની વાસ જતી રહે છે, કાન્તલોહના વાસણમાં કાંઠા મુધી દુધ ભરી નીચે અગ્નિ આપ્યો હોય તો દુધ ગમે તેટલું ચઢે જતાં તે બહાર પડતું નથી આવી પરિક્ષાથી સિદ્ધ થાય તેવું લોહ અત્યારે જોવામાં આવતું નથી પરંતુ નિદ્રાનુલોહ જેને પોલાદ, રૂ કે રડીય કહે છે તે બગ્ગર મળી રહે છે. બગ્ગરમાં ઘોડાઝાપની મળવડ મળે છે તે ઔષધના કામમાં વાપરવા લાયક છે. મુંડ કે જન લોહો ખીડ કહે છે તે ખાસ દવાના કામમાં વપરાતું હોય તેમ જણાતું નથી.

લોહભસ્મ પ્રકાર ત્રીજો : શુદ્ધ લોહનાચુર્ણને ગૌમુત્રમાં ઘુંટી ટીકડીઓ કરી સુકવી ઉપર મુજબ ૫૦ ગજપુટ આપવાથી તેની ઉત્તમ લાક્ષરંગની ભસ્મ થાય છે.

વાયકરણ લોહભસ્મ પ્રકાર ચોથો : પોલાદ (ઉત્તમ લોહ) ચુર્ણ તો. ૨૦, સફેદસોમક તો. ૪, હરતાલ વરકી તો. ૪, પારદ તો. ૪, મધકઆમણસારો તો. ૪, રસકપુર તો. ૨. અધી ત્રીજો વૈષક નિયમો પ્રમાણે શુદ્ધ કરેલી હોય તે લેવી જોઈએ.

વિધી : શુદ્ધલોહમાં સોમક તો. ૧, રસકપુર ખેઆનીભાર, ખરલમાં નાખી કુંવારનારસમાં મર્દન કરી ટીકડી બનાવી સપુટમાં અથ કરી ગજપુટ દેવો. છાણા દરેક વખતે પાંચસેર અંગાલી વજનમાં લેવા. પછી કાઢી ખારીક વાટી તેમાં હરતાલ તો. ૧ તથા રસકપુર ખેઆનીભાર નાખી ઉપરની રીતે ખીજો ગજપુટ દેવો. ત્રીજીવારમાં મધકનો ને ચોથીવારમાં પારદનો એજ રીતે ઘુંટીને ગજપુટ દેવો. રસકપુર દરેક વખતે નાખવું. આ પ્રમાણે વારાફરતી ચાર ચાર પુટ દરેકના કુંવારનારસમાં ઘુંટીને ગજપુટ દેવા. જેવડે ભસ્મ તૈયાર થાય ત્યારે તેને તેટલાજ વજનની ખીરણુટી લાવી લોહભસ્મ સાથે કઠાઈમાં નાખી મેદાનમાં ચુલાપર રાખી અમિથી બાગવું અને હલાવતા જવું. નમામ બળી રાખ થાય, ભસ્મ લાલ અને ત્યારે ઠંડુ થવા દેવું, પછી ફુંકે મારી રાખ ઉઠાવી દેવી અને બારેવજનની ભસ્મ રહે તે ઉતારી ખરલમાં ખારીક વાટી કપડાણુ કરી ગાટલીમાં ભરી લેવી આ મરન લગકા. પાછીમાં નજે એવી લાક્ષરંગની અને છે.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ રતી. **અનુપાન :** મલાઈકે માખણુ સાથે.

ઉપચાર : પાતુક્ષીજ્વા, નજગાદ, દસ્તદોષથી આવેલી મગંદરી, પાડુ. અચકિત, શીશસ વગેરે મટાટી પૂર્ણ તાદાન આપે છે.

પથ્ય : શીરો, પુરી, રોટલી, ઘી, દૂધ, સાકર, દાળ, ભાત, મરી, સિંધવ વગેરે ખવાય.

નોંધ : આ પાઠમાં કપુર અને રસકપુર એમ બે મત છે, ગુણની નજરે કપુર ન લેતાં રસકપુર લેવું ગોચ્ય છે.

ઉપરની પ્રથમની ત્રણ રીતે તૈયાર કરેલી ભસ્મને કલ્મણીના કે શુદ્ધ હીંગુલના પુટ આપવા હોય તો આપી શકાય છે, અને તે માટે ૫૦ તોલા લોહભસ્મને ૧૦ તોલા હીંગુલ કે કલ્મણી સાથે કુંવારનારસમાં ઘુંટી ટીકડીઓ કરી સંપુટમાં બંધ કરી ફક્ત એકજ ગજપુટ આપવાથી ઉત્તમ અને બગવાન ભસ્મ બની જાય છે, એ સિવાય આંબજાનારસમાં, દાડમનારસમાં અને જાંબુનારસમાં ભુદા ભુદા પુટ આપવાથી ભસ્મ વિશેષ ઉત્તમ બને છે. જે જે રોગ માટે ભસ્મ વાપરવાની દરજ્જા હોય તે તે રોગ માટે ઉપર બતાવેલી ઓળખાણથી પસંદગી કરી તેના પુટ આપવા જોઈએ. x

જરૂરી ખુલાસો : મોટા સંદેશમાં લોહને સધાડા ઉપર ચઢાવી તેનું ચુર્ન સંદેશાથી કરાવી લેવાય છે અને તે ચુર્નની ગુણિ સારી રીતે થઈ શકે છે માટે તે મેળવવા ફાટીના કબી.

ઉપયોગ : પાંડુ, રાધ, નબળાઈ, જઘાપચ્છા અગ્ર મોચ્છ, સંમદખી, પ્રમેદ, મેદોચ, મૂઠમ, વિરિચિત્ત, ગુણપિત્ત, કન્યા મરત, ફટ, રક્તપિત્ત, નેત્રોચ્છા વિનેરે મટાડી આપવન નાન મતાં છે તથા નિરોગનાત્રક અને બગ, વિષ તથા આયુષ્યવર્ધક છે.

આવક : ૨ થી ૬ રતી. અનુપાત : નથ અને પાંડુ કે સાકર અને ઘી અથવા મેનનુઆર.

અર્થ : કે.દર્મ, નેત્ર, ખટાચ, નરેન્દ્ર, સંદેશા અને પાંડુ (સંત્યાંક) વિનેન્દ્રી દુરે વેદુ.

અર્થ : ૧૦૦ ગ્રામ. કાંદુચુર્ન ૫૦ ગ્રામ. ૨. પી. દમર ૨૫ ગ્રામ. ૩. દા. ૧૦૦ ગ્રામ. ૪. નેત્ર ૧૦૦ ગ્રામ. ૫. મેદ ૧૦૦ ગ્રામ. ૬. મૂઠમ ૧૦૦ ગ્રામ. ૭. વિરિચિત્ત ૧૦૦ ગ્રામ. ૮. ગુણપિત્ત ૧૦૦ ગ્રામ. ૯. કન્યા મરત ૧૦૦ ગ્રામ. ૧૦. ફટ ૧૦૦ ગ્રામ. ૧૧. રક્તપિત્ત ૧૦૦ ગ્રામ. ૧૨. નેત્રોચ્છા ૧૦૦ ગ્રામ. ૧૩. મટાડી ૧૦૦ ગ્રામ. ૧૪. આયુષ્યવર્ધક ૧૦૦ ગ્રામ.

નાગ (સીસુ)

વિવેચન: નાગને ગુજરાતીમાં સીસું કહે છે, અજરમાંથી તે મોટી પાટ રૂપે મળી આવે છે તે ઘણું વજનદાર હોય છે અને કાપતાં પોતું જણાય છે. સિદ્ધર, સફેતો, સુરમો અને બોદાર એ બધા સીસાના ક્ષાર છે. જે સીસું કાપવાથી ચમકદાર નીકળે, ઉપરથી કાળું અને વજનમાં ભારે હોય, તે દવા માટે ઉત્તમ છે.

શુદ્ધિ: સીસાને લોહાના વાસણમાં મૂકી અગ્નિ ઉપર ગરમ કરવું જ્યારે તેનો રસ થાય ત્યારે તેને તેલ, ઊંચ, ગૌમૂત્ર, કાંજ અને કમળીનાકવાથમાં અનુક્રમે સાત સાત વખત ઠારવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે. શુદ્ધ કરતાં સીસું ખુબ ઘટી જાય છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો: સીસાને ગરમ કરી તેનો રસ થયા પછી તેને આકડાનુંદૂધ, ત્રીફળાનોકવાથ અને કુંવારનારસમાં સાત સાત વખત ઠારવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે.

નાગભસ્મ વિધી: શુદ્ધસીસાને કઢાઈમાં નાંખી અગ્નિ ઉપર મૂકી તપાવવું, રસ થાય ત્યારે તેમાં આકડાનાંદૂધ નાંખના જવું અને આકડાનાકાંડાથી દલાવતા જવું જેથી તેની ખારીક ભસ્મ થઈ જશે, બન્નમ થયા બાદ એકાદ દિવસ ચૂલાપર તપાવવા દેવું પછી તેને ઠંડી થયા બાદ કપડાંબાંધી ફરી તેમાં આદ્રમે ભાગે શુદ્ધમનથીય નાંખી ત્રીપુનાચ્છમાં મુકી ટીકડીએ ફરી મુકરી મંપુટમાં મૂકી દલકો પુટ આપેલા આ પ્રમાણે કુલ ૫૦ પુટ આપવાથી ઉત્તમ નાગભસ્મ અને ફે, નાસાને લંબેલા મગપુટ દલકો આપવાથીજ તેની ભસ્મ અને છે તે ખાનમાં રાખવું.

નાગભસ્મ પ્રકાર બીજો: ઉપરની વિધી અનુસાર કઢાઈમાં ભસ્મ કર્યા પછી તે ભસ્મને વડનાપાનનારસમાં મુકી ટીકડીએ

મિત્રકલ્પ કહે છે જ્યારે શુદ્ધકલ્પને ખુર કહે છે તે નરમ, શ્વેત અને મૃદુ હોય છે, આવી કલ્પ દવાના કામમાં વાપરવી જોઈએ.

શુદ્ધિ: કલ્પને એક વાસણમાં નાંખી અગ્નિ ઉપર મૂકી તપાવવાથી તે તરત પીગળી જાય છે તે પીગળેલી કલ્પને તેલ, ઊંચ, ગૌમુત્ર, કાંજ અને કુલથીના કયાયમાં અનુક્રમે ત્રણ ત્રણવાર તપાવી રસ કરી કારવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો: નગોડનારસમાં હળદરનુંચૂર્ણ નાંખી તેમાં કલ્પ રેડવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે, આ ક્રિયા ત્રણ વખત કરવી જોઈએ.

સાવચેતી: કલ્પનિારસ કાષ્ઠપણ પ્રવાહીમાં નાખતાંજ બહુ અવાજ કરી ઉડે છે અને ઘણી વખતે ટુશીયારી ન રાખતાં બપંકર પરિણામ આવે છે માટે લાંબી સાથુસી લઈ દુર ઉભા રહીને જે વાસણમાં રસ રેડવાનો હોય તે વાસણના મોઢા ઉપર લગભગ અર્ધથી એક મણ વજનનો ઘંટીનો નીચેનો પડ મુકી દેવો જોઈએ અને તેના ઈંદ દ્વારા એ કલ્પનિારસ રેડવો, આ ઈંદ બહુ નાનું હોવું જોઈએ કે જેથી ઉડવાનો ભય રહે નહિ.

ભસ્મ વિધી: લોહાનીકલ્પને ચુલે ચઢાવીતેમાં કલ્પ નાંખી લોહાના તાવેથાથી દહાવતા જતું, તેમાં ખાખરાનાંપુલ (પત્તાપુષ્પ) થોડાં થોડાં નાખતા જતું અને દહાવતા જતું આ પ્રમાણે શેર કલ્પમાં અર્ધો શેર પુષ્પ નાખતાં લગભગ પાંચ છ કલાકે ભસ્મ થઈ જશે. ચુલામાં તાપ ઘણોજ સારો રાખવો જોઈએ. આ પ્રમાણે જન્મ દવા આદિ, તિવ્ર અગ્નિપર ચોવીસ કલાક મુકી દેવી, પછી તે ફરી તાપ તારે તેને ઉતારી કપડાણ કરી કુંવારનારસમાં જરાજન મુકી તેની બે તોલાની ટીકડીઆ જનારી તડકાના ખુબ ચુકાવો લેવી

બરાબર સુકાઈ જાય ત્યારે પચીસથી પચાસ ઠાણાંનો દહકો અગ્નિ આપવો, આ પ્રમાણે બે થી પાંચ પુટ આપવાથી મુંદર સ્વેતરંગની ભસ્મ બની જશે.

બંગભસ્મ પ્રકાર બીજો : કડાઈમાં કલ્ક નાંખી ગરમ કરી તેમાં અધાડાનુંપંચાગ અથવા અજમો કે આંબલીનીઝાણ થોડું થોડું નાંખતા જતું અને દલાવતા જતું. ધીમે ધીમે દલાવતાં ભસ્મ થઈ જાય ત્યારે તેને ડંડી ચવા દઈ કપડાંછાણ કરી લેવી, કપડાંછાણ કરેલી ભસ્મ બે એક શેર હોય તો તેમાં ૦૧ શેર શુદ્ધરતાણ નાંખી કુંવારનારસમાં ઘુંટી નાની ટીકડીઓ કરી સુકવી સપુટમાં બધ કરી દસશેર પીપગાનીઝાણ વચ્ચે સપુટ રાખી આંચ આપવાથી ભસ્મ થશે આ પ્રમાણે દસ પુટ આપવા બોધ્યો. દરેક વખતે દરતાણ નાખતા જતું બોધ્યો જેથી ઉત્તમ ભસ્મ થાય છે. આ ભસ્મ કાળી અને છે.

બંગભસ્મ પ્રકાર ત્રીજો : કડાઈમાં કલ્ક નાંખી ગરમ કરી તેમાં પીપગાની અને આંબલીનીઝાણનું મિશ્રણ (ચુન) થોડું થોડું નાંખતા જતું અને દલાવતા જતું ભસ્મ થવા બાદ કપડાંછાણ કરી કલ્ક તેમાં નેરલીજ દરતાણ નાંખી લીથુનારસમાં ઘુંટી ટીકડીઓ કરી સુકવી દહકો પુટ આપવા એવા કુલ દસ પુટ આપવા માગ પુટથી દરેક વખતે દરતાણ બંધથી દસમા બને લેવી જોઈએ બાનો રંગ પત્ત કાળાજ થશે.

મુદ્ર : પૌષ્ટિક, મુવક, દિપત, પાચન અને નીતન છે તથા પ્રત્યેક મહાગુણ અને પાતુને નજરનુ કરનાર છે, તેમજ મુદ્રાનના, દર્શન, પ્રેરક, વિષાધ, દન, મુક્ત, પાંડુ, દરેક, કુટુંબ, મુન, ઉદર, નવન, જે મુદ્રાનના વિશેષ મહત્તી નાણાં છે.

આયા : નવન, અનુષ્ઠાન : નવનુ કે નવ નામે

જસત

વિવેચન : જગરમાંથી જસતની મોટી તેમજ લાંબી કે ચોરસ પાટ મળી આવે છે તેને કાપતાં રંગે સફેદ અને ચકચકતું દેખાય છે, તેમાં જો મોટા મોટા દાણા હોય અને વજનમાં ભારે હોય તો તે ચોકળી અને હિતમ જસત ગણાય છે, અને તે દવાના તથા અંજનના કામમાં વાપરવા યોગ્ય છે.

શુદ્ધિ : જસતને એક લોઢાનાં વાસણમાં ચુલા પર મુકી ગરમ કરવું, રસ થાય એટલે તેને તેલ, ઊંચ, ગૌમુત્ર કુલથીનોકવાય અને કાંજી વિગેરેમાં અનુક્રમે ત્રણ ત્રણ વાર ઘરવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે. શુદ્ધ કરતાં જસત પણ પડી જાય છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો : જસતનારસને એકલીસવાર દુધમાં ઘરવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે.

સૂચના : જસતની શુદ્ધિ કરતી વખતે તે અંગની માફક હોટે છે માટે અંગમાં ખતાવેલી રીતે પ્રમાણે તેની શુદ્ધિ કરતાં સંભાળ રાખી શુદ્ધિ કરવી જોઈએ, શુદ્ધિ કરતી વખતે જસતનો મેલ (અમ્મનારૂપમાં બળેલો જસતનો ભુક્કો) બહુજ છુટો પડતો જાય છે તેને ફેંકી ન દેતાં બરાબર તાપ આપી, ઓઘાળી સાફ કરી શુદ્ધ કરી બરમ બનાવવાના કામમાં ઘણ સેવો (જસતના મેલના ભુક્કામાં નવસાર તથા મોળ થોડો થોડો મેળથી બરમ કરવાથી તેમાંથી જસત છુટું પડે છે.)

ભરમ વિધી : લોઢાનીકાઠમાં શુદ્ધજસત નાંખી તેને ચુલાપર મુકી તાપ આપી પીગળાવી તેનો રસ કરવો, તેને ઝીંબડાના કાપી પીને પીમે દવાવા જતુ અને તેમાં ખસખસના ડોડવાનુંચૂર્ણ અને જડનું સમતાને કરેલું ત્રિધનુ નાખતા જતું, ચાર ૭ કલાક સખત ચમીની આંચ સાથે આ ક્રિયા કરવાથી લીઝારંગની ભરમ તૈયાર થઈ તેને ચોટીચર તાપ ઉપર રહેવા દેતાં પેરાયનુકુલ રંગની

ભસ્મ તૈયાર થયો તે ભસ્મને ઠંડી થયા પછી કપડાંજાલુ કરી તેને દહીંની મલાઈમાં ઘુંટી ટીકડીઓ જનાવી સુકવી સંપુટમાં બંધ કરી ગજપુટ અગ્નિ આપવો. આ પ્રમાણે દહીંની મલાઈના અને કુંવારનારસના દસ દસ ગજપુટ આપવાથી ઉત્તમ પ્રકારની ખુલ્લતા પીળારંગની જસતભસ્મ તૈયાર થશે. ક્યારે લાલરંગની થાય છે.

ગુણુઃ ગર્ભાશયમાંથી થતા શ્રાવને અટકાવનાર અને શરીરમાં કૌશલ લાવનાર છે. પ્રદરરોગમાં તેનો સારો ઉપયોગ થાય છે. ઠંડી ફાવાથી તે પ્રમેહ, પાંદુ, આંખનાંદરદોમાં વાપરવી કાયદાકારક છે અને ફિરતીરિયા, અપખંભાગ, વાતવ્યાધિ, નેત્રરોગ વિગેરે માટે સારો કાયદો આપે છે અને પૌષ્ટિક છે.

પ્રમાણુઃ ૨ રતીભાર, માખણ કે મધ સાથે.

ધૃષ્ટઃ સાદો ઓગાક લેવો. ગરમ પદાર્થો ન લેવા જોઈએ, પૌષ્ટિક પદાર્થો લેવાની જરૂર છે.

૮૮૦૦૨૦૮૦

કાંસુ (કાંસ્ય)

વિવેચનઃ કાંસુ એ મિથ્ય ધાતુ છે તેની જન્યાયદ ગ્રાંજી આફ બાજ અને કલ્પ એ બાજ બેળાવી કરવાનાં આવે છે. ગુરુગત નરકનું મુદ્ધ કાંસુ ઉત્તમ ગુણાય છે ત્રીજી અરગતયાજી કેમગ લીનું. નરક અને તપાવવાથી લાલરંગનું થાય તે કાંસુ દસ મંત્રે ઉત્તમ છે.

ગુણુઃ કાંસાનાં બાગીક પતંગ વાત નવાવી તપ હિં નૌન રમ તેને માત્રસરે કારકર્થી તેની મુદ્ધિ થાય છે અથવા ત્રીજી નરક પતંગે મુદ્ધિ કરી લેશે.

ભસ્મ વિધીઃ કાંસના પતંગના પચ્ચ પ્રમ ન નરક પતંગ નરકના નરક તેને વિંજુનારેનના પુટી પતંગ ઉત્તમ નરકી નરક નરકી નરકી નરકપુટ અગ્નિ આપવો, આરક થાય નરકપુટ નરક પતંગ ઉત્તમ અન્ન થાય છે.

કાંસ્યલસ્મ પ્રકાર બીજો: જ્યખાર, સાજખાર ટંકણખાર અને પંચલવણ એ સર્વને લીંબુનારસની અંદર ખુબ કુંડી તેનો કાંસાના પતરાંપર લેપ કરી અંપુટમાં બંધ કરી ગજપુટ આપવો. આવા પાંચ ગજપુટ આપવાથી તેની ઉત્તમ લસ્મ થાય છે.

સૂચના: કાંસાની શુદ્ધિ તથા લસ્મ પિત્તળ પ્રમાણે પણ થઈ શકે છે.

શુદ્ધિ: કફને કાઢનાર, આંખને હિતકારક તેમજ કૃમિ, કુષ્ટ, વાતપિત્ત વિગેરે વ્યાધિઓમાં ફાયદાકારક છે. અગ્નિ પ્રદિપ્ત કરનાર અને ઉષ્ણવિર્થ છે.

માત્રા: ૨ રતી. **અનુપાન:** મધ.

પિત્તળ

વિવેચન: પિત્તળ એ મિશ્ર ધાતુ છે, અને તે તાંબા તથા જસતની મેળવણીથી થાય છે, જે પિત્તળ સોનાના રંગ જેવું હોય તે દવાના કામમાં ઉત્તમ સમજવું, પિત્તળનાં ખારીક પતરાં બગરમાં તૈયાર મળે છે તે અથવા તેના ખારીકતાદ મળે છે તે ઔષધના કામ માટે વાપરવા યોગ્ય છે.

શુદ્ધિ: પ્રથમ પિત્તળનાં ખારીક પતરાં હાથ તેને ગૌમૂત્રમાં એક પ્રદર મુકી ખુબ ઉકાળી લેવાં ત્યારબાદ તેને તથાથી તેલ, ડાઘ, કાંજી, ગૌમૂત્ર અને કળથીનાકવાથમાં ત્રણ ત્રણવાર ઠારવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો: પિત્તળનાં પાતળાં પતરાંને તથાની નંગાંનાસમાં આગ વખત ઠારવાથી કે નંગોનારસમાં લીમંતુ (ખાગદરે) ચૂર્ણ નાખી તેમાં એક પ્રદર ખાંડવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે પછી તેને મરમખાંડથી પોષ સાફ કરી લેવાં.

ઉપધાતુ

આથી પહેલાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે સાત ધાતુઓ આયુર્વેદમાં મુખ્ય ગણાય છે, તેવીજ રીતે સાત ઉપધાતુઓ પણ મુખ્ય ગણાય છે. અને તેનો ઉપયોગ ધાતુની અવેજમાં કાંઈ કાંઈ રચણે કરવામાં આવે છે. જેવી રીતે મોટા અમલદારની ગેરહાજરીમાં તેના દાસ નીચેનો અમલદાર કામ ચલાવી આપે છે તેવી રીતે ધાતુઓના સ્થાનમાં ઉપધાતુઓવડે કામ લઈ ચકાય છે, સોનાની અવેજમાં સુવર્ણમાક્ષિક, ચાંદીની અવેજમાં ગૌપ્યમાક્ષિક, તામ્રની અવેજમાં મોરચુચુ, કલાઈની અવેજમાં બોદાર, સીસાની અવેજમાં સિંદુર, જસતની અવેજમાં ખાપરીયું તેમજ લોહાની અવેજમાં મંકુર આ પ્રમાણે સાત ધાતુઓમાં સાત ઉપધાતુઓ એક બીજાનું કામ ચલાવી આપે છે જેથી ધાતુઓની માફક ઉપધાતુઓની પણ અરાબર શુદ્ધિ અને તેનું મારણ કરી લઈ કામમાં લેવી જોઈએ.

સુવર્ણમાક્ષિક (સોનામાખી)

વિવેચન : સુવર્ણમાક્ષિક જગ્ગરમાં ઘણી જાતનું મળે છે. તેમાંથી ખડે બોટું ઓગળીને અથા વેંચો વાપરતા હશે કે કેમ તે વાત ચંકારપદ છે, કારણકે જગ્ગરમાં રૌપ્યમાક્ષિક અને કાંસ્યમાક્ષિક ધણેબાળે પેપારીઓને લાં મળતું જણાય છે. સુવર્ણમાક્ષિકના મોટા પીળાચવાળા અંકચુકા, ચકચકીત દુકા આવે છે તે ખડે સુવર્ણમાક્ષિક છે, તેને દાસ લગાડવાથી કે જરા ધસવાથી તેનો કાળાચવાળો રંગ દેખાય છે અને તેમાં મુખ્યત્વે ચંધક અને લોહાનો તથા તામ્રનો અંશ હોય તેમ જણાય છે, જ્યારે રૌપ્ય અને કાંસ્યમાક્ષિક જગ્ગરમાં નાના નાના પાત્તાદાર, આખી ચમકવાળા, સોનેરી કે રૂપેરીરંગના જે દુકા મળે છે તે છે. તેના ગુણના અને સુવર્ણમાક્ષિકના ગુણમાં અલગત ફેરફાર છે,

લખ એક મોટા વાસણમાં કે કડાઈમાં નાખી પાણી 'મેળવી દવારી ખૂબ ચોળી ઘોષ લેવું, ત્યારે પાણી બધું ઉપર આવી જાય અને રૌપ્યમાસિક તળાએ બેસી જાય ત્યારે ઉપરના પાણીને ધીમે ધીમે કાઢી નાખવું એમ કરતાં પાણીનો સ્વાદ ચાખી જોતાં ખારો ન જામે ત્યાં પાણી નાંખવું અને બીજું પાણી ભરી દેવું. આ પ્રમાણે પાણી કાઢવું અને બરવું એમ કરતાં પાણીનો સ્વાદ ચાખી જોતાં ખારો ન જામે ત્યાં પાણી નાંખવું બંધ કરી તેને સુકવી લેવું અને લોગનાખરજમાં ઘુટી કપડાંબાંધી કરી લેવું.

ભરમ વિધી: ગુરુ દરેક શૈષ્યમાસિકના બ્રૂકને લીધુનારસમાં ધુડી રીક્ટીઆ બનાવી સપુટમાં રાખી ગજપુટ આપવો, આ પ્રમાણે લીધુનોગ્ન, કુલથીનોકવાય અને એરંડીયુતેત્ર એ દરેકના બ્રૂકને એમ કુલ ૭ પુટ આપવાથી શૈષ્યમાસિકની ઉત્તમ ભરમ થાય છે.

સ્વાચ્છતા : માલિકની શુદ્ધિ કરતી વખતે પુમાડા અને બકા સાથે કે આ પુમાડાના નંધકની મેમ દોષ કે માટે ખુફી જવાએ ભાવેનીથી કામ કરવું.

ઉપયોગ: પાઠ્ય પ્રમેદ, કુટુંબ નિયંત્રણ, મનની પથંગી,
નિર્મિત વિનંતે મટાડું જે

भावाः २ - ०१)

અનુપાલ: ૧૫૫ ૬ ૧૧.

अन्यभाषिः

১৯৩৬ সালের ১২ মার্চ তারিখের
 নং ১৭৮-এর আদেশ অনুযায়ী এই বিবরণীতে উল্লিখিত
 বিষয়গুলি।

प्रति: श्री श्री गुरुदेव, जयपुर

ભસ્મ વિધી : સુવર્ણ અને શૈખમાક્ષિક પ્રમાણે.

ઉપયોગ : પ્રમેહ, અડચી, પાંકુ, સગ્રહણી, સોગન, ક્ષય અને વૃદ્ધાવસ્થાને મટાડનાર છે.

માત્રા : અનુપાત : સુવર્ણ અને શૈખમાક્ષિક પ્રમાણે.

મોરચુથો

વિવેચન : મોરચુથો એ ત્રાંબાનો છાર છે, તે પ્રચલિત વસ્તુ છે, બગ્ગરમાંથી તેના આસમાનીરંગના કટકા પાસાદાર રૂપમાં મળી આવે છે. મોરચુથું પરદેશથી આવે છે.

શુદ્ધિ : મોરચુથાને ખારીક વાટી ખરવમાં નાંખી લીંબુનારસમાં ત્રણ દિવસ ધુંટી ટીકડી કરી સુકવી પછી તેને તવાપર મુકી કુસાવી લેવું અથવા સંપૂટમાં બંધ કરી દરરોજ પૂટ આપવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો : મોરચુથાને કાંજમાં ઉકાળી સુકવી લેવું પછી તેના ત્રીણા દુકકા કરી કપડાની પોટલીમાં બાંધી પ્રાણાવનમાં ગાય, ભેંસ અને બકરીનામુતમાં ત્રણ પ્રદર સુધી બાફ આપવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે પછી તેને લીંબુનારસમાં ધુંટી સુકવી તવાપર સેકી લેવું.

ભસ્મ વિધી : ગંધક તો. ૨, ટંકબુ તો. ૨, મોરચુથુ તો. ૮ આ સાથે મેગવી લીંબુનારસમાં બગ્ગર ધુંટી શરાવનંપુટમાં બંધ કરી કુકટ-પુટ આપવા, આ પ્રમાણે કુલ ત્રણ પૂટ આપવાથી તેની ઉત્તમ ભસ્મ થાય છે. (દરેક વખતે ટંકબુ અને ગંધક નવું લેવું અને લીંબુનારસમાં ધુંટવું.)

ઉપયોગ : ચક્ર, કફ, પિત્ત, ત્રિવિધાર, હાનીનારોમ, શ્વેત, કાંડ, જર, અન્નચિત, મગજબ, ચૂક વિગેરે મટાકે છે. જીર્ણનિષ્કાર.

માટે પુર્ણ ખાતી કરી સુવર્ણમાણિક મેળવીનેજ વાપરવી. ઘણી જગ્યાએ સુવર્ણભરમના અભાવે સુવર્ણમાણિકભરમ વપરાયું હોય એમ જોવામાં આવે છે પણ તે બરાબર નથી.

શુદ્ધિ : સુવર્ણમાણિકના કકડા લાવી તેને ખાંડી ઝીણા શ્રેષ્ઠ કરી તેમાં તેનાથી ત્રીગતભાગે સિંધાલુણ મેળવી લીંબુનારસમાં મુટી લોડાની કકાદમાં નાંખી નીચે ખુબ તાપ કરવો અને લોડાની કકડીથી હટાવના જવું. તપીને ખુબ લાલ થાય એટલે નીચે ઉતારી લેવું. આ માણિક શુદ્ધ ગણાય છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો : સુવર્ણમાણિકનો ખારીક બૂકા કકાદમાં નાંખી ચુંક ચડાવી અને તેને ખુબ અગ્નિ આપવો. તેમાં અનુક્રમે ઝાણનારસ, કુપ્પ, ઘી, એરડીયુંતેલ વગેરે વારાફરતી નાંખના જવું અને હટાવના જવું એથી સુવર્ણમાણિકની ઉત્તમ પ્રકારે શુદ્ધ થાય છે. આ ક્રિયામાં તાપ ખુબ કરવો જોઈએ, સોંપવું કરવાનું રથાન મકાનથી નહીં ખુટું તે વૃ જોઈએ કેમકે તેમાં સંધકનોઆમ દોવાથી પુમાડો નીકળે અને સંધકનો પુમાડો આસમાં જતાથી નીકળે. આ પ્રકારે શુદ્ધ કરી આપે છે માટે આ શુદ્ધિ થાય છે.

બરબ વિધી : સુવર્ણમાણિકના ખારીક ચૂર્ણને સિંધાલુણ, કુપ્પ, ઘી, એરડીયુંતેલ વગેરે વારાફરતી નાંખના જવું અને હટાવના જવું એથી સુવર્ણમાણિકની ઉત્તમ પ્રકારે શુદ્ધ થાય છે. આ ક્રિયામાં તાપ ખુબ કરવો જોઈએ, સોંપવું કરવાનું રથાન મકાનથી નહીં ખુટું તે વૃ જોઈએ કેમકે તેમાં સંધકનોઆમ દોવાથી પુમાડો નીકળે અને સંધકનો પુમાડો આસમાં જતાથી નીકળે. આ પ્રકારે શુદ્ધ કરી આપે છે માટે આ શુદ્ધિ થાય છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો : સુવર્ણમાણિકના ખારીક ચૂર્ણને સિંધાલુણ, કુપ્પ, ઘી, એરડીયુંતેલ વગેરે વારાફરતી નાંખના જવું અને હટાવના જવું એથી સુવર્ણમાણિકની ઉત્તમ પ્રકારે શુદ્ધ થાય છે. આ ક્રિયામાં તાપ ખુબ કરવો જોઈએ, સોંપવું કરવાનું રથાન મકાનથી નહીં ખુટું તે વૃ જોઈએ કેમકે તેમાં સંધકનોઆમ દોવાથી પુમાડો નીકળે અને સંધકનો પુમાડો આસમાં જતાથી નીકળે. આ પ્રકારે શુદ્ધ કરી આપે છે માટે આ શુદ્ધિ થાય છે.

થોડો નાખતાં જવું અને લોદાના નવેતાથી ઘુટતા જવું આ પ્રમાણે
બે પ્રકર સુધી કરવાથી મુવર્ણમાસિકની લાલચગતી લાભ મળે જશે.

ઉપયોગ: પાંકુ, કમળો, હલીમક, વાતપિત, શ્વેતરોગ,
મૂત્રરોગ, નબળાઈ, સોજા, નેત્રરોગ, કુષ્ઠ, અર્શ, જીર્ણપ્રમેહ વિગેરેમાં
મુવર્ણમાસિક ફાયદાકારક છે. તેનો મુખ્ય ગુણ શોષક અને પૌષ્ટિક છે.
તેમજ સ્ત્રીઓના ગર્ભાશયને તાકાત આપે છે.

માત્રા: ૨ રતી. અનુપાન: ત્રિફળા, કડુ, સાકર, મધ
અથવા ઘી ચોટી ગમે તે રેગાનુસાર.

રૌપ્યમાસિક

વિવેચન: રૌપ્યમાસિક એ આંદોની ઉપધાતુ ગણાય છે,
ખત્તરમાંથી તે નાના નાના દુક્કા રૂપે મળી આવે છે, રંગે જરા
સફેદ અને ચમકદાર પાસા હોય તેવું રૌપ્યમાસિક જોઈ દેવાના કામમાં
વાપરવું જોઈએ.

શુદ્ધિ: એક રોર રૌપ્યમાસિક ઢાવી નેને ખાંડી બૂકો કરી
લેવો પછી તેને લોદાની કાષમાં નાંખી તેમાં અધોરોર સિંધાજીવળ
અને દોઢરોર એરંડીયું તેલ નાંખી ચુલે ચડાવી નિચે તાપ કરવો
અને કડકીથી હલાવવા જવું, ત્યારે એરંડતેલ બળી જાય ત્યારે
ત્રિફળાનોકચરોર ૧૫ નાંખી તાપ આપી પકવી લેવું. ત્યારબાદ ફેળના
મૂળનોરસ ઘેર ૧૫ નાંખી ખાળી લેવું, હેઞ્છે ટ્રીજીનોરસ રોર ૧૫
નાંખી પકવી લેવું ત્યારે તે પદ્મ સુકાઈ જાય એટલે એક પ્રકર
(ચળુ કલાક) સુધી ખુબ તિવ્ર અગ્નિ આપી દંડુ થયા પછી તેને કાઢી

મુવર્ણમાસિકની શુદ્ધિ અને જાતન વિધી પ્રમાણે રૌપ્ય અને
પારશ્વમાસિકની અને રૌપ્ય અને પારશ્વમાસિક પ્રમાણે મુવર્ણમાસિકની પદ્મ
શુદ્ધિ અને જાતન થઈ શકે છે.

સારો ફાયદો થાય છે. ખાપરીયાનો ઉપયોગ આંખનાંદરદોમાં પ્રસિદ્ધ છે તેનાથી ઝામર, કુહું, આંખનીઝરમી. ખીલ, રતાંધળાપણું ઝાંખ વિગેરે મટી આંખની રોશની વધે છે. આ ખાપરીયાને અમોએ આંખને માટે વાપરી કંઈપણ ખાસ અનુભવ મેળવેલો નથી.

માયા: ૧ વાલ. અનુપાન: રોગાનુસાર જુદી જુદી દવાઓ સાથે ખાવાના અને ચોપડવાના કામમાં વપરાય છે.

સૂચના: કેટલીક જગાએ મોરચુથાના એક બેદને કલખાપરીયું નામ આપી ખાપરીયાની જગાએ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે પરંતુ આ ખદક હજી મતભેદ હોવાથી તે સંબંધી કંઈપણ નિર્ણય ન થાય ત્યાંલગી ખાપરીયાની જગાએ વાપરવું અમને મોઝ્ય લાગતું નથી. ફેલેમીનાને શુદ્ધ કર્યા વગર પણ ઘણા વાપરે છે.

મંદુર

વિવેચન: જ્યાં લોડું ગાળવાની ભડી હોય ત્યાં લોડું ગાળ્યા પછી ખાકીની વસ્તુ જે ફેંકી દેવામાં આવે છે તેને મંદુર-લોડકાટ વિગેરે કહે છે, જેવા લોડામાંથી મંદુર કાઢવામાં આવે તેવાજ ગુણ મંદુરમાં હોય છે, મંદુર ઓછામાં ઓછા સો વર્ષથી વધુ મુદતનો જુનો હોય તેજ દવામાં વાપરવો ક્રેટ ગણાય છે. આવા મંદુર વિદુસ્તાનના દરેક ભાગોમાંથી મળી આવે છે.

સ્વરૂપ: મંદુરના નાના મોટા કાળારંગના એક જાલુએ સમકદાર અને એક જાલુએ ખરબચડા પથરા કે કાંકરા ખાત્રીમાંથી કે ગામના પાદરમાંથી મળી આવે છે. વજનમાં ભારે તથા કાળો દોષ તે મંદુરભરમ કરવાને માટે ઉત્તમ અનુભવ છે.

શુદ્ધિ: મંદુરને તપાસી તપાસીને ચૌમૂત્રમા દસ-પંદર વારવાથી તે શુદ્ધ બને છે.

બોદાર

વિવેચન : બોદાર એ સીસાનો ક્ષાર છે, અગ્નિમાંથી તે બુખરા વગ્નદાર અને ગળકતા પથરા (કાંકરા)ના રૂપમાં મળી આવે છે.

શુદ્ધિ : બોદારની શુદ્ધિ લીંબુનારસમાં ત્રણ દિવસ સુધી ખરણ કરવાથી થાય છે.

ઉપયોગ : નખળા માણસોને અને બાળકોને જીલ્લાખ આપવા માટે બોદારનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, તેનાથી પેટનોભાર નીકળી જઈ પેટ હલકું થાય છે અને પેટમાં ધૂળ વિગેરેનો જમાવ હોય તે નીકળી જાય છે, તે સિવાય બોદાર લગાડવાના કામમાં પણ વપરાય છે, તેનાથી કંડક થઈ ત્રણ જલદી રૂઝાય છે, રોપણ તરીકે બોદારનો મહત્ત્વ કે તેને ધસીને લગાડવામાં આવે છે.

માત્રા : ૧ વાલ. **અનુપાત્ર :** પાણી.

ખાપરીયું (રસક)

વિવેચન : આયુર્વેદમાં ખર્ખર એ પ્રકારનું ખતાવેલું છે, એક દર્દર અને ખીલું કારવેશક, સ્તવ કાઢવા માટે દર્દર અને દવા માટે કારવેશક એટ મળ્યાય છે, હાથમાં સાત્રમાં લખેલું 'ખાપરીયું' મળતું હોય તેમ જાણવું નથી, પરંતુ ખીલ કોશમાંથી તપાસ કરતાં સાત્રને મળે તેવા અક્ષરેવાળું 'ખાપરીયું' મળવા સાચું છે. પરંતુ તેને માટે સ્તવ વિદ્યાનામાં જુદા જુદા મત ચાલી રહ્યા છે, અગ્નિમાંથી જે 'ખાપરીયું' મળે છે તે તેના કાષ્ઠપાત્ર રીતે માલ્લ દોષ એમ અમે કહી શકતા નથી પરંતુ તપાસને અને વિદ્યાનોએ એ નિર્ણય કર્યો છે કે અંધિરુરૂપમાં જેને 'કેલેમિના પેટ્રા' કહે છે, જેની ઉર્મિત મલતની ખાખમાંથી થાય છે અને ખાપરીયું એ જલનની કેપવાન

ભરમ વિધી : શુદ્ધ હીરાકસીને લાંગરનારસની અથવા ત્રિક્ષણ કે કુંવારનારસની લાવના આપી, થોડા (બેથી ત્રણ) દવ્વડા પુર આપવાથી તેની ભરમ થાય છે.

ઉપયોગ : દવાના કામમાં શુદ્ધહીરાકસી તેમજ તેની ભરમ એ બન્ને વાપરી શકાય છે, સફેદકોદ, પક્ષીતરોગ, વિષવિકાર રક્તદોષ, પાંકુ, કોહીનીશીકાસ, બરલ, કલેઝનુંદરદ, વિષમજ્વરમાં યતો માયાનોદુખાવો, સપ્તદણ્ડી, અતિસાર, રક્તાતિસાર, આંતરડાનુંક્ષત વિગેરે મટાડે છે. હીરાકસીનું પાણી બનાવી તે જાંટવાથી ગુદબ્રંચ મટે છે, ત્રણ અને જામમ પણ તેનાથી જલદી રૂઝાઈ જાય છે. હીરાકસીનાતેલથી (કારીસાદિતેલ) અર્શના મસા મટી જાય છે. અનુક્રાવવા માટે હીરાબોળ અને એળીયા સાથે હીરાકસી મેળવીને અપાય છે. હીરાકસીનીભરમ, ત્રિક્ષણ અને વાવડીંગ સાથે મેળવી લી અને મધમાં આપવાથી પાંકુ, ક્ષય, બરલ, ગુદમ, શુળ, આમદોષ વિગેરે મટે છે.

માત્રા : ૨ થી ૬ રતી. **અનુપાન :** લી કે મધ.

શિલાહત

વિવેચન : આજકાલ સાચો અને શુદ્ધ શીલાહત મેળવવો મુશ્કેલ થઈ પડ્યો છે. જ્યાં લુઓ ત્યાં શીલાહતની ભરેરખજારો જોવામાં આવે છે અને તેને વેપારનું સ્વરૂપ આપી ખુબ વેચા પેદા કરવામાં આવે છે. હતાં પણ કેટલીક જગાએથી વિશ્વાસપાત્ર માન્યસ્રોતો સાચો શીલાહત પોતે જાવથી મેળવી શકાય છે. શીલાહત એ પ્રકારનો મળતો જણાય છે એક કારિમરી અને બીજો નેપાળી, કારિમર તરફનું શીલાહત કંઈક ભડ્ડ અને પાણીમાં નાખતાં કુદા જેવું તળીએ બની જાય છે જ્યારે નેપાળી શીલાહત પાણી કેવળ ગુદના નીચે તાંગુઆ જેવા નાગ થતા જતાંય છે. જે શીલાહત રંગે

સુરમો

વિવેચન : અમરમાં કાળાસુરમો મળે છે, આયુર્વેદમાં અંજનના ૫ પ્રકાર કહેલા છે પરંતુ અહીં માત્ર કાળાસુરમાનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, સુરમો ખાવામાં, લગાડવામાં તેમજ અંજનના કામમાં વપરાય છે.

શુદ્ધિ : લીંબુનારસમાં ખરલ કરી, મુકવી ત્રિકાળાનાકાદામાં કે ભાંગનારસમાં ઘુંટી મુકવી લેવાથી સુરમાની શુદ્ધિ થાય છે.

ઉપયોગ : શુદ્ધ કરેલાં સુરમાને અગ્નિ ઉપર તપાવી ત્રિકાળાનાદીમાં કંડો કરી ખરલમાં ખૂબ ઘુંટવો. પછી તેને લીંબુનારસ, મુલાગળજ અને સ્ત્રીનુંધાયણ એ દરેકની સાત સાત લાવનાળો આપી ઘુંટી તેમાં ઘોડાકે એલમીનાંબીજ અને બીમસેનીકપુર મેળવી ખરાખર ઘુંટી રાખવું. આ પ્રમાણે તૈયાર કરેલો સુરમો આંખમાં અંજન તરીકે વાપરવાથી અનેક પ્રકારના નેત્રરોગ મટે છે.

સુરમાનો ખાસ ગુણ શીતવીર્ય છે અને વિપવિકાર, ફેડકી, રક્તદોષ, વાયુ વિગેરે મટાડે છે અને લગાડવાથી કાન્તિમાં વધારો કરે છે. ઉલટી કરાવવાનો સુરમામાં ગુણ છે.

સુરમો ખાવાની દવાઓમાં પણ વપરાય છે. એકાદ જગાએ કુપી-પકારસમાં વપરાય છે, તે કફમ તરીકે સારી દવા છે. તાપ મટાડે છે, નંદલ છે. અંધેશ્વરમાં તેનો ખાવાની દવા તરીકે વપરાય થયો છે તાપ ઉતારે, નાટી નબળી કરે. કફ છુટો કરે છે. મૂત્રખરમ, પીપર અને સુરમો મેળવી તાનમાં વાપરવા સ્વ. મો. પા. ગ્ર. દેવાસ જળ્યાંવે છે.

ભાગ : ૨ રો ૪ રાત્રી. **અનુપાત :** ૫.૫૧૧ કે મધ

જેટલી શક્તિ પારદમાં છે તેટલા રાગો વાત, પિત્ત અને કફ વિગેરેથી ઉત્તમ પણ થઈ શકતા નથી. પારદ અદ્યપમાત્રામાં અસાધ્ય રાગને પણ ઘણી સહેલાઈથી મટાડી આપે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ ખાવાની દવામાં બીજી ઔષધિઓની માફક (કવાચ, ચૂર્ણ, ઘૃત વિગેરે) પારદ અદ્યપી પણ પેદા કરતો નથી. પારદ મનુષ્યો માટેજ નહિ પરંતુ દેવતાઓમાં પણ પૂજનિય વસ્તુ ગણાય છે.

આ પારદનો મહિમા (ઉપયોગ) તેમજ તેના જેવીજ ગુણદાયક અન્ય ધાતુઓ વિગેરેનું વર્ણન અનુભવ તેમજ શાસ્ત્રની સહાયતાથી જનસમાજને ઉપયોગી થાય તેવા હેતુથી આ રચને કરવામાં આવે છે.

પારદ

પારદના નામોનો મહિમા : આયુર્વેદમાં પારદનાં જુદા જુદા અનેક નામો આપેલાં છે તેમાંથી તેનાં મુખ્ય પાંચ નામોની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. પારદમાં સર્વ ધાતુને યોગવાદિ કરવાનો મુખ્ય હોવાને લીધે તેમજ તે વૃદ્ધાવસ્થા, રોગ અને મૃત્યુનો નાશ કરી શરીરનું પોષણ કરનાર હોવાથી તેનું 'રસ' એવું નામ પડેલું છે. પારદ રસ અને ઉપરસમાં રાગનૃપ હોવાથી તેનું નામ 'રસેન્દ્ર' કહેવાય છે. પારદ દેવને સોડા સરખો દ્રવ્ય કરવાની શક્તિ ધરાવતો હોવાથી તેને 'ધ્રુવ' કહે છે. પારદ રાગગ્રંથી કાદવના સમુદ્રમાં કુમેલા મનુષ્યોને તેથી પાર ઉતારે છે એટલે તે 'પારદ' કહેવાય છે તથા પારદમાં સર્વ ધાતુનું તેજ સમાવેલું હોવાથી તે 'મિશ્રક' કહેવાય છે.

પાન્દની પદારા : પ્રચિન રસમયોનું મનન કરતાં પારદની પદારા જ્ઞાનચરમાં દત્તી દત્તી એમ જણાઈ આવે છે, તેની ઉત્પત્તિને નાંદ અનેક પ્રકરણ અવકરિક સ્વાત્પુત્ર વર્ણનો આયુર્વેદના સમયે ન્યાયા જેવા મંત્રી આવે છે, પરંતુ તે સર્વ વાનો દાવમાં

દુઃપ્રાપ્ત દોષથી તેનું પર્વન અતી કરૂં અન્યથા મમક્ર મિત્રપુર
 વાનનું ઉપયોગી થકે કે પાંદની આપાન દાવમાં પુરોપામંડમાં
 આવેલા અતીકન દેગમાથી થ.૦ છે કહે છે કે ત્યાં પાંદની નદિ
 પરેનું દિગ્ગાની ખાજો છે માનુમાથી નિકળેતો દિગ્ગા ત્યાંના
 કારખાનાઓમાં જાય છે અને ત્યાંના પેગરીએ. નેમાંથી પાંદ જુદો
 કરી ખીંચ દેગમાં ૧૭ સ્વચ્છના ખેડા લેખડના આદકામાં ખરીતે
 મોકલાવે છે, આથી કીને નૈવાર થએલો પાંદ આપાના દેશના દરેક
 વિભાગમાં સરેલાઈથી મળી મહે છે. પાંદના મંડકાર કરવા માટે તથા
 પાંદમાંથી દિગ્ગા ખલાવવા માટે આ પારદનો ઉપયોગ કરી સકાય છે.

પારદમાં રહેલા દોષ: પાંદમાં નાગ, ખગ, મગ, વહ્નિ,
 આંચલ્ય, વિવ, ગિરિ અને અસલામિ એમ આઠ દોષ રહેલા છે જે
 આ દોષોની સાથેજ પારદનો દવાના કામમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે
 તેા નાગદોષથી જડતા, આફગ અને ત્રાજુ, ખગદોષથી કુષ્ટ, મગ્ગદોષથી
 પીડા, વહ્નિદોષથી દાહ, આંચલ્યદોષથી ચીપ્પાસ, વિવદોષથી મરચુ,
 ગિરિદોષથી રોહ અને અસલામિદોષથી મુઝા આ પ્રમાણે પારદમાં
 રહેલા સ્વાભાવિક દોષથી હાનિ થાય છે, એ સિવાય પારદમાં સાત
 કંચુક રહેલા છે જેના વિકારથી કુષ્ટ, જડતા, વાનોપદવ, આધ્માન
 વિગેરે ઉત્તન થાય છે માટે આ બધા દોષોને નિવૃત્ત કરવા પારદનું
 વધાર્થ શોધન કરવાની જરૂર છે. દોષયુક્ત પારદ બપુર વિવરૂપ છે,
 દોષરહીત શુદ્ધપારદ જરા, મરજુનાયક અને અમૃતસમાન છે
 એટલા માટે પારદને શુદ્ધ કરી કામમાં લેવો જોઈએ. પારદ શુદ્ધ કરવા
 માટે પ્રથમ ઝોઝમાં ઝોઝા ૨૦૦ અને વધુમાં વધુ ૪૦૦ તેણા
 પારદ લેવા જોઈએ તેથી ઝોઝા લેવાથી મહેનત વધારે પડે છે અને
 ક્ષયપ્રાપ્તિ ઝોઝી થાય છે.

સાધનની જરૂર: પારદ શુદ્ધિની ક્રિયા માટે અપૂર્વ સાધનો-
 યુક્ત (વૈવ, ઉપૈવ, તોકર, ભડી, પાણી, અગ્નિ, વંત્ર, લાકડાં, ખરજ,

દ્રવ્ય અને વિશાળ મકાન વિગેરે) રસાયનશાસ્ત્રની ખાસ જરૂર છે. ગામ, બહાર એકાન્ત સ્થળે બાંધેલી રસશાળામાં શુભમુહુર્ત જોઈ રસશુદ્ધિનો આરંભ કરવો જોઈએ. પારદની શુદ્ધિ માટે લોહખરલ એ સર્વોત્તમ સાધન છે અને તે લોહખરલના માપ પ્રમાણેની ઝરાબર પાકી બનાવેલી બટ્ટી (ચુંલો)ની પણ ખાસ જરૂર છે. તેની પ્રથમ તૈયારી કરી લેવી.

શાસ્ત્રની અંદર પારદના અઢાર સંસ્કાર કહેલા છે, પરંતુ રસપદ્ધતિમાં પ્રથમના આઠ સંસ્કારોજ કરવા એમ કહેવામાં આવ્યું છે, ઔષધકર્મમાં અષ્ટસંસ્કારીત પારદનોજ ઉપયોગ થાય છે, વિશેષ સંસ્કારોથી તૈયાર કરેલ પારદ સુવર્ણ રૌપ્યાદિ ધાતુઓ બનાવવા માટે ઉપયોગી છે એટલે તે વાતની વૈધોને જરૂરીયાત ખાસ રહેતી નથી.

ધાન્યાન્ન બનાવવાની રીતઃ પારદના સંસ્કારમાં મુખ્ય બાગે ધાન્યાન્નની (કાંજી) જરૂરીયાત ખાસ રહે છે માટે તે નીચે પ્રમાણેની વિધી અનુસાર તૈયાર કરી લેવી, અડદ, મગ, ચોખા, જવ અને ઘઉં વિગેરે ધાન્યમાંથી જેટલાં મળે તે પ્રત્યેક ધાન્ય અલેક શેર લઈ એક માટીના વાસણમાં ધાન્યના વગનથી આઠમઠું પાકી જરી તેમાં સધળાં ધાન્યો નાખી વાસણનું મોં બંધ કરી પંદર દિવસ મુખી રાખી મુકવાથી તેમાં ખરાબ આવી જશે, પછી તેને માગી લઈ તેમાં મોથ, બાદી, ગોરખમુડી, શ્વેતમરછી, સાટોડી મલસ્યાફી, નોરવેલ (સર્પાદિ), લેદરડી, સનાવરી, ગરબી, દરકાં, બદેશાં, આમળાં, ચિત્રક, કાળાદંસરાજ વિગેરેમાંથી જેટલી મળી શકે તેટલાનાં પચાંગ દરેક દસ દસ નોડા લઈ ભેડા જુકો કરી માટલામાં નાખી દસ દિવસ રાખી ચાણી લેવું, એને ધાન્યાન્ન અથવા કાંજી કહે છે. નાંદારીને તૈયાર કરેલ ધાન્યાન્નને જલે દ્રાવમાં તે આર્યો નાખી તૈયાર કરેલી સાધારણ કાંજી કે મુરો પાકી વાપરી શકાય છે.

ધાન્યાઞ્ચ જનાવચાની બીજ રીત: અર્ધાંમન ચોખાની કમળીને આકમળા પાણીમાં રાંખ્યાઆદ તેમાં કમળીથી જમખાં વગરને બીજનુ પાણી ઉમેરી ત્વડા કપડાથી તેને ચીખડાની માફક ઝાણી લેવું, પછી તેમાં યુઃ, છકે સિંધવ અને મીઠું એ દરેક શેર શેર લીંગ બા ગેર, રાષ્ટ્ર ૧૫ ગેર એ સઘળું જારીક ખાંડી તેમાં મેળવી દેવું પછી લગભગ આશરે દોઢ મન પાણી માથ તેવી ચીનાઈ માટીની ઘુંટેલી બરણીઓ નંબ ૬ લાવી તે દરેક બરણીમાં પોણા પોણા શેર સમ્મીયુંતેજ ચોપડી તેમાં ઉપરનું પ્રચાડી દરેક બરણીમાં સરખા વગરને ભરી દેવું. આ વિધી પુરી થયા આદ જ્ઞાનરાંવીનાની અડદનીદાળા શેર પાંચ જગડી લઈ તેને ત્રણગેર દહીમાં એક રાત પક્ષાળી રાખવી બીજે દિવસે તેમાં આદુ, દળદર, લીંગ, લીલાંમરમાં વિગેરે જોડતા પ્રમાણથી નાખી તેની વડી જનાવી તક્ષનાતેજમાં તળી લઈ ડાંડી થયા આદ દરેક બરણીમાં સરખાભાગે નાખી દેવી, પછી વાંસનાં લીલાંપાન શેર ત્રણ લાવી તેને કકડા કરી તે પણ સરખેભાગે બરણીઓમાં નાખી દેવાં, પછી ખાલી ગહેલી બરણીઓ પાણીવડે ભરી લઈ ડાંકણું બંધ કરી કપડાવડે બાંધી લેવું અને મુક્તપાનીમાટી અને ચુનાવડે કપડમાટી કરી તે બરણીઓ તડકામાં રાખી દેવી, પંદર દિવસે જોતાં ઉત્તમ પ્રકારનું ધાન્યાઞ્ચ નૈયાર થશે તે પારદના મંરકાર માટે વાપરવું.

પારદ શુદ્ધિની સરળ રીત: ચોખ રીતે જનાવેલી ભડી ઉપર લોદખરલ મુકી તેની નીચે ચોખાની (ડામરની) ફોનરીના અમિ આપતા રહેવું અને બરલમાં દવા સાથે પારદ ઘુંટતા જવું આ ક્રિયાને તત્તખલ્લ ક્રિયા કહે છે.

પ્રથમ દિવસે તત્તખલ્લમાં પારો નાખી તેમાં ઇટનાબુકા, દળદરનોલુકા, લીંજુનોરલ વિગેરે નાખતાં જવું, અને ઘુંટતા જવું ચવારથી સાંજ એક દિવસ ઘુંટી પારદને ધાન્યાઞ્ચથી ઘાંઘ લેવા

જેથી તેમાં રહેલો નામ દોષ દૂર થાય છે, બીજો દિવસે ઇન્દ્રસૂક્ષ્મનાંકુશ, અંકોલનાંખીજ અને લીંબુનોરસ સાથે પારદને ધુંટવો, સાંજે ધાન્યામ્લથી ઘોષ લેવો જેથી તેનો ગંધ દોષ દૂર થાય છે. ત્રીજો દિવસે મરમાળાનોગ્રાગ અને લીંબુનોરસ નાખી પારદને ધુંટવો, સાંજે ધાન્યામ્લથી ઘોષ લેવો જેથી તેનો મળદોષ દૂર થાય છે. ચોથો દિવસે ચિત્રકનોભુકા અને લીંબુનોરસ નાખી પારદને ધુંટવો, સાંજે ધાન્યામ્લથી ઘોષ લેવો જેથી તેનો અમિદોષ દૂર થાય છે. પાંચમે દિવસે કાળાધતુરાનું પંચાંગ અને લીંબુનોરસ નાખી પારદને ધુંટવો, સાંજે ધાન્યામ્લથી ઘોષ લેવો જેથી તેનો ચંચળતા દોષ દૂર થાય છે. છઠે દિવસે ત્રિકુળાનોભુકા અને લીંબુનોરસ નાખી પારદને ધુંટવો, સાંજે ધાન્યામ્લથી ઘોષ લેવો જેથી તેનો વિષદોષ દૂર થાય છે. સાતમે દિવસે ત્રિકટુચૂલ અને લીંબુનોરસ નાખી પારદને ધુંટવો સાંજે ધાન્યામ્લથી ઘોષ લેવો જેથી તેનો ગિરિદોષ દૂર થાય છે. આઠમે દિવસે ગોખર અને લીંબુનોરસ નાખી પારદને ધુંટવો. સાંજે ધાન્યામ્લથી ઘોષ લેવો જેથી તેનો અસહ્યમિ દોષ દૂર થાય છે. આ પ્રમાણે શુદ્ધ કરેલ પારદ બધા કામમાં વાપરવા લાયક શુદ્ધ બને છે કંપટે તેને કષ્ઠામાંથી દાખીને ગાળી લેવો.

ઉપરના પ્રયોગમાં દરેક વખતે ઔષધનું ચુર્ણ પારદથી આપાખામે અને લીંબુનોરસ જોડાએ તેડવો લેવો.

ઉપરના પ્રયોગ કરતી વખતે તપ્તપ્રકરમાં જોકે દિવસને બદલે થી : દિવસ મુદી જોકે વસ્તુમાં બરાબર મર્દન કરી તેને ગરમ નાખીથી ઘાસ લીધા બાદ લીંબુનોરસ અને સિંધાતુનું સાથે તેને ત્રાસક મુદી ધુડી પડી જો ધાંચથી ઘોષ તૈયાર કરવામાં આવે : પદ સંચોગમ અદ્યંતગ્રાગિ જેવો જેને મુખ યજ્ઞેષ્ઠ તે તેવો બનવા તે આમ કરતા વગર કીક કીક થતે છે.

પારદમુદિની સરળ રીત પ્રકાર બીજો : બરાબર

મળતો પારદ ઝાપી તેમાંથી ૧૦૦ તોલા પારદમાં ૨૦ તોલા દળદરનુંચૂર્ન નાખી તેમાં કુંવારનોરસ નાખી ત્રણ દિવસ ધુંટી મુકવી લેવું આ પ્રમાણે તૈયાર કરેલ પારદને ડમરૂવંત્રમાં મુકી ઉઝાવી લેવો, ઉપરના લાંડલામાં ઉડી ચોંટેલા પારદ શુદ્ધ ગળાય છે અને તે દરેક કામમાં નિર્ભય રીતે વાપરી શકાય છે.

પારદશુદ્ધિની સરળ રીત પ્રકાર ત્રીજો: જાતરમાં મળતો પારદ તો. ૨૦૦ ઝાપી તેમાં મીઠું શેર ૧ તથા લસણ શેર ૧૫ નાખી તમખલ્લમાં એક માસ સુધી ધુંટવાથી તે ઉત્તમ અને બુભુક્ષિત પારદ બને છે.

પારદશુદ્ધિની સરળ રીત પ્રકાર ચોથો: હોગળામાંથી કાટેલા* શુદ્ધપારદ લઈ તેને ખરણમાં નાખી તસબુનોરસ, ત્રિકુળાનોકવાય, ચિત્રકમૂળનોકવાય, કુંવારનોરસ, લીંબુનોરસ, સિંધામુલનુપાણી, ધતુરાનોરસ, ત્રિકટુનોકવાય એ દરેકમાં અનુક્રમે આર આર કલાક ધુંટી છેવટે કાંજીથી ધોઈ સાફ કરી લેવો પછી તેને ગડા કપડામાં પોટલી બાંધી તેને ડોલાવંત્રમાં ગોમૂત ભરી તેમાં ૭ કલાક બાફ આપી ગરમપાણીથી ધોઈ સાફ કરી દરેક કામમાં વાપરવો, આ પારદ અત્યંત શુદ્ધ અને બુભુક્ષિત થાય છે. પારદનું વજન ૧૦૦ તોલા લેવું અને દ્રવ્યનો કવાય કે સ્વરસ ૫૦-૫૦ તોલા લેવો, દરેક વસ્તુમાં ધુંટવા પછી તેને પાણીવડે ધોઈ સાફ કરી લેવો જોઈએ.

પારદશુદ્ધિની સરળ રીત પ્રકાર પાંચમો: પારદ તો. ૫૦ અને શુદ્ધગંધક તો. ૫, સાથે મેળવી કઠ્ઠણલી કરી લીંબુનારસમાં ધુંટી મુકવી ડમરૂવંત્રમાં રાખી અગ્નિ આપી ઉઝાવી લેવું, આ પ્રમાણે નીકળેલા પારદમાં ફરીથી ગંધક મેળવી કઠ્ઠણલી કરી લીંબુનારસમાં ધુંટી મુકવી ડમરૂવંત્રમાં ઉઝાવી લેવું આ પ્રમાણે સાત વખત કરવાથી પારદ અત્યંત શુદ્ધ થાય છે.

*હોગુલમાંથી પારદ કાઢવાની રીત માટે જુઓ હોગુલનું વર્ણન.

પારદશુદ્ધિની સરળ રીત પ્રકાર છોડો : જ્યંતી, એરંડ, આદુ અને પીણુડી એ દરેકનો સ્વરસ અલગ અલગ લઈ તેમાં પારદને ઘુંટી રસ મુકવતા જનું, અને ઘુંટતા જનું, આ પ્રમાણે અનુક્રમે દરેક રસમાં ઘુંટી ડેવટે કાંજીથી ધોઈ લેવો, આ પારદ સાતકંચુકી રહીત શુદ્ધ થાય છે.

પારદશુદ્ધિની સરળ રીત પ્રકાર સાતમે : દળદર, ઈંટનું ચૂર્ણ, ઘરનોધુમાડો (ધુમાસ) અને ચુનો એ ચાર વસ્તુ પારદ સાથે નાખી તેને લીંબુનારસ સાથે ઘુંટી લેવો. સારપછી તેને કાંજીથી ધોઈ સાફ કરી લેવો, ફરી તેમાં ત્રિકૃણાચૂર્ણ, ત્રિકટુચૂર્ણ, ચિત્રકચૂર્ણ અને કુંવારનોરસ નાખી અગળર ઘુંટી મુકાયાગાદ ગરમકાજીથી (પાન્યામલથી) ધોઈ સાફ કરી પારદ કાઢી લેવો, આ પારદ દવાના કામમાં અત્યંત શુદ્ધ ગણાય છે.

પારદશુદ્ધિની સરળ રીત પ્રકાર આઠમે : જાગરમાંથી શુદ્ધ કરવા માટે પારદ તો. ૪૦ લઈ આવવા, તેને એક માટીના કપડામાં કરેલા કાંકલામાં તળીએ ફેંકેલા સાફ ચુનો થોડોક પાચરી ઉપર પારદ મુકી દેવો અને કમરૂંચવની વિધીએ કે પછી દિગુણ પ્રકરણમાં બતાવેલી નૂતન કમરૂંચવની વિધીએ પારદને ઉકારીને જમા કરી કપડે ગાળી લેવું તો એ પાત્ર શુદ્ધપારદ તરીકે વાપરી શકાય છે.

પારદના અષ્ટ સંસ્કાર

સંસ્કાર ૧ હો સ્વેદન : ચુર, મરી, પારદ, નીકુ, ગાદ, કમળ દરેકા ગદેશ, આમળા, ખપાર, નાટોટી ચિત્ર, નયનાર, મંગણીની રમેકે દસ દસ નેરડા એ તેને ખાટી ચૂર્ણ કરેતુ, તે ચૂર્ણને મણના પાટી તેની પર, દરેક તે પુરડીનો એક મગક કપડા ઉપર ખાનની જોતે મગક એ કરી પાચવકથી તેના ૨૦૦ નેરડા

ચોપડી દેવું અને ડમરૂયંત્રની વીધી પ્રમાણે સધીલેપ કરી પારે ઉડાળી લેવો, આ પ્રમાણે કરતાં પાતન સંસ્કારમાંનો ઉર્ધ્વપાતન સંસ્કાર થયો, ત્યારપછી તેને અધઃ પાતન સંસ્કાર કરવો, ઉપરની વીધીથી હાથકાગેલો પારદ લઈ તેમાં ત્રીકુળા. સરગવાનીજાલ અને ચિત્રકજાલ એ દરેક વીસ વીસ તોલા અને મીઠું તથા ફટકડી દસ દસ તોલા લઈ એ સર્વ સાથે પારદને કુંવારનારસમાં નાંખી પારે અદ્રવ્ય થતાં સુધી ઘુટવું, પછી તેને ડમરૂયંત્રના એક વાસણમાં તળાએ ચોપડી તેના ઉપર ખીલું વાસણ ઉંધું ગોઠવી સધીલેપ કરવો, પછી જમીનમાં એક ખાડો ખોદી તેમાં અર્ધા ખાડા સુધી ખાલી વાસણ નીચે રહે તેમ ગોઠવી દેવું, સધીલેપ કરેલ સ્થાન જમીનની સપાટીથી થોડુંક ઉંચું રહે તેમ કરવું અને યંત્રની આસપાસ માટી પુરી લેવી, પછી યંત્રની જાલુમાં એક નાનો ખાડો કરી વાસણના તળાએ થોડું થોડું પાણી જઈ શકે તેવો પ્રયત્ન કરવો. કેમકે નીચેનું વાસણ ઠંડું હોતાં પારદ તે તરફ સહેલાઈથી આવી શકશે, પછી ડમરૂયંત્રના ઉપકા વાસણને ત્રીસ ચાલીસ જાણીને અમિ આપવો જેથી ઉપરના વાસણમાં ચોપડેલું પારદનું મિશ્રણ ધીમે ધીમે નીચેના વાસણમાં શુદ્ધપારદ રૂપે આવી જશે તેને યંત્ર ખોલી કાઢી લેવો, આ પ્રમાણે અધઃપાતન સંસ્કાર થયા બાદ તેને તિર્થકપાતન સંસ્કાર કરવા માટે પારદથી ચોથા જાગનું તેમાં ધાન્યાત્રક નાખી કાંજમાં ઘુટી લેવું પછી તેને એક માટીના ઘડામાં નાખી તે ઘડાને આડો રાખવો અને તેની સામેજ તેવાજ ઘડો પાણીથી અર્ધો ભરેલો આડો મૂકી અન્નેનું મો નાગ્યા જરાગર ખાંખી સધીલેપ કરવો (પારદ નાંખેલા ઘડાના તળાએ કપડમટ્ટી કાઢી લેવી જોઈએ) પછી પારદવાળા ઘડાને ચુકા ઉપર આડો નાખી ત્રણ પ્રદર અમિ આપવો (સામેના ઘડો કાષ્ટાળુ સાધનને આધારે તેટલીજ ઉંચાઈએ રેકડાને રાખવો જોઈએ) જેથી પારદ ઉડીને સામેના પાણીથી ભરેલા

સાતત્યમાં આવી જશે પછી તેને ખાલી સંભાગપૂર્વક કંઈ કંઈ, આ પ્રમાણે નીચેનાનું નક્કરતા અને પારદર્શી પાતનમંદકાર પૂર્ણ થાય છે.

સંસ્કાર છઠો. બોધન : (નિર્દેશ) - પાતનમંદકારથી મળેલ રાશને રાશની જે નાક કરી કંઈ પછી પૂર્ણપૂર્ણિનું પંચાન અને સમગ્રતાને જે પાતનને જેનું સારી કંઈ કરી તેનો ગોળો બનાવી તેની વચ્ચેમાં રાશ મુકી ગોળો બનાવતો બધું કરી ઉપર બોજપત્ર રીટી તેને રાશ રાશની પોટલીમાં આપી પછી ક્ષીણુનોરસ, સિંધાકુણુ આમલોનાંરસ અને નોચનો ઉતારો જે કંઈ પાતનના વજન પ્રમાણે અને કાંઈ કંઈ રસ ડોલાવત્રમાં બરી પોટલી અદ્ધર લટકાવી ચોવીસ કલાક સ્વેદન આપવું આ પ્રમાણે રાશને બોધનસંસ્કાર પૂર્ણ થયા પછી પાતનને ગરમ સાબુથી ધોઈ લેવો.

ઉપરના પાચ સંસ્કારથી પારદમાં જે રાશવેદો આવે છે તે આ છઠા સંસ્કારથી દૂર થઈ જાય છે.

સંસ્કાર સાતમો, નિયમન : રાશની કંઈ ગોળી સમુપાનું પંચાંગ, વીંછીયાનાંપાન, કમળનુકદ અને ભાગેલ એ પાચ ઔષધ પારદની અરાબર લઈ કંઈ કરી તેની વચ્ચેમાં પાત્ર નુકી ઉપર બોજપત્ર લપેટી કપડામાં પોટલી બાંધી કાંઈથી બંધેલ ડોલાવત્રમાં અદ્ધર લટકાવી ૨૪ કલાક આફ આપવો. પછી મરી, નીંદ કંઈકડી, સરગવાનામુળનીઝાલ, અને ટંકણુખાર, એ દરેકનો કંઈ કરી તેને કાંઈ સાથે મેળવી તે બધું ડોલાવત્રમાં ભરતું પછી ઉપર મુજબ (વાંજળી કટોલી વિગેરે) ફરીથી ગોળો બનાવી તેની વચ્ચેમાં પાત્ર નુકી પોટલી બાંધી ૨૪ કલાક સ્વેદ આપી તેને ગરમપાણીયા ધોઈ લેવો, આ પ્રમાણે પારદનો નિયમન સંસ્કાર થતાં તે હુણુક્ષિત થઈ જાય છે.

સંસ્કાર આઠમો, દીપન: જ્વખાર, સાજખાર, ટંકણખાર સિંધવ, ચિત્રક, સરગવો, રાહ, પીપર, બીલોરું, મીઠું અને મરી એ સઘળું પારદના વળન પ્રમાણે લઈ પારદ સાથે મેળવી લીધુનારસમાં તથા કાંજમાં ત્રણ ત્રણ દિવસ ઘુટી ગોળી કરી કાંજથી ભરેલા કોણાયંત્રમાં ગોળીની પોટલી બાંધી લટકતી રાખી આઠ આપવો, આ પ્રમાણે ૨૪ કલાક આઠ આપ્યા પછી તેમાંથી પારદ કાઢી ગરમપાણીથી ધોઈ સાફ કરી લેવો.

અનુવાસન: ઘણેભાગે પારદને આઠ સંસ્કાર આપી દવાના કામમાં વાપરવામાં આવે છે. પરંતુ આ અનુવાસન સંસ્કારથી તે અત્યંત બુદ્ધિશીલ થાય છે એટલે તે પણ અને તો કરી લેવો, તેની વીધી એવી છે કે એક દગ્ગર લીધુનારસ કાઢી પત્થરની ખરણમાં નાંખી તેમાં સુંક, મરી, પીપર, રાહ, મીઠું ચિત્રક અને લીંગ એ દરેક વીસ વીસ તોલા લઈ તેનો ભુક્કા કરી ખરણમાં લીધુનારસમાં સાથે મેળવી તેમાં પારદ નાંખી સવારથી સાંજ લગી વીસ દિવસ સુધી ઘુટવું પછી તેમાંથી પારદ કાઢી તેને કાંજવડે ધોઈ ઉવડે ગરમપાણીથી ધોઈ શુદ્ધપારદ કાઢી લઈ શીશીમાં મરી તેનું પૂજન કરી, ઘરીરને અન્નર અમર બનાવવા, પ્રાણીમાત્રના દિનાર્થે તેમજ યશ, કીર્તિ, અને લાજ માટે તેમાંથી ઉત્તમયોગો બનાવી પારદની સેવા અને તેથી થતું સત્કર્મ અને પુણ્ય સંપાદન કરવું.

સંસ્કાર

ગંધક

વિવેચન: અગ્નિમાંથી ગંધક એ પ્રકારેના મળી આવે છે. એક ડાકડીઓ અને બીજાં આમળસાગે, ડાકડીઓગંધક લેખ વિષેના કામમાં ઉપયોગી છે તે ખાવાના કામમાં વપરાતો નથી, આમળસાગે ગંધક રસાયનક્રિયામાં તેમજ ખાવાના કામમાં વપરાય છે, તે ગંધકને રૂઝ પોપડીયાગ્રજ જેવા દોષ તે દસ માટે કેનમ છે.

શુદ્ધિ: પ્રથમ એક ઝેર ગંધક વાવી તેને સાફ કરી ખાંડી ખારીક બુકો કરી તેને એક લોઢાનીકડામાં ૦૧ ઝેર ધી નાખી તેમાં ગંધક નાખવો અત્યંત ધીમી આંચથી તપાવેલા તે ધીમાં નવારે ગંધક પીગળાને ૨૨ થા ૨૫ ત્યારે તેને એક વાસાનમાં દૂધ ભરી ઉપર કપડું ખાંધી રાખેલું હોય તેમાં ઢાળવો, થોડીવાર તે વાસાનમાંથી દૂધમાં ફેંસો ગંધક લઈ તેને ગરમપાણીથી ધોઈ સાફ કરી લેવા.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો: એક નાનું તપેલું લઈ તેના ઉપર કપડું ખાંધી તેની કિનારી ઉપર એક માટીની કિનારી બનાવી કપડાના ઉપર અને કિનારીની વચ્ચેમાં ગંધકનો લુકો પાથરવો પછી એ કિનારી ઉપર લોઢાની સપાટ તરી રાખી તેમાં અડધા ળાણાનો અમ્મિ રાખવો, ધીમે ધીમે અમ્મિના તાપ વડે નીચેનો ગંધક ઓગળી તપેલીમાં દૂધ રાખેલું હોય તેમાં જઈ કરશે, થોડીવાર પછી તેને ખુદ્દું કરી તે ગંધક ઠાઠા લઈ ગરમપાણીથી ધોઈ લેવો.

ઉપરની બન્ને પ્રકારની વિધીમાંથી જમે તે એક ધીધીધી અકેક વખતને બદલે સાત સાત વખત ગંધકની શુદ્ધિ કરવી તે સર્વાત્તમ છે, આવી રીતે શુદ્ધ કરેલો ગંધક વારી ખાટલીમાં ભરી રાખવો અને જરૂર મુજબ ઉપયોગમાં લેવો. કેટલાક વેદો દૂધને બદલે લુદી લુદી ઔષધીઓના દવાય કે નસમાં કાઢે છે તે વધુ ઉત્તમ અને છે.

ઉપયોગ: આયુર્વેદમાં પારદ દ્વારા જેટલી દવાઓ અને કે ન અધી દવાઓમાં આવી રીતે શુદ્ધ કરેલા ગંધકનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને તેમ કરવાથી પારદમાંના દોષો દૂર થઈ તે મનુષ્યને ઉપકારી થાય છે. સાદા ગંધકને બદલે ગંધકરસાયન ઉત્તમ ગણાય છે. મન તે વાપરતું થાય છે. બનાવટ માટે લુઓ સિદ્ધરસાયન સત્ર

હોંગો (હોંગુલ)

ગુણ: ગંધકરસાયન ગુણુ આપનાર અને ઉષ્ણવીર્ય તેમજ ચામડીનાંદરદો, કુષ્ટરોગ, મંદાસિ, આમ, વિષવિકાર, ઝેરીજંતુઓ અજીર્ણ, આફરો, પેટનાંદરદો, કબજિયત, હરસ, મોળ, ઉલટી, કોલે વિગેરે મટાડે છે.

અપથ્ય: ખટાઈ, તેલ, દારૂ, ક્ષારવાળાપદાર્થો, તીખા અને મરમપદાર્થો, કઠોળ વિગેરેનો ઉપયોગ કરવો નહિ.

સૂચના: ગંધક સેવન કરનારે પથ્ય અવશ્ય રાખવું જોઈએ.

માત્રા: ૩ થી ૬ રતી. અનુપાન: દુધ.

હોંગો (હોંગુલ)

વિવેચન: બજારમાં હોંગો બે પ્રકારનો મળે છે, એક કાચો અને બીજો ખડા હોંગો આપણા દેશમાં (હિંદુસ્તાનમાં) ત્રીજી સદીમાં અને છે. કલકત્તામાં તેમજ સુરતમાં હોંગો બનાવવા મોટાં કારખાનાં હજી મોજુદ છે. આ હોંગો પારદ અને ગંધકમાંથી બને છે, કાચના સમયમાં પારદ અને ગંધકમાંથી બનાવતાં તેને પારદ અને ગંધકના તેજબમાંથી બનાવવામાં આવે આ હોંગો કૃત્રિમ (બનાવટી) કહેવાય છે પરંતુ ખરો હોંગો તે જુદો જ છે. શાસ્ત્રમાં જેને દસપાક નામનો હોંગો કહેલો છે તે હોંગો કાચમાં પુરોપમાં આવેલા રસીક દેશમાંથી અલીના ફેટલાક છે મંગાવવા લાગ્યા છે. ખરી રીતે દવામાં હોંગો ચાપરવાની જગ્યાએ દોષ ત્યાં આ દસપાકી ખનીજ હોંગો ચાપરવો જોઈએ પરંતુ હજી સર્વસ્થળે મળતો નહિ હોવાથી તેને અભાવે આ કૃત્રિમ હોંગો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે હોંગોમાંથી પારદ કાઢી દવામાં ચાપરવા આવે છે અને તે પારદ મુદ્દ ગણાય છે.

શુદ્ધિ: દવાના કામના ચાપરવા માટે હોંગોને મુદ્દ કરવા જરૂર છે. હોંગોને ખરડાયા પુટી તેને પેટીનાદુધની તેમજ સીંધુનારસ

સાત સાત જાવનાઓ આપવાથી તેની મુદી થાય છે દરેક જાવના વખતે તડકે મુકવી ધુંટી તૈયાર કરી લેવા જોઈએ.

શુદ્ધ પ્રકાર ધીઝે : હીંગળાને આદુનારસની કે લીંબુનારસની ફક્ત સાત જાવના આપી મુકવી તૈયાર કરવાથી આપવા કામમાં વાપરવા લાયક શુદ્ધ થાય છે. આ પ્રમાણે શુદ્ધ કરેલો લાલરંગનો શુદ્ધહીંગળો દવાના કામમાં વાપરવો જોઈએ.

હીંગળામાંથી પારો કાઢવાની રીત : દવાઓ માટે જ્યાં શુદ્ધપારાની જરૂર જણાય ત્યાં હીંગળામાંથી કરેલો પારો વાપરવાની આયુર્વેદમાં ભક્ષામણુ કરેલી છે. આ પારદ કાઢવા માટે જુના મથો જેતાં ડમરૂવંચથી પારો કાઢવામાં આવે છે તેની રીત એવી છે કે પ્રથમ હીંગળો લાવી તેને ખરકમાં નાખી લીંબુનારસમાં ધુંટી મુકવી એક માટીનીલાંડલીના તળીયામાં તેને પાથરી તેજુંજ ખીજું હાંડણ ઉપર મુકી બન્નેનો સાંધો બરાબર મંધીલેખ કરી તારથી બાંધી લેવા. પછી બરાબર ચોક્કસ કરી તેની સાંધ ઉપર કપડમટ્ટી કરી લેવી તેમ કરવાથી પારદ ઉડી જતો નથી આ પ્રમાણે કરવા માટે ૪૦ તોલા હીંગળામાંથી પારો કાઢતાં દરરોજ આઠ આઠ કલાક આંચ આપતાં એ દિવસ લાગે છે. છતાં પછુ કેટલીક વખતે હીંગુલનો કચરો રાંડલીના તળીયામાં રવી જાય છે આ રીતથી મહેનત ઘણી પડે છે કામ થોડું થાય છે અને બ્યાપારી દ્રષ્ટિએ ખરચ ઘણું કરવા છતાં લાભ થોડો થાય છે અંતે આપણે મુકૃપાથી એક બદુજ સગસ વિધી જાણી લાધી છે તેનો અનુભવ લેતા તે ઘણું ફાયદાકારક નેમજ આંખી મહેનતવાળી કાવાથી જોતો અહીં ઉલ્લેખ કરી બધા વૈદ્યભાઈઓને તે પ્રમાણે કરી લેવા વિનવતી કરીએ કરીએ.

પ્રથમ ૮૦ તોલા હીંગળો લઈ તેને ઉપરની રીત પ્રમાણે લીંબુનારસમાં મટી મુકવી લેવા પછી તે વાટેલા બુકાને માટીના ગાં

હોંગળો (હોંગુલ)

સારા હાંડલામાં જેના તળાએ ત્રણ ચાર કપડામટ્ટી કરેલી હોય તે પાથરી દેવો, સારખાદ તે હાંડલાને કાલસાથી ભરેલી સગડી ઉપર રટવઉપર મુકવું. તેના મોઢાં ઉપર અરાજર ઢંકાઇ મળ અને ચેટીનારી બહાર રહે એવી એક માટીની તાવડી (તવો) ઢાંકી દે એક બીજી તાવડી પણ સાથે તૈયાર રાખવી. પછી હાંડલા નીચે અડક કરવો અને તાવડી ઉપર બીનું કપડું મુકી રાખવું, પાંચ પાંચ સાત સાત મિનિટે એક તાવડી ઉતારવી અને બીજી ઢાંકી દે ઉતારેલી તાવડીમાંથી તેના મધ્યભાગે લાગેલો પારો સંભાળી એક થાળીમાં કાઢી લેવો આ પ્રમાણે તાવડી બદલતા જવું અને હવખતે તાવડીઉપર બીનું કપડું પણ રાખતા જવું લગભગ ૭ થી ૮ કલાક આ પ્રમાણે કરવાથી ૪૦ તોલા હોંગળામાંથી ૨૮ થી ૩૦ તોલા શુદ્ધપારદ હાથ આવે છે, બીજી કોઇપણ રીતવડે આટલી સહેલાઈ પારો ઉઠાડીને કાઢી શકાતો હોય એવું અમારા અનુભવમાં કે જાણ્યું આપ્યું નથી. આ પારદ નામ જંજ વિગેરે દોષથી રહીત હોય છે, તેને કપડામાંથી સાફ કરી ખાટલીમાં ભરી લેવો. કેટલાક લે જોલકબંતથી હોંગળાના લુકાને કપડામાં પાથરી પારો કાઢી લે પરંતુ તે રીતથી પારદમાં નામ અને જંજ દોષ રહી જાય છે તે આ નુતનકમરૂપત્રની વિધી સર્વથી સરસ અને શાસ્ત્રીય જણાય.

ભરમ વિધી: શુદ્ધહોંગળો નોલો ૧ લઈ તેમાં ૦૧ તે દરતાલ અને ૧ નોલો લવંગ નાખી આદુનારસમાં ઘુંટી સંપૂર્ણ બધ કરી બે કલાક સુધી મંદામિથી પકવતો કંકુ થયે કાઢી તેમાંથી ભરમ મગ્ગ આવશે તે ભરમ લુદા લુદા રોગોમાં વાપરવાય છે. પ્રમાણ: ૦૧ થી ૧ રની અનુપાત: માખણ સેવો સંસ્કારક છે.

હોંગળાનો ખાસ પ્રયોગ: ૧૦ તોલા હોંગળાનો ૧૦ તોલા લવ તેને હોંગુનારસમાં ધીમે તાપે ગ્રેવાબંધમાં પોટલી બ

ત્રાનુ કડાક મુઠ્ઠી બાપી લેવા, ત્યારજાદ તેને ઘાહ સાક ફરી લેવો. પછી એક લોખંડનીકડાઈમાં બીજામ તો. ૨૦ ફુગળી તો. ૨૦. ઝેરકોચવાં તો. ૨૦ માલકાંગળી તો. ૨૦ અને ઘી તો. ૨૦ નાખી વેચમાં હોંઘાનો ગાંગડો મૂકી ધીમે ધીમે તાપ શરૂ કરવો. તાપ આપતાં કડાઈ નપે અને અંદરની ચીંને બળવા લાગે એટલો ભડકો થાય તેમ કરવું. થોડા વખત પછી અંદરની ચીંને બળી ગયા જેવી જણાય ત્યારે સંજાળીને આંચ કંડી ફરી લેવી. અંધી ચીંનેનો રસ હોંઘાના ગાંગડામાં ચૂસાઈને આરી જશે તે ગાંગડો સંજાળીને કાઢી લેવો.

સાવચિતી : ઉપરનો પ્રયોગ કરતી વખતે અંદરની ચીંને બળવા લાગે કે ધુમાડો નીકળે ત્યારે ધુમાડાની તરફ ઉભું રહેવું નહિ કેમકે બીજામા વિગેરે ઝેરી ચીંનેની હવા લાગવાથી શરીર પર ખરાબ અસર કરે કે માટે દુર રહી હવા ન આવે તે તરફ ઉભા રહી કામ કરવું.

ઉપરની રીત પ્રમાણે તૈયાર થયેલી હવા ધુંટી શીશીમાં ભરી રાખવી આ હવા વાગુકરણ (સક્રિયવર્ધક) ગુણ માટે એક થી બે રતી ઘી કે મધ સાથે આપવાથી ઉત્તમ ફાયદો મળાવે છે. પથ્ય અરાખર રાખવું.

શુદ્ધ હોંઘાનો ગુણ અને ઉપયોગ : શુદ્ધ હોંઘાનો અનેક પ્રકારના રોગોમાં વપરાય છે, તે યોગવાદી, ત્રિદોષનાશક અને જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત કરનાર છે. અનુપાન બેદરથી અથવા ગેરમાર્ગે વપરાયું હોય તથા પીણદ્રવ્ય, રસાયન અને રક્તમોચક જે ઉપદ્રવ્યનાં ચિકિત્સામાં અને રીંગ ગંગમાં મોઢું લાવવા માટે વપરાય છે મંથીવા અને નિશ્ચિકા માટે મોઢાન તરીકે અદુર્ગ ઉપયોગી છે તથા શ્વાસ, ખામી અનિમાર નવરોગ વિગેરે મટાડે છે.

રસકપૂર

વિવેચન: આયુર્વેદમાં રસકપૂરની જે કૃષ્ટ જનાવટ આપેલી છે તે સિવાય બનરમાંથી સફેદ રંગનો, નવસારની સળીઓ જેવો તથા પાપડી રૂપે ચક્રચક્રતો પદાર્થ, જેરી દવાઓ વેચનારને લાંથી મળી આવે છે. આ રસકપૂરને શુદ્ધ કરી વૈદ્યો અને હાથીઓ દવાના કામમાં વાપરે છે, તે સિવાય 'હાઇપ્રાસ્ટ્રી પરક્ષોરાઇડ' નામની જનાવટ વિદ્યાપતિ દવાઓ વાળાને લાંથી મળી આવે છે. તે પણ વિદેશી રસકપૂરજ છે. કેટલાક વૈદ્યો આ રસકપૂર દવાના કામમાં વાપરે છે. રસકપૂર એ પારાનો એક ક્ષાર છે. પારાની સાથે કેટલાક ક્ષાર મેળવી જનાવટમાં આવે છે તેને તૈયાર કરવાનાં સુરત તથા ઔરંગાબાદ શહેરમાં કેટલાક કારખાનાં છે. રસકપૂર એ અત્યંત જેરી પદાર્થ છે, મંજાણ નદિ રાખી તેનું સેવન કરનારને ધણુંજ ખરાબ પરિણામ આવી જાય છે. આયુર્વેદની વિધી પ્રમાણે જનાવટો રસકપૂર દવામાં વાપરવો વધુ સલામત છે.

શુદ્ધિ: બનરમાંથી મળતો રસકપૂર લાવી તેની પોટલી બાંધી ડોલાવંત્રમાં કૃષ્ટ બરી બાર કલાક સુધી બાફ આપવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે. શુદ્ધ કરેલો રસકપૂર દવાના કામમાં વપરાય છે.

આયુર્વેદિક રીત પ્રમાણે રસકપૂર જનાવટાની વિધી: શુદ્ધપાત્રે તો. ૧૦ લાઈ તેને દળદરના ચૂર્ણ સાથે ત્રણ દિવસ જરાબર ઘૂંટવો. ત્યારબાદ લસણના રસમાં અને સિંધાતુલમાં જરાબર સાત દિવસ ઘૂંટવા પછી સિંધાતુલ તો. ૧૦. ફટકરી તો. ૧૦ અને દીરાકમાં તો. ૧૦ એ ત્રણને ડોળના રસમાં ઘુંટી મોલો કરી તેની વચમાં ઉપરનો તૈયાર કરેલો પારો રાખી બધ કરી તેને કમરૂવંત્રમાં ખુદી બાર કલાક સુધી મદ મદ અગ્નિ આપવા પછી કંદુ થયાબાદ મંજાણથી પેાલી પીમેથી ઉપરના પત્રલમાં પોટેલું રસકપૂર સંજ્ઞાએ ૩૬ જેતુ આ રસકપૂર ખાવાના કામમાં શુદ્ધ અને જડુજ ગુણકારક છે.

ઉપયોગ : રસકપુરનો ઉપયોગ અનેક લુદા લુદા રસાયનોમાં કરવામાં આવે છે, ખાસ કરીને શ્વાયક તરીકે તે ઉત્તમ ગુણ ગણાવે છે. શીરંગદોગ, ઉપદંશ વિગેરેમાં મોઢું કાવવા માટે ફેટલીક વખત ને વપરાય છે. રસકપુર નાની માત્રામાં બીજી દવાઓ સાથે મેળવી કાઢે વખત સુધી વાપરવામાં આવે તો તે ઘણુંજ સાફ કામ કરી ગણાવે છે. રસકપુરવાળી બનાવટોમાં વ્યાધિદૂરભૂરસ, મલમલોદ્ય અને ફેશરાદિવડી વિગેરે પ્રસિદ્ધ છે (બનાવટો માટે લુઓ સિદ્ધ રસાયન વિભાગ).

માત્રા : રસકપુરની માત્રા એકઐનનો સોળમોઢે આઠમોભાગ છે.

રસકપુરની ઝેરી અસર : અત્યંત મનુષ્યના હાથથી રસકપુર સમજાવુ થીના વપરાય તો જડુજ ખરાબ પરિણામ આવે છે, ફેટલીક વખતે તેનાથી મોઢું આવી જાય છે. અવાળું મુગ્ધ આવે છે. લોહી નીકળે છે, શ્વાસ ગંધાય છે, જીભ તડી થાય છે, ચ્વેરો મુઠેરો જાણાય છે, હાડકામાં સેડા થાય છે, છાતીમાં અને પેશાબમાં દાહ થાય છે, મળકામાં લોહી પડે છે અને પેટમાં દરદ વિગેરે ઉપદંશ સાથે મૃત્યુ પણ થઈ જાય છે. એકાએક વધારે પ્રમાણ લેવાથી નાડી જલદ થાય છે, હોઠ કાળા થાય છે શરીરે પરસેવો થાય છે, પેશાબ ગંધ થઈ જાય છે અને છેવટે મુંઝારો વગેરે ચિહ્નો થઈ દરદી મોતની નજીક પહોંચે છે.

સાવધાની : રસકપુરની ઝેરી અસર થવા ન પામે એટલા માટે તેનો જડુજ સંજાણીને એકઠી માત્રામાં યોગ્ય પદ્ધતિ સાથે ઉપયોગ કરવો જોઈએ, કદાચ કંઈક વિકાર થાય તો તેનું વારંજુ કરવા માટે દુધ, હંડાની સફેદી તકમરીવાનો કે ઉમથાજીરાનો સાકર સાથે બનાવેલા વુઆજ વિગેરે ખાવા માટે આપવું તથા ફેટલી અને મોરચુધાને પાણીમાં નાખી કોમળા કરાવવા.

પદ્ધતિ : રસકપુર ખાનારે માત્ર ઘી, દુધ, સાકર અને ઘઉંનીરાઈદી લેવી જોઈએ. બીજું તમામ ગંધ રાખવું.

અબ્રક

વિવેચન : અબ્રક એ મહારસમાં ગણાય છે, તેમાં સફેદ, લાલ, પીળું અને કાળું એમ ચાર બેદ છે, આયુર્વેદમાં તેનાં અનુક્રમે પીનાક, નાગ, મંડુર અને વજ્ર એવા ચાર નામ છે. અગ્નિ ઉપર તપાવવાથી જેનાં પનરાં છુટાં પડી જાય તેવું અને કુંકાડા જેવો અવાજ થાય કે ઉછળી પડે તેવું અબ્રક દવાના કામમાં યોગ્ય નથી, વજ્ર નામના કાળા અબ્રકને ગમે તેટલું તપાવવા છતાં તેમાં કંઈ પણ વિદ્યુતિ થતી નથી તે અબ્રક દવાના કામમાં યોગ્ય ગણાય છે. રંગમાં કાળું, વજ્રનમાં લોહ જેવું, તપાવતાં પુલે નહિ તેવું, હીરા જેવી અમકવાળું તેમજ માટી, રેતી વિગેરે જેમાં ન હોય તેવું અબ્રક ભરમ કરવા માટે ઉત્તમ ગણાય છે, પુનાની પંછો ખજારમાંથી મળતું સ્વેન અબ્રક ભરમના કામમાં વાપરે છે પરંતુ આયુર્વેદમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી.

શુદ્ધિ : વજ્રાબ્રકને લઈ અગ્નિ ઉપર ધમલવડે કુંકી કુંકીને તપાવવું, જ્યારે તે લાલ થાય ત્યારે કાંજ, મૌરૂવ ત્રીફળાનો દવાય કે ગાયનું દુધ તે ષેકી ગમે તે એક સ્ત્રીમાં સાત વખત દારવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે, શુદ્ધ થએલા અબ્રકનો બુકો કરી (બુકો શુદ્ધિ વખતેજ થઈ જાય છે) તેને ૨૪ ઠંડાક મુધી ખાટી હાથમાં પસાળી રાખવું પછી તેને ખજુરના ઠંળીયા સાથે એક મરમ ધાખણીમાં બાંધી મસગતાં તેમાંથી જે બુકો નીકળે તે એક વાસળમાં મંજાગ પૂર્વક એકઠો કરવો. એકા થએલા બુકાને મુકરીને રાખી લેવો. આ અબ્રકને ધાન્યાબ્રક કહે છે.

ભરમ વિધી : તેવાર થએલા ધાન્યાબ્રકને આકાશનાદુધમાં ત્રણ દિવસ મુકી તેની ટીકડીઓ જનારી તકે મુકરી લઈ એ માટીના તરા વચ્ચે મુકી મજપુટ જાંચ આપવી. આ પ્રમાણે ૨૦ થી ૨૫ પુટ આપવાથી અબ્રકની નિષ્કલમ્બ થાય છે. અબ્રકભરમ અન્નરતી વખતે તેમાં ચંદિકા (ચમક) જ્યાંતુધી સંપુર્ણ રીતે દેખાતી સંધ ન

ધાતુ લાંબુથી ગળપુટની નિચ આંચ આપ્યા કરવી જોઈએ કારણકે અંકિકાયાળી અગ્નિક ભસ્મ અગ્રાણ્ય ગણાય છે.

ભસ્મ પ્રકાર ધીજી: ધાન્યાગ્રકને કુંવારનોરસ, આકડાનુંદુધ, ગૌમૂત્ર, વડવાઈ, તાંદળગળનોરસ, દાદગદરનોકવાય અરકુસીનોરસ, અગથીઓ, મજક, ધતુરાનાંપાનનોરસ, પીણ્ડીનોરસ, બોરીગળીનોરસ, ભાંગરો અને સતાવરી એ દરેકના દસ દસ ગળપુટ આપવાથી ઉત્તમ પ્રકારની અગ્નિકભસ્મ બને છે.

ભસ્મ પ્રકાર ત્રીજી: ધાન્યાગ્રકને ક્ષષ્ત તેમાં ચોથે ભાગે મુરોખાર અને નેટલોજા ગોળ ક્ષષ્ત તેમાં ઘુરી ટીકડીઓ બનાવી એક લાડકાની અંદર ભરી ઉપર લાંકાનું મુકી કપડમટ્ટી કરી ગળપુટ અગ્નિ આપવો, હંકુ ઘસેથી કાઢી ક્ષષ્ત તેને પાણીમાં ધોઈ લેવું, જ્યાંસુધી કાર નીકળે ત્યાં સુધી ધોવા રહેવું, ધોયેલુ પાણી ચાખી જોતાં કારનો સ્વાદ ન જણાય એટલે તે ભસ્મનું મુકવી લેવી પછી તેને કુંવાર, ગૌમૂત્ર, આકડાનુંદુધ, વડવાઈ અને અગથીઓ એ દરેકની અકેક ભાવના આપી અકેક ગળપુટ આપવાથી અગ્નિકની નિશ્ચલભસ્મ તૈયાર થશે.

ભસ્મ પ્રકાર ચાથો (સહુત્રપુટી): ધાન્યાગ્રકને ક્ષષ્ત તેને આકડાનુંદુધ, યુવનુંદુધ, ગૌમૂત્ર, વડવાઈ એક ટીનાંમુગ, કંક, ભાંગ, ગોખર, સાકપામૂં, પૃષ્ઠિનુપાળી અગ્નિ ચિત્રક, ખીલીનાંમુગ અગ્નિમે દરડાં, બહેડાં, આમળાં, કાળીમુમળી સફેદમુસળી, આમ્બુ, સાદર દેવદાર, મરી, શુક, કોકનીલાલ, બાંગી, કેનકાનાકુચ, જલ્દામાળી મરમાળો, સતાવરી, બોરીગળી, ઉખીરીગળી, અરકુસી, નુચમી, અગથીએ ભાંગરો, મુળા, કો (ધરો) નામગેવલ, શાખપુત્રિ, જલ્વાનો તીવ્રી જ્વાલી, દાદમખીજ, બજા, અનીચલા, મલાચલા, નાનચલ, ધીનાડી કાંદા, આકાશવેલ, હંદવાડપ્પી, વરકામ, ગગજની ગળ્પી કુંવાર ગળ્પુ પેદારીકંદ, વારાલીકંદ, મજક, ખેર આવળ, દગદગ અને તાંદળગળ

એ દરેકના સ્વરસ કે ક્વાથની ચોસડ ભાવનાઓ (દરેક ભાવના વખતે એ દિવસ મુધી છુટ્યા ખાદ દીકડીઓ કરવી) આપી ટીકડી બનાવી બરાબર સુકવી માટીના એ તવા વચ્ચે રાખી ગજપુટ આંચ આપવી જેથી સર્વોત્તમ સદૃશપુટી અબ્રહમસ્મ તૈયાર થાય છે. ઉપરની વસ્તુઓ પૈકી જે ચીજ ન મળી શકે તેના બદલામાં ઔમ્ત્ર કે આકાશના દુધનો ઉપયોગ કરવો.

અબ્રહમસ્મ કરવાની સરળ રીત: લસણનીકળી કે કુંગળી લારી તેને છુંદી મરીન વડે દાળી રસ કાઢી લેવો. આ રસમાં ધાન્યાબ્રહ્મે છુંદી ટીકડી બનાવી ગજપુટ આપવાથી થોડાજ વખતમાં અબ્રહમની નિશ્ચંદ ભસ્મ બની શકે છે. આ ભસ્મ ખાસ કરી વાત પ્રકૃતિ વાગાને, કૃષ્ણ વાગાને વધુ ઉપયોગી થાય છે. (એક ભસ્ત લીખીત પુસ્તકને આધારે) તે પૌષ્ટિક તરીકે ઉત્તમ કામ કરે છે.

અબ્રહમમાંથી સત્વ કાઢવાની સરળ અનુભવી રીત: ઉત્તમ અબ્રહમ કાળો હોય તેનો ખુકો તોલા ૪૦ અથવા ધાન્યાબ્રહ્મ તોલા ૪૦ ગ્રામ તેમાં ગોળ, મુખળ, ઉન, લાખ, ત્રીણી માછલી, ટંકજીખાર, તકનોખોળ રાગ એ દરેક ચીજ દસ દસ તોલા ગ્રામ સર્વને સાથે ખાંડી બકરીના દુધમાં છુંદી સોપારી પ્રમાણે ગોળી કરી તડકામાં સુકવી લેવી. પછી તેને એક મુસમાં રાખી થોડી મહીમાં વચે મુસ મુકીને યંત્રવડે ચાલતા પખાથી તાપ આપવો (તાપનુ પ્રમાણ જેમ વધારે કરો તેમ સત્વ સંદેહાદયી નીકળશે) આ પ્રમાણે તાપ આપતાં ને મુસમાં સર્વ ખુકો ૫૬ તન્નએ બેસી મચેલુ દેખાય (આશરે એ તન્ન કચાક પડી) ત્યારે આંચ જાડ કરી મુસમાં રહેલો પદાર્થ કુટ્ટુ થયા બાદ ગ્લેનાં નેમાં અબ્રહમ સત્વનાં છુટા છુટા દાળા મચ કે જાનરીના દાળા જેવા મગજો ને દાચયા અથવા લેદન્યુ પડયા ગ્રામ છુટા કાઢી લેવા. લેદન્યુ બકરી ને પડકાત આવે ને સર્વ પદાર્થ ગ્રામ બિનપચેકના મેગવી એક

ગોળો કરી બહીમાં તપાવીને એકવ કરી લેવું અને પછી ગમે તે ઉપયોગમાં લેવું, આ પ્રમાણે જનાવતાં અત્રકસત્વ સારા પ્રમાણમાં નીકળી શકે છે. રંગે કાંસા જેવો તેનો દેખાવ થાય છે.

સૂચના: અત્રકને આંચ આપવામાં સંપુટને કપડમટી કેરવાની જરૂર નથી, જે જે સ્થળે આકાશનું દુધ લેવા કહેણ છે તે તે સ્થળે તેના બદલે તેનો સ્વરસ પણ દુધના અસાવમાં લઈ શકાય છે. પ્રથમ આંચ તિત આપવી તો જલદી નિર્મદ્ર થઈ શકે પછી આંચ ઓછી દેવી જેથી રંગ સારો બને.

ગુણ: અધ્યાયુષ્યતા મટાડી વયને સ્થાપન કરનાર, વિર્યની વૃદ્ધિ કરનાર, ત્રિદોષનાશક, જરા અને મૃત્યુને રોકનાર, બળની વૃદ્ધિ કરનાર તથા ક્ષય, ખાંસી, ધાતુક્ષય, પ્રમેહ, શુર્ણજ્વર, મૌનહણી, વૃક્તરોગ, હૃદયરોગ અને નબળાઈ વિગેરે મટાડનાર છે. અત્રક એ અસંત સૌમ્ય રસાયન હોઈ કોઈપણ પ્રકૃતિવાળો માણસ ગમે તે ઋતુમાં તેનું સેવન કરી શકે છે. હાલના સમયમાં નાની વયમાં થતાં મરજો અને ક્ષયરોગનો દેશાવો વિશેષ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે તેનો અટકાવ કરવા માટે અત્રક એ સર્વોત્તમ રસાયન છે.

માત્રા: ૨ થી ૩ રતી. **અનુપાન:** મધ અને પીપર અથવા રોગાનુસાર. (અત્રકઅમ્મ અનુપાન જોઈથી સ્વયં જોગમાં વાપરી શકાય છે.)

હરતાલ

વિવેચન: ખરતરમાં હરતાલ એ જાનની નળે છે એક પતર વાળી કે જેને વરછી હરતાલ કહે છે અને બીજી પીન્ડ કે જે પચાન ડાખમાં હોય છે. વરછી હરતાલ કે જે અત્રકના પત્રોની નકલ જેવે રાય છે અને જેનો સ્વચ્છાટ નોનાના વરખ જેવો લાય છે તેના કાનમાં વાપરવી કિંમત અણાવ છે.

શુદ્ધિ: હરતાલના આરીકે દુકાા કરી ડાઝાયંત્રમાં સ્વેત-કોહળાનો રસ ભરી ત્રણ પ્રહર ખાંફવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે. જની શકે તો ત્રણ દિવસ લગી ખાંફવી તો સર્વોત્તમ શુદ્ધ બને છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો: ડાઝાયંત્રમાં યુનાનું પાણી ભરી તેની અંદર હરતાલને આઠ પ્રહર સુધી ખાંફ આપવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર ત્રીજો: હરતાલને ડાઝાયંત્રમાં યુનાનું પાણી, તેલ, સફેદ કોહળાનો રસ અને લીંબુનો રસ એ દરેકમાં 'અકકેક વખત બુકું' બુકું' ખાંફવાથી તેની સર્વોત્તમ શુદ્ધિ થાય છે. ખાંફ્યા પછી ગરમપાણીથી ખરાબર ધોઈ લેવું.

હરતાલની સ્વેત ભસ્મ: શુદ્ધ હરતાલ શેર ૧ લઈ તેને દસ શેર લીંબુના રસમાં પાંચ દિવસ સુધી બુંદવી. પછી તેની ત્રીણી રોટલી વણી ડમરૂંત્રમાં એક હાંડલાની નીચે પીપળાનીજાલની ખાળેલી રાખ નાખી તેના ઉપર હરતાલની રોટલી મુકી તેના ઉપર ખુબ દાખીને બીજી રાખ ભરી દેવી, ધુમાડો નિકળી ગય નહિ તે માટે રાખ દાખવામાં ખામી રાખતી નહિ, પછી યંત્રના ઉપરના હાંડલામાં ખાખરાની રાખ ખરાબર દાખીને ભરી દેવી અને જન્ને હાંડલાનો સાંધા ખરાબર મેળવી ખરાબર સંધીલેપ કરી સારી રીતે તડકે મુકવી ચુસાપર ચઢાવવું, મંદ, મધ્ય અને તિવ્ર એ ક્રમ પ્રમાણે ચાર દિવસ આંચ આપ્યા પછી યંત્રને ધીરેથી સંજ્ઞાગપુર્વક ઉપરનું નીચે અને નીચેનું ઉપર એમ ઉઠડું કરી પાછળના ક્રમ પ્રમાણે ચાર દિવસ અગ્નિ આપવી સંજ્ઞા દિવસે અને તેટલી સખત આંચ આપવી પછી હંડુ થયેથી કાઢી જોતાં અંદરથી સ્વેત ભસ્મ મળી આવશે, આ ભસ્મને અગ્નિમાં નાખતાં તેના બીડકુડા ધુમાડો થશે નહિ. ઉપરની વિધીથી હરતાલની ભસ્મ રચા બતા તમા કંઈ કચાસ વચ્ચાપ તો ફરીથી ઉપરની રીત પ્રમાણે ફરી લેવાથી તેની ઉત્તમ સ્વેત ભસ્મ થઈ જશે.

ઉપયોગ : હરનાલ શુદ્ધ રૂપમાં તેમજ અમ્બના રૂપમાં દવાના કામમાં વપરાય છે. હરનાલ એ અદુ મંજાણપુર્વક વાપરવાની વસ્તુ છે, નાવમાં તે સોમલ્લની માફક ઉપયોગી છે, તેમાં યજ્ઞ અટકાવવાનો ખાસ ગુણ રહેલો છે અને વાનવ્યાધિ રક્તદોષ, જ્વર, ચામડીનાં દરેક વાતરક્ત, કુષ્ટ વિવિધર વિગેરેને પશ્ચ મટાડે છે. હરનાલમાંથી બનતી માણેકરસ અને નાલચંદ્રોદય જેવી ઘીન બનાવી વાપરવાથી કંઈપણ હાની કર્યા સિવાય સારો ફાયદો આપે છે.

સેવના : હરનાલનું સેવન કરનારે પથ્ય ખરાબર રાખવું.

માત્રા : ૧ થી ૨ રતી. **અનુપાન :** ઘી.

મનસીલ

વિવેચન : મનસીલ ત્રણ જાતનો થાય છે, સ્વામાંગી, કર્વીર અને ખંડાખ્યા તેમાંથી છેલ્લી જાત કે જેનો જલદી જૂકો થઈ પડે, લાલ રંગનો અને ભારે દોષ તે મનસીલ ઉત્તમ ગણાય છે. મનસીલ એ સોમલ્લનો ખાર ગણાય છે અને તે રસાયનમાં ક્ષેપ્ટ ગણાય છે.

શુદ્ધિ : મનસીલને વાડી જૂકો કરી આફના કે કીંબુનો રસ અથવા ઘેડીનું મૂત્ર એ પેકરી કાઢ' પણ એક વચ્ચુની સાત ભાવના આપવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે.

શુદ્ધિ પ્રકાર બીજો : મનસીલના જૂકાને ભાંગવાના કે આફના રસમાં અથવા ગૌમૂત્રમાં એક પ્રદર મુખી ટ્રાન્કાવત્ર વડે ખાફવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે. શુદ્ધ થયેલો મનસીલ ધ્યાના કામમાં વાપરી શકાય છે.

ગુણ : મનસીલનો ગુણ સદૃઢ તીખો, ઉષ્ણવિયં અને ગદી વધારનાર છે તેમજ કફ, વાયુ, મંદામિ, વિવિધર, ક્ષય, ખાના, શ્વાસ, ખરજ, ત્વચ્છેદ વિગેરે મટાડે છે. કુદરોજના દરેક રોગમાં વપરાય છે અને તેની ત્રીજી અક્ષર થાય છે.

માત્રા : ૧ થી ૨ રતી. **અનુપાન :** ગેનાનુસાર.

સોમલ

વિવેચન: સોમલ એ ઝેરી વસ્તુ છે, આયુર્વેદમાં તે ચાર પ્રકારનો અતાવેલો છે પરંતુ ઘણે જાગે હાથમાં સફેદ તેમજ પીળા એમ બે પ્રકારનો સોમલ બજારમાં મળતો જણાય છે, બજારમાં ઝેરી દવાઓ વેચનારને ત્યાં મળી શકે છે. સોમલની દવા વાપરવામાં ચિકિત્સકે બહુજ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે.

કેટલાક બદમાશ માણસો સોમલનો મનુષ્યહત્યા કરવા માટે ચોરી છુપીથી ઉપયોગ કરે છે. તેની ઝેરી અસર એક કલાક પછી જણાઇ આવે છે અને દરદીને બેચેની, મોળ, ઉલટી, બળત્રા, પેટમાં સખત વાદ, દુખાવો ઉલટીમાં લોહી, ઝાડો કે આંકડી, તરસ, મળામાં બીસ, શ્વાસ લેવાની મુશ્કેલી વિગેરે લક્ષણો સાથે નાડી ઘણી ખારીક થઇ જાય છે અને છેલ્લે બેભાની અને પછી મૃત્યુ થાય છે.

શુદ્ધિ: સોમલને કેળનોરસ, તાંદળજળનોરસ, ગાયનુંદૂધ કે ઘાંછ એ પૈકી ગમે તે એક વસ્તુ વડે, ડોઝાયનમાં નાના નાના ટુકડા કરી તેની પોટલી આંધી બાંધી લેવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે, શુદ્ધ કરેલો સોમલ દવાના કામમાં વાપરી શકાય છે.

ભસ્મ વિધી: ખરસાંડીયા ચોરની મુઠ્ઠી ડાળીઓને ખાળી તેની રાખ કરી તેને કપડાંજાણુ કરી લેવી, પછી એક નાની માટીની કુલડી લાવી તેમાં અર્ધ મુઠ્ઠી ઉપરની રાખ દાખીને ભરવી તેના ઉપર સોમલ મુઠ્ઠી ઉપરથી ખાટાની રાખ જોરથી દાખી બરી લેવી પછી તેને ગ્રંથ કરી કપડાંમાટી કરી લઈ પાંચ રોડ જાળાની અગ્નિ વચ્ચે તે કુલડીને મુઠ્ઠી સળગાવી દેવું. ૬૬ થયે તે કુલડી શદી લઇ ઉપરની રાખ દૂર કરી વચ્ચેથી સોમલ પતાસાના રૂપમાં મળી આવે તે લઇ લેવું. (કુલડી ખાંચની વખતે તેમાંથી નીકળતા પ્રમાણથી સાવચેત રહેવું) પતાસાના રૂપમાં કુલડીને નીકળેલો સોમલ નિર્ધુમ ખતી જાય છે તેને છુટી ખાટલી બરી લેવો.

સોમલતું તેલ બનાવવાની વિધી: સાફ કચ્છો સાજાખર (સોડાઆયકાર્બ) તોલા ૪, સોમલતું ચુર્ણ નો. ૮, બન્નેને લોટાની પાટકીમાં રાખી તેમાં ૨૪ તોલા પાણી ભરી તેને ધીમી આંચથી પકાવતું જ્યારે બે તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે નીચે રાખવું, જ્યારે પાણી સુકાઈ જાય ત્યારે નીચે જએલું નેલ સીસીમાં ભરી લેવું, આ તેલ એક તોલો લઈ તેમાં બીજું ૫ તોલા સરસીયુતેલ નાખી બાટલી ભરી રાખવી.

સોમલનો ઉપયોગ: હિસ્ટીરિયા, વાતરોગ ત્વગદોષ, વાતરકત, શરદી, તાવ, પક્ષાઘાત, વિષમન્ત્વર, ત્રિદોષ, ક્ષય વિગેરે મટાડે છે.

સોમલના તેલનો ઉપયોગ: આ તેલનો શરીરે ચોપડવા માટે અને શરદી, કફ, સર્પવિષ, હિસ્ટીરિયા, કમરનુંદરદ વિગેરેમાં તેનો ઉપયોગ થાય છે. કેટલીક વખતે આ તેલની એક સળી ભરી પાન ઉપર ચોપડી દમ અને કફના રોગમાં ખાવા અપાય છે.

સુચના: પિત્તપ્રકૃતિવાળાને સોમલની દવા કદી પણ આપવી નહિ. સોમલની દવા ખાનારે પથ્થ બરાબર પાળવું. સોમલની દવા દમેલાં જમ્યા પછીજ આપવી, દવા ચાલુ આપવાની હોય ત્યારે એક અઠવાડીયું દવા આપી, બીજા અઠવાડીએ બધે કઠી પછી ચાલુ કરવી અને પાકી બધે કરવી એવા ક્રમથી આપનાં તે નુકસાનકારક થતી નથી.

માત્રા: એક રતીનો ૮ મો ભાગ.

અનુપાન: મધ અથવા ઘી.

પથ્થ: ઘી, સાકર, ઝેણ, ઘઉં અને સાત્તિકખોગક મિલાય કંઈ પણ આપવું નહિ, તેલ, ખટાઈ, મરચું અને ગરમચીજો એ જડજ બરાબર પરિણામ લાવનાર છે એટલે બરાબર સંભાળવું જોઈએ.

ખંડ ૩ જો

વિષ-ઉપવિધાદિ.

આ પ્રકરણમાં સાધારણ વિષ ઉપવિષનું વર્ણન આપવામાં આવેલ છે.

નેપાળો

વિવેચન: નેપાળાનાં ઝાડ યાચ છે તેનાં એરંડખીજને મળતાં જે ફળો યાચ છે તેને નેપાળાનાંખીજ કહે છે તેમાં નાની અને મોટી એમ બે જાત આવે છે. નેપાળાના ઝાડના મૂળને દંતીમૂળ કહે છે. લઘુદંતી અને પ્રહતદંતી એવા તેના બે ભેદ છે. નેપાળાના પાન એરંડાના પાનને મળતાં હોય છે, નેપાળો એ સખ્ત જીલ્લાય છે તેની શુદ્ધિ કયાં વગર વાપરવો એ જોખમકારક છે એટલે દવાના કામમાં તેનાં ખીજ શુદ્ધ કરીને યોગ્ય પ્રમાણમાં વિચારીને વાપરવાં જોઈએ.

શુદ્ધિ: નેપાળાનાં ખીજ લાચી તેની ઉપરની છાશ કાઢી નાખવી પછી તેની ખારીક કપડામાં પોટલી ખાંધી ૨૪ કલાક તેને મેંસના છાણમાં દાટી રાખવાં, ત્યારબાદ તેને કાઢી લઈ ગરમપાણીથી ધોઈ સાફ કરી ડોલામંત્રમાં ખાટી છાશ કે લોંબુનારસમાં પાણી મેળવી ત્રણ કલાક બાફવાં પછી તેને કાઢી લઈ દરેક ખીજને અધુવડે ચીરી તેમાંથી વચ્ચેની પાતળી જીલ કાઢી નાખવી અને તેનાં ખીજને લોંબુનારસમાં ઘુટી બાદ માટીના કોરા વાસણ ઉપર યગાડી તેણે ચુસાનાં સુધી જરાજર સુકવી લઈ ઔષધના કામમાં વાપરવાં.

શુદ્ધ. નેપાળો તિવ રેચક તથા ઝેરી છે. તેના ઉપયોગ ખાસ કરીને જીરૂાખની દવાઓમાં યાચ છે. શોષક ગુણ હોવાથી ને ઉદરરોગ, જીર્ણ-પાત-ખાંધી, આફરો, ચરક, શ્વા, નાકદોષ, ઉપદશ, રક્તવિકાર વિગેરેમાં

ખાસ વાપરી શકાય છે. નેપાળો એકલો નહિ પરંતુ બીજા દેશો સાથે મેળવી લુક્ષ્મણ માટે વાપરવામાં આવે છે, શુભ્રજ્વર, તાવ વિગેરે ઉદર સાફ કરવા માટે નેપાળાચળી દવાઓ ખાસ વપરાય છે. લુક્ષ્મણ માટે નેપાળામાંથી જતાવેલી ઇન્જાબેદી વિગેરે ખતાવેલા ઉપચારો તેમજ નિર્ભય છે. અંગ્રેજ વૈદ્યો નેપાળાનું તેજ વાપરે છે. તે ધણું અને સખ્તરસક છે.

અશુદ્ધ નેપાળો વાપરવાથી દાહ, ચુંક વિગેરે વ્યાધીઓ થાય તેનો લુક્ષ્મણ લીધા પછી રસ વધારે લાભે કે દાહ અથવા ચુંક વિગેરે જાણાય તો લીંબુનું શરબત કે સાકરનું પાણી આપવાથી આરામ થાય.

માત્રા : ૦૧ થી ૦૩ રતી. અનુપાન : બીજા રોગ દવા સાથે અથવા સાકર કે પાણી સાથે.

ઝેરકોચલાં

વિવેચન : ઝેરકોચલાં એ પ્રમિદ્ધ વસ્તુ છે તે દરેક રસ બળરમાંથી મળી આવે છે, તેની પેદાશ દક્ષિણ દિશાના તરફ થતું મોટું પ્રમાણમાં થાય છે, તે દવાના કામમાં શુદ્ધ કરીને વાપરવામાં આવે છે.

શુદ્ધિ : ઝેરકોચલાંને સાત દિવસ સુધી ગૌમૂત્રમાં પલાયન રાખવાં, ગૌમૂત્ર દરરોજ બદલવા રહેવું. સાત દિવસ પછી ગૌમૂત્ર બહાર ખાલી થઈ પાણીથી ધોઈ લેવાં પછી તેની ઉપરની ઢાલ તરફ અંદરથી ચીરીને તેની વચલી જીભ કાઢી નાખી ખરબમાં ઘુટી બુટી કરી લેવા પછી તે બુટાને ઢાલ કાઢી થતાં સુધી લીમા મેટ્ટી લેવા આ પ્રમાણે તૈયાર કરેલાં ઝેરકોચલાંનો દવામાં ઉપયોગ કરવાં સંભવ છે.

ગુણ : ઝેરકોચલાં સ્વાદમાં અમ્લન કડવા, પૌષ્ટિક અને શાતક છે તેનો ઉપયોગ દવા તરીકે મળ્યા પછી કરવા નિર્ભય ગણાય છે પ્રચિન વૈદ્યોના પ્રયોગમાં તેનો ઉપયોગ આજા પ્રમાણમાં થતો.

જાણાય છે, જ્ઞાનતંત્રનીકમળેરી, નજગાદ, પદ્માધાત, (લકવો) નસોનીશીથીક્ષતા પીર્યશ્રાવ, સુક, અજીર્ણ, પેટનોવાયુ વિગેરે મટાડી શરીરની શક્તિ વધારે છે, પેટનાશ્વળમાં તાત્કાલિક અસર કરે છે, ધાતુપૌષ્ટિક દવાઓમાં તેમજ ખાચનશક્તિ મંદ હોય ત્યારે ઝેરકાચલાંની ગોળી તથા તેની ફાકી સારો ફાયદો આપે છે, ઝેરકાચલાં ધસીને લગાડવાથી વાયુને લીધે સૂસ્ત થએલું અંગ તુર્તજ સતેજ થાય છે. અંગ્રેજ વૈદ્યકમાં ઝેરકાચલાનો ઉપયોગ બહુજ મોટા પ્રમાણમાં કરવામાં આવે છે. માત્રા: ૧ થી ૨ રતી.

સૂચના: ઝેરકાચલાનું લાંબો વખત સેવન કરવાથી તેની શરીર ઉપર ખરાબ અસર થાય છે અને કેટલીક વખત ધતુર્વા વિગેરે ઉપદ્રવો થઇ આવે છે માટે સંભાળીને વાપરવું જોઇએ.

અરીણી

વિવેચન: અરીણીની પેદાશ ખસખસના ઊડવામાંથી થાય છે, ખસખસના ફળમાંથી નીકળતો રસ તે અરીણી છે અને તે બહુજ ઝેરી વસ્તુ ગણાય છે, તેનો ઉપયોગ કેટલાક લોકો આત્મઘાત કરવામાં પણ કરે છે, અરીણીનો ઉપયોગ દવાના કામમાં બહુજ મોટા પ્રમાણમાં કરવામાં આવે છે હાલમાં આયુર્વેદમાં પણ તેનો ઉપયોગ ઘણી જગ્યાએ જોવામાં આવે છે પરંતુ પ્રાચીન આયુર્વેદના ગ્રંથોમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય તેમ દેખાતું નથી, કેટલાક લોકો અરીણીનો ઉપયોગ શરીરને ટેકામાં રાખવા તરીકે હાથેયાં નિયમિત કરતા રહે છે પરિણામે તેઓ તેના ગુણામ બની જાય છે, કેટલીક અલ્પજન્ય રુચીઓ ખાગકને સુવાદી રાખવા માટે દરરોજ થોડું થોડું અરીણી આપે છે અથવા ખાગાગોળીમાં નાંખી તેનો ઉપયોગ કરે છે આ એક અત્યંત નુકસાનકારક રિવાજ છે.

શુદ્ધિ : અશીઝને આદુનારસમાં પીગળાવી તેનો કમ્પો
ખતાવી સુકવી લેવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે અને તે પ્રમાણે શુદ્ધ કરે
અશીણ દવાના કામમાં વાપરી શકાય છે.

ઉપયોગ : અનિસાર, મરડો, રક્તાનિસાર, કાસેરા, આંચકા
અનિદ્રા, મંત્રદણી, ખાંખી (કફવાળી) ચુંક. ઉન્માદ, નબળાઈ, સુસ્તિ
માથાનું દરદ. તિફલ મરડો. અસલ વેદના, રક્તઆવ, પીડીતાર્તવ
અસાર્તવ. નસોનીશિથીલતા, અંબનશક્તિની ખામી, મધુપ્રમેહ વિગે
દરદોમાં અશીણ દવા તરીકે ખાવાના કામમાં બહુજ સારો ફાયદો
આપે છે. તેનો મુખ્ય ગુણ પીડાશામક, ઉતેજક અને નિદ્રા લાવનાર છે.
સંભાળથી વાપરવામાં આવે તો તે ઉપયોગી થઈ પડે છે પરંતુ વાપરત
વખતે માત્રાનો યરાઅર વિચાર કરવો જોઈએ.

માત્રા : ૦૧ રતી. **અનુપાન :** શેગાનુસાર.

ભાંગ

વિવેચન : ભાંગનો ઉપયોગ દવાના કામમાં કરવામાં આવતો
દ્વાય તેમ જલ્દાય છે, ભાંગ, ગાંબે અને ચરસ એ એકજ ઊંડાની
પેદાશ છે, ભાંગનાઝાડ એ થી ત્રણ હાથ ઉંચા થાય છે, તેના પાનને
ભાંગ કહે છે, તેની કળીને ગાંબે કહે છે અને તેના ઊંડમાંથી જે
રસ ઝરીને નિકળે છે તેને ચરસ કહે છે, દવાના કામમાં ધણુ ભાંગે
ભાંગના પાન અને બી વપરાય છે.

ગુણ : ભાંગ માદક છે તેમજ જળ, શુદ્ધિ વધાવનાર અને
દિપન, પાચન, પીડાશામક, માત્રી તથા નિદ્રા લાવનાર છે. ભાંગનો
વધુ ઉપયોગ કરવાથી માનુસ ઝાંડો બની જાય છે. કેટલીક જગ્યાએ
પાંચ વિનેદમાં કામોત્તેજક તરીકે ભાંગનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે
નિદ્રા લાવવા તથા મંત્રદણી અને અનિસાર નાટે આયુર્વેદમાં ભાંગનો

ઉપયોગ ખાસ થયો હોય તેમ જણાય છે. દવાના કામમાં બાંગે ધોઈ મેકી લઈ વાપરવી જોઈએ.

માત્રા: ૧ વાલ. અનુપાન: પાણી અથવા રોગાનુસાર.

થોર

વિવેચન: થોરની પેદાશ દરેક પ્રદેશમાં થાય છે. ખાસ કરીને ડાંડલીઓ, ભુંગળીઓ અને હાથલો એમ તેની મુખ્ય ત્રણ જાત છે. દવાના કામમાં ડાંડલીઓ અને ભુંગળીઓ વપરાય છે, ડાંડલીયા થોરને ખરસાણી થોર કહે છે અને તેનો વાડીની વાડ ખનાવવામાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ભુંગળીઓ થોર જેને લોફા કાંટાળો થોર કહે છે તે જંગલમાં પોતાની મેળે પુષ્કળ ઉગે છે, મુલ્યમાં લગભગ બન્ને થોર સરખા ગણાય છે.

થોરનું છીર: એ ઉપવિષ ગણાય છે, તે સખ્ત રસક છે તેનો રસ ધણેજ લયકારક છે. અચાન લોફા સખત જીવાળ તરીકે થોરના દુધમાં ખાજરાનોલોટ મેળવીને ખાય છે પરંતુ તેનું ચરિત્રામ બહુજ ખરાબ આવડતું જણાય છે કેમકે તે ત્રેરી અને સખ્ત રસક છે, દુખતા સાંધાપર થોરનુંદુધ લમાડવામાં આવે છે, ઉદરગેમમાં વપરાતી કેટલીક દવાઓ જેવીકે નારાયણચૂર્ણ વિગેરેને આ દુધની આવના આપવામાં આવે છે, ખસ. ખરજતું, દાદર. કફનોજરાલો, ગાંઠ (મચી) પ્લેગનીગાંઠ. બદ વિગેરેમાં થોરનુંદુધ વાપરવામાં આવે છે. અરમોની ખનાવટમાં અને તેની મુદ્દિમાં પણ કેટલીક જગ્યાએ થોરનુંદુધ વાપરવામાં આવે છે.

ધતુરો (કનક)

વિવેચન: ધતુરો પેલો, પીલો અને કાલો એમ ત્રણ પ્રકારનો થાય છે. દરેકમાં તે રંગ મુજબનાં ફુલો આવે છે. કાળાધતુરાના અને સફેદધતુરાનાં ઘણાં સામાન્ય રીતે દરેક રસને જોવામાં આવે છે.

પીળા ધતુરાનાઝાડ નડીઆદમાં દેશાઈની વાડીમાં છે, દવામાં કાળો ધતુરો વધારે સરસ ગણાય છે, પરંતુ તે વધારે ઉંચ હોય છે. ધતુરાનાંબીજ, મુળ, પાનનોરસ, પંચાગ વગેરે દવાના કામમાં વપરાય છે. રસાયનો બનાવવાના કામમાં ધતુરાનાંબીજ શુદ્ધ કરીને વપરાય છે. ધતુરો ખેરી છે, ફુટ લોકો તેને ખાવાની ચીજોમાં નાંખીને ખવડાવે છે.

શુદ્ધિ: ધતુરાનાંબીજને ગૌમુત્રમાં ત્રણ કલાક બાફવાથી અને પછી તેની ફાતરી કાઢી નાખી સુકવી લેવાથી તે શુદ્ધ થાય છે. ધતુરાનાંબીજને ગૌમુત્રમાં ૧૨ કલાક પલાળી રાખી પાણીથી ઘોષ સુકવી ઉપરનીછાલ કાઢી સાફ કરી ચાપરી શકાય છે.

તેલ: પાતાલધંત્રમાં ધતુરાનાંબીજ ભરી ધંત્રનું મોઢું નીચે રાખી ઉપર તાપ દેવાથી તેનું તેલ નીકળે છે. આ તેલ કેટલીક પૌષ્ટિક તથા સ્થંભક દવાઓમાં તેમજ પારદના કેટલાક કાર્યોમાં વપરાય છે.

ગુણ-ઉપયોગ: પીડાશામક અને ગ્નાયુ સૈથીકમ્પૃત તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તે સિવાય તે ઉન્માદ, તાવ, ખાંસી, અતિસાર, શ્વાસ, નબળાઈ, ત્વકદોષ, જ્વરાતિસાર વગેરેમાં ખાસ વપરાય છે. તેનાં પાંદડાનો ધુમાડો પીવાથી શ્વાસરોગમાં તાત્કાલીક ફાયદો થાય છે. રસાયનોની અનેક બનાવટોમાં કનકબીજ વપરાયસા જોવામાં આવે છે. તથા કેટલીક જગ્યાએ તેનું તેલ પણ વપરાય છે. વધુ લેવાથી નસો ચડે છે અને ખેરી અસર જણાય છે.

માત્રા: ૦૫ થી ૧ રતી. **અનુપાન:** રોગાનુસાર.

વચ્ચનાગ (વત્સનાભ)

વિવેચન: વચ્ચનાગના મુળીઆં જમ્બરમાં ચાંચી લોડોને ત્યા નમે છે, તેમાં બે મળ છે, કાળો અને ચમકદાર તથા બાંધે દોષ તેને શીતલીઆ તથા શાકડા જેવ, જુબરા રંગના અને દડકા ડુકડા

વચ્છનાગ (વત્સનાભ)

હોય છે તેને લાકડીઓ વચ્છનાગ કહે છે. વળી વચ્છનાગનાં સફેદ પાંચ મળે છે અને તે બરાબર છે. વચ્છનાગની પેદાશ દક્ષિણ તથા મધ્યભારતમાં થાય છે, તેના મુળીઆને અમુક રીતે બાંધી, તૈયાર કરે છે જેથી તે બગડતા નથી. બગરમાં સર્વત્ર અમળે છે, વચ્છનાગનો ઉપયોગ આયુર્વેદમાં બહુજ મોટા પ્રમાણમાં જાણાય છે, સેંકડો રસાયનોમાં તેનો ઉપયોગ થયેલો છે તે શુદ્ધ કરીને વાપરવામાં આવે છે, શુદ્ધ કર્યા પછી તે દબાવેલ બહુજ ઉપયોગી થીજ બને છે. અશુદ્ધ જેરી છે અને વધુ અતેની જેરી અસર તરત જાણાય છે. અંગ્રીજ દવામાં અશુદ્ધ વપરાય છે.

શુદ્ધિ: વચ્છનાગ સારો લાવી તેના ટુકડા એક ઈંચ કરી તેને ગૌમુત્રમાં પોટલી બાંધીને પઢાળી રાખવા. પોટલી રહે તેટલું ગૌમુત્ર નાખવું, દરરોજ સવારે નવું ગૌમુત્ર નાખવું કાઢી નાખવું. ૭૨ કલાક સુધીમાં ત્રણ વખત આ પ્રકારે પછી સુકવી લેવું અને વાટી દવામાં વાપરવું. (૨) વચ્છનાગના ગાયના દૂધમાં ડોલાયત્રવડે ત્રણ પ્રદર ધીમે તાપે બાંધી લે. તેને સુકવી લઈ વાટી દવામાં વાપરવું. અને રીત સારી ને :

ગુણ-ઉપયોગ: તે તાવ અને વાયુ માટે સર્વોત્તમ નવા તાવમાં તથા લુના વાતરોગમાં વપરાય છે. એ સિવા અજીર્ણ, યજ્ઞ, ખાંસી, કફ, આત્મ, ત્રિદોષવત્તર, નબળાઈ, કળા ફેટલાક દરદોમાં લેવ રૂપે લગાડવામાં આવે છે. તે દવામાં પદાર્થ છે. પરંતુ જેરી છે માટે ગ્રંથાગ્રીને વાપરવો.

માત્રા: બાળી ૧ રતી. અનુપાન: બીજી યોગ્ય દવાં

૮૦૦૦૭૭

કણેર (કરવીર)

વિવેચન: કણેર ચાર જાતની થાય છે, સફેદ, ગુલાબી, એ ત્રણ એકજ પ્રકારની તથા પીળી એ જલ્દા પ્રકારની છે.

ચારે એકજ વર્ગની અને સરખી ગુણવાળી ખતાવવામાં આવે છે. દવાના કામમાં ક્યોર ઓછી વપરાય છે કેમકે તે ઝેરી છે. ઉપવિષ તરીકે આયુર્વેદમાં તેનું સ્થાન છે. દવામાં સફેદ ક્યોરનો ઉપયોગ કરવાનું ખતાવેલ છે. ખાસ કરીને તેના મૂળીઆનો કે પાંદડાનો ઉપયોગ કરાયેલો જણાય છે. ચામડીનાં દરદોમાં તેનું તેલ જનારી લગાડવામાં વપરાય છે તે માટે કરવીરાદિતેલનો પાક આયુર્વેદમાં છે.

ગુણુ-ઉપયોગ : જ્વર, ત્વકદોષદર તરીકે તેનો ખાવા તથા લગાડવામાં ઉપયોગ થાય છે. સફેદ ક્યોરની જડ લાવી તેને દુધમાં પકાવી તે દુધને જમાવી તેમાં બીજી પૌષ્ટિક દવાઓ મેળવી તેને વસોવી માખાગુ કાઢી લઈ તેનું ઘી જનાવી તે ઘી નાશરવેલનાપાનમાં ખાવાથી બળ તથા કામોનેજઈ અસર ખતાવે છે અને તે ખાવા તથા લગાડવાના કામમાં વપરાય છે. સફેદ ક્યોરના પાંદડાને મુકવી તેના ભુકાની એક ચપડી નાકે મુંઘવાથી ઈંકો આવી માથાનું દગ્દ મટે છે.

પ્રમાણ : ૧૫ થી ૨ રતીઆર મૂળનીછાસનો ભુકો.

—*—*—*—

ચમોડી (ગુંબ)

વિવેચન : ચમોડીના જેવા થાય છે તેમાં જે મીઠા થાય છે તેની અંદર બીજા દોષ તો નથી હોતો, આ ચમોડીને ગુંબ કે રતી કહે છે. રતી એ ત્યજે છે તે બચે છે અને તે નોખવામાં ફેરફારમાં વપરાય છે. ચમોડીને કેરો ન ખાસ તથા ખરાબ પતાડ્યા માટે કચ્છામાં આવે છે. ચમોડીના બળ પાન જેવી નથી. રતી પાન બીજા (ગુંબ) જેવી જ આવેલા. કેમકે નફેદ ચમોડી રતીના જેવો જાય છે તે જેવી દોષથી તેને નોખાયેલા થાયેલા જો તે નોખે અમર ચમોડીના નવજનીઅંદર નીચે રતી પાન ચમોડી નોખે.

ગુણ : ચમોડીને એક રતીના કે મુઠા ને ૧૫ થી ૨૦ થી ૩૦

ગુણ-ઉપયોગ: પૌષ્ટિક, શીતળ, વાતહર અને શેપણું છે. તેના લેપથી દાઢ ઉઠરી અને ફેટલાક માથાના તથા ચામડીના દરેક ભાગે છે. એ માટે ગુંબદિતેલ પ્રસિદ્ધ બનાવટ છે. તથા ગુંબદરસ વાતરોગ માટે પ્રસિદ્ધ છે. ધોળી ચણાડીનો પાંક બનાવી ફેટલાક લોકો શીયાળામાં તાકાત, બળ, વીર્ય વધારવા માટે ખાય છે, વીર્યશ્રાવ અને મગજની કમબોરી માટે તે સારો ફાયદો આપે છે, પણ તે સંભાળીને યોગ્ય પ્રમાણમાં લેવાની જરૂર છે, નહિતો ઉલ્લરી થવા લાગે છે. એ સિવાય સ્ત્રીઓને ગર્ભ ન રહે તે માટે શુ આપ્યા પછી ચોથે દહાં એક ચણાડી (લાલ) દાંત લગાડ્યા સિવાય ગળી જવાથી એક વાસુધી ગર્ભ રહેતો નથી, આ ઉપાય ઘણા વૈદ્યોમાં પ્રચલિત છે; પરિણામ કંઈ ચોક્કસ જાણવામાં આવેલ નથી.

આકડો

વિવેચન: આકડો પ્રસિદ્ધ વનસ્પતિ છે. આયુર્વેદમાં અને રસ રસાયન, જરમ વગેરેમાં તેનો હુદયી ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. અર્કદુઃખને આયુર્વેદમાં ઉપવિષ તરીકે ગણવામાં આવેલ છે. અત્રક ભાગ્ય માટે અર્કદુઃખ મુખ્ય અને પ્રસિદ્ધ વસ્તુ ગણાય છે. તેમાં સ અને રાતો એવા બે પ્રકાર છે. સામાન્ય રીતે રાતોજ મળે છે.

ગુણ-ઉપયોગ: આકડો પ્રસિદ્ધ અને સર્વત્ર મળતી વનસ્પતિ હોવાથી લોકો તેનો દવામાં ખુબ ઉપયોગ કરે છે. તેનું દુધ, પાંદ મૂળની જાડ અને તેનાં પુલ (રવાખડા)નો દવામાં ઉપયોગ કરી સ લાભ મેળવે છે. આકડો ઉપવિષમાં હોવા છતાં તે દાડકાવા કુતર વિન ઉપર રામજાનુ ઉપાય છે, તેના મૂળની જાડ રવેદત અને આ મટાડનાર છે. તાવ, ઉદરરોગ, કફ, શ્વાસ, ખાંસી, રક્તવિહાર, અને વગેરે અનેક રોગમાં તે ઉપયોગી વનસ્પતિ છે. સંભાળીને વાપરવા એકજ વનસ્પતિ વડે અનેક રોગ મટાડવાનું મદાનકાર્ય કરી રાકાય રસાયનોનાં તેનું દુધ મુખ્યજાને વપરાય છે.

લાંગુલી (કલીહારી)

વિવેચન : વચ્છનાગના વર્ગની આ પશુ એક ઝેરી વનસ્પતિ છે પરંતુ તે એટલી બધી ઝેરી નથી. ગુજરાતીમાં તેને કેટલાક દુધીઓ વચ્છનાગ કહે છે. તેના મુળીઆં દવાના કામમાં વપરાય છે તે મુળીઆંને ગૌમુત્રમાં ૧૨ કલાક પક્ષાળી રાખી સુકવી પછી દવામાં વાપરવામાં આવે છે આયુર્વેદમાં તે ઉપવિષ તરીકે ગણાય છે દવાના કામમાં કાંઈ કાંઈ જગ્યાએ તેનો ઉપયોગ નેવામાં આવે છે.

ગુણ : વેણુ લાવનાર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તે સિવાય તે કંકમાળ, અપચી, અન્ધી, બાંજલાઇ, બદ, સોજા વગેરેમાં વાટીને કે ઘસીને લેપના રૂપમાં વપરાય છે, યોનીશયમાં પણ તે વપરાય છે. તે સારક, તીખી કડવી, તિક્ષ્ણ, ઉષ્ણ, અને તુરી છે. અર્શ વાયુ, કૃમી, કુષ્ઠ, મણ, સોજો, શુષ્કમર્જ વગેરેનો નાશ કરે છે. તેનાં મુળને વાટી પેકુપર લેપ કરવાથી વેણુ આવવા લાગે છે અને પ્રસુતિ થાય છે દવામાં આવી ચીજ સંભાળીને વાપરવી જોઈએ.

— ૪૦૮ —

ખંડ ૪ થો

ક્ષાર, લવણ અને પ્રાણીજ ઔષધો

નોંધ : આ પ્રકરણમાં ક્ષાર, લવણ પ્રાણીજ ઔષધો લેવામાં આવેલ છે.

જવખાર

વિવેચન : જાગરમાં જે જવખારની સફેદપત્રીઓ નાથી દોઢોને ત્યાં મળે છે એ ખરે જવખાર નથી ખરે જવખાર જવના પંચારને ખાન્નને તેની રાખમાંથી ક્ષાર કાઢવાની પદ્ધતિએ ખનારી તેજાર કદાચ છે એ રત્ન જગા નેત્રો, બુદ્ધ જેવો અને મોદામા

નાખતા તમતમાટ કરે તેવો હોય છે. આવો યવક્ષાર વિશ્વાસ લાયક વૈદો કે કાર્મસીવાળાઓને ત્યાંથીજ મળી શકે છે.

ગુણ-ઉપયોગ: દવાની અનેક જનાવટોમાં યવક્ષાર વપરાય છે. તેનો મુખ્ય ગુણ કફ, સારક, ઉષ્ણ, અમિ પ્રદિષ્ટ કરનાર. દીપન તથા મુત્રક છે. ખાસ કરી તે ઉદરરોગ, મુત્રાશયનારોગ, ખાંસી, કફ, શ્વાસ, પથરી, મકકલશુળ, કુક્ષીશુળ, અસ્તીશુળ, ઉદાવર્તવાયુ, શરદીયી ભયંજનું વગેરેમાં ઉપયોગી અને સારી અસર કરનાર છે.

માત્રા: ૩ થી ૬ રતીભાર. **અનુપાન:** પાણી કે ઘી સાથે.

સાજખાર

વિવેચન: સાજખારની પેદાશ સિન્ધ, પંજાબમાં થાય છે. ત્યાંની ખારી જમીનમાં લાણા કે જેને રૂદ્રવંતી કહે છે તેનાં ઝાડ થાય છે તેને કાપી બાળી તેની રાખ કરી ખાસ વિધી પ્રમાણે આ ખાર તૈયાર કરવામાં આવે છે. તે કાળારંગના છારીયુક્ત પથર જેવા આકારમાં મળે છે અને તે પેદના રોગોમાં પાચન, દિપન, વાયુ હરનાર તથા શુળેને મટાડનાર છે. તેનો ઉપયોગ અનેક દવાઓમાં થાય છે. અને રસોમાં પણ વપરાય છે. કેટલાક તેને લોહનસજી કહે છે.

માત્રા: ૩ થી ૬ રતીભાર. **અનુપાન:** પાણી કે ઘી સાથે.

નવસાર (નોસાદર)

વિવેચન: નવસારની ગણના ક્ષારમાં કરવામાં આવે છે. તેની પેદાશ આ દેશમાં ઘણે કેાણે થાય છે. જનાવરો ન્યાં વધુભાગે ખેસે છે અને ન્યાં તેમનાં મૂત્ર તથા હાણુનો વધારે ભાગે જમાવ થાય છે તે જમાવ થએલા પદાર્થને બાળીને નેની રાખને પાણીમાં ડ્રોગીને સાફ કર્યા પછી પકવીને ક્ષારની રીતે તૈયાર કરે છે. નવસાર જનરમાં દરેક દેઝણે મળે છે. દવામાં તે શુદ્ધ કરીને વાપરવો જોઈએ. અત્યારે નવસાર પરદેશથી વધારે આવે છે, આ દેશમાં પણ જનાવાય છે.

શુદ્ધિ: નવસારનો ભુક્ષ કરી ચારગણા પાણીમાં મેળવી તેનું પ્રવાહી થઇ જાય એટલે કપડેથી ગાળી લેવું, પછી ચૂલે મુકી તેને પકાવી લેવું અને ક્ષાર જેવું થાય ત્યારે ઉતારી વાટી લેવું તેને દવાના કામમાં વાપરવું. એ સિવાય એ નવસારને ડમરૂવમાં રાખી તેના કુદ્ધ ઉડાવી લેવા, તે પછી ખાસ ઉપયોગી દવા તરીકે જ્વર વગેરેમાં વપરાય છે.

ગુણ-ઉપયોગ: જ્વર, યકૃતરોગ, સર્પવિષ, ક્ષેમના ભુદા ભુદા રોગોમાં સારક, શોષક, તિક્ષ્ણ અને પિત્તનું વિરોધન કરનાર છે. લોહીનો જમાવ હોય, રક્તગ્રાવ હોય, જ્વર, ત્રિદોષ અને ન્યુમોનીઆ જેવા વ્યાધિઓમાં તેની બહુજ સારી અસર થાય છે. ન્યુમોનીઆ તથા ઇન્ફ્લ્યુએન્સામાં તે મોક્ષ ઉપાય છે તે સિવાય તેનું લોશન બનાવી તેના પોતાં મુકવાથી સોજો, વરમ, વધરાયજી વગેરે મટે છે. મગજપર તાવની ગરમી હોય, ત્યારે શીતોપચાર તરીકે નવસારનાં પાણીનાં પોતાં ખાસ ગુણદાયક થઇ પડે છે.

માત્રા: ૬ થી ૧૨ રતી. **અનુપાન:** પાણી સાથે

ટંકળખાર

વિવેચન: ટંકળખાર એ ધણા તજાવેમાં. પાણી મુકાઇ જાય ત્યારે જમી ત્રેણા પાસાની દાણતમાં મળી આવે છે. તેને શુદ્ધ કરી દવામાં વપરાય છે. આજકાલ ટંકળખાર પરદેસથી આવે છે. અને તે ધજેતારને સાફ હોય છે. આ સાફ ટંકળ ખદાર લગાડવા માટે કાચો તથા દવામાં કુવાલીને ખાવાના કામમાં વપરાય છે. મોની લેપોને પાતુના કામમાં તે બહુ ઉપયોગી છે તે સિવાય તે દવાના કામમાં પણ બહુજ વપરાય છે. ખીચી જન તેડીઆટંકળ છે.

શુદ્ધિ: એક માલીના ઉંઘા નવામાં ટંકળનો ખારી ખુડો નાખી એક ત્રેણ વડે દવારવા જતું, એટલે તે કુડી જશે. પાણી

માફક કુલેલા તે ટંકણને કાઢી લઈ ખારીક વાટી ચાળી લેવું અને તે દવાના કામમાં વાપરવું.

ગુણ-ઉપયોગઃ મુત્રલ, રૂતુ તથા વેણુને લાવનાર, રોપણ, સારક, વિવદોષ તથા વાયુ, કફનો નાશ કરે છે. સસણી, ખાંસી, કફ, શ્વાસ, પેટનારોગ વગેરેમાં તે વપરાય છે. છાશના અનુપાનથી ટંકણ લેવાય તો મુત્ર બધું હોય તે છુટે છે. ગર્ભાશયમાંથી થતા અત્યંત રક્તશ્રાવને બધું કરે છે. કફને છુટો કરવા ટંકણ ઉત્તમ દવા ગણાય છે. સ્ત્રીઓને રૂતુરોગમાં ટંકણ ખીજી જુદી જુદી દવાઓ સાથે દરદરૂપ ઓળખીને અપાય તો સારો ફાયદો બતાવે છે. પ્રદર, પોનીકંડુ, મુખપાક, દરાજ, ત્વકદોષ, યુલીઓ (ખાજાઓ), દંતરોગ ઉંદરી, મોઢું આવવું વગેરે વ્યાધિઓમાં ટંકણ છુટથી વપરાય છે. અને તે ખાસ ઉપયોગી છે. આયુર્વેદમાં અનેક રસાયનોમાં વપરાયેલો છે.

માત્રાઃ ૩ થી ૬ રતીભાર.

પ્રવાહી માટેઃ ૧ ભાગ ટંકણ ૨૦ ભાગ પાણીમાં મેળવી વાપરવું આ પ્રવાહી બહારના કામ માટે છે.

સુરાખાર

વિવેચનઃ સૂર્યક્ષાર અથવા સુરાખાર ખજારમાં સર્વત્ર મળે છે, દવાના કામમાં જે સાફ હોય તે વાપરવો. તેની ખનાયદ આ દેશમાં ઘણે ઠેકાણે થાય છે. તે અમુક જાતની માદી કે જેમાં ક્ષારનો ભાગ હોય છે તેમાંથી ખનાવવામાં આવે છે. મેલા સુરાખારને ચારગણા પાણીમાં નાખી ખરાખર મળી જાય ત્યારપછી તેને છળવા દેવું. ઉપરનું નીતરેલું પાણી સંભાળથી લઈ ચરમ કરી પાણીને ખાળી લેવાથી તે શુદ્ધ બને છે.

ગુણ-ઉપયોગઃ નૂતલ, શીતળ અને સ્વેદક છે. તેનો ઉપયોગ પેશાબ લાવવામાં, તાવમાં ખસીતો લાવવા માટે તથા ફેટલાક

પેટના રોગોમાં તેમજ દમમાં તેનો ધૂંવાડો પીવા માટે ફરવામાં આવે છે. પેશાબનીગરમી, મૂત્રકૃચ્છ, ઉનવા, મૂત્રની અટકાવત. જ્યોત્સ. કમળો, તાવ, ઉદરરોગ વગેરેમાં તે સાફ કામ કરે છે. કેટલાક વૈદ્યો ચંદ્રપ્રભામાં શીલાજીતને બદલે સુરાખાર નાખીને ગોળી બનાવે છે, મુત્રજ નરીકે એ ગોળી સાફ કામ કરે છે.

જાડા અમદાવાદી કાગળને સુરાખારના પાણીમાં પલાળી તેને મુકવી તેની બીડી બનાવી ધૂમાડો પીવાથી શ્વાસરોગમાં તાત્કાલિક કાયદો આવે છે. મૂત્રનો રેચ લેવા માટે તેને દૂધ તથા પાણીમાં નાખી પીવા માટે લેવાય છે. માત્રા: ૪ થી ૮ રતી. પાણી સાથે.

ખીલ અન્ય ક્ષાર

દવાના કામમાં અનેક જાનના ખીલપણ ક્ષાર વપરાય છે એ ક્ષાર ખાસ કરી વનસ્પતિજન્ય છે, પાતે તેની બનાવટ વનસ્પતિને બાળીને તેની રાખને પાણીમાં ટ્રેગવીને ને પાણીને ગાળી શીફ્ટર કરી ફરી પાણું ઉકાળવાથી એ ક્ષાર તૈયાર થાય છે, તેવા ક્ષારમાં મુખ્યભાગે નીચેનાં નામ આવે છે.

પલાય કટકાગી, આકટો, મુત્તનુલીગી મુસી ફેગ એખરો અપામાર્જ, નસ, કીચુ વાસા ચિચા ચિત્રક વગેરે એકટો વનસ્પતિમાંથી ક્ષાર બનાવી શકાય છે.

આ ખંચા ક્ષાર વનસ્પતિજન્ય છે આ ક્ષાર અનેક જાનનાં રોગ મટાડવામાં બહુજ ઉપયોગી છે કેટલાકવાને ૫૦૦ અને ૨૫૦ કર્નનાં પત્તુ તેનો ઉપયોગ કરવાના અર્થ છે ક્ષાર ૧ મી. દલાએ નિહનુ તથા ગુરુ અનુરૂપ કુન્નારી અને ૦૬ અનુ ખ્યાન અ ૧૧ ૧ ૧૦૦૦ અ ૧૧ તે રોગના મુખને ૧૦૦ ગુરુ કટો અર્થે ૦૬ અ ૧ ક્ષાર ગાંધનુ અર્થે ૦૬ થી ૧૦૦૦ તથા ૧૦૦૦ થી ૧૦૦૦૦ ૧૦૦૦૦ થી ૧૦૦૦૦૦ તેને ખાલી તેમજ રોગને કહે છે.

લવણ-મીઠું

વિવેચન: લવણ અથવા મીઠું આક પ્રકારનું આવે છે, તેમાંપણ મુખ્યભાગે પાંચ પ્રકાર પ્રસિદ્ધ છે, અને તે પાંચલવણના નામથી દેશી વૈદ્યકમાં અનેક દવાઓમાં વપરાય છે. તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે:-

સિંધાલુણ, સચ્ચરલુણ, સમુદ્રલુણ, સાંભરલુણ, બીડલુણ, કાચલુણ, કાણુલુણ, ખારલુણ, આમાંથી પ્રથમના પાંચ નામ વાળા લવણ પ્રસિદ્ધ છે, બધા લવણના પ્રતિનીધી તરીકે સિંધાલુણ વાપરી શકાય છે.

સિંધાલુણ

એની પેદાશ પંજાબ તરફ ખાણમાંથી થાય છે. તેના મોટા મોટા એક બે મણના પથરો આવે છે તે બોજનમાં લવણની જગાએ વપરાતું પ્રસિદ્ધ લવણ છે. અને તે બીજા બધા લવણ કરતાં વધુ નિર્દોષ તથા પથ્ય ગણાય છે. આયુર્વેદમાં તેને ત્રિદોષનાશક ગણેલું છે. તે દીપન, પાચન, લઘુ, સ્નિગ્ધ, રૂચીકારક, શીતળ, તૃપ્ય, મુદ્ધમ, અને આંખને માટે હિતકારક છે.

સમુદ્રલુણ-મીઠું

દરીઆના પાણીને ક્યારાઓમાં ભરીને સુકવે છે તે આ મીઠું છે કેટલીક જગાએ રણમાં તે પોતાની મેળે પણ પાણી સુકાવાથી બને છે. તેનો સામાન્ય રીતે બહુજ વપરાય છે કારણ કે પુષ્કળ મળે છે. સસ્તું મળે છે અને સર્વત્ર મળે છે, આમાં પણ દરકું (કાણું અથવા માટીપુકા) અને સાઈ બે ગાત આવે છે બોજનમાં કે દવામાં એમાં સાઈજ વાપરતું. દરકું હોય તો નેને પાણીમાં મેગવી કપડે ઝાગી ફરી પકાવીને વાપરતું. તે અનેક રાગોમાં દવા તરીકે વપરાય છે. મૂત્રમાં સિંધવ કરતાં હિતરતું છે.

સંચરણુ

બખરમાં તેના રાતા, ચમકદાર કે બુખરા ચએલા પથર જેવડા દુકડા મળે છે તેને મરાડીમાં પાદેલોણ કહે છે. તે દવાના કામમાં સિંધાજીણુ કરતાં બીજે નજરે આવે છે અને તે વધુ વપરાય છે. પેટના રોગો મરાડી વાયુ, અશ્ણુ, આફરો, કબજાઅતમાં ખાસ ઉપયોગી ગણાય છે. ખોરાક પચાવે છે. રૂચી વધારે છે અને પિત્તને વધારતું નથી. હિંદીમાં તેને કાસાનીમક કહે છે.

વડાગરં મીઠું

આ મીઠું કાઠીયાવાડ તરફ પ્રસિદ્ધ છે તેને ફેટલીકવાર સિંધાજીણુની અવેજીમાં વાપરે છે, તેનો ઉપયોગ દવાના તથા ખાવાના કામમાં ધાય છે તે ઉત્તમ ગ્ળનનું શુદ્ધ મીઠું છે અને તે ગુજરાત કાઠીયાવાડ, કચ્છ, મારવાડ વગેરે પ્રદેશોમાં પ્રસિદ્ધ છે.

સાંભરણુ

અજમેર-જયપુર તરફના પ્રદેશોમાં એક તળાવ છે ત્યાં પાણી મુકરીને આ લવણ બનાવવામાં આવે છે ત્યાં દમરો મળે આ મીઠું અને છે તે દવાના કામમાં વપરાય છે પણ તેનો ઉપયોગ મામાન્ય છે. ગુજમાં પણ તે બીજા લવણોને મળતુંજ છે.

બીડણુ

આ એક ખારી જમીનમાંથી મળી આવતું મીઠું છે ત્યાં દવાના કામમાં જમીનમાં પચાવવામાં વપરાય થાય છે. આમાન્યરીત તેનો વાપર પણ કનકર, સાચન, દિપન અને આફરો તથા અશ્ણુ મગાડનાર છે.

કાચણુ

જે બાટીમાંથી કાચ અને છે તેજ બાટીનાથી આ નિમક તળાવમાં આવે છે. દવાના કામમાં તેનો પણ ઉપયોગ થાય છે.

અને તેના ગુણો પણ બીડલુલુને મળતા તથા જરા વધારે તિક્ષ્ણ ગણવામાં આવે છે. ઘણેભાગે જ્યાં કાચની લડી હોય છે સાંધીજ તે મળી આવે છે. કેટલાક તેને બંગડીખાર પણ કહે છે.

ખારલુણ-પાપડખાર

સિંધ અને કચ્છમાં તેની પેદાશ થાય છે પણ ખાસ કરી સિંધમાં ખૈરપુર રોટના પ્રદેશોમાં હજારો મણ ઉત્પન્ન થાય છે તે પણ એક પ્રકારનું મીઠુંજ છે પણ તે પાપડ બનાવવામાં વપરાતું હોવાથી અને તેની પેદાશ જુદાજ રૂપે થતી હોવાથી લોકોમાં તેનું નામ પાપડખાર પડી ગયું દેખાય છે. તે પેટનારોગ, બાળકનું જરાય જવું, શ્વેત, વાયુ, વાળો, કંઠમાળ વગેરે દરદોમાં વપરાય છે. તેમાં એક સ્વચ્છ ખાવાના કામ માટે તથા બીજું મારીયુક્ત જુદારૂપે મળે છે તે કપડા ધોવાના કામમાં કે સાબુ બનાવવાના કામમાં વપરાય છે તે મેકને તોડનાર છે. ખરી રીતે આ પણ એક પ્રકારનો ક્ષારજ છે.

નોંધઃ કાલાનિમક તરીકે પંજાબ અને યુ. પી. માં એક જુદીજ જાતનું મીઠું વપરાય છે જે તેને ગણવામાં આવે તો તવ પ્રકાર થાય છે. આ પ્રમાણે ગણતાં તેમાંથી પાપડખાર જેને ખારલુણ કહે છે તે બીડલુલુમાંજ મળી લેવાય તો જરાજર આઠ પ્રકાર થાય છે.

સાબરશુંગ

વિવેચનઃ સાબર નામના મોટા પ્રાણીના શીંજડા દ્વારાના કામમાં ધસીને લગાડવા માટે તથા તેની જરમ જનારી ખાવા માટે વપરાય છે. આ શીંજડા વજનમાં બદુજ ભારે, સખ્ત લેદા જેવા જાનરમાં તપારીઓને ત્યાં મળી શકે છે. તેને જાંચી નાના દુકાન કરી તેની કાપો કરી લેવી જોઈએ.

શુદ્ધિ: ભાંગેલા દુકાને એક સગવતા કાલસાથી ભરેલી સગડીમાં ઉપર રાખી (તે સગડી ખુલ્લા મેદાનમાં રાખવી કમકે તેની વાસ બહુજ ખરાબ હોય છે માટે તેનો ધુમાડો દૂર જાય તેમ કરવું) બાળી કાલસા જેવા થાય ત્યારે લઈ લેવા, ધુમાડો બહુજ નિકળશે તે નીકળી અંધ થાય ત્યારે લઈ કંડા કરવા પછી તેને વાટી બુકા કરી લેવો.

ભારણું (ભરમ વિધી): ઉપર બતાવેલી રીતથી કરેલો બુકા હોય તેને આકાશનાદુધમાં વાટી ટીકડી કરી સુકવી સંપુટમાં રાખી ગજપુટ અર્ધ આપવો. આવા બે ગજપુટ આપવાથી ઉત્તમ ભરમ બને છે.

પ્રકાર બીજો: શુદ્ધ કરી બુકા કરેલા સાબરચુંગને પ્રથમ અર્ધદુધ, પછી અરડુસીનારસ, ધતુરાનોરસ, બોરીગણીનોરસ, આદુનોરસ, અધેડાનોરસ એ દરેકના બુદા બુદા રસમાં ધુટી ટીકડી કરી એકે દરેક ગજપુટ સંપુટમાં બધ કરીને આપવાથી આ ભરમ ઉત્તમ બને છે. ચુલ્હામાં બહુજ સારી બને છે.

ગુણ-ઉપયોગ: ખાંચી, ઘાય આસ પડખાનુશૂન, કંઈમાગ, રક્તવિહાર, અરધીક્ષય, અન્યી, અપન્ચી, વધરાવળ તથા વગેરેમાં આ ભરમ ખાસ મુખ્યદાયક છે. ઉત્તમ પ્રકારના કંચરીયન તરીકે આ ભરમ ઉપયોગી છે.

ભાગ્ય: ર થી ૪ રતીત્રારા અનુપાત. થી નમક પાન સાથે.

૦૦૦૦૦૦૦૦

મૃગચૂંચ

વિવેચન: મન બધા દરજ્જાની ચીનકુ રસન કાનમાં ૧૧૧.૪ જે તે સ્ત્રીજા બળવમાં મળી આવે છે. તે નાનકડા સાન ૧૦૦૦ રસના તથા તેની બહાર પડેલા રેખાના દેવ છે.

શુદ્ધિ તથા મારણુ : એ હરેલુનાં શીંગડા લાવી તેને ભાંગી ટુકડા કરી એક માટીના ઢાંડલામાં રાખી અંધ કરી હલકા ગળપુટના અમિમાં બાળી લેવા. કાળારંગનીલસ્મ બને. છે તે દવામાં વાપરવી.

ઉપયોગ : પાર્શ્વશૂળ, કટીશૂળ, મુંઝીવાત, હૃદયરોગ, હૃદયશૂળ, ખાંસી, કફ અને વાયુ માટે ખાસ ઉપયોગી છે.

માત્રા : ૩ રતીભાર. **અનુપાન :** ઘીમાં ચટાડવી.

અંબર

વિવેચન : અંબર પ્રાણીજન્ય વસ્તુ છે, કેટલાક તેને ખનીજ પણ માને છે પરંતુ એ તેમની ભૂલ છે, તેની પેદાશ આફ્રીકા તરફ થતી જોવામાં આવે છે. ભારતવર્ષમાં તે આફ્રીકાના વેપારીઓ તથા વહાણવટીઓ દ્વારા આવે છે. અંબર સારી તથા કિંમતી વસ્તુ હોવાથી ચોખી મળવામાં મુશ્કેલી પડે છે. વેપારી લોકો તેની બનાવટમાં ભેળસેળ તથા નકલી બનાવટો બનાવી અનેકને કગે છે. સાફ અંબર વજનમાં હલકું, જુખરા રંગનું. સફેદ કે પીળા ગ્રીણાં દપકવાળું, સારી સુગંધયુક્ત અને મનને ગમે તેવું હોય છે, એ અંબર દવાના કામ માટે લાભ કરનાર છે. બનાવટી અંબરમાં ગુણ નથી. દવામાં તે શુદ્ધ કર્યા સિવાયજ વપરાય છે.

ગુણ-ઉપયોગ : અંબર ઘરદી, ગરમી સમાન કરનાર તથા નજળાદને દુર કરનાર છે. અત્યંત નજળાષ, હૃદયરોગ, ધનુર્વાત, આંચકી, મગજનીકમજોરી તથા ધાતુનીક્ષીણતા માટે અંબર સારી અને અત્યંત દવા ગણાય છે. અંબર ઘણેભાગે એકલું અથવા કસ્તુરી સાથે મેળવીને દ્વીણતા માટે આપવામાં આવે છે. સુગંધી પદાર્થોમાં અંબરનો ખાસ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ધાતુક્ષીણતા માટે તેવાર

મતી પૌષ્ટિક દવાઓમાં, ત્રિદોષની નબળાઈમાં, મગજની કમજોરીમાં અંબર વાપરવાનો ખાસ રિવાજ દેખાય છે. અમારા અનુભવે તે હૃદયરોગમાં સાકર અને ઘી સાથે મેળવી લેવાથી ઉત્તમ ઉપાય જણાયો છે.

માત્રા : ૦ા થી ૧ રતીભાર.

અનુપાત : ઘી અને સાકર અથવા સાકરને દુધ સાથે લેવાય છે, અથવા બીજી દવાઓના મેયોગમાં લેવાય છે. ૯ ભાગ સાકર અને ૧ ભાગ અંબર સાથે ઘુટીને રાખતું એમાંથી ૩ થી ૬ રતીભાર, દુધ સાથે સેવુ આ મેયોગ હૃદયરોગ માટે ફીક છે.

કસ્તુરી

વિવેચન : કસ્તુરી પ્રાણીજન્ય ઔષધ છે. તેની પેદાશ મૃગની નાબીમાં થાય છે. ખરી કસ્તુરી મગસમાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે, કારણકે ભાટે કિંમતની વસ્તુ હોવાથી કાલ્પ્યુ લોકો તેમાં ભેગ કરીને વેચે છે નેપાળ અને કાશ્મીર એમ બે પ્રદેશની કસ્તુરી બજારમાં મળે છે તેમાં નેપાળની કસ્તુરી સ્વામ રંગની અને ગુણમાં સારી હોય છે, કાશ્મીર નરંગની બીજો નંબરે મળાય છે. કેટલાક લોકો મૃગનાબી આખાને આખી વેચે છે તેમાં પણ કસાઈ જેવું દેખાય છે, માટે ખાતરીવાળા નથોરથી કસ્તુરી લેવી અગત્ય છે.

ગુણ-કૃષ્ણવર્ણ : કસ્તુરીને ઉપયોગ અનેક રસ, ગ્રંથાવનાના રોગોનાં કોષધો છે તથા ગુણથી લઘુઓના પક્ષ કસ્તુરીના ઉપયોગ રસના આર્થ છે. કાશ્મીર તે એક સ્વસ્ત ગુણથી આપનાર છે. નરંગ જેવી પૌષ્ટિક રસના અનુપાતનાં પણ કસ્તુરી નાખ્યા ૧૧૨૪૫ નાં છે. કાશ્મીરજા, યગીર ૬૬ પડી જતુ, નૂરજા કાશ્મીર ૧૬૫૧૨માં દરેકી નાચત હોતુ રસ જલ, નૂરજા નાચત નરંગ એકી કસ્તુરી કે અંબર નાથે નાચત બીજા ૬૦ નાચત

જેવા રસ સાથે દેવાથી પૂર્ણ લાલ થાય છે. ખાંસી, શ્વાસ, નબળાઇ, ફેફસાનોવરમ, હાથપગ ઠંડા થઇ થવા, વાઇ, અપસ્માર, અનિદ્રા, હિસ્ટીરીઆ, નાડીનીક્ષીણતા, શીતાંત્ર, તંદ્રા, મગજના શૂર્ણવ્યાધિઓ, ઉન્માદ વગેરે વ્યાધિઓમાં કસ્તુરી સિદ્ધ ઉપાય છે તે લેવા પછી શરીરમાં તેજ તથા જીરુઓ આવી દુધીઆરી જણાય છે. કામેતેજક તરીકે એ સારી દવા છે. તેના વધુ ઉપયોગ ઠંડી ઋતુમાં કરવો જોઇએ. ફેટલાક સુખી માણસો પૌષ્ટિક તરીકે એને ખીજી દવાઓ સાથે મેળવીને હમેશાં વાપરે છે, અને તે વાજકરણ ગુણ માટે વાપરવી સારી છે.

માત્રા: ૦ા થી ૧ રતી.

અનુપાન: કાષ્ઠપણ ખીજી દવા સાથે લેવી જોઇએ.

ગોરોચન

વિવેચન: ગોરોચન પ્રાણીજન્ય વસ્તુ છે. તેના ઉપયોગ મુગધી પદાર્થોમાં, દવા તરીકે પૌષ્ટિક પ્રયોગોમાં અને ફેટલાક રસોમાં કરવામાં આવે છે, બળરમાં તેના જાયફળના ફળના ગોળાકાર સોપારી જેવડા લાલ, જીરારંગના ગોળા મળે છે. તે મુગધીયુક્ત, દલકા તથા જીરારંગ, લાલ કે પીગારંગના દોાય છે. ગોરોચન મોંઘી વસ્તુ દોવાથી બળરમાં તેની ખોડી બનાવટ તેને મગતીજ બનાવીને લોકો વેચે છે માટે સંભાળથી લેવી. ખરૂં ગોરોચન ગાય કે બગદના પિતાઇયમાં પેદા થાય છે. એક ગોળામાં નાનાં નાનાં એકથી વધુ ૫૩ તેમાંથી નિકળે છે ગોળાને ભાંજતાં તેમાં ૫૩ જુદા જુદા રંગદાર નીકળે છે તે તેજ ખરો સમજવો.

ગુણ-ઉપયોગ: બાળકને ઠરઠી, અંચકી કે બરાઇ મવા જેવું દોાય ત્યારે ગોરોચન દૂધમાં ધસીને આપવાથી સારી અસર પડતી છે, ફેટલાક લેપમાં ધસીને ઠંડક તરીકે લગાડવામાં આવે છે

કંકુષ્ટ-રેવતરસ

વિવેચન: કંકુષ્ટનું ખીજું નામ પીંગાઓ છે. યુનાની વૈદ્યો તેને ઉશારેરવન્દ કહે છે, અગરમાં ગાંધી લોકોને ત્યાં પીંગારંગનો ગોળ નળી આકારે સત્ત્વ જેવો સ્વચ્છ પદાર્થ મળે છે તે લેવો, ઘણા વૈદ્યોમાં ખોદાર અને રેવતરસના નામ તથા સમજ વચ્ચે મતભેદ છે. કંકુષ્ટ એ ભુદી અને ખોદાર એ ભુદી વસ્તુ છે. રસાયનોમાં આ બંને પદાર્થો ભુદા ભુદા વપરાયલા દેખાય છે. ખોદાર કૃત્તિમ ખતીજ છે જ્યારે આ પીંગાઓ કે જેને રેવતરસના નામથી પણ અનેક વૈદ્યો ઓળખે છે તે વનરપતિજન્ય છે. શાસ્ત્રિય નિર્ણયમાટે પૂજ્ય વૈદ્યરાજ શ્રી યાદવજીભાઈ તરફથી એક લેખ ૧૯૩૨ ની વૈદ્યમંત્રેશ્વરન પત્રિકામાં પ્રગટ થયો છે તે વાંચવા યોગ્ય છે.

શુદ્ધિ: પીંગાઓને આદુનારસની તથા લાવના આપવાથી તે શુદ્ધ થએલો મળાય છે.

ગુણ-ઉપયોગ: સખ્ત ભુક્ષાળ લાવવાનો મુખ્ય તેમાં છે ભુક્ષાળની કેટલીક ગોળાઓની અનાવટમાં તે વપરાય છે. તે એકલો આપવાથી પેટના છવડા બદાર કાઢે છે અને ભુક્ષાળ પણ લાવે છે. જળોદરમાં ખાસ તે રેચ માટે વધુ ઉપયોગી જણાય છે.

સૂચના: આ દવા સખ્ત રેચક છે માટે સંભાળીને વાપરવી.

માત્રા: ૧ થી ૩ રતીભાર પાણી સાથે.

કહેરબા

વિવેચન: કહેરબો દવાના કામમાં વપરાય છે અને તેની માતા ખનારી રંગાનાં પડેરવામાં આવે છે. કહેરબો અગરમાં ખરો તથા ખનારી બે જાતનો મળે છે, દવામાં ખરો વાપરવો જોઈએ. તે જાતના પેટા રૂપ છે અને તે જર્મનીથી અર્ધિ આવે છે. તે એક

ગતનો ગુંદ હોય તેમ લાગે છે. દવા માટે તે એક અકસીર અને ચમત્કારિક ઔષ્ઠ છે. યુનાની વૈદ્યકમાં તેનો ખાસ ઉપયોગ વધુ પ્રમાણમાં થએલો દેખાય છે. વૈદ્યો પણ હવે એ ઔષ્ઠ વાપરે છે, કહેરજાને લારી કુટી ખરકમાં ખારીક કરવું પડી તેને ગુલામનાં પાણી (અર્ક)માં ચાર ૭ દહાડા વાટી સુકવી ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

ગુણ-ઉપયોગ: લોહી બંધ કરવા માટે, પિત્તનું યમન કરવા માટે તથા મરડો અને આંતરડાના રોગમાં, પ્રદરમાં, અર્શમાં અને રક્તપિત્તમાં તે ખાસ ઉપયોગી અને ચમત્કારિક અસર બતાવે છે.

માત્રા: ૩ રતીમાર. **અનુપાન:** પાણી સાથે.

સૂચના: કહેરજાના મોટા દાણા માથાના રૂપમાં આવે છે તે બહુજ સારી અસર બતાવે છે, બાકી તેના ટુકડા નાના આવે છે જે દવામાં વપરાય છે પણ તે ગુળમાં સાધારણ હોય છે. કમજાના દરદીને તેની માથા પહેરાવવાથી કમજો મટે છે.

અકીક

વિવેચન: અકીક દવાના કામમાં વપરાય છે તેની માથા બનાવી ગળામાં પહેરવા માટે પણ ઘણા લોકો વાપરે છે તેની પેદાશ દિન્દુરથાનમાં થાય છે. ખાસ કરી અકીકનો મોટો વેપાર ખજાનમાં છે ત્યાંના લોકો અકીકમાંથી અનેક તરેલના આબુષણો બનાવી પરેશ રમવા મોકલે છે. સારો અકીક રતીબંધ, તેજસ્વાર, સફેદ અને રાત્રી રતપુજા અને વજનમાં લગ્નકો દેવ છે અને તે દવાના કામમાં વપરાય છે યુનાની વૈદ્યો આ વસ્તુ બહુ વાપરે છે.

શુદ્ધિ: અકીકના પત્થરને અગ્નિમાં તપાસીને તેને ગુલામના પાણીમાં ૭ દહાડા (યુનાની દવા છે)નાં કારવું બાંધ કરવાથી તે પીને પીને ખુબો થઈ જશે અથવા દૂધનાં સ્નાયુર કારવો ૨૫ અને ૩૦.

મારણુ : તે જુકાને ખરલમાં વાટી અર્ધ ગુલાબમાં ઘુંટી ટીકડી બનાવી ગજપુટમાં સંપુટ રાખી ભરમ બનાવી લેવી. જરૂર હોય તો ખીજો ગજપુટ આપવો.

ખીજી રીત : અક્રીકને લોઢાની ખરલમાં કુટી ખારીક કપડાણુ જુકા કરી કુંવારનારસમાં મર્દન કરી ટીકડી બનાવી મુકવી સંપુટમાં ભરી ગજપુટ દેવો. એવા એ ચાર, ગજપુટ દેવાથી તેની સારી ભરમ થાય છે અથવા કમલગટા (લીલી પમડી)ની લુગદી વચ્ચે અક્રીકને રાખી સંપુટમાં બંધ કરી ગજપુટમાં કુંકી દેવાથી ઉત્તમ ભરમ બને છે. ભરમ બનાવ્યા પછી દવામાં વાપરવી.

ગુણુ-ક્રિયયોગ : અક્રીક પૌષ્ટિક, હૃદયને બળ આપનાર તથા હૃદયરોગ મટાડી નબળાઇ અને ખોટી ગરમીને મટાડે છે હૃદયરોગની ખાસ દવા છે.

માત્રા : ૨ થી ૩ રતીભાર. અનુપાન : મધ સાથે.

ગૌદંતીહરતાલ

વિવેચન : ગૌદંતીહરતાલ નામની આ વસ્તુ વૈદ્યોમાં ધાપાણુ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેનો ઉપયોગ સામાન્યરીતે વૈદ્યો-દ્રુમોમાં છુટથી થાય છે. ખગરમાં સહેદ અમરદાર તેના પથરા મળે છે તે પડના તથા ચળીના આકારમાં એ બાતની થાય છે. દવામાં કોષ્ઠપાણુ વાપરી ચકાય છે. આ દેવમાં તે સર્વત્ર થતી જોવામાં આવે છે. તેને લાથી સાફ કરી ખરમ પાણીવડે ધોઈ લેવાથી શુદ્ધ થાય છે.

ભરમ વિધી : એક સરાવમાં કુંવારના લહરાની વચ્ચે ગૌદંતીના ટટકા રાખી સંપુટ બધ કરી ગજપુટ આંચ દેવાથી સફેદરંગની કુંડલી ભરમ બને છે.

ખીજી રીત : સગમની સગડીમા કોવસ્ય વચ્ચે ગૌદંતીના ટટકા રાખવા. ધોડીચાર પછી તે કુંડી નળેલા જાળામે પછી સંભાળી

લખ કંડુ ચથા બાદે કપડે ચાળી રાખનું. તેની લગ્ન દવાના કામમાં કેલશીયમના રચાને વપરાય છે.

ગુણ-ઉપયોગઃ જ્વર, વિષજ્વર, હૃદયજ્વર, મસ્તકશૂળ, પ્રદર, રક્તપ્રદર, આલ્શોષ, આળેશનીનજ્વાર, ખાંસી, શ્વાસ, વગેરેમાં વપરાય છે. નાનાં આળેશ માટે વધારે દિનકર છે. મુજરાતમાં આ દવા ઘણી વપરાય છે. માત્રાઃ ૬ થી ૧૨ રતીભાર.

અનુપાનઃ મધ કે ઘી, સાકર સાથે.

સેનાગેઝ

વિવેચન: જગતનાં સોનાગર એકજ જાતનાં મળે છે અને તેને મનિદાર્શનિક કહેવામા આવે છે. પાયાભૂમિરિક જે ખરા છે તે જુદીજ જાત છે. દમણા પૃથ્વીએ ખનીજ પદાર્થની શોધખોળ ચાલુ કરેલી હોવાથી દરે ને પાત્ર મળવા લાગ્યો છે. દવાના કામમાં જો કે અને ઉપયોગી છે અને વપરાય છે. જના અર્થભૈરિક ગુણમાં વધાર સરસ છે. મજા ત્યાં જમી ને ખજા ભૈરિક મેળવી દવામા વાપરેલાં. લેપ વગેરેમાં મનિદાર્શનિક વાપરવાથી પુને સાબ મળે છે. તે યાત્રી જગ્યાએ દવામા વપરાય છે.

[illegible][illegible][illegible]

જહરમોહરખતાઈ

આ એક જાતનું પથર છે. યુનાની વૈદ્યો તેને વધારે પ્રમાણમાં વાપરે છે. રંગમાં પીળું-લીલાશદાર, લીસું અને હલેકું પથર છે. હિંદુસ્થાનમાં તે ઘણું થાય છે.

મારણુ : આ પથરનો જુકા કરી જકરીનાદૂધમાં મર્દન કરી સંપુટમાં રાખી ગજપુટ આપવાથી તેની ભરમ થાય છે.

ગુણ-ક્રિયોગ : હૃદયને દિલકારક, સ્નાયુઓને જળ આપનાર તથા શોષ, અતિસાર, કોસેરા, ઉલટી અને આગકોના લીલા દસ્તાને મટાડનાર છે. બાલશોષ અને હૃદયરોગની ઉત્તમ દવા છે.

માત્રા : ૨ રતીભાર. અનુપાન : મધ સાથે.

શંખજીરું

વિવેચન : શંખજીરાના લીસા, ચમકદાર અને સુવાળા પથર સર્વત્ર જાનરમાં મળે છે. દવામાં લેપ વગેરે બ્હારના કામોમાં શીતળ ગુણ માટે વપરાય છે. કેટલીકવાર તે ખાવાની દવાનારૂપે પણ વપરાય છે. તે શીતળ હોવાની સાથે રક્તાસ્થંબક પણ છે. તેથી તે અતિસાર, રક્તાતિસાર, પ્રદર, રક્તપ્રદર, અત્યાર્તવ વગેરેમાં વપરાય છે અને તે સારા ફાયદો જતાવે છે.

માત્રા : ૩ રતી. અનુપાન : સાકર અને દૂધ સાથે.

પિરોબ

વિવેચન : યુનાની વૈદ્યોમાં આ ચીજ ખાસ વપરાય છે. તેની ખાણે જરાન ખુબાર તથા અફધાનીસ્થાન તરફ છે તેને અંમેજીમાં લરકેહાલ તથા સંગ્રહમાં ભસ્મમાં કહે છે.

શુદ્ધિ : તેને અમિમાં તપાવી માવનાદૂધમાં ત્રણ વખત ખુબરવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મારણુ: શુદ્ધ કરેલા પીરાગ્નનો ભુકો લઈ તેને કુંવારનારસમાં
થુંડી ટીકડી કરી સંપુટમાં રાખી એકજ ગજપુટનો અમિ આપવાથી
ભરમ અને છે.

ઉપયોગ: વિવિધકાર અને વિરોધક માટે વપરાય છે.

માત્રા: ૧ રતી. અનુપાત: કાળાંભરી તથા ગાયનું ઘી.

કાચ

વર્ણન: દવાના કામમાં કાચનીભરમ ભાગ્યેજ કોઈ વાપરતા
દશે. છતાં તેની ભરમ જનાવીને વાપરવાનું ફેટલાક અનુભવી વૈદ્યોએ
જનાવેલ છે, જન્મ માટે કાળા-લીલાસદાર ખાટલા બાંધે છે તેના
કુકડા કાચીને વાપરવાના હોય છે.

શુદ્ધિ: એક માટીના દાડલામાં કે મૂામાં કાચના કુકડા
ભરી બકીમાં રાખી તપાવવા અને તેને કુંવારનારસમાં મીઠામાં વખત
ભુજાવવા-કાચના પ્રથમ ખપે નેટલો રસ એક વાસનમાં ભરી રાખે
અને તેમાં કાચને તપાવી તપાવીને ફગતા જવું કરવું આ પ્રમાણે
કરતાં સફેદભરમ થઈ જશે.

ભરમ વિધી ઉપર ૧૧ ૧૧ રીત પ્રમાણે શુદ્ધ કરતા જે
જન્મ જેવું થઈ જાય તેને લેવાની નજરમ. કુકડાના અંતમાં પૂર્ણ મીઠી
જનાવી કુકડા નજરુદ દેશે. એવાજ રીત બધાં નકરમ. ૧ : પાત
નજરુદ દેશે નેટલે તરી જન્મ નથી આવે.

ગુણ-કૃષ્ણાંશ: કાળાંભરી નેટ ઉપર નૂન બાંધે છે. ૧ :
દરીદનાં દરજી આપે છે.

માત્રા: ૧ રતી - ૦.૬.૦૨.

અનુપાત: ૦૧ : ૦૬ અને ૦.૧૨.

ફટકડી

વિવેચન: માતાજીનો મઠ કચ્છમાં એક ઊંડાપર આવેલું ઇતિહાસીક સ્થળ છે. ત્યાં મેંકડો વર્ષોથી ફટકડી બનાવવામાં આવતી, હાલમાં તે કામ થોડાક વર્ષોથી બંધ છે એટલે ફટકડી હાલે પરદેશથી આ દેશમાં આવે છે. ફટકડીની પેદાશ એક પ્રકારનાં ક્ષારવાળા પદાર્થો અને તેવાજ પાણી વડે કરવામાં આવે છે. ગળ્લરમાં તેના સફેદ અમકદાર ગાંઠા મળે છે અને તે દવાના કામમાં વપરાય છે. કેટલાક તેને સૌરાષ્ટ્ર કહે છે.

શુદ્ધિ: પારદ વગેરે રસાયન કામ માટે ફટકડીને કાંજમાં રાખી શુદ્ધ કરવામાં આવે છે. પરંતુ સામાન્ય રીતે દવાના કામમાં વાપરવા માટે ફટકડીને કુલાવીને વાપરવામાં આવે છે. તેની રીત સામાન્ય છે. એક માટીના તવામાં ફટકડીનોલુકો રાખી સમડીપર મુકી દેવો. એક બે કલાકમાં તે રસ જોવો થઈ ઊંચટે કુલેશ પતાસા જોવો થઈ જશે તે હંડો થાય ત્યારે તાડી ચાળી ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

ગુણ-ઉપયોગ: પારદને જાળવ કરવા માટે ફટકડી ઉપયોગી છે. તે સિવાય દવાના કામમાં અત્યંત ઉપયોગી વસ્તુ છે. તેના મુખ્ય ગુણ રથંબક, રક્તરથંબક, શ્રેષ્ઠોચક અને આદી છે. તે ચામડીનાં દરદમાં કુદ, ખરજવું દાદર વગેરેને પણ મટાડે છે. નાકમાંથી પડતા લોહીને બંધ કરે છે. અર્થ, રક્તાનિસાર, જ્વર, ખાંસી, રક્તપિત્ત, ઉરઃક્ષન, રક્તપ્રદર, મુખપાક, દંતરોગ, નેત્રરોગ, કર્ણઆગ, યોનીપ્રદર આમણુ બદાર નીકળતી, યોનીનાદ, સ્ત્રીઓના મુલ અવયવોની સિધિયતા વગેરે રોગોમાં ફટકડી ખાચ તથા બદાર પીચકારી વગેરે યોગ્યદવાના કામમાં ખાસ ઉપયોગી છે. તેના સ્વાદ ગુરાસ-ખટાસ પડતો છે.

માત્રા ખાચા માટે: ૨ થી ૪ રતી. લોચન માટે ૦૫ તોલા ફટકડીમાં પાણી તોલા ૪૦ નાખી લેવું.

ખદુજ ધડી મઠ છે છતાં પણ રાજવૈદ્યો, શ્રીમંતની દવાઓ કરનાર વૈદ્યો તેમજ હકીમોમાં આવી ચીજો હજી વપરાય છે, ત્યાં તેનું શોધન મારણ થોડે ભાગે પ્રાચિન આયુર્વેદિક મતાનુસાર તથા વધુ ભાગે યુનાની મતાનુસાર કરવામાં આવતું જોવામાં આવે છે. અહિં અમારા અનુભવમાં જે જોવામાં આવ્યું તે તથા પ્રાચિનશાસ્ત્રમાં જે તેમાંથી ઉપયોગી હકીકત ટુંકમાં આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે. અમોએ પણ તેમાંની કેટલીક ચીજો ગનાવી છે પરંતુ વાપરવાનો પ્રયત્ન ખદુજ થોડો મળેલ છે.

મોતી જેવી વસ્તુ મુંઝવણની ખગરમાં સહેજાઈથી જોઈએ તેવી મળી શકે છે. રત્ન-ઉપરત્ન ખાસ કરી રત્ન લેવા માટે જયપુરની ખગર સરસ ગણાય છે. ત્યાં રત્નો ભારી કિંમત કે ઓછી કિંમતના મળી શકે છે. રત્ન ટુકડાનારૂપમાં કે ચૂકાનારૂપમાં સસ્તા મળે છે અને દવાના કામમાં અથવા ઓવાજ લઈને વાપરે છે. કેમકે તે સસ્તા અને સુલભ છે. કેટલાક શ્રીમંતો સારા નંગ લઈને વાપરે છે.

સારા રત્નો શરીરપર આબુપાનુમાં ઘમાડીને ધારણ કરવામાં આવે તો તેની અસર મદના સમંધથી શરીરપર ફાયદારૂપે જાણાય છે અને આયુર્વેદમાં તેના જુદા જુદા ગ્રહો સાથે યું યું સમંધ છે ને પણ જાણાવેલ છે અને તેનો ઘણા માખસો તેવી રીતે ઉપયોગ પણ કરે છે.

વજ્ર (હીરા)

વિવેચન: આજકાલ વૈદ્યોમાં દીરાનીજન્મનો ઉપયોગ ખદુજ થોડા પ્રમાણમાં થતાં જણાય છે તેનું કારણ આવી જાડે કિંમતની વસ્તુના ખાનાગ અસારે મળતા નથી. રાજ્ય કે શ્રીમંતોની મદદ સિવાય આવી ચીજો રાજવી કે ખાનાગરી એ આમાન્ય વૈદ્યો માટે કામ્ય છે. જ્યાં પણ કેટલાક જનારે છે સારી મદદના પાણીદાર સાથે દવા ને દીરા દવાના કામમાં વપરાય છે પરંતુ ને ખદુજ મૂલ્યવાન

દોષથી અતિ મોંઘો મળે છે તેથી વૈજો દીરા જનાવનાર—સાફ કરનારને સાંધી ડોલરપે જે બુકો નીકળે છે તે લાવે છે અથવા વગર પસેલા દીરાના ટુકડા લાવી તેની ભરમ જનાવીને વેચે છે કે વાપરે છે.

શુદ્ધિ : દીરાને કુલથી અને કાદરાના કવાથમાં સાત દિવસ બાફ આપવાથી તે શુદ્ધ થાય છે. પ્રથમ તેની બોરીગણીના કંદમાં પોટલી કરી લેવી.

ભરમ વિધી : દીરાનીભરમ જનાવવાની વિધીઓ અનેક જુદી જુદી શાસ્ત્રમાં લખેલી છે તેમાંથી સરળ અને જે ખતી થોડે તેવીજ વિધી અદિ લખવામાં આવે છે. પરંતુ આ વસ્તુની ભરમ જનાવવાનો અભેદને દજી સુધી સુયોગ પ્રાપ્ત થયેલ નથી તેથી તે સખંધી કંઈ રવાનુજવ લખી શકાયો નથી. દીગનુ ગુરુ કંગલ ચૂર્ણ માંકડના ભોદીમાં ખુબ જારીક વાટવું. જે ચૂર્ણ ન દોષ તે તેને નપાવીને માંકડનાભોદીમાં કારવું તેથી ચુદ્ધ ખતી બુકો થઈ જશે પછી તેને કામુંદરાનારસમાં વાટી મુકવી જરૂર જખ્યાવ તેદલા પુર આપવા તે ભરમ ખતી જશે.

ગુણ-કૃષયોગ : પૌષ્ટિક, ત્રિદોષનાશક, આયુષ્ય અને જગતી ગદિ કરનાર, જલદામિને પ્રદિમ કરનાર તથા સંપૂર્ણ નારનાશક છે.

પ્રમાણ : એક રતીનો ૮ નો જાથ.

અનુપાત : રત્ની પ્રમાણે જાંઘ રોનોમા પુલિપૂરક પાતી ૫૦૦ તેથી ઉપમ રત્ન છે. અનેક પૌષ્ટિક રનાવનોમાં દીરાની ઉપયોગ કરાયેલ છે.

માનિક

ચિત્રણ : માનિક રત્ન કચ્છરી રાકળના નાજ રંગેના નાજાના રંગના રત્ન છે. તેનું જાળા તે રા ટુકડા આવે છે. રાકળ તેને રંગેના રંગના રત્ન તે જાળાનું મોટું પત્તું જાળાના રંગના રત્ન.

આજકાલ બગરમાં નક્લી માણેક પણ મળે છે તેનો રંગ શીકો હોય છે એની પેદાશ ખરમા તથા અફઘાનીસ્તાન તરફ ચલી જણાવવામાં આવે છે.

શુદ્ધિ : ડોલાયંત્રવડે લીંબુનારસમાં ૨૪ કલાક બાંધી લેવાથી તે શુદ્ધ બને છે.

મારણ : શુદ્ધ માણેકને કુટી ખારીક વાટી લેવું પછી તેના સમાન ભાગે ગંધક, મનશીસ તથા હિંગુલ એ ત્રણે લેવાં, લીંબુનારસમાં સાત દિવસ મદન કરી ટીકડી બનાવી સુકવી સંપુટમાં રાખી ગજપુટ દેવા. એવા આક ગજપુટ એજ રીતે આપવાથી ભરમ બને છે.

ખીજ રીત : શુદ્ધ માણેકના ભુકાને ગુલાબજળમાં ખુબ ખારીક વાટી લેવું અથવા કેવડો, શુક્રાગ અને ચંદન એ ત્રણેના સાથે કાદેલા અર્કમાં માણેકને ખારીક વાટી લેવું. આ બંને પ્રકારને પિષ્ટી કહે છે. યુનાની વંદોમાં તે પ્રમાણે વપરાય છે. આશરે પંદર દહાડા સારી ખરલમાં ખીસવાથી તે ખરાબર બને છે.

ઉપયોગ : વાત, પિત્તનાશક, રસાયન, દિપન, પાચન, વૃધ્ધ, ક્ષય, નપુંસક્તા તથા મદ્યભાષા અને કર્મજ્ઞદોષને પાત્ર મટાડે છે.

પ્રમાણ : ૦ા થી ૧ રતી. **અનુપાન :** મઝાઈ સાથે.

પન્ના (તાફ્થ)

વિવેચન : પન્ના આ દેસમાં તથા મીઠ્રદેસમાં પેદા થાય છે. આ દેશના પન્ના કિમ્બ તથા ગુજુમાં વધુ વખખાય છે. જે પન્ના ભારી, લીલા શાંતિયુક્ત હોય તે ઉત્તમ ગણાય છે.

શુદ્ધિ : કુલથી અને કાદરાના કચાથમાં ડોલાયંત્રવડે ચાર પંદર બાકરાથી શુદ્ધ થાય છે.

મારણ : મીઠોજનાગ્રમાં અડધી તથા ચુંદને વાટી તેના ૧૦૦ની ગુરદીમાં પન્ના રાખી અગ્નિમાં તપાવવું. એવી રીતે ૨૦ વખત

કરવાથી પદ્માનીલસ્ય અને છે. અથવા ગાયનાદૂધમાં ત્રણ દિવસ ખાસી મુદ્દ કર્યા પછી ગોમેદમળીની માફક તેનું મારણ કરી લેવું અથવા યુનાની મતાનુસાર પીટી કરી લેવી.

ઉપયોગ : ગ્રીવગ વિનાયક, મધુર, રસક, અમ્લવિતને મટાડનાર પુટી આપનાર તથા જૂનઆધા મટાડે છે. ત્રિદોષ, તરસ, ઉલ્લેહી, શ્વાસ તથા નદમિ દરસ પાંડુ તથા સોમને મટાડનાર છે.

માત્રા : ૬૦ થી ૧ રતી. **અનુપાન :** રાગાનુસાર.

પુષ્પરાગ-પુષ્પરાગ

વિવેચન : પુષ્પરાગ આ દેશમાં અનેકજગ્યાએ થાય છે. તે ખરું ત્યજ નેટૂ ચીકણદાર, મૃદુ, ક્યોરના પુષ્પ જેવી પીટી અમુલ્ય અથવા રસ ને કિતમ અમુલ્ય છે.

ગુણ : કુતચીના ક્વાથમાં કાંઈ નાખી મનુ રાત દિવસ પ્રાસાવતમા ખાકવાથી મુદ્દ થાય છે.

મારફત : ખાદા કીંજુનારમનાં પુષ્પરાગના વગળ પ્રમાણે મનગીત તથા મધક મનજાને પાટી તેના પુષ્પરાગનો નૂરો નાંખી મુની દીકરી બનાવી મુઠી પડે, ૬ પુટ આપેલા આવી રીતે આક પુટ (અર્ધ) આપવાથી પુષ્પરાગની જગળ થાય છે. આ પદ્ધતિ પ્રમાણે દોઢા ત્રિદોષ રૂ. ૨૦ રતી ગળવી જગળ અને છે.

ઉપયોગ : ઉલ્લેહી, રૂ. ૧, ૩૬ નદમિ, રૂ. ૬, કુટ ગળાવે. નદમિ અને મટાડી પેગક તથા રૂ. ૬, જુજ વગળે છે. રતી, ૬ મટાડે છે. ખરું મટાડે છે તથા દિવસ તથા રૂ. ૬ અને રતી, ૬ મટાડે છે. **અનુપાન :** ૬૦ થી ૧ રતી.

નીતમ (નીતમળી)

વિવેચન : નીતમ તેના ગુણ રૂ. ૧, ૩૬ નદમિ, રૂ. ૬, કુટ ગળાવે. નદમિ અને મટાડી પેગક તથા રૂ. ૬, જુજ વગળે છે. રતી, ૬ મટાડે છે. ખરું મટાડે છે તથા દિવસ તથા રૂ. ૬ અને રતી, ૬ મટાડે છે.

ખુશતા રંગવાળું, વજનદાર, લીમું, ચોખું, ઘટપરમાણ્યયુક્ત, કોમળ, વ્યોવચ વધારે તેજવાળું હોય તે ઉત્તમ ગણાય છે.

શોધન: ગજોનો કવાય કરી, તેમાં ત્રણ રાત દિવસ બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મારણ: ગોમેદમણી પ્રમાણે કરવાથી ભરમ અથવા પિષ્ટી બનાવી શકાય છે.

ઉપયોગ: આસ, ખાંસી, અર્ધ, ત્રિદોષ, જ્વર, વિષમજ્વર, મંદામિ વગેરે મટાડે છે તથા વૃષ્ય અમિ વધારનાર, પાપને મટાડનાર અને પૌષ્ટિક છે. માત્રા: ૧ થી ૨ રતીભાર.

ગોમેદમણી

વિવેચન: બળદની ચરબી જેવો હોવાથી તેનું નામ ગોમેદમણી રાખવામાં આવેલ છે. આકાર ને દેખાવમાં: બીલાડીની આંખ જેવો. રંગમાં ઔમૂત જેવો નિર્ભળ, સ્વચ્છ અને ચારેબાજુ સરખા આકારનો, પડવરનો, પ્રકાસયુક્ત, વજનદાર હોય તે ઉત્તમ ગણાય છે.

શુદ્ધિ: ગોમેદમણી પાણીમાં ૨૪ કલાક બાફવાથી તે શુદ્ધ થાય છે.

મારણ: મનશીલ, દરતાલ અને ગંધક એ ત્રીણે સમભાગે લઈ તેમાં તેટલાજ વજનથી ગોમેદમણીનો ખારીક છુટા નાખી લીંબુરસમાં મર્દન કરી ગજપુટ અમિ દેવો. એવા આઠ ગજપુટ દેવાથી ઉત્તમ ભરમ અને છે અથવા અર્ધ ક્રીમનમાં ધુટી તેની પીટી બનાવી લેવી. યુનાની મત પ્રમાણે એવી રીતે બનાવી વાપરે છે.

અથવા મરુતો, નુદાખરુલ, કેવડો એ ત્રણે સમભાગે લઈ રાત્રે ચારખા પાણીમાં પલાળી રાખવા. સવારે નચીલાચંરમાં ભરી નેનો અર્ધ જે સી લેવો. આ અર્ધને ત્રિભલઅર્ધ ૬૯ છે. ને રીટલ, પિત્તનું સામનકરનાર અને મનને આનંદ આપનાર છે. રત્ન, મુકતા વગેરેને યુનાની પદ્ધતિએ પિટી કાઢવાય તે આસ ઉપયોગી છે.

ઉપયોગઃ કફ, પિત્ત, ક્ષય, પાંડુ. મંદાગ્નિ, અરૂચી, આમડીના વિકારો મટાડી જળ, સુદ્ધિને વધારે છે. માત્રાઃ ૦૫ થી ૧ રતી.

वैद्युत (लसणीये।)

વિવેચનઃ યોડુ સદૈ વાંસના રંગનું, યોડુ કાળાચપર
 મોરના મળાપરના રંગ જેવું, ખીલાડીના નેત્ર જેવુ તથા જેની બાજુ-
 માં વાદળીઆ રંગના સેરકા પડતા હોય તેનું લક્ષણીયું કિંમતી ગણાય છે.

શુદ્ધિ: ત્રિજ્ઞાના ક્વાથમાં ૨૪ કરાક બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મારજી: માણેક અથવા ગોમેદમળીમાં બતાવ્યા પ્રમાણે
ભરમ કરી લેરી અથવા પિટી પથ્થુ કરી ચાપરી શકાય છે.

ઉપયોગ: શુદ્ધિ અને આયુષ્યને વધારનાર, પડના લોરીને ખમ કરનાર, પિત્તજન્ય રોગોને મટાડનાર તથા અમિત પ્રદિપ્ત કરનાર છે.

પ્રમાણ: ૦૧ થી ૧ મુંદ. અનુપાત: માખણ.

संक्षेपम्

વિશેષણ: રામનર્મ મદેજ રવાસ પડેનો, આસપાસી
તેમજ મિશ્રીત રંગનો દોષ છે. વજનમાં ગોલદાર, નરમ, મુલાંબી
દોષ તે આદેશ વળાવ છે, તે રસાયનોમાં વપરાય છે.

શ્રુતિઃ વૈષ્ણવ, કાંઈ ગૌજીનામ, જાણનાં પાપનાં
ના અર્થે પાપોં એકાં કરી રે. પાપનાં બની જેમા મારાવાંની
પે. તણે જુની હા કા. કા. જુ. જા. રા. રા. જે શ્રુતિ થાય છે

[illegible]

ગુણ-ઉપયોગ : પાંડુ, મંદાગ્નિ, કફ, વાયુ અને પ્રમેહ તથા ક્ષયને મટાડનાર છે. કેટલીક પૌષ્ટિક દવાઓમાં પણ તે વપરાય છે.

પ્રમાણ : ૧ થી ૨ રતીભાર. અનુપાન : માખણ.

વૈકાંત

વિવેચન : વૈકાંતને કેટલાક તરમરી કહે છે. વૈદ્યોમાં વૈકાંત માટે હજી મતભેદ ચાલે છે. કેટલાક વૈદ્યો બીલોરી કાચ જેવા ગડા અને મોટા ટુકડા આવે છે તેને વૈકાંત કહે છે અને તેની ભરમ બનાવી વાપરે છે. ખરી રીતે હાંસાદાર, છ કે આઠ હાંસાવાળું, કાચ માફક હોય છતાં તેમાં રંગ-કિરણો દેખાતા હોય એવું વૈકાંત આયુર્વેદ શાસ્ત્રમાં બંતાવેલું છે તે વાપરવું જોઈએ. કારણકે વૈકાંતના ગુણો હીરાની સમાન કહેલ છે અને તેના ઉપયોગ હીરાની અવેજમાં કરી ચકાય એમ પણ કહેલું છે.

શુદ્ધિ : કાંજી તથા ગૌમુત્ર સાથે મેળવી તેમાં જળખાર, સાજખાર પંચલવણ વગેરે નાખી ડોઢાવંત્રમાં ભરી તેમાં વૈકાંતની પોટલી ખાંધી ત્રણ દહાડા બાફ આપવાથી શુદ્ધ થાય છે. અથવા હીરામાં બતાવેલ વિધી પ્રમાણે શુદ્ધિ કરી ચકાય છે.

મારણુ : એક સંપુટમાં ગંધકને લીંબુનારસમાં વાટેલ હોય તે રાખી તેની વચ્ચે વૈકાંતના ટુકડા રાખવા, ઉપર ગંધક પાથરી સંપુટ બંધ કરી ગજપુટ અગ્નિ આપવો. આવા આઠ ગજપુટ દેવાથી વૈકાંતનીભરમ બને છે તે દવાના કામમાં વાપરવી.

ગુણ-ઉપયોગ : વૈકાંતભરમ આયુષ્ય અને બળની વૃદ્ધિ કરનાર છે, પૌષ્ટિક, બુદ્ધિવર્ધક, ત્રણે દોષને હરનાર, પેટનારોગ મટાડનાર છે. તેના ઉપયોગ હીરાની અવેજમાં દરેક રોગમાં કરી ચકાય છે કેમકે વૈકાંતના ગુણો હીરાને મળતા છે. આયુર્વેદના અનેક રસાયનોમાં તેની જગમ રસાયણો જોવામાં આવે છે.

પ્રમાણ : ૦૧ થી ૧ રતી. અનુપાન : રોજાનુસાર.

બનાવટોમાં મોતી વપરાય છે તે એકલા પણ વાપરી શકાય છે. તે બારે કીમતી દવા છે પરંતુ ગુણમાં ખાસ અકસીર છે. કેટલાક માણસો મોતી ન મળવાથી તેને અણાવે મોતીનીજીપ વાપરે છે તેમાં પણ ગુણ ઠીક હોય છે. પરંતુ મોતી જોડેલો તો નહિજ. મોતીનો ઉપયોગ મુરમામાં નાખી આંખ માટે અંજન તરીકે કરી શકાય છે. મોતી નેત્ર માટે ખાવા અને અંજન કરવા માટે ઉપયોગી છે. ક્ષય તથા ખાંસશોષમાં મોતી ઉત્તમ ગુણુ આપનાર જણાયાં છે. ક્ષયની બધી દવાઓમાં મોતી વપરાય છે.

પ્રમાણુ : ૦૧ થી ૧ રતીભાર.

અનુપાન : મધ, ઘી અને સાકર, માખણ, મધાઈ કે બીજી કાષ્ઠપણુ યોગ્ય દવા સાથે વાપરી શકાય છે.

પ્રવાહ

વિવેચન : સમુદ્રમાં રહેનાર એક જાતના કીડા પોતાના રહેવા માટે એક સ્થાન બનાવે છે તેનું નામ પ્રવાહ છે. તેનું બીજું નામ પરવાગાં પણ કહે છે. જગતમાં પ્રવાહની પાનગી તથા જાડી ડાંખણી મળે છે. રંગમાં લાલ, સ્વચ્છ, સિન્ધ તથા વજનમાં બારે તથા જાડી હોય તે પ્રવાહ દવાના કામ માટે ઉત્તમ ગણાય છે. કીણું છેદવાગા, પીગા કે સફેદ તથા કાળા હોય તે હલકાં હોય છે. એનો ઉપયોગ દવાના કામમાં ન કરવો. પરવાગાની માળા બનાવી લોકો મગામાં પહેરે છે.

શુદ્ધિ : ત્રિશૂનાકાચમાં ત્રણ કલાક બાફવાથી, અરધીના-ચમાં ત્રણ કલાક બાફવાથી, લીંબુનારસમાં ત્રણ કલાક રાખી મુકવાથી કે મૌનુત્ર અને સીંધાગુણુમાં બાફવાથી પ્રવાહ શુદ્ધ બને છે. તમે તે મીનત્ર ઉપયોગ કરેલા બાજી લીધા પછી તેને કુટી ગારીક બુકો કરેલા બને તેની ભરમ બનાવવી.

કોડી

વિવેચન : કોડી (કર્પાદિકા) ની પેદાશ પણ સમુદ્રમાં થાય છે. કોડી ત્રણ મતની થાય છે. દવાના કામમાં પીગારખની કોડીઓ વપરાય છે. એક તોલાની કે તેથી વધારે વજનમાં હોય તે દવાના કામ માટે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. આવી કોડીઓ સમુદ્ર કિનારાના શહેરોમાં મળે છે. કેમકે ત્યાં વહાણની મુસાફરી કરનાર ખલાસીઓ બહારના દેશોમાંથી આયાત કરે છે. સારી કોડીબરમ બનાવવા માટે તેમજ અનેક રસોની બનાવટ માટે જરૂરી વસ્તુ છે. એ માટે પીળી મોટી કોડી વાપરવાનું ધ્યાનમાં લેવું.

શુદ્ધિ : ૧૨ કલાક સુધી ખાટી ઝાચ કે લીંબુનારસમાં પલાળી રાખી પછી પાણીથી ધોઈ લેવી, અથવા ત્રણ કલાક લીંબુનારસમાં કે ગૌમૂત્ર અને સિંધાતુલુના મીઠાણમાં ડોઢાવંતમાં ખાટી પછી ગરમપાણીથી ધોઈ લેવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મારણ : કોલસાને સળગાવી તે લાલ થાય ત્યારે તેનાપર કોડીઓ મુકી દેવી. એ કોડી તપીને ફુલી ગય ત્યારે સંભાળથી લઈ લીંબુનારસમાં અથવા કુંવારનારસમાં ભુઝાગવી. પછી એજ રસમાં વાટી ટીકડી કરી દલકા ગજપુટ આપી દેવો. એટલે તેની બરમ બની જશે.

ગુણ-ઉપયોગ : પેટનારોગ, વિવમબ્ધર, સંગ્રહણી, પેટનો-ચાપ, ક્ષય, યજ્ઞ, ખાંસી, આસ, પ્રમેદ, પ્રદર, વગેરે રોગોમાં ઉપયોગી છે તેની બરમ અનેક યોગોમાં વપરાય છે.

પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતીનાર.

અનુપાન : માખણ કે ઘી સાથે અથવા પાનની કે પાન સાથે લેવાય.

જેમાં મોતી થએલાં હોય છે તે દવાના કામ માટે ઉત્તમ ગણાય છે. સારી છીપનું વજન ૪૦ થી ૮૦ તોલા કે તેથી પણ વધુ હોય છે. આવી સારી છીપો જસરા તરફથી આવે છે. અહિં જે સામાન્ય છીપો મળે છે તે ગુણમાં તદ્દન હલકી હોય છે. સારી અને ખરી છીપ જોવાથી તેમાં મોતીના ગુણોનો ભાસ થાય છે. આવીજ છીપ દવાના કામમાં વાપરવી જોઈએ.

શુદ્ધિ: સારી છીપ લાવી તેની પીકના ભાગમાં ખરબચડો ભાગ હોય તે કાઢી નાખી હથોડીવડે તેના દુકડા કરી ગરમપાણીથી ઘોષ તેને ડોલાયત્રમાં પોટલીરૂપે બાંધી ઝોમુત્ર તથા તેમાં થોડું સિંધવ નાખી તેની વચ્ચે રાખી ત્રણ કલાક બાફ આપી પછી ઘોષ શુદ્ધ કરી લેવી.

મારણુ: છીપના દુકડાને કુંવારના લફરાની વચ્ચે રાખી એક સંપુટ બનાવી ગજપુટનો હલકો આંચ આપી પછી તેને ખરલમાં ધુંટી લેવું, વધારે સફેદ ન હોય તો એવીજ રીતે કુંવારનારસમાં ધુંટી ટીકડી કરી મુકવી ખીજવાર આંચ આપવી તેથી ઉત્તમ સફેદરંગની ભરમ થાય છે. ફેટલાક લીંબુનારસમાં પણ તેનું મારણુ કરે છે. તે રીત પણ સારી છે.

ગુણુ-ઉપયોગ: છીપનીભરમનો ઉપયોગ પૌષ્ટિક તથા પાચક તરીકે તેમજ વાતહર ગુણ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તેનાથી પેટનાં અનેક રોગ મટે છે. મગજને તાકાત આપે છે. લાડકાંને મજબુત બનાવે છે, બૂખ લગાડે છે, વાયુ એછો કરે છે. ક્ષયને મટાડનાર છે.

ખીજ વિધી: મોતીની આરી છીપ લાવી તેને ભાંગી તેમાં ચમકદાર મોતી જેવા સારા સારા દુકડા લઈ લેવા, એ દુકડાને રાત્રે લીંબુનારસમાં ૧૨ કલાક પડાવી રાખવા, સવારે તેને ગરમપાણીથી ઘીસ સાફ કરી લેવા. પછી તેને કાચસાથી બરેલી સવડીમાં રાખી

કાડી

વિવેચન : કાડી (કર્પાસી) ની પેદાશ પણ સમુદ્રમાં થાય છે. કાડી ત્રણ મતની થાય છે. દવાના કામમાં પીળારંગની કાડીઓ વપરાય છે. એક તોલાની કે તેથી વધારે વજનમાં હોય તે દવાના કામ માટે ક્રેષ્ટ ગણાય છે. આવી કાડીઓ સમુદ્ર કિનારાના શહેરોમાં મળે છે. કેમકે ત્યાં વહાણની મુસાફરી કરનાર ખલાસીઓ ખદારના દેશોમાંથી આવ્યાત કરે છે. સારી કાડીભરમ ખનાવવા માટે તેમજ અનેક રસોની બનાવટ માટે જરૂરી વસ્તુ છે. એ માટે પીળા મોટી કાડી વાપરવાનું ધ્યાનમાં લેવું.

શુદ્ધિ : ૧૨ કલાક સુધી ખાટી જાશ કે ક્ષીણનારસમાં પલાળી રાખી પછી પાણીથી ધોઈ લેવી, અથવા ત્રણ કલાક ક્ષીણનારસમાં કે ગૌમૂત્ર અને સિંધાત્રુણના મીઠાણમાં ડોઢાપત્રમાં બારી પછી ગરમપાણીથી ધોઈ લેવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મારણુ : કાલસાને સળગાવી તે કાલ થાય ત્યારે તેનાપર કાડીઓ મુકી દેવી. એ કાડી તપીને ફુલી મળ ત્યારે સંભાળથી લઈ ક્ષીણનારસમાં અથવા કુંવારનારસમાં છુડાવવી. પછી એજ રસમાં વાટી ટીકડી કરી ફલકો મજપુટ આપી દેવો. એટલે તેની ભરમ બની જશે.

ગુણ-ઉપયોગ : પેટનારોગ, વિવમજ્વર, સ્ત્રવદણ્ડી, પેટનો-પાય, શય, યજ, ખાંસી, આસ, પ્રમેહ, પ્રદર, વગેરે રોગોમાં ઉપયોગી છે તેની ભરમ અનેક યોગોમાં વપરાય છે.

પ્રમાણુ : ૩ થી ૬ રતીભાર.

અનુપાન : માખણ કે ઘી સાથે અથવા પાણી કે પાન સાથે લેવાય.

ખંડ ૭ મો

યંત્ર વિભાગ તથા પરિભાષા

આયુર્વેદિક દવાઓમાં કેટલાક યંત્રો વપરાય છે, આ યંત્રો તૈયાર મળતા નથી, પરંતુ દવા બનાવનારે પોતેજ પોતાના હાથે સમજીને તૈયાર કરવાનાં છે. આ યંત્રો પ્રચલિત તેમજ સામાન્ય વપરાશનાં છે; અને તેની સર્વ સાધારણ માટે અર્થ માહિતી આપવામાં આવે છે. વિશેષ માટે પ્રાચિન ગ્રન્થો જોઈ લેવા.

ઉમરૂપંત્ર : એક મોટું અને નાનું એમ બે માટીના હાંડલા લેવા, સગડી કે ચુલાપર રહી શકે તે માપનું હાંડલું નીચે રાખી ઉપર મોટું હાંડલું રહે તેમ ગોઠવણ કરવી અને હાંડલાના ગળાનો ભાગ ધસીને ધાર મેળવી દેવા પ્રમાણે કરવો. જે વસ્તુના કુલ ઉડાવવા હોય કે હિંગુલમાંથી પારફ છુટા કરવો તે પદાર્થ તૈયાર કરી નીચેના હાંડલાના તળીઆમાં પાથરી લેવો. પછી અને હાંડલાની સંધીને ચૂનો ફટકડી, મીકું અને લોટ લઈ વાટી તે વડે બંધ કરી દેવું. ઉપરના હાંડલાના તળીઆપર બીના કપડાની ધડી વાળી મુક્તા જવું. તે કપડું મરમ થાય ત્યારે બદલાવી બીલું ઠંડુ કપડું મુકવું. આમ કરવાની સાથે સગડી કે ચુલામાં એક સરખો તાપ આપતા જવું. તથા, ૭ કે આર કલાક આ પ્રમાણે કરવાથી નીચેના પદાર્થમાંથી સત્વ ઉડી ઉપરના હાંડલાના તળીઆમાં ચોટી જશે. પછી સભાગથી યંત્ર ઠંડુ થયા બાદ ખોલી તળીઆમાં કાચેલો પદાર્થ ઉમેરી લેવો. આ યંત્રમાં પારફ ઉડાડવામાં આવે છે. કપુર, રસકપુર તથા સોમકનાંકુડ પણ ઉડાડીને તૈયાર કરવામાં આવે છે.

વાલુકાપંત્ર : એક લોઢાની ડોરી કાપી અથવા માટીનું હાંડલું લાવી તેને તળીઆ દબાવી આંતરણી જઈ શકે તેવું બિંદુ કરી

ભાગ તપેલીપર બરાબર ગોઠવી પછી તે હાંડલામાં જેનું તેજ કે પ્રવાહી સત્વ કાઢવું હોય તે ભરી દેવું અને તેના મોઢાપર એક માટીના પહોળા કાંડાવાળું અર્ધ હાંડકું રાખી તેમાં જાણુ ભરી તાપ દેવો. કાંડો તથા હાંડકું જમીનમાં જ રહે તેમ કરવું. આ જાણુનું પ્રમાણુ અંદરની વસ્તુને આધારે ઓછું વધતું લેવાય. આ પ્રમાણે તાપ દેવાથી અર્ધ તથા તેજ પણુ નીકળે છે અને તે નીચેના તપેલામાં એકઠું થાય છે. જે સંભાળથી કાઢી લેવું. ફરડાનાં મૂળનો અર્ધ પલાશમૂળનો અર્ધ વગેરે કાઢી શકાય છે.

આ પ્રમાણે બીજો પ્રકાર પણ બનાવી શકાય છે તેની વિગતઃ એક કપડામાટી કરેલી ખાટલીમાં ધતુરાના બીજ જેવી ચીજ ભરી તેના મોઢામાં જાંકુ કપડું બાંધી દેવું. એ ખાટલીનું ગળું છીદ્રવાળી કડાઈની અંદરથી નીચેના ભાગમાં લઇ જવું. એ કડાઈને ઉંચા ચુકાપર મુકી આખી કડાઈમાં યોગ્યતા પ્રમાણે જાણુનો ભરાવો કરી અમિ સળગાવી આપવું અને કડાઈની નીચે શીશીનું મોઢું હોય તેની પાસે કે બરાબર અડોઅડ પહોળા મોંની ખાટલી રાખી દેવી. થોડીવાર પછી તેમાં તેજ-પ્રવાહી હશે તે આવતું જશે. તાપ ધીમે રાખવો તો તેજ સાફ મળશે. કનકબીજતેજ આ મુકિતથી સરસ નીકળે છે.

નળીકાચંત્ર : આ યંત્રો જગ્ગરમાં દેશી હળના ત્રાંબાના બનાવેલા તૈયાર મળે છે. ટકવામાં તે દેશી સારા છે. ફેશન તથા સફાઈ માટે વિદેશી બનાવટનાં યંત્રો સારા જણાય છે.

પાણીના મોટા હાંડા જેવું એક વાસણ હોય તેમાં વનસ્પતિ લીલી કે મુકી ભરી તેમાં યોગ્ય પ્રમાણમાં પાણી નાખી ૧૨ થી ૨૪ કલાક પલાળી રાખવામાં આવે છે. એ હાંડા ઉપર બીજો તેમાં આવે તેવો નાનો ઘડો ભરાવી દેવો, આ ઘડાના તળીઆપર કીનારી વાળી દિવાલ ઉંચી હોય છે જેમાં જલ્દની પાણી ભરી શકાય છે. ઉપરના ઘડામાં એક નળી હોય છે જેમાંથી વરાગ નીકળે છે અને

તેના ઉપરના જાનના અર્થ. ૧૩૩ નાં હાથે જાનના જે ત્યાંજ
જાનની જાણપર એક નાંજી નેકરણી દેવ ને આ પ્રમાણે આ ૧૪
જાનની તેની સાથે નાંજી નાંજી નાંજી નાંજી નાંજી નાંજી નાંજી નાંજી
નીમેલાની નાંજી પાટે જાણના આ ૧૪ કાને જે તે જાનનાર જાણ
જાને નાંજીનો અર્થ નેકરણી દેવ ને આ પ્રમાણે આ ૧૪ નાંજી
ધોડી ધોડી પાટે આ જાનના ઉપરના જાનના ૧૪ જાનના જાણ
જાને અર્થ પાણી ધોડી દેવ ને ઉપરની નાંજી પાટે ધોડી નાંજી
એક કરણી આં આં અને અર્થનાર નાંજી નેકરણી નીકરણી જે
મુલ, છંદ, કુદીનો, વરેઆરી વનેને નેકરણી કાણ ન કરવાં
આ પ્રમાણે આં જાનની લેવાય છે.

સ્વેદનીયયંત્ર: રંગપ્રાચીને અર્થનાર આ સ્વેદન કાર્ય
માટેનો યંત્ર છે. પદ્માવધાની વસ્તુ નીમેલા દાડવાના નાંજી ૧૪ કુદી
આંધી તેમાં રાખવામાં આવે છે પછી ઉપર બીજી દાડવા ઉપર રાખી
સાંધો બંધ કરી દેવામાં આવે છે, યંત્ર આખ ને બધી ઉપર મુકી
નાંજી અપાય છે અને યંત્રના નીમેલા રાક્ષસમાં પાણી અથવા કાચ
દેવ છે તે ઉદાગનાં વરાગ અને અને ને વરાગથી ૧૪૫૨ રાખેલી
સીજનું સ્વેદન થાય છે.

કુશ્ઠયંત્ર: એક માટીના કુડામાં ૧૪૫૨માટી કોલી મૂકા
(જેમાં ઔષધયુક્ત પારદનો મોજો અથવા અન્ય ધાતુ રાખવામાં
આવે છે) વચમાં મુકી ફરતા કોલસા બરવામાં આવે છે એ આખું
બરેકું કુડું પાણીથી બરેકા ટોપમાં મુકતું આ યંત્ર ગરમુકિયા
અથવા ધાતુઓના સત્ત્વ કાચા માટે વપરાય છે.

ગર્ભયંત્ર: જમીનમાં ખાડો ખોદી તેમાં ચોખાના ફોગર
મુકી વચમાં એક ચોરસ મૂલ મુકવી એ મૂલની વચ્ચે ગોળ કીડમાં
પારદ મુકી બંધ બેસતું ઢાંકણ મુકી ૧૪૫૨માટી કરવી તેમજ આખી

મૂળને ફરતું લેપન કરવું અને ઉપર ચોખાના ફેતરાં મુકવા. ત્રણ દિવસ સુધી તાપ-અગ્નિ મૃદુ આપી ભરમ બનાવાય છે.

લવણયંત્ર : વાલુકાયંત્ર પ્રમાણે જ ચાય છે પરંતુ તેમાં રેતીને બદલે મીઠું ભરવામાં આવે છે તથા ફેટલીકવાર તાપ તેને થોડો થોડો અપાય છે વળી તેમાં પકવવાની દવા મૂગાંક જેવી હોય છે, તેનું સંપુટ અંદર રાખી યંત્રને બંધ કરી ચુલે મુકી તાપ આપવામાં આવે છે.

તપ્તખલ્લ : લોઢાની ખરલને તેના માપ પ્રમાણે ચુલો બનાવી તેના પર ગોઠવી નીચે ચોખાના ફેતરાનો ધીમે અગ્નિ આપતા રહેવું અને ઉપર ખરલમાં પારદ નાખી તે સાથે બીજી ચીજો નાખવી આ પારદને માટે ઉપયોગી છે. અમારે ત્યાં લોઢાની ખરલ અને સગડી તૈયાર મળે છે.

પુટ : રસાદિપદાર્થો જરાજર પકવ ચાય તે પ્રમાણે અગ્નિ આપવી તેને પુટ કહે છે.

મહાપુટ : બે હાથ ચોરસ અને તેવડોજ ઉંડો ખાડો હોય તેમાં (ત્રણ ગુણી જાણ્યાં માય છે) જાણ્યાં મુકી વચ્ચે સંપુટ રાખી ઉપર જાણ્યા ભરી અગ્નિ આપી દેવો તેને મહાપુટ કહે છે.

ગજપુટ : એક ગજ ચોરસ અને તેટલોજ ઉંડો ખાડો હોય તેમાં ઉપર મહાપુટમાં કલા પ્રમાણે અગ્નિ આપવી તેને ગજપુટ કહે છે.

વારાહપુટ : એક હાથ (૨૦ ઇંચ) જોડવા ચોરસ અને ઉંડા ખાડામાં ઉપર મુજબ અગ્નિ દેવા.

કુકુટપુટ : બેવેંત ચોરસ તથા તેટલોજ ઉંડા ખાડામાં અગ્નિ દેવા.

કપોતપુટ : એક સાધારણ ખાડો કરી દવાને ટાંખાની બે પાટકીના સંપુટમાં બંધ કરેલ હોય તેને ફક્ત ૮ જાણ્યામાં અગ્નિ આપવું તે.

નાવરંપુટ: જાળને તરે જાળના ત્રીજા તપા મેખાના ફાતરાં જગી મારપુટ દેહવ તેને નેવરંપુટ કહે છે.

આવના: રસનો સ્વરસ કે પ્રકારી કલ્પ જનારી તેમાં પુંડાની જે પેનુ દોષ તે નાખી અરણ્યમાં જે બીજા વસનમાં નેગરી તરે સુકરી તેં અથવા અરણ્યમાં રાખી પુટી નેગરી તેં.

સાવકપુટ: જમીનમાં ખાંડા ક્યાં વિના એક મોટા ખાંડા અથવા તેટલા મેખાના ફાતરા અથવા નાવરંપુટ વચમાં પકારાની દવા (વીજ) મુકી પુટ આવે.

ખાંડપુટ: એક મોટા માટલામાં નીચે દવારી દવારીને અરધા મુઠી મેખાના ફાતરા જગી વચમાં ત્રણ કે ચૌપુટ મુકી ઉપર પાછા મેખાના ફાતરા દવારીને જગી દેવા, પછી ચુસે ચકારી અર્ધ દેવો.

વાલુકાપુટ: ઉપર પ્રમાણે પરંતુ મેખાના ફાતરાને ખસે કેતી જરૂરી.

મૂંઝા: વજ્રમૂંઝા, પાનમૂંઝા, કાવણીમૂંઝા, વરમૂંઝા, વર્ણમૂંઝા, રૂપમૂંઝા, ખીડમૂંઝા વજ્રમૂંઝાના વગેરે મૂંઝાઓ જુદા જુદા પદાર્થો મેગરીને તેમજ નામ પ્રમાણે જુદા જુદા ઉપયોગ માટે બનાવવામાં આવે છે. આ જાળનું વધુ વર્ણન પ્રાચીન પુસ્તકોમાંથી મળી આવે છે.

રોધન મારણનું રહસ્ય: ધાતુ, ઉપધાતુ, રસ અને ઉપરસને કાલમેળ મરમ કરી તેજ, હાથ, ગૌમુત્ર, ખરેનીનુદ્ધ, કુલધીનોકાથ, આકાશનુદ્ધ, શાવનુદ્ધ, લોહનોરસ જુદી જુદી વસ્તુઓના રસમાં કુખાડવામાં આવે છે અથવા રોધન કરવાની વસ્તુને પોટલીના ખાંધી, કાંઈ વસ્તુઓનારસ અથવા કાથને કાથાવંચમાં ગળી રોધવામાં આવે છે. આ ક્રિયાથી ધાતુ વગેરેમાં રહેલ એરી કે અગુદ્ધ તત્વ દૂર થઈ જાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ રોધન કરેલી ચીજો જલદીથી ખારીક થઈ શકે છે. કારણકે મરમ કરેલી વસ્તુ તત્ત્વજ ડી પડવાથી

અરુ અને નવ છે. ડાહ્યાવંત્રથી શોધન કરેલી ગ્રીએમાં વિવનું પ્રમાણ કંઈક ઓછું થવાનો સંભવ ખરો. પરંતુ તેથી કંઈ તેમાંનું વિચારક તત્ત્વ દુર થઈ જતું નથી.

ઉપર પ્રમાણે એ ધાતુ, ઉપધાતુ. રસ અથવા ઉપરસનું શોધન કર્યા બાદ તેનું મારણ કરવામાં આવે છે. એ ક્રિયાથી ધાતુની ભરમ કરતાં તે ઝોક્સાઈડ, ગંધીય. કાર્બોનેટ અથવા અતિસુક્ષ્મરૂપે તૈયાર થાય છે. પહેલાં અનેક પ્રકારની વનસ્પતિનારસ કે ક્વાથવડે ભાવનાઓ આપવામાં આવે છે. એ માટે અનેક વનસ્પતિના સ્વરસ, ક્વાથ, ફીર, પ્રાણીઓનુંદૂધ, લીંબુનોરસ, ક્ષાર, ત્રિક્ષા, ગ્રીકસદાર વનસ્પતિ. પ્રાણીઓનાંમૂત્ર, વિષ્ટા, લોહી, પારદ, ગંધક, મનશીય, હરતાલ, સોમક વગેરે વપરાય છે. આ સર્વ પદાર્થો ભરમ બનાવવાના કામમાં અસંત વગેરે વપરાય છે. આ સર્વ પદાર્થો ભરમ બનાવવાના કામમાં અસંત મદદકર્તા થાય છે. તેથી ગંધીયરૂપે ભરમ જલદી તૈયાર થાય છે. વનસ્પતિઓ વાપરી હોય ત્યાં ઝોક્સાઈડ અથવા કાર્બોનેટરૂપે ભરમ તૈયાર થાય છે આ તેની અંતિમ સ્થિતિ છે અને ત્યાં પહોંચ્યાબાદ તે ધાતુના સ્વરૂપે નથી. અસંત ખારીક રજકલોના રૂપમાં છુટ્ટી પડી જાય છે અને તેજ છુટ્ટી પડેલ પરમાણુઓના આકારની ધાતુ મનુષ્યના શરીરમાં રહેલ રસ, રક્ત, માંસ, મેદ વગેરે ધાતુઓમાં જઈ પોતાનો યુક્ત કે પ્રભાવ બતાવી શકે છે.

આજકાલ સસ્તી ભરમ બનાવનારા પણ છે તેઓ ધાતુપર આટલી ક્રિયા કરતા નથી અને પરિણામે તે ધાતુ શરીરમાં જઈ ભોગ્નરૂપે થઈ પડે છે, ફેટલીકવાર તેથી દાની પણ થાય છે. આયુર્વેદિક પદ્ધતિ પ્રમાણે તૈયાર થતી આવી ભરમો તથા વિદેશથી આવતી લોહ વગેરેની ભરમ જેવી બનાવટો વચ્ચે શું અંતર છે તેનો સારાંશ પણ આ ખુલાસામાં આવી જાય છે.

ખંડ ૮ મો

કુપીપકવ રસાયન

આપેલ પ્રકારના રસાયનના એક ખાસ વિભાગ છે, આ વિભાગમાં પારદની ફેટલીક જનારો વાપરવામાં આવેલી મળે પકાવવામાં આવે છે તેને કુપીપકવ રસાયન કહેવામાં આવે છે.

કુપીપકવ રસાયનમાં પાકે ગે મુખ્ય વસ્તુ છે અને તેની માથે અંધક વજુ તેવીજ રીતે મુખ્ય દોષ છે એ સિવાય થાતુ, ઉપધાતુ, વિદિ દત્તાદિ પદાર્થો વજુ વાપરવામાં આવે છે.

કુપીપકવ રસાયન એ અર્ધી દવાઓના સંગ્રહ અને એક ફળદાયક ઔષધ ગણાય છે આવી દવાઓ સિદ્ધ રીતોને ત્યાંજ ખતી શકે છે કારણકે એની જનાવટમાં અનુભવ અને પુષ્કળ સાધનોની જરૂરત રહે છે.

આ વિષયમાં અમે અમારા અનુભવને આધારે ફેટલીક સરગ માદિની આપવા વિચાર રાખીએ છીએ તેની મદદથી કોષ પાત્ર વૈદ્ય આ દવાઓ પોતાને ત્યાં જનાવી શકે, એટલુજ નહિ પણ આવી દવાઓ જનાવતાં તેમાં રહેલો બેદ સ્વદેશમાં સમજી દિમનથી તે જનાવી તેનો જ્ઞાન પોતે લઈ પોતાના અન્ય જાણીને આપી શકે તેમ છે.

કુપીપકવ રસાયનો જનાવનાર વૈદ્ય પ્રથમ શુદ્ધપારદ (જેની વિગત પારદ પ્રકરણમાં કહેલી છે) તથા શુદ્ધઅંધક તૈયાર કરી લેવો જોઈએ અને કાચની શીશી વિલાયતીદાર જરાફને આ દેશમાં જે શીશીઓ આવે છે તેમાંથી સપાટ તળીઆની કે જોળ તળીઆની જે શીશી હોય તે આ કામ માટે યોગ્ય થઈ પડે છે. શીશી (ધાન્ડીજેવી ઉંડાનળીઆવાળી જાટલી આ કાર્ય માટે યોગ્ય નથી) લઈ ધોષ સાક

કરી તડકે સુકવી લઈ તેના ઉપર દરરોજ એક કપડમાટી કરવી
કપડમાટી કરવાની રીત એવી છે કે મુલતાની માટી લાવી તેને કુટી
પલાળી રાખવી પછી તે નરમ કરી તેમાં જુના કપડાના નાના નાના
આશરે વેંતવેંતના ટુકડા કરી મસજીને શીશીપર બરાબર ચોડી દેવા.
પછી તેને તડકે સુકવી ફરી એવીજરીતે બીજી કપડમાટી કરવી આ
પ્રમાણે લગભગ દરેક કપડમાટી કરી લઈ સુકવી રાખવી. આ શીશી
વાલુકાયંત્રમાં રહી શકે એવા માપનું લગભગ ૧૨ ઇંચ ઊંચુ અને
ફરતા ઘેરાવામાં શીશીની આબુઆબુ આડઆડ ઈંચ જગ્યા રહે તેવું
પહોળું માટીનું કે લોઢાનું (ઉંડી કડાઈના ઘાટનું) યંત્ર તૈયાર કરી લેવું.
આ યંત્રને (માટીની હાંડલી પહોળા મોઢાની હોય તેને તારથી બરાબર
બાંધી તેનાપર કપડમાટી એ ત્રણ કરી લેવાથી પણ બને છે.) આ
યંત્રના તળીઆમાં બરાબર વચ્ચે એક પેસો આવે જાય તેવો છેદ
કરી લેવો. જોઈએ જો યંત્ર લોઢાનો બનાવવો હોય તો તે લોઢાની
ઉંડી કડાઈ કરાવી લેવી અને તેને તળીએ એવોજ છેદ કરાવી કડાઈને
કપડમાટી કરી લેવી.

આવી કડાઈ બરાબર રહી શકે તેવો કાચી માટીના ઇંટનો
બનાવેલો ઉપરથી ચોરસ યંત્ર રહે ત્યાં ગોળાકાર અને અંદર તળીઆના
ભાગમાં ગોળ તેમજ પહોળો હોય તેવો ચુસો તૈયાર કરી લેવો, આ
ચુસાપર યંત્ર રાખતાં નીચે દર્શાવેલ જગ્યા ખાલી રહે તેટલો ઉંડો
દોંપો જોઈએ. આ યંત્રને ઠીક રાખવા માટે ચુસાની વચ્ચમાં ત્રણ
ધાંખા લોઢાના સળીઆ ભડી બનાવતી વખતેજ મોઢવી દેવા. એ
સળીઆના આધારે યંત્ર બરાબર તેના ઉપર બંધ બેસતો રહી જાય
તેમ મોઢવો. આખો યંત્ર ભડીના મોઢામાં રહી જતાં ચારે તરફ
ગોળાકારનાં એકેક ઇંચ જગ્યા ખાલી રહે અને અંદરથી અગ્નિની
જ્વાળા બરાબર બહાર નીકળતી યંત્રની ચારે તરફ ફરતી રહે તેવી
મોઢવણ કરવી. આ ભડીમાં ગમે તેટલા લાકડાં બાળવા છતાં ધુમાડો

મનો નથી કોપણ જરા જતા નથી, અને ત.પ મરના મેં છે. નેત્રપુત્ર નહિ પણ તા.પ મોઝાં વડુ કરેલાં દોષ તે પળુ ૨૪ મેં છે. આવી જાતનો માથ જલગ્રસ્તી મોઝાં માં ઉપર તરફ ૫૦ દિવ દોષ છે. નળીઆમાં મોઝાંનો માથ ૬૦ દિવ દોષ છે.

જાતિનું મોઢુ ઝાંક વડેનું ઉંચું નેમજ સાન દિવ પડે. શુ રાખવાથી તા.પ જલગ્ર જતા મરના નથી આવી જાતી જતાવચા માટે એકમો દિટ તા.પથી જોઈએ જેથી તે જાતી કદી તપી જતી નથી, મોઢાના સળીઆ જે વડે તરફ સળીઆ મુકવા છે તે અંગુડા જેવા જાડા અને દોઢ વંતના લાંબા લેવા જોઈએ અને તે આખી જાતના માથમાં જણાવે અરથી અંધારું જાય ત્યારે મુઠી ઉપર દિટી અને માટી રાખી મુઠી કાઢી ઉપર લીપવું કરી દેવું જોઈએ. દરેક વખતે આવી દવાનો પાક થઈ જાતી કદી થાય ત્યાં નેને માટી રાખ અને જાણથી લીપી લેનાં તે અનેક વંશ મુઠી ચાલે તેથી જાતી અને છે. આ જાતી (ચુલો) ખુલા મકાનમાં એટલે કે આરી, પારખા ખડુ હોય એવા સ્થાનમાં કરવો જોઈએ કદાચ આગલામાં કરવામાં આવે તો પલ્લુ ચાલે પણ આંગળામાં ઉપર જાપગ જેવું કરી લીધા પછીજ લાંબુ ચુલો કરવો જોઈએ. ખુલા આંગળામાં આ જાતી ઉપર કામ કરવું એ ઉતાણા કે ચોમાસામાં સલાહકારક નથી, આવા ચુલો જ્યાં હોય તે મકાનનું જાપઈ પણ ખડુજ ઉંચું હોવું જોઈએ. કેમકે ત્યાં અનેક પ્રમાણમાં લાકડાં બજતા હોવાથી તે સ્થાન તપી જાય છે, અને કદાચ અકસ્માત થાય તો પલ્લુ ઉંચા જાપરાવાળું મકાન નિર્જાય અહીં સકાય છે.

હવે ખાટલી અને વંતની વિગત જણાવ્યા પછી ત્યાં લાકડાની જરૂર રહે છે. આ જાતી માટે હાથના કાંડા જેવા કે તેથી થોડા વધારે જાડા આવળના લાકડા મુકા હોય તે વધારે ઉત્તમ છે, લાકડા મોળા હોવા જોઈએ અને તે લંબાઈમાં ૧ થી ૧૫ મજ હોવા જોઈએ આવા લાકડા એક સીધી ઉતારવા માટે ૪ થી ૬ મજ વપરાય છે જે જાતી

બરાબર બનાવેલી નહિ હોય તો લાકડા વધારે ખપશે અને તાપ ઓછો લાગશે માટે તે શુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીને તૈયાર કરવી જોઈએ. એ સિવાય એ યંત્રમાં ખાટલી રાખી તેની આલુઆલુ રેતી (વાલુકા) ભરવામાં આવે છે આ રેતી નદીમાંથી સાફ હોય તે લઈ રાખવી. બહુ ઝીણી તેમ બહુ જાડી ન હોય તેવી ચાળેલી રેતી આ યંત્રમાં ભરવા માટે એકેએક ડગા ભરી રાખવા કદાચ કોઈ વખતે અકસ્માત થાય તો ત્યાં આવી રેતી રહેતી હોવાથી તે વધારે ઉપયોગી થઈ પડે છે આ રેતી ભડીમાં થોડોક વખત ચાલે છે. પછીથી તે બદલાવી નવી રેતી વાપરવી જોઈએ.

જ્યાં ભડી ચડાવવાની હોય ત્યાં રાત્રે બતી રહી શકે તેવી સમવક રાખવી. એક લોઢાનીશળી આશરે બે ફુટલાંબી અને પેનસીલથી જરા ઝીણી હોય તેની અણી જરા પાતળી કરી તેને છેડે લાકડાનો હાથો લગાડી તૈયાર રાખવી, એ સિવાય ચીપીઓ, સાલુસી વગેરે સાધનો તૈયાર રાખવા જોઈએ.

હવે જે કોઈ કુપીપકવરસ બનાવવાનાં હોય તેના પાકમાં બતાવેલા પ્રમાણે વિધીસર કલગલી બનાવી તૈયાર કરી રાખવી જોઈએ અને અહિં સીસી તૈયાર હોય તેના મોઢા ઉપર કાગળની કુપી બનાવી ધીમેથી તેમાં કલગલી ભરી, કલગલી માટે એવું ધોરણ છે કે સીસીના ત્રીજા ભાગમાં દવા રહે અને બે ભાગ ખાલી રહે તેટલીજ કલગલી તેમાં ભરી જોઈએ. અન્યથા ઉત્તરાધ જગનો સંભવ છે, સાધારણ રીતે ૪ રતલ (અંશેર પાકા) પાણી માથ એવડી ખાટલીમાં ૪ તોલા ચોનુ ૩૨ તોલા પારદ અને ૬૪ તોલા ચંધકની તૈયાર કરેલી ૧૦૦ તોલા કલગલી ભરીને નિર્જલ રીતે પકાવી ચકાય છે.

સીસીમાં કલગલી ભરી તે સીસીને ચાલુકાચંચ (નાંદ)માં વચ્ચે રાખેલા છેદ ઉપર રાખી તેના ઉપર સીસી મુકવી અને સીસીની

કરેલી જાણુ તન્નો-જાના જરો નાનીયી રીનાની નનારી રોઃ ના
 ડેના રેરે તેમ કરુ. આરા રીનાની આનન્નો રેલી મરી દેવ તે
 સીમીના તન્નોજામા તેને નાજુડી આવાની સુધે રેલીને નીચે ના
 પાનુ અટકાવી મને જ. તેમ કરા કરી આક રેલી દેવ તેને સીમીને
 આરે જાણુએ વંચમા જરી અ. રી. મોરોનુ નમુ ૮ અંદર ખુકે
 રેરે નેરુનું મુકી જાકીને જાન રેલીયી જરી રેરા.

રેલી સરખા કરી વનન વનજર મોદાના રાજીઆના રેક
 ઉપરે જકીની રાજીઆ રાખી નીન ન વ આપવાનુ ચક્ર કરેનું. આ
 તાપનું પ્રમાણ પ્રથમ દીને ૧ નાનુ વનડ મને તેલી મીને ધીમે ધીમે
 મધ્યમ કદમાં ત્રીજા ત્રાકઃ એક પડી એક વાકાનો અમિ આપવ
 જનું. જરાજરે વનુ કલાક રેલી નાની જલ નધકની વાસ નીકળવ
 તામે રે. મધકની વાસ આચ્છા પડી સીમીના ખુકા મોદામાંથી
 ખરાજ દુર્ગધ મારનો ધુમાડો નીકળનો રેખાય રે. કલાકે
 અંદરનો મધક (કનગલી) મળી જલ રમ જની જાય ત્યારે તાપનું
 પ્રમાણુ જરા વધારનું જોઈએ. પ્રથમ દીને ૨૬ આંચ આપવનું
 વર્ગન સાત્રમાં કરેનું રે નેનો અર્થ એ રેકે કનગલી ઉતરાઈ ન જાય
 તાપનું પ્રમાણુ ધીમે ધીમે વધારનાં ૧૨ કલાક પડી નેમાંથી વધારે
 ધુમાડો નીકળનો રેખાય ત્યારે લોહચક્રાકા નમ (જાલ) કરી સીમીના
 મોદામાં નાંખવી તો ભડકે-જની થશે આ જની જો અંદર મધકનો
 ખરાજરે રસ થઈ ગયો હશે તો આણુ રહેશે, નહિ તો ખુકાઈ જશે
 આ વખતે જની આણુ રહે તો તાપનું પ્રમાણુ એજ પ્રમાણુ આક
 દાખનું પલુ જો ને ખુકાઈ જાય તો તાપ જરા વધારે કરવો જોઈએ.
 પાનુ ઉતરાય નહિ તેની મેલાળ રાખવી.

આ કમ પ્રમાણુ લગભગ ૨૪ કલાક અમિ આપતાં મધક
 જળવાનું આણુ થઈ જશે અને સીમીને ગળેથી જતી જળની આક
 રહેશે એથી કંઈ ગળરાતું નહિ, મધક આ પ્રમાણુ તમામ જની

ઠેવટે ખતી બંધ થઇ માત્ર થોડા થોડા ધુમાડા નીકળતો દેખાશે. આ ક્રિયા ચાલતી હોય ત્યારે થોડી થોડીવારે તમ શલાકા શીશીમાં નાખી ગળું સાફ કરતા રહેવું કેમકે તેથી બંધક ઓછો થાય છે, શીશી સાફ રહે છે. આખીરાત અને દિવસ આ પ્રમાણે ૨૪ કલાકથી તે ૪૦ કલાક સુધી અગ્નિ ક્રમ ચાલુ રાખતાં તમામ બંધક બળી ધુમાડા નીકળતો બંધ થઇ જાય, અને ઉપરથી શીશીના તળીયા તરફ જોતાં તે સાફ અને લાલ દેખાય ત્યારે સમજવું કે દરે બંધક સાફ થઇ ગયો છે. આ વખતે અગ્નિનો ક્રમ પ્રથમ મંદમાંથી થોડો મધ્યમ કરવામાં આવ્યો હોય તે જરા નરમ કરી લેવો, અને શીશીને સાફ થવા આપવી. અને શીશીના ગળામાં જરાજર કીક બંધ બેસતો થાય તેવો આક (ખડી)નો છુચ ધડીને તૈયાર રાખેલો હોય તે તથા મધ અને ચુનો તૈયાર રાખવો. જરા કપડાની સાફ પટ્ટી પલુ તૈયાર રાખવી.

જરાજર શીશીનું ગળું સાફ કરી અંદરથી ધુમાડા નીકળવાનું બંધ થયું છે એમ ખાતરી કરી પટ્ટી થોડા મધ અને ચુનો સાથે મેજવી તેમાં કપડાની ઝીણી પટ્ટી પલાળીને પટ્ટીને છુચ ઉપર લગાડી (વોંટી) તે માટીનો (ખડીનો) છુચ શીશીના મોંમાં લગાવી મજબુત બંધ કરી તે છુચ અને શીશીના સાંધા ઉપર એવીજ એક બીજી કપડાની પટ્ટી ચુના તથા મધમાં પલાળી લપેટી દેવી. આ પ્રમાણે કરતી વખતે આમ બે કલાક મંદ કરી દેવી, જરાજર છુચ બેસી જાય ત્યારપછી ધીમે ધીમે અગ્નિ વધારવાનું શરૂ કરવું અને તે લગભગ મંદ, મધ્યમ અને ઠેવટે તિવ્ર અગ્નિ ક્રમ રાખી લગભગ ૧૨ થી ૨૪ કલાક સુધી અગ્નિ આપનાં ઠેવટે બંધ કરી દેવું. અને અગ્નિ બંધ કર્યા પછી શીશી તદ્દન ફરેલી જલ્દાય ત્યારે વત્ર નીચે ઉતારી શીશી કલાકી ઉપરથી કપડામાટીને ચાકુવડે સાફ કરી લઇ તેને મુંઝાળથી ફાંડવી. ફાંડવી વખતે કાચનો છુચ ન થાય તે ધ્યાનમાં રાખવું. વળી ફાંડવાની એક સરલ રીત એ છે કે મુનલીનોદારો આસનેલમાં પલાળી

સીંચીના પેટપર તપેલી જાંથી લેંસા અને તેને મગજારેસા, ત્યારે તે મડો કરી જાણી રહેલા આંર ત્યાં પાણી છાટવું કે જેથી યોગી એકદમ બે કુકડે કુટી ખૂંચી ચમે આ પ્રમાણે ફાટતી વખતે નીચે કાગળ પાથરી લેંસા અને યોગી કુટતી વગા તેમાથી પુમાડો નીકળે તે આપણા મોં તરફ ન જાય તેની મંજાત મળતી.

હવે સીંચીને દાટો લગાત્રા પડી કદાચ તેમાં જંત પુમાડો દોષ (રદી ગયો દોષ) તો જીવ્ય ચોંટતો નથી પણ જંગમી ઉડી જાય કે આવું અને તો મજગાવું નહિ પણ થોડીવાર આવ્ય આખી ગરમ ચણાકા સીંચીમાં નાખી પુમાડો સાફ કરી એકાદ કલાક પડીથી દાટ (જીવ્ય) લગાડવો કે જેથી તે ઉડ્યા સિવાય અગત્ય ચોટી રહેશે.

સીંચી ફાટતી વખતે ઉપરના જાગમા જની મંચેલ ચંદ્રોદયઆદિ રસતી આખી નલી દોષ તે સંભાળી લઈ લેવો. અને તેની ઉપર જલ મેલો (કાચો) માલ થયો દોષ તે સાફ કરી જીવ્ય ગળી લેવું તે વસ્તુ ખીજવાર ત્યારે કઠ્ઠલી થાય ત્યારે તેમાં નાખી દેવો, ફેંકવો ન જોઈએ.

ચંદ્રોદય બનાવતી વખતે તેમાં સુવર્ણ નાખવામાં આવે છે તે સુવર્ણ ખાટલી ફાટતી વખતે તળીઆમાં રદી જાય છે અને તે જો પુરેપુરી આંધ્ર આખી હશે તો સાફ કાળી રાખના-મેલા રાખોડી રંગના રૂપમાં મળી આવશે તે મંજાણીને લઈ રાખવો જો આંધ્ર ઓછી અપાછ હશે તો એમાં અમુક જામ પારા મધકનો પણ હશે એમ હોય તો તેને ફરીવાર ખીજ કઠ્ઠલીમાં નાખી સાફ કરી લેવો.

આ પ્રમાણે ન હોતાં જો તે સાફ હોય તો તેને એક ચીનીના પ્યાલામાં નાખી થોડુંક પાણી નાખી હવાચી રાખી દેવું. પડી ઉપરથી પાણી નીતારી ફેંકી દેવું, ફરી આ પ્રમાણે પાણી નાખી ધોવું. એમ બે ચાર વાર કરવાથી ખીજો કચરો દુર થઈ ચોખી સોનાનીલરમ રહેશે તેને સુવર્ણ પ્રકરણમાં કહેલ રીત મુજબ તુલસીનારસમાં

બરાબર ધુન્ડી થોડાકે ગજપુટ આપવાથી ઉત્તમ લાઝરંગની હલકા વજનની ભરમ થઈ જશે તે દવાના કામમાં વાપરવી.

આ પ્રમાણે કુપીપકવરસ બનાવતાં ધ્યાનમાં રાખી કામ કરવામાં આવે તો કોઈપણ ભુક્ષીઆર વૈષ્ણ કંઈ પણ નિષ્ફળતા સિવાય ફતેહમંદી સાથે સારી વસ્તુ બનાવી શકે છે.

ઉપર બતાવેલી વિધી અંદ્રોદયને મળતી છે. પણ જો રસસિંદુર બનાવવો હોય તો તેમાં પારે અને ગંધક એ ચીજ હોય છે અને શીશી ખોલતી વખતે તળીએ કાળી રાખ (ગંધકની રાખ) બચે તો તે કુંકે મારતાં ઉડી જાય તેવી હશે અને તે ફેંકી દેવી અથવા તેનો મલમ બનાવી ખસ ઉપર લગાડવો અથવા તળીઆમાં કંઈ ન હોય તો માલ બરાબર પાકે છે એમ સમજવું. કદાચ તેને ચોઢી અમ્મિ મળી હોય તો તેને તળીએ લીલા કાગારંગની કળગલીનો માંદો ખાજેલો રહી જશે તેને ઉખેડી વાટી કળગલી કરી લેવી અને તે ખીજવાર ખીજી શીશી ચડે તેમાં નાખી દેવો. જુલથી તેને ફેંકી ન આપવો જોઈએ.

અંદ્રોદયમાં શું આવે છે? અંદ્રોદય બનાવતાં તેમાં શુદ્ધપારદ શુદ્ધગંધક અને શુદ્ધમુવર્ણ વાપરવામાં આવે છે. પારદ શુદ્ધ કરવાની રીત આગળ કહેલી છે તે પ્રમાણે પારદ શુદ્ધ બનાવી લેવો. ગંધકની શુદ્ધિ માટે ગંધક પ્રકરણમાં બતાવેલી રીત મુજબ શુદ્ધ કરીને તેને ડેંચા. પણ અર્ધિ મુવર્ણ માટે વપ્તાવવાની જરૂર રહે છે કે સોનાના પરખ લઈ યકાય છે પણ તે ગાડુ મોંઘા મળે છે. તેની જગ્યાએ શુદ્ધ ચોખું સોનું લઈ તેને સોનું સાફ કરનારાઓ પાસે લઈ વ્હ એસ્ટીક અને ચારીના યોગથી સાફ કરાવી તેની જાગીક દેતી કરાવી લેવી. આ દેતી જારીક, મુંદાગી અને ચોખા થઈ જાય છે તે આમાં શુદ્ધ પારદમાં નેચરી ગંધક નાખી કળગલી કરી વ્હ અંદ્રોદય બનાવવો, આમ કરવાથી ચોખા ખસે એ સોનું સફેદાઈથી મળી જાય છે,

અને માત્રમાં હંપ વિઠ્ઠિ થતી નથી. પરંતુ તરખ મને તે આ ખટપટ નજર કરેલી દેખાએ.

કુપીપકવ રસાયનોની કેટલીક બનાવટો.

(૧) પૂર્ણચંદ્રોદયરસ પ્રકાર ૧ સ્ત્રો: મુદપારદ તો. ૩૨ મુદમયક તો. ૧૮ મુદનવર્ણનાવજ અથવા બુકો તો. ૪ સાથે મેગચી કાળત્લી કરી તેને કુંવારનારસમાં મર્દન કરી સુકાવી લઘ પકી તેને કપડામાંથી કરેલી મોટી ચીંચીમાં ભરી વાપુકાવંતમાં એ ચીંચી રાખી ત્રણ દીવસ અને રાત અગ્નિ આપવી, જ્યારે અંદરનો ગંધક બગી જાય ત્યારે ચાક માટીનો કાટ લગાડી તેજ અગ્નિ આપવો એટલે ચીંચીના ગળામાં લાલરંગનો પાપડીદાર અથવા બધ ગાડો મગી આવશે તેનું નામ પૂર્ણચંદ્રોદય કે સિદ્ધમકરખજ છે. આ રસને ખરલમાં નાખી ત્રણ દિવસ ખરાખર ધુંટી એકદમ બારીક કરી લેવું. પ્રમાણ: ૧ રતીભાટ અનુપાન: રોમાનુસાર અથવા મધ સાથે ઉપયોગ: બધારોગમાં અનુપાનમેદથી વપરાય, અથવાતો બીજી દવાઓ સાથે રોમાનુસાર કાષ્ઠપણુ પ્રયોગમાં મેગચીને અપાય. ખાસ ગુણ: આ રસ વાજકરણુ છે કાષ્ઠપણુ પ્રકારની નબળાઈ, ધાનુક્ષીલતા, મચળનીકમલેરી, ક્ષય, પ્રમેહ નસોનીકીધીલતા, નામદીપણું, તેમજ બિભાગીપકીનીકમલેરી મટાડી મંસાર મુખમાં આવેલી મંદતા દુર કરે છે નબળાઈ માટે અનુપાન: ચંદ્રોદય ધુટેલો તો. ૨ કરતુગી તો. ૦૧ બીમમેનીકપુર તો. ૧ અબ્રકમરમ તો. ૧ કેશર તો. ૧ સુવર્ણભ્રમ તો. ૦૧ જાવફળ તો. ૧ જાવંચી તો. ૧ પીપર તો. ૧ વરધારાનાંબીજ તો. ૧ અકલકો તો. ૧ સાથે મેગચી પાનનારસમાં ધુંટી ચલુજેવડી જાળી મનાવી મુકવી રાખવી. પ્રમાણ: ૨ ગોળી મધમાં ચાટી ઉપર દુધ પીવું. ખોરાક: પૌષ્ટિક અને ઘટું, ઘી, સાકરવાળો ખાવો તો તે ખરાખર પચી જશે અને શક્તિ તથા વિર્યનો વધારો થશે.

(૨) ચંદ્રોદય પ્રકાર ૨ જો: ઉપર જતાવેલ પાઠ મુજબ ચંદ્રોદય તૈયાર કરી તેમાં ફરીને ૬૪ તોલા ગંધક નાખી એવીજ રીતે બીજીવાર (સુવર્ણ સદ્ધિ) પકાવી લેવો. આ પ્રમાણે ત્રીજીવાર પણ કલ્પલી બનાવી ગંધક મેગવી પકાવી લેવો. આમ ત્રણ વખત કરી લેતાં તે ૫૩ગુણુ ગંધકગ્નરિત ચંદ્રોદય તૈયાર થયો. આ ૫૩ગુણુ પ્રકાર પહેલા કરતાં વધારે ચડીઆતો તેમજ વધારે પૌષ્ટિક થાય છે તે ક્ષય, ક્ષીણતા તેમજ નબળાઈ માટે સર્વોત્તમ છે. પ્રમાણ, અનુપાત તથા સેવનવિધી પ્રથમ મુજબ.

(૩) ચંદ્રોદય પ્રકાર ૩ જો: ઉપર પ્રકાર ૧લામાં બતાવ્યા પ્રમાણે ચંદ્રોદય બનાવી તેમાં ફરી ગંધક ૬૪ તોલા મેગવી કલ્પલી કરી કુંવારનારસમાં ઘુંટી ધીસીમાં રાખી વાત્રુકાયંત્રમાં આંચથી પકાવી તૈયાર કરવું. આ પ્રમાણે એજ વસ્તુને એ રીતે આઠ વખત કરી લેતાં તે ૫૦૩ગુણુ ગંધકગ્નરિત ચંદ્રોદયરસ ઇંદ્રો તૈયાર થાય છે. અને તેનો ઉપયોગ કરતાં તે ૧ લા તથા ૨ ના પ્રકાર કરતાં વધારે ચમત્કારિક અસર બતાવી લાંબો વખતસુધી તે પોતાની અસર ટકાવી રાખે છે. આંખો ચંદ્રોદય બનાવનાં બે માસ લાગી જાય છે.

(૪) ચંદ્રોદય પ્રકાર ૪ થો: પારદમાં જેમ વધારે ગંધક જારણુ કરવામાં આવે તેમ તે વધારે જગવાન અને વધુ ફાયદો કરનાર થાય છે. એટલા માટે આ પ્રકાર ખાસ શ્રીમતો તેમજ રાજવંશીઓ માટે બનાવવા યોગ્ય છે. એમ સમજી અહિં દાખલ કરેલ છે.

શુદ્ધપારદ તો. ૩૦ તથા શુદ્ધગંધક તો. ૧૫૦ લઈ કલ્પલી કરી કુંવારનારસમાં ઘુંટી સુકવી તેને નગીકા. ૨૩ મરચંત્રમાં બરી ગંધક જારણુ કરી લેવું. આ પ્રમાણે ફરી તેને ઘુંટી તેમાં એટલોજ ગંધક નાખી કલ્પલી કરી ફરી નગીકા ૩૩ મરચંત્રમાં પકાવનાં જવું, એમ ત્રીસ વખત કરી લેવું. ઇંદ્રો જે રસ તૈયાર થાય તેના સમતાને

૧૧૧૧૧ ૩૩૩૩૩ માટે જુઓ ચંત્ર વિભાગ ખંડ ૭ મે.

મધક નાખી કલ્લહી કરી તેમા અઃ તોણા મુલ્યદરખ મેગરી કુંવારનારસમાં તથા ૧૧૧ - ૧૨૨૮ના અગ્નિમા અનુક્રમે ધુંટી લઈ સુકવી જેવુ અને ૧૮૧ કામ ડી કરેલી ચીસીમાં ભરી તેને ૪૬ કલાક અગ્નિ આપી રાત્રીના પગલો જેવો આ પ્રમાણે કરતાં અનુગુણ મધકગ્નિન ઉત્તમ ગુણવત્તા પડે અને આ રસ રાત્રી, મહારાત્રીમાં તેમજ શ્રીમતો મારે નાન પનાવરો કોઈએ, જેને તે ધારેલો ગુણ અદુર થોડી નુનના પનાવો પેતાનો અમરાર દેખાડે તેવો ઉત્તમ થાય છે. અમોઝ આવી રીતે નદિ પરંતુ ૫૦ ખાટલીમાં બમેગળો મધક જારણ કરીને અનુગુણ મકગ્નિન ગુણ વાર બનાવી લેવો છે. ધણીજ ઉત્તમ દવા બને છે.

(૫) રસસિંદુર પ્રકાર ૧ લેા: શુદ્ધપારદ તોણા ૧૬ તથા શુદ્ધગંધક તોણા ૯૬ લઈ સાથે ધુંટી કલ્લહી કરી તેને કુંવારનારસમાં ધુંટી સુકવી કપડામાં કરેલી ચીસીમાં ભરી વાતુકાયત્રમાં રાખી મંદ, મધ્ય અને તિવ્ર અગ્નિ આપી ત્રણ દિવસમાં બરાબર વિધીસર પકાવી લેવું, ઠંડુ થયે ખાટલી ફોડી ચીસીના ગળામાંથી નીકળેલો ઉત્તમ રક્તવર્ણ રસસિંદુર લઈ લેવો આ રસસિંદુર ૫૪ગુણ ગંધકગ્નિન ગુણવત્તા છે. અને તે ગુણમાં અદુર ઉત્તમ તથા સર્વ રોગમાં અનુપાનમેદથી બીજી દવાઓની સાથે વાપરતાં ઉત્તમ દાવા બતાવે છે. જ્યાં પારદભરમ કે શુદ્ધપારદ વાપરવાનું જણાવેલ હોય ત્યાં આ પદાર્થ વાપરવાથી નિર્ભય અને સ્વેદ અસર કરે છે. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ રતીભાગ. અનુપાન: માખણ કે મધ અથવા ઘી સાથે. ઉપયોગ: ધાતુક્ષીણ, ઉપદંશ, પ્રમેહ, નયનગ્રાહ, શ્વાસ, ખાંસી, મંદાગ્નિ, વાતરોગ વગેરે મટાડે છે.

(૬) રસસિંદુર પ્રકાર ૨ લેા: શુદ્ધપારદ તો. ૨૪ શુદ્ધગંધક તો. ૪૮ સાથે મેગરી ધુંટી ઉપર પ્રમાણે કલ્લહી કરી પકાવી લેવું. આ ત્રિગુણક્ષીણરિત રસસિંદુર ગુણવત્તા છે. ગુણમાં નં. ૧ થી કરતાં

થોડો ઉતરતો છે. પણ તે દરેક યોગમાં વાપરી શકાય છે. પારદ ભસ્મની જગાએ વાપરવાથી સારો ફાયદો આપે છે. પ્રમાણ અનુપાત અને ઉપયોગ ઉપર મુજબ સમજ લેવું.

(૭) રસસિંદુર પ્રકાર ૩ જો: શુદ્ધપારદ તોલા ૨૪ શુદ્ધગંધક તોલા ૨૪ સાથે મેળવી કળજલી કરી ઉપર બતાવેલ રીત મુજબ સીસીમાં ભરી પકાવી લેવો. આ દવાને ૩૬ કલાકમાં પકાવી લેવાય છે. અને તે તૈયાર થતાં સીસીમાંથી કાઢી લેવો. આ સમગ્રણુ અલિખરિત રસસિંદુર થયો ગણાય. તેનો ઉપયોગ ઉપર મુજબ કરો. શકાય છે. ખાસ કરી કળજલી અથવા તો પારદભસ્મ અથવા શુદ્ધિંગળો વાપરવાનું જ્યાં બતાવેલ હોય ત્યાં આ રસ વાપરવાથી ગુણમાં ઉત્તમ ફાયદો બતાવી તે યોગને સુંદર બળવાન બનાવે છે. પ્રમાણ અને માત્રા તથા ઉપયોગ ઉપર મુજબ છે.

(૮) હરગૌરીરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૩૦ શુદ્ધગંધક તો. ૧૦ સાથે મેળવી કળજલી કરી તેમાં નવસાર તો. ૩ નાખી મેળવી ધતુરાના સ્વરસમાં ભાવના આપી સુકવી કપડમાટી કરેલી સીસીમાં ભરી ચાલુકાયત્રમાં રાખી ૪૮ કલાક અગ્નિ આપવો. પ્રથમ ૧૬ કલાક મંદ અગ્નિ આપી ગંધક છર્ણ થાય ત્યારે જુન બંધ કરી પછી ધીમે ધીમે અગ્નિ વધારી છેવટે તિવ્ર અગ્નિ આપી બંધ કરવું. કંકુ થયે લાલરંગનો રસ કાઢી ધુટી લેવું. આ રસ બનાવતી વખતે ગળામાં ફાર ખાજે છે. માટે હમેશાં તમ શલાકાથી મળું સાફ કરતા રહેવું જોઈએ, પ્રમાણ: ૧ થી ૨ રતી. અનુપાત: માખણ કે મધ. ઉપયોગ: નજગાદ મટાડી શક્તિ આપે છે. ખાસ કરી વાજકરનું છે. પથ અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો.

(૯) મહત્ત્વદ્રોહ્ય પ્રકાર ૨ જો: શુદ્ધસોમક તો. ૫ શુદ્ધપારદ તો. ૧૦ શુદ્ધગંધક તો. ૧૫ શુદ્ધરસકપુર તો. ૧૦ એ સર્વને સાથે મેળવી તેની કળજલી કરી તેમાં મુવર્જ તો. ૨૫ નાખી એ

કાન્તલીને કુંવારનારસમાં ધુટી મુકવી કપડામાંથી કહેલી શીશીમાં
 બગી વાવુકાવંચમાં મુકી માં ખુલ્લું રાખી પીપી આંચિ (એકદમ
 મંદ નરિ) પ્રથમથી તાપ આપવાનું ચક્ર કરવું. ૧૦ થી ૨૦ કલાક
 મુકીમાં ગ્રંથકનું તમામ જનરનું થઈ તાપ ત્યારે ચાક (માટીનો) ડાટો
 મધ તથા ચુના સાથે કાપેલી ગળામાં બધ કરી દેવો. ઘાટો કાઢાવતી
 વખતે શીશીમાં ગ્રંથકનો જાગ ન રહેવો જોઈએ તેમ પ્રથમ ગ્રંથક
 જનરનું થતી વખતે ધુમાડો ઘડો નીકળતો હોય તે બંધ થઈ પછી
 જરાજરા ધુમાડો નીકળતો થાય ત્યારેજ બધ કરવાનું છે. વહેવું બધ
 કરવામાં આવશે તો ઘાટો ઉટી જશે અને મોઢું બધ થશે તો માલ
 ઓછો રહેશે માટે ધ્યાન રાખી તમ શક્તાકા શીશીમાં મુકી અંદર
 જોતા રહેવું. જો શીશીમાં કાઠો ચીક જોવા ચીકજો પદાર્થ વધારે
 હોય તો હજી ગ્રંથક છે એમ સમજવું, પણ ને ન જણાય તેમ
 શક્તાકાની બતી સફેદરંગ બતાવે (ગ્રંથકનીબતી આશમાની રંગપર
 થાય છે તે ધ્યાનમાં રાખવું) ત્યારે સમજવું કે હવે ગ્રંથક નથી પણ
 સોમક ઉડવા લાગ્યો છે આ વખતે ઘાટ મારી દેવો અને ત્યારપછી
 ૧૨ કલાકથી ૨૪ કલાક સુધી અગ્નિ વિચારીતે માલતા પ્રમાણમાં
 આપવાથી બધો માલ ચડી જશે પછી અગ્નિ બધ કરી ૬ કું થયે બાટણી
 કાઢી શીશી કોટી માલ લઈ લેવો. આ માલ જરા સખત તથા કાળાશપર
 ચગકદાર ઉનરંગે અને ભાગનાં સખત જણાય તો ગળાગર છે તેમ
 સમજી સંભાળીતે ગળી લેવો. પ્રમાણ: ૧ રતીજાર. અનુચીત: મધ
 અથવા ઘી સાથે ઉપયોગ: શ્વાસ, ત્રિદોષ દમ, ખાસી વાનરોગ,
 લકવો ગરમી, ઉપદશ તથા શીરંગરોગ વગેરે મટાડી શક્તિ વધારે છે.
 રોગાનુસાર યોગ્ય વસ્તુઓ સાથે મેળવી મધુચક્રોદય નૃતીકા બતાવી
 વાપરવાથી તે સાદો ફાયદો બતાવે છે. આ પ્રમાણે ચક્રોદયની ગીતી
 ફોડી લીધા બાદ તમીઆમાં જે મુવર્ણુ આવે છે તે નેલાગીતે વન રંગ
 તેને તુલસીનારસમાં ધુટી થોડા મજાપુટ આપવાથી ઉત્તમ ભન્ન થાય
 જે કદાચ બાટણીને તમીએ કંઈ પદાર્થ (કાન્તલી) ગડી નવેલો જ નહીં

ફરીવાર બીજી વખત આવી ચીજ બનાવતી વખતે તેમાં નાખી સાફ કરી લેવું. અને સુવર્ણને બુદ્ધો પાડી લેવો. જો એમાંથી સુવર્ણ કાઢી લેવું હોય તો પણ તે નીકળી શકે છે, જો માટે એસીડથી સોનું સાફ કરનારાઓ પાસે તેને લઈ સાફ કરાવી લેવું તો સોનું શુદ્ધ હાથ આવી જશે. આ પ્રમાણે મહાયદ્રોદય જેની અપુર્વ ચીજ બનાવી વાપરવાથી યશ તથા ધન અને કિર્તીનો લાભ મળે છે, પણ તે જ્યારે પકાવતા હોઈએ ત્યારે ધુમાડો આંખને એકદમ ન લાગે તેવી રીતે હુશીઆરીથી ખેસવું અને શીશીને નોતો રહેવું જોઈએ.

(૧૦) મહાયદ્રોદય પ્રકાર ૨ જો: શુદ્ધસોમક તો. ૫ શુદ્ધસોનું તો. ૨૫ શુદ્ધપારદ તો. ૧૦ શુદ્ધમધક તો. ૫ શુદ્ધરસકપુર તો. ૧૦ સાથે મેળવી કળજલી કરી ઘુટી કુંવારનારસમાં મર્દન કરી સુકવી બાટલીમાં ભરી વાલુકાયત્રમાં મૂકી આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે મેલાળથી પકાવી લેવું. આ પ્રમાણે તૈયાર કરેલો મહાયદ્રોદય જરા ઓછો ઉગ્ર થાય છે અને તે ઉપરના રોગોપર વગર પરજીએ વાપરી શકાય છે. મુલ્ય માત્રા અને અનુપાત તથા ઉપયોગ ઉપર મુજબ સમજી લેવાનું છે, બનાવતી વખતે આમાં ગંધક થોડો હોવાથી તે જથ્થો તૈયાર થાય કે માટે દાટો વહેલો આપવો અને અમિનું પ્રમાણ ઓછું રાખવાનું ધ્યાનમાં લેવું.

(૧૧) મહાસિંદુરરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧૦ શુદ્ધમધક તો. ૧૦ શુદ્ધસોમક તો. ૫ શુદ્ધરસકપુર તો. ૧૦ સાથે મેળવી ઘુટી કળજલી કરી કુંવારનારસમાં મર્દન કરી મુકવી કપડામાં કરેલ શીશીમાં ભરી વાલુકાયત્રમાં રાખી ૪૮ કલાક અગ્નિ ઉપર બતાવ્યા મુજબ આવી પડી ઠંડુ થયે બાટલી ફોટી અંદરથી રસની નલી બધાયતી કાઢી લેવી. પ્રમાણ, ઉપયોગ તથા અનુપાત મહાયદ્રોદય પ્રમાણે છે. દ્રવ્ય એમાં સુવર્ણયોગ નથી હોતો અટલીજ તેની અસર ઓછી હોય છે. બાકી અર્થ અરજુજ છે.

કલ્પલક્ષીને કુંવારનારસમાં ઘૂંટી મુકવો કપડાનાટી કદેલી શીશીમાં
 બરી વાલુકાપંચમાં મૂકી મોં ખુલ્લું રાખી પીનો અંધિ (એકદમ
 મંદ નાદ) પ્રથમથી તાપ આપવાનું શરૂ કરવું. ૧૦ થી ૨૦ કલાક
 મુધીમાં ગંધકનું તમામ જ્વરણ થઈ જાય ત્યારે ચાક (માટીનો) ડાટો
 મધ તથા ચુના સાથે લપેટી ગળામાં અંધ કરી દેવો. ડાટો લગાવતી
 વખતે શીશીમાં ગંધકનો આગ ન રહેવા જોઈએ તેમ પ્રથમ ગંધક
 જ્વરણ થતી વખતે ધુમાડો ધજો નીકળતો દોય તે અંધ થઈ પછી
 જ્વરાત્તર ધુમાડો નીકળતો થાય ત્યારજ અંધ કરવાનું છે. વહેલું અંધ
 કરવામાં આવશે તો ડાટો ઉડી જશે અને મોઢું અંધ થશે તો માલ
 ઝોઢો રહેશે માટે ધ્યાન રાખી તમ ચક્રાકા શીશીમાં મુકી અંદર
 જોતા રહેવું. જો શીશીમાં કાળો ચીક જોવો ચીકણો પદાર્થ વધારે
 દોય તો હજી ગંધક છે એમ સમજવું, પણ તે ન જણાય તેમ
 શલાકાની ખતી સફેદરંગ ખતાવે (ગંધકનીખતી આશમાની રંગપર
 થાય છે તે ધ્યાનમાં રાખવું) ત્યારે સમજવું કે હવે ગંધક નથી પણ
 સોમલ ઉડવા લાગ્યો છે આ વખતે દાટ મારી દેવો અને ત્યારપછી
 ૧૨ કલાકથી ૨૪ કલાક મુધી અમિ વિચારીને માલના પ્રમાણમાં
 આપવાથી અધો માલ ચડી જશે પછી અમિ અંધ કરી કંઠુ થયે ખાટલી
 કાઠી શીશી ફોડી માલ લઈ લેવો. આ માલ જરા સખત તથા કાળાશપર
 ચગકદાર ઉતરશે અને લાંબતાં સખત જણાય તો ખરાખર છે તેમ
 સમજી સંભાળીને રાખી લેવો. પ્રમાણ: ૧ રતીભાર. અનુયાન: મધ
 અથવા ઘી સાથે ઉપયોગ: આસ, ત્રિફળ દમ, ખાંસી, ચાતરાંગ,
 વક્રવો ગરમી, ઉપદંશ તથા શીરંગરોજ વગેરે મટાડી શક્તિ વધારે છે.
 ગંગાનુસાર યોગ્ય વસ્તુઓ સાથે મેળવી મધુચંદ્રોદય, ચુટીકા ખનારી
 વાપરવાથી તે સારું ફાયદો જતાવે છે. આ પ્રમાણે ચંદ્રોદયની શીશી
 ફોડી લીધા બાદ તળીઆમાં જે સુવર્ણ બને છે તે સંભાળીને લઈ લેવું.
 ને તુલસીનારસમાં ઘૂંટી થોડા મજ્જપુટ આપવાથી ઉત્તમ ભસ્મ થાય છે
 જે કદાચ ખાટલીને તળીએ કંઈ પદાર્થ (કલ્પલક્ષી) રહી ગયેલો જણાય તો

ફરીવાર ખીજ વખત આવી ચીજ જનાવતી વખતે તેમને કહી લેવું. અને સુવચ્ચને લુહો પાડી લેવો. જો એવાંથી કરું છું તો હોય તો પણ તે નીકળી રહે છે. એ માટે એવીંથી કરનારાઓ પાસે તેને લઈ સાફ કરાવી લેવું તે જેવું છે. અને આવી જશે. આ પ્રમાણે મહાસંદોહ્ય જેની અધુરું સ્વચ્ચ વખતે વાપરવાથી યશ તથા ધન અને કિર્તિની લાભ મેળવે છે, અને આ પકાવતા હોઈએ ત્યારે ધુમાડો આંખને એકદમ ન દેવું તેવું રૂઢીઆરીથી એસવું અને ચીંધીને જોવા જેવું છે.

(૧૦) મહાસંદોહ્ય પ્રકાર ૨ એ: શુદ્ધસોનું તો. ૨૥ શુદ્ધપારદ તો. ૧૦ શુદ્ધરસ તો. ૧૦ સાથે મેળવી કળજલી કરી કુંવારનારસમાં મળી આપી પકાવી લેવું. આ પ્રમાણે નેદરે કહેલું એવું છે. એમાંથી ઓછો ઉત્પન્ન થાય છે અને તે ઉપરના જેવું છે. અને રસ શક્ય છે. ગુણ માત્રા અને અનુષ્ઠાન રહી જેવું છે. સમજી લેવાનું છે, જનાવતી વખતે એવું રહેવું જેવું છે. જલદી તૈયાર થાય છે માટે ઘણા વરેલું એવું છે. એમાંથી એવાં રાખવાનું ધ્યાનમાં લેવું.

(૧૧) મહાસંદોહ્ય પ્રકાર ૩ એ: શુદ્ધસોનું તો. ૨૫ શુદ્ધરસ તો. ૧૦ શુદ્ધસકપુર તો. ૧૦ સાથે મેળવી કળજલી કરી કુંવારનારસમાં મળી આપી પકાવી લેવું. આ પ્રમાણે નેદરે કહેલું એવું છે. એમાંથી ઓછો ઉત્પન્ન થાય છે અને તે ઉપરના જેવું છે. અને રસ શક્ય છે. ગુણ માત્રા અને અનુષ્ઠાન રહી જેવું છે. સમજી લેવાનું છે, જનાવતી વખતે એવું રહેવું જેવું છે. જલદી તૈયાર થાય છે માટે ઘણા વરેલું એવું છે. એમાંથી એવાં રાખવાનું ધ્યાનમાં લેવું.

(૧૨) તાલચંદ્રોદયઃ શુદ્ધપારદ તો. ૨૦ શુદ્ધગંધક તો. ૨૦ શુદ્ધહરતાલ તો. ૧૦ મુવર્ણ તો. ૨૫ સાથે મેળવી ધુંડી કનગલી કરી તેને કુંવારનારસમાં મર્દન કરી સુકવી કપડામાંથી કદેવ શીશીમાં ભરી વાલુકાયંત્રમાં મુકી ત્રણ રાત્ર અને ત્રણ દિવસ અખંડ સ્વરૂપે અગ્નિ આપવો (૩૬ કલાક અગ્નિ આપી પછી જુલ લગાડી બધે કરવું) પછી સખન અગ્નિ આપવાથી માલ બરાબર થાય છે. આ વસ્તુ જલદી ઉડતી ન હોવાથી તેને આંચ વધારે આપવી પડે છે તે ખાતમાં રાખી પ્રથમ ગંધક બગી જાય ત્યારે જ ઘટો આપવો.

આ પ્રમાણે તૈયાર થતાં ઠંડુ થયે શીશી કાઢી સાફ કરી ફાટી જોતાં અંદર તળીઆમાં સોનાની રાખ (જુકો) ગમે તે મંજાળી થઈ લેવો અને ઉપરથી માલની નળી મળે ને મંજાળી લેવી પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ રતીભાર. અનુપાનઃ ધી સાથે. ઉપયોગઃ રક્તવિકાર, ખારી, નખળાઈ, કુષ્ઠરોગ, ક્ષય, ઉપદંશ, આસ, ફમ, ઉરઃક્ષન અને વિરોધક વગેરે રોગોમાં અનુપાન ભેદથી આપતાં તે મટાડી શક્તિ વધારે છે. આ રસ બનાવતી વખતે શીશીના ગળામાં વારંવાર ત્રણ શકાકા નાખી તેની બતી જોતા રહેવું અને શીશીનું મથું સાફ રાખવું. ત્યારે ગંધક બગી જાય ત્યારે તરતજ ઘટો મારી દેવો નહિતો માલ ઉડી જશે અને વજનમાં ઓછો થશે, વહેલું જાય થશે તો માલ નહિ. ચડે.

(૧૩) તાલચંદ્રોદયઃ શુદ્ધપારદ તો. ૨૦ શુદ્ધગંધક તો. ૨૦ શુદ્ધહરતાલ તો. ૧૦ સાથે મેળવી કનગલી કરી ઉપરની વિધી પ્રમાણે તૈયાર કરવું. જે તૈયાર થાય તેનું નામ તાલચંદ્રોદય છે. એનો ઉપયોગ વગેરે સર્વ તાલચંદ્રોદય પ્રમાણે સમજ લેવું.

(૧૪) શિલાચંદ્રોદયઃ શુદ્ધમનશીલ તો. ૧૦ શુદ્ધપારદ તો. ૨૦ શુદ્ધગંધક તો. ૨૦ શુદ્ધમુવર્ણ તો. ૨૫ સાથે મેળવી ધુંડી કનગલી કરવી. અને મહ્યચંદ્રોદયની વિધીમાં જતાવ્યા પ્રમાણે શીશીમાં ભરી વાલુકાયંત્રમાં મુકી ત્રણ આપવો. આ વસ્તુ પણ ખડુજ

ધીમેથી પાકે છે માટે તેને ઉર કલાક અગ્નિ આપવો, અગ્નિ ખડુજ સખત આપવો પડે છે માટે તે ધ્યાનમાં રાખી પ્રથમ ગધક જળી મધ ત્યારે દાટો મારી પછી સખત અગ્નિ આપવો શીશીમાં ધુમાડો નીકળે છે તેથી ગભરાવું નહિ પણ મંપુર્ણ કાળજી રાખી ગળું સાફ રાખવું અને પકાવતાં જવું. તો માલ તદન પાકે બરાબર બનશે પ્રમાણુ: ૧ થી ૨ રતી. અનુપાન: મધ. ઉપયોગ: મેદરોગ, ખાંસી, દમ, શ્વાસ, નળગાઇ, કુષ્ઠરોગ, ખસ, ખરજવું, કંઠમાળ, રસોળી, ગલગંડ, આંબલાઈ વગેરેમાં યોગ્ય અનુપાન મેળવી ગોળી બનાવીને આપી શકાય છે.

(૧૫) શિલાસિંદુર: શુદ્ધમનશીલ તો. ૧૦ શુદ્ધપારદ તો. ૨૦ શુદ્ધગધક તો. ૨૦ સાથે મેળવી કળ્મલી કરી કુંવારનારસમાં ઘુટી મર્દન કરી સુકવી આગળ જતાવેલ રીત મુજબ શીશીમાં ભરી વાલુકાયત્રમાં પકાવી લેવું. તૈયાર થયે શીશી ફેડી કાઢી લેવો. પ્રમાણુ ઉપયોગ તથા અનુપાન એ સર્વ શિલાચંદ્રોદય પ્રમાણે લેવાનું છે.

(૧૬) વ્યાધિહરણરસ પ્રકાર ૧ લો: શુદ્ધપારદ તો. ૫ શુદ્ધરસકપુર તો. ૫ શુદ્ધહરતાલ તો. ૫ શુદ્ધમનશીલ તો. ૫ શુદ્ધરસકપુર તો. ૫ શુદ્ધસોમલ તો. ૫ બધાને સાથે ઘુટી લઈ કળ્મલી કરી કુંવારનારસમાં મર્દન કરી સુકવી ખાટલીમાં ભરી વાલુકાયત્રમાં રાખી ૨૪ પ્રહર (૭૨ કલાક) અગ્નિ આપવી. મધક આશરે ૨૪ કલાકમાં જળી મધ છે ત્યારબાદ દાટો આપી વિધીસર અગ્નિ મંદ મધ્ય અને નિત્ર આપી પકાવી લેવું. શીશીના ગળામાં પાકેલો રસ મળી આવે છે તે મંજાળી લઈ વાટી રાખવો. પ્રમાણુ: ૧ થી ૨ રતી. અનુપાન: માખણ, ઘી કે મધ સાથે. સવાર સાંજ એ વખત લેવો. ઉપયોગ: મરમીનાંદરો, શીરંબરોગ, ચાંદી, સુગંધ, રક્તદોષ, ઉપદંથ વગેરે મટાડી

સાંધા છુટ કરે છે. વાતરોગ મટાડે છે અને યુરીરમાં શુદ્ધિ લાવે છે. મોઢું આગળ સિંચાય યુરીર સાફ થઈ લેગ મટી જાય છે. પચ્ચ ખરાબર રાખવું.

(૧૭) વ્યાધિહરજીરસ પ્રકાર ધીન્ને: શુદ્ધપારદ તો. ૬ શુદ્ધસકપુર તો. ૬ શુદ્ધગંધક તો. ૬ સમભાગે ઘટ કળ્મલી કરી તેને કુંવારનારસમાં ઘુટી કપડમાટી કરેલી શીશીમાં નાખી વાલુકાયત્રમાં મુકી ૪૮ કલાક વિંધીસર અગ્નિ આપવો. ખરાબર ૨૦ કલાક પછી દોઢો બંધ કરવો અને પછી ખરાબર નેચર અગ્નિ આપવો. કે જેથી ખરાબર પાંકલો માલ નૈવાર થાય. પ્રમાણ: ૨ રતી. અનુપાત: ધી સાથે ઉપયોગ: ઉપદય, વાતરીરજ, રક્તરોગ, કંઠમાળ, અને મંબીરવલ્ય હંત્યાદિ માટે મોઢક નરીકે ઉત્તમ ઉપાય છે અને નિર્મલ્ય રીતે વાપરી સકાય છે.

(૧૮) સમીરપન્નગરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૮ શુદ્ધગંધક તો. ૮ શુદ્ધસોમલ તો. ૮ શુદ્ધસરનાથ તો. ૮ એ સર્વની કળ્મલી કરી કુંવારનારસમાં મર્દન કરી સુકવી કપડમાટી કરેલી શીશીમાં ભરી વાલુકાયત્રમાં રાખી પ્રથમ મંદ અગ્નિ ૨૪ કલાક આપી ગંધકનું જાગણુ થઈ જાય ત્યારબાદ દોઢો આપી પછી ૪૮ કલાક લગી ધીમે ધીમે સખ્ત અગ્નિ આપી છેવટે બધા ફગી ફંકુ થયે શીશી કાઢી સાફ કરી ફોડી અંદરથી માલ કાઢી લેવો. આ રસનો ઉપયોગ ખાંસી, કમ, યરદી, શ્વેતખમ, ત્રિદોષ, વાતરોગમાં કરવાથી સાફ પરિણામ આવે છે. અનુલવથી આ દવા ન્યુમેનીયાગેગમાં ખુબજ ઉત્તમ કામ આવે છે. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ રતી. અનુપાત: મધ તથા આદુનોરસ. આ રસને ગંધક બગી ગયા બાદ તાપ બધ કરી દેવાય તો તે તળીએ કાળારંગનો ખડો રહે તેવા રૂપમાં બનાવી લેતાં તે તલસ્થ સમીરપન્નજ બને છે.

(૧૯) બગેચરસ: પારદ તો. ૪ ગંધક તો. ૧૨ કલ્પ તો. ૪ પ્રથમ કલ્પ ગરમ કરી તેમાં પારદ મેળવી પછી તેમાં ગંધક નાખી કળ્પલી કરી લેવી. પછી કુંવારનારસમાં ઘુંટી લેવું. સ્વાર્યાદ બે વાટકીમાં ભરી વાલુકાયંત્રમાં રાખી અગ્નિ આપવી, ૪ પહોર અગ્નિ આપી તૈયાર કરી ઠંડુ થએ કાઢી લેવું ને વાટી રાખવું. પ્રમાણ: ૩ રતી. અનુપાન: મધ કે માખણ સાથે. ઉપયોગ: બધી જાતનાં પ્રમેહને મટાડનાર છે.

નોંધ: કુપીપકવ રસાયનમાં અનેક પ્રકારે રસ બને છે, એક પ્રકારતો ઉપર નહીં આવે છે તે, બીજો પ્રકાર તલસ્થ કાળારંગનો પદાર્થ બની જાય છે તે, ત્રીજો પ્રકાર આ ઉપર બતાવેલ છે. એ રીતે સેંકડો પાક લુદી લુદી રીતે બનાવાયલા છે. જેમાં બીજી ભરમો દ્રવ્યરૂપમાં હોય તેને માટે ઉપર કહેલ વિધી અથવા તો તલસ્થ રહે એજ ઉત્તમ માર્ગ મળ્યા છે.

(૨૦) રસમાણિક્થ: શુદ્ધપારદ તો. ૧૦ શુદ્ધગંધક તો. ૧૦ શુદ્ધનાગ તો. ૧૦ શુદ્ધમનશીલ તો. ૧૦ પ્રથમ નામને ગરમ કરી તેમાં પારદ મેળવી તેને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં ગંધક નાખી કળ્પલી કરી તેમાં મનશીલ મેળવી તેને કુંવારનારસમાં ઘુંટી લઈ સુકવી કપડામાં કાચે શીશીમાં ભરી વાલુકાયંત્રમાં નાખી ૨૪ પ્રહર અગ્નિ આપી તૈયાર કરી લેવું. શીશીના ગળામાં જે લાલરંગનો ઉત્તમ રસ મળી આવે તે લઈ લેવો. આ રસ વાટી બારીક કરી વાપરવો. અનુપાન: માખણ કે મધ, પ્રમાણ: ૦૧ થી ૧ રતીખર. ઉપયોગ: ક્ષય, દમ, શ્વાસ, ખાંસી, ક્ષીણતા, નપુસકપણ અને રાત્ર્યદમા મટાડી જગ વધારે છે.

(૨૧) મુરબ્બજ: પ્રથમ શુદ્ધ કલ્પ તો. ૫ લઈ તેને લોઢના કાકીમાં રાખી તાપ ઉપર ગરમ કરી લેવી તે ત્યારે રસ

યદ્ય ત્વય ત્વારે તેમાં મુદ્ધપારદ નોત્ત ૫ મેગરી પડી નેને એક માટીના વાટકામાં દાળી દેવું કે જેથી તે ચક્રી જગાદ દળે. આ ચક્રીને પથરની સાફ ખરડમાં નાખી તેમાં સિંધવનું પાણી નાખી ખરડમાં બે દલાકા ઘુંટવું. તે પાણી કાઢી ત્રણ જીવન સ્વચ્છ પાણી વડે તેને ધોઈ તેમાં ક્ષારનો આદ ન આવે ત્યાં પિટીને કપડામાં ફેરી કરી તેને ખરડમાં મુકી તેમાં મુદ્ધગંધક નો. ૫ નાખી કળ્લછી કરવી. તેમાં નવસાર તો. ૪ તથા સુરાખાર તો. ૧ મેગરી ઘુંટી કળ્લછી તૈયાર કરી કપડમાટી કરેલી શીશીમાં ભરી વાલુકાપત્રમાં રાખી ૨૦ કલાક અગ્નિ આપી પકાવી લેવું. અગ્નિ આપ્યા પછી શીશીમાંથી ક્ષાર નીકળી ગયામાં આવી શીશીને બંધ કરી આપે છે આ વખતે વારંવાર તપ્ત સક્રાક ગયામાં ફેરવતાં જવું અને ગયાને સાફ રાખવું એમ કરવાથી આક દસ કલાકમાં ગંધક બગી મળે બાટલીના તળીઆમાં સક્રાક ફેરવતાં સોનેરીરંગની ચમક દેખાય ત્વારે સમજવું કે માલ તૈયાર છે એટલે દાટો આપી ત્રણ કલાક પછી અગ્નિ આપી કંડુ થયે કાઢી લેવું. પ્રમાણુ: ૩ રતી, મધ સાથે લેવી. શીશીમાં બંગસિંદુર તથા જંગ્ક્ષાર મળે તે સંભાળીને કાઢી લેવું. ઉપયોગ: ખાંસી, પ્રમેહ, ક્ષય, મધુપ્રમેહ વગેરે માટે ઉત્તમ છે.

(૨૨) અષ્ટમુર્તિરસ: પારદ તો. ૧ દિયુગ તો. ૧ મનશીલ તો. ૧ મોમલ તો. ૧ હરતાલ તો. ૧ બોદાર તો. ૧ ફટકડી તો. ૧ મુવર્ણ તો. ૦૧૧ રૌપ્ય તો. ૦૧૧ રસકપુર તો. ૬ ગંધક તો. ૧ લેવા. કુલે ૨૩ તોલા દવાઓ થાય તે લેવી. બધી દવાઓ મુદ્ધ લેવી અને તેની વિધીસર કળ્લછી કરવી. વિધી: કપડમાટી કરેલી અગ્નિ શીશીમાં ભરી વાલુકાપત્રમાં રાખી તેજ અગ્નિથી પકાવવું. આસરે ૪૮ કલાકમાં તૈયાર થાય છે. ગંધકનો ધુમાડો બંધ પડે ત્યારબાદ ગયામાં જુવ્ય બંધ કરી દેવા અને કંડુ થયે ઉતારી ગયામાં લામેડો

રસ કઢાડી લેવો. અને દવામાં વાપરવા પહેલાં બરાબર પીસી બારીક કરી રાખવું. પ્રમાણ : ૦૧ થી ૧ રતીભાર. અનુપાન : મધ અને આદુનારસ સાથે. ઉપયોગ : ત્રિદોષજ્વર, ખાંસી, શ્વાસ, વાતરોગ, ન્યુમોનિઆ, સરદીનો. મુંઝારાવાળો તાવ વગેરેમાં વાપરી શકાય છે.

(૨૩) વિષવ્યંદ્રોદય : શુદ્ધ પારદ તો. ૧૬ શુદ્ધ ગંધક તો. ૧૬ સુવર્ણચક્ર તોલા ૨, શુદ્ધ વચ્છનાગ તોલા ૧૬ વિધિ : કળ્મજી બનાવી કપડામાટી ફેરવી કાચની શીશીમાં ભરી વાતુકાયત્રમાં રાખી અગ્નિ આપવો. મંદ, મધ્ય અને તિવ્ર ક્રમાનુસાર બે રાત દિવસ અગ્નિ આપવાનું છે તથા ગંધકનો ધુમાડો બંધ થાય કે જુથ લગાડી દેવાનું છે. પછી આંચ બંધ કર્યા બાદ ૨૪ કલાક પછી ઠંડુ થયા બાદ બોલી ભેતાં શીશીનાં ગળામાં ચમકદાર નક્કી મળે તે સંભાળી કાઢી બારીક વાટી રાખવું. પ્રમાણ : ૧ રતી. અનુપાન : રાગાનુસાર કોષ્ઠપણું દવા અનુપાનમાં યોજવી. ઉપયોગ : શીતજ્વર વિષજ્વર, ત્રિદોષજ્વર, દાઢીઓતાવ, શ્વાસ, કાસ વગેરે બળકર વ્યાધિઓને મટાડે છે.

(૨૪) ત્રિપુરભેરવરસ : પારદ તો. ૧૦, ગંધક તો. ૩૦, દીંગળો તો. ૧૦, નવસાગર તો. ૧૦, રસકપુર તો. ૧૦, ફટકડી તો. ૧, બધી શુદ્ધ દવાઓને વિધીસર વાટી કળ્મજી કરી કપડામાટી ફેરવી શીશીમાં ભરી લેવું. વિધી : વાતુકાયત્રમાં આ શીશીને રાખી બે દિવસ અને રાત સરખી મંદ, મધ્ય અને તિવ્ર અગ્નિ આપવી અને ગંધકનો ધુમાડો બંધ થાય ત્યારે શીશીને જુથ મારી દેવો. પછી ઠંડુ થયા બાદ શીશીનાં ગળામાં લાગેલો રક્તવર્જનોરસ લઈ વાટીને રાખવો. પ્રમાણ : ૦૧ થી ૧ રતીભાર. અનુપાન : રાગાનુસાર બળવા પૂત સાથે ઉપયોગ : ઉપદંશ, વાનશીરંજ, ઝકનો, વાયુ રક્તવિહાર વગેરે મટાડે છે.

(૨૫) મુવર્ણબુપતિ: મુદ્ધપારદ તો. ૫. મુદ્ધમધક તો. ૧ તામ્રજરમ તો. ૨ અમ્રકજરમ તો. ૧ લોદજરમ તો. ૧ કાંતલોદજરમ તો. ૧ મુવર્ણજરમ તો. ૧ રૌપ્યજરમ તો. ૧ વચ્છનામ તો. ૧ અધાને ખરજમાં વિધીચર મેળવી લાઘવ્યતીનારસમાં મદન કરી મુકવી લેવું. વિધી: કપડમાટી કરેલી કાચની ખાટલીમાં ભરી લઈ તેને વાણકાચંત્રમાં રાખી મંદામિથી પચન કરી લેવું. (આમાં ખીમ કુપીપકવરસોની માફક અમિ આપવાની નથી ફક્ત સંપૂર્ણ પાચન થઈ મળી જાય તે માટેજ આ વિધી કરવાની છે પછી ઉતારી દવા કાઢી વાટી ખાટલીમાં ભરી રાખવી.) પ્રમાણ: ૨ થી ૪ રતી. અનુપાત: આદુનોરસ નથા પીપર સાથે. ઉપયોગ: ત્રિદોષ, ક્ષય, સન્નિપાત, આમવાન, ધનુર્વાન. શુગ, ગુશ્મ, મંદામિ, પ્રમેહ, સંમદણી, પથરી, મુત્રકૃચ્છ, ભ્રમંદર, ખાંસી, શ્વાસ, અજીર્ણ, કમળો, પાંક, જ્વર, હીરશુગ વગેરે આધિઓ માટે પ્રસિદ્ધ છે. આ દવા મહારાક્ષના વૈદ્યોમાં ખડુ વપરાય છે.

(૨૬) માણેકરસ: વરખીહરતાલ ઉત્તમ પ્રકારની લાવી તેના ચણાનીદાળ જેવા દુકડા કરી શોધન કરી લેવું (શોધન માટે જુઓ હરતાલનું પ્રકરણ પૃષ્ઠ ૫૮) પછી અમ્રકના બે મોટાં પતરાં લઈ એક પતરાપર હરતાલના દુકડા રાખી તે પતરાંની કીનારીપર ધડુંના લોટની કીનારી કરી ઉપર ખીજું પતરું અમ્રકનું રાખી સાધ બંધ થઈ જાય તેમ કરી દેવું. વચ્ચે હરતાલ છુટી છુટી પથરાયલી રહે તેમ કરવું. પછી અડાયાજાણાનો નિર્ધુમ અમિ દોઢ તેનાપર એને રાખી દેવું. થોડીવારમાં તે તાપથી હરતાલ પોતાનું રૂપ ખદલી રસ રૂપ થતાં રક્તવર્ણમાં ફરી જશે એટલે ઉતારી રાખી લેવું અને ફંડુ થતાં ઉખેટી અંદરથી એ હરતાલનું રૂપાંતર જેને વૈદ્યો માણેકરસ કહે છે તેના દુકડા લઈ લેવા અને તેને દવાના કામમાં વાટીને વાપરવા ગુણ-ઉપયોગ: મુદ્ધહરતાલના સ્થાનમાં આ માણેકરસ વાપરી

સકાય છે તે સિવાય તાવ, રક્તવિકાર, ખોટીગરમી અને બીજા
ચામડીના કેટલાક રોગોમાં બહુજ સારી અસર જતાવે છે. ઘણા વૈદ્યો
તેને હરતાલહરમની અવેજીમાં પણ વાપરે છે. તે અનેક રસ યોગોમાં
પણ વપરાય છે. માત્રા: ૧ રતી. અનુપાન: મધ અથવા રોગાનુસાર.

(૨૭) પુર્ણચંદ્રોદયનીગોળીઓ: પુર્ણચંદ્રોદય ધુટેલો
તો. ૪ બીમસેનીકપુર તો. ૧ જયફળ તો. ૧ લવંગ તો. ૧ મરી
તો. ૧ કસ્તુરી તો. ૦૧ સોનાનાંવરખ તો. ૦૧. વિધી: ખરાખર
ધુટાવણા ચંદ્રોદયમાં પ્રથમ કસ્તુરી મેળવી ધુટી પછી કપુર મેળવી
ધુટી લેતું, ઉંચટે બીજી દવાઓનું ખારીક કપડછાણ કરેલું ચૂર્ણ નાખી
પાકા પાનનારસમાં ધુટી ચણા જેવડી ગોળી વાળી છાંયે સુકવી લેવી.
પ્રમાણ: ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન: મધમાં ગોળીતો છુકો કરી
ચાટી જતું. ઉપયોગ: ધાતુક્ષય નબળાઈ મંદાસિ આંતરડાની-
નબળાઈ, મંદબુદ્ધિ, ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ વગેરે મટી ખુબ અસિ પ્રદિત
ધાય તથા જગ અને ચીર્વ વધે છે. પથ્થ: પથ્થે તેવો ભારે અને
પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો. ખટાસ, તેજની ચીજો મરચાં એ ચીજો
વિચારીને ખાવી.

(૨૮) મલચંદ્રોદયવટી: ધુટેલો મલચંદ્રોદય તો. ૧,
શુક, મરી, પીપર, પીપરીમૂળ, અકલકરો, જયફળ, જોડમ્બી, લવંગ
દશર એ સર્વ અંકેક તોલો લઈ ખારીક વાટી વસ્ત્રચાળ કરી લેવાં
પછી તેને મલચંદ્રોદયમાં મેળવી ખરાખર ધુટી લેતું. ઉંચટે ખરાખર
મળી જય લારે કોઈએ નંબ પાકા કપુરી નામરવેડનાપાનનારસ
કાઢી તેમાં નાખી ધુટતું. ગોળી વાળવા જેવું ચનાં ચનાજેવડી ગોળી
ખનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૨ ગોળી સમય: સવાર. સાંજ.
અનુપાન: દૂધ. ઉપયોગ: સમસ્ત કુર્ષવાવરોગ લકવો. નબળાઈ,
હરતી, વગેરે મટે છે. ઉન્માદમાં અરુણીનારસ સાથે દેવી. પથ્થ:
રોગાનુસાર.

(૨૬) તાલચંદ્રોદયવટી : ઘુટેલો તાલચંદ્રોદય તોલા ૫ તથા સારંગધરના પાક પ્રમાણે જનાવેલ સાકર વગરનું લવંગનુંચૂર્ણ તો. ૫ જન્નેને ખરલમાં ઘુટી જારીક કરી લેવું. વિધી : તથા ઘુટેલી દવાને લવંગાદિચૂર્ણ (સારંગધર પ્રમાણે) તો. ૫માં પાણી તો. ૪૦ નાંખી ક્વાથ કરતાં તો. ૧૦ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેની ભાવના આપવી અને ઘુટવું સુકાયેથી બીજી ભાવના દેવી. આ પ્રમાણે ૩ ભાવના આપી સુકવી ઘુટી તેની વટાણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. સમય : સવાર, ખપોર, સાંજ. અનુપાન : મધ અથવા નાગરવેલનાપાન સાથે ઉપયોગ : ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, ઉરઃક્ષત, કફ, ફેફસાંનાંદરદો, હૃદયરોગ વગેરે મટાડી કૌવત આપે છે.

(૩૦) શિલાચંદ્રોદયવટી : શિલાચંદ્રોદય ઘુટેલો તો. ૧૦ આમળા તો. ૫ જાળવી તો. ૫. વિધી : પ્રથમ ખરલમાં શિલાચંદ્રોદય ઘુટી પછી તેમાં બીજી ચીજોનું જારીક કપડાંજાલુચૂર્ણ મેળવી ખરાખર ઘુટી લેવું. બાદ ભાંગરાનારસનો એક તથા જાળવી અને આંખળાના ક્વાથની પાંચ ભાવના આપવી, છેવટે ઘુટી વટાણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવી રાખવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : પાણી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : કૃષ્ણરોગ, મેદરોગ, અર્બુદ, વાયુ અને ચરબીથી શરીરમાં જે ઉપદ્રવો થાય છે તે તથા કંકમાળ, ગલગડ, ખસ, ખુરલી, રતવા, વિરેદાટક વગેરે મટાડે છે.

ખંડ ૯ મો

સિદ્ધ રસાયન સંગ્રહ

૧ અગસ્તિસૂતરાજરસઃ પારદ તો. ૧ મધક તો. ૧ શુદ્ધીશુક તો. ૧ શુદ્ધધતુરાનાંબીજ તો. ૨ અશીલુ તો. ૨ વિધીઃ બધી યરતુઓને યથાક્રમ મેગવી ભાંગરાનારસની દસ લાવના આપી મુકવી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ રતી. અનુપાનઃ ત્રિકદુ અને જેદીમધના ક્વાથ સાથે. સમયઃ સવાર સાંજ. ઉપયોગઃ વમન, શુળ, કફ, વાયુનોવિકાર, જઠરાગ્નિનીમંદતા મટાડે છે. અતિસાર અને પ્રવાહીકા ઉપર કાળાંમરી અને ઘૂતના અનુપાનથી આપવું.

૨ અગ્નિસૂતરસઃ કોટીલરમ તો. ૧ શંખલરમ તો. ૨ શુદ્ધપારદ તો. ૦૧ શુદ્ધમધક તો. ૦૧ મરી તો. ૩ એ સર્વેને વિધીસર મેગવી લીંબુનારસમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી મુકવી રાખવી. પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાનઃ મધ, પીપર સાથે. ઉપયોગઃ મંદાગ્નિ, શુળ, સંમદહ્મી, અજીર્ણ. વાયુ વગેરે મટાડે છે.

૩ અગ્નિકુમારરસ (૧) પારદ તો. ૧ મધક તો. ૧ વજનાગ તો. ૧ ત્રિકદુ તો. ૩ ટંકલુખાર તો. ૧ લોહલરમ તો. ૧ અજમો તો. ૧ અશીલુ તો. ૧ અમ્બલરમ તો. ૧૦. વિધીઃ પારદ ગંધકની કન્ઝલી કરી બધા વસાણાં સાથે મેગવી ચિત્રકના ક્વાથથી ઘુંટી મરીનાદાણા ખરાખર ગોળી વાળી મુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૩ ગોળી. અનુપાનઃ મધ. સમયઃ સવાર, બપોર સાંજ. ઉપયોગઃ અજીર્ણ અને સંમદહ્મીનો નાશ કરે છે, જઠરાગ્નિને પ્રદીપ્ત કરે છે. લુની સંમદહ્મી, પાતાલ અને શાસમાં વખાણવા લાયક ઔષધ છે.

૪ અમ્લિકુમારરસ (૨) પારદ તો. ૧ વજનાય તો. ૧ મુદ્ગમધક તો. ૧ કાયામરી તો. ૮ સંખજરમ તો. ૨ કોટીનીય તો. ૨. વિધી: વિધીસર મેળવી કામદીલીખુનારસમાં સાન દિ. ઘુંટી સુકવી ખાટલી ભરી લેવી. પ્રમાણ: ૨ થી ૪ રતી. અનુપાન: મધ. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: વાયુના અટર્ણનો ન કરે છે. કાલેરામાં ખાસ ઉપયોગી છે.

૫ અમ્લિકુમારરસ (૩) મુદ્ગપારદ તો. ૧ કરડે તો. ૧ બહેડાં તો. ૧ આંબળા તો. ૧ જવખાર તો. ૧ શુંક તો. ૧ મરી તો. ૧ પીપર તો. ૧ સીંધાકુણુ તો. ૧ કાચકુણુ તો. ૧ ખીડકુણુ તો. ૧ મંચળ તો. ૧ સમુદ્રકુણુ તો. ૧ મધક તો. ૨ ટંકણુખાર તો. ૧. વિધી: પારદ મધકની કલ્લલી કરી બાકીના વસાણા ખારીક ઘુંટી કલ્લલી સાથે મેળવી આદુનારસની સાન લાવના આપી સુકવી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણ: ૩ થી ૬ રતી. અનુપાન: મધ. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: જઠરાગ્નિને પ્રદિપ્ત કરે છે, અતે પ્રકારના અટર્ણને મટાડે છે. મંદાગ્નિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ શોથ, પાંકુ અર્શ, સંઘવણી, આમવિકાર વગેરે શાંત કરે છે.

૬ અમ્લિતુન્ડીવટી: મુદ્ગપારદ તો. ૧ મુદ્ગવજનાય તો. ૧ મુદ્ગમધક તો. ૧ અજમો તો. ૧ ત્રિકુળા તો. ૩ સાણખાર તો. ૧ જવખાર તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧ સિંધવ તો. ૧ છુંક તો. ૧ મંચળ તો. ૧ વારડીય તો. ૧ સમુદ્રકુણુ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ મુદ્ગરેફાયત્રાં તો. ૧૮. વિધી: કલ્લલી કરી બધી વસ્તુઓ એક સાથે મેળવી લીખુનારસમાં ઘુંટી મટર જેવડી ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૨ ગોળી. અનુપાન: પાણી. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: દરેક જાનના પાનજાથી પેટનાચાપ. અટર્ણનાશ્રદા વગેરે બાધી મટે છે અને પૌષ્ટિક છે.

૭ અમ્બિરસઃ પારદ તો. ૧ ગંધક તો. ૨ પીપર તો. ૩ હરડે તો ૪ બહેડાં તો. ૫ અરકુસીનાંપાન તો. ૬. વિધીઃ કબજાલીમાં વસ્ત્રગાળચૂર્ણો મેળવી બાવળનીછાંચના ડિકાળાની રા બાવના આપી મુકવી બાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણુઃ ૬ થી ૧૨ રતી. અનુપાનઃ ચોકખું મધ. સમયઃ સવાર, જપોર અને સાંજ. ઉપયોગઃ ખાંસી, ઉધરસ માટે સારો ઉપાય છે, ગળાનારોગ મટાડે છે. .

૮ અમ્બિસંદીપનરસઃ રસસિદ્ધર તો. ૧ ગંધક તો ૧ આંબળા તો. ૧ ટંકજીખાર તો. ૨. વિધીઃ એક દિવસ લીંબુનારસમાં ધુઈ પીળીકોડીઓ લઈ તેમાં ભરી લેવું અને પછી તેને સંપુટમાં રાખી હલકા પુટની આંચ આપી સ્વાંગરીન થયે બહાર કાઢી વાટી બાટલીમાં ભરી લેવું. પ્રમાણુ ૨ થી ૬ રતી અનુપાનઃ સિંધવ તથા કુંવારનારસ સાથે. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ અમ્બિપ્રદીપ કરે છે પેટના વ્યાધીને મટાડે છે.

૯ અષ્ટર્ણકંટકરસ (૧) શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ શુદ્ધવજનાગ તો. ૧ કાળાંમરી તો. ૩ સર્વેને વિધીસર ખારીક વાટી બોરીંગણીનારસ કે કવાયની રા બાવના આપી મુકવી રતી પ્રમાણે ગોળી વાળી રાખી મુકવું. પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાનઃ પાણી. સમયઃ સવાર, સાંજ અથવા જરૂર પડે ત્યારે. ઉપયોગઃ અષ્ટર્ણ, ખાંસી, વાયુ, યરદી. ગળાનારોગ, ઝાઝા અને પેટનાંદરદો મટાડે છે.

૧૦ અષ્ટર્ણકંટકરસ (૨) ટંકજીખાર તો. ૧ પીપર તો. ૧ શુદ્ધવજનાગ તો. ૧ શુદ્ધલીમ્બો તો. ૧ કાળાંમરી તો. ૨ લીંબુનારસમાં ધુઈ મગના દાણા પ્રમાણે ગોળી વાળી મુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાનઃ પાણી. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ સર્વ રોગના અષ્ટર્ણ ઉપર ઉપયોગી છે.

૧૧ અટ્ટલુરિસસ : શુદ્ધપારદ તો. ૪ શુદ્ધગધક તો. ૪ દરડે તો. ૮ શુક તો. ૧૨ પીપર તો. ૧૨ કાળાંમરી તો. ૧૨ સિંધવ તો. ૧૨ ભાંગ તો. ૧૬. વિધી : પારદ મધકની કલ્લલી ક્યાંગાદ ખીજાં વસાણાઓનું આરીક વઝગાળચૂર્ણ કરી કલ્લલી સાથે મેળવી લીંબુનારસમાં ઘુટી સુકવી ખાટલી બરી લેવી. પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતી. અનુપાન : પાણી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : અર્જુન માટે વપરાતી બહુ પ્રસિદ્ધ વસ્તુ છે.

૧૨ અતિસારકુહારસસ : એકચી તો. ૧ વછનાગ તો. ૧ ધતુરાનાંખીજ તો. ૧ ટંકણુપાર તો. ૧ ઉદિજવ તો. ૧ છૂં તો. ૧ શુક તો. ૧ અશીલુ તો. ૧ નાગજસમ તો. ૧ ધાવડીનાંકુણ તો. ૧ કાંકચનાંખીજ તો. ૧ અતિવિષ તો. ૧. વિધી : બધી વસ્તુઓને ખરાખર ઘુટી ધતુરાનારસની ભાવના આપી સુકવી ખાટલી બરી રાખવી. પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતી. અનુપાન : મધ. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : સર્વ પ્રકારના અતિસાર માટે અકસીર ઉપાય છે.

૧૩ અબ્રવટીકા : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગધક તો. ૧ અબ્રકબરમ તો. ૨ ત્રિકટુ તો. ૩ ભાંગરાનોરસ તો. ૨ નગોડનોરસ તો. ૨ ચિત્રકનોરસ તો. ૨ અરણીનોરસ તો. ૨ બ્રાહ્મીનોરસ તો. ૨ ભાંગ તો. ૨ સફેદમરણીનોરસ તો. ૨ નાગરવેલનાપાનનોરસ તો. ૨ કાળાંમરી તો. ૧ ટંકણુપાર તો. ૧૦. વિધી : પારદ મધકની કલ્લલી કરી વસાણાઓને ખાંડી વઝગાળ કરી કલ્લલી સાથે મેળવવાં પછી વનગપતિઓના રસ નાખી ઘુટી સુકાય ત્યારે ચળા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : મધ. સમય : સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગ : ખાંસી, શ્વેત, શ્વાસ, કાસને મટાડે છે તથા બળ અને વર્ષ તેમજ અગ્નિને વધારે છે.

૧૪ અમૃતાર્ણવરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગધક તો. ૧ લોહજન્મ તો. ૧ ટંકણુપાર તો. ૧ ગરના તો. ૧ વાવડી તો. ૧

ત્રિકુળા તો. ૩ દેવદાર તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧ ગળો તો. ૧
પદ્મકાષ્ઠ તો. ૧ વજ્રનાગ તો. ૧ વિધિ: પારદ ગંધકની કળલી કરી
અર્ધાં વસાણાં સાથે મેળવી એક દિવસ ઘુંટી આટલી ભરી રાખવી.
પ્રમાણુ: ૨ યો ૪ રતીભાર. અનુપાન: અરડુસીનારસ અને મધ.
સમય: સવાર, બપોર, સાંજ. ઉપયોગ: ૭ પ્રકારની નથી કે ભુની
ખાંસીને તરત મટાડે છે.

૧૫ અમોઘાસ્ત્રરસ: તામ્રભસ્મ, શુદ્ધગંધક, વજ્રનાગ, હર-
તાલ, સુવર્ણભાસ્કિભસ્મ, મનદીપ્ત, ડીક્રમાળી, કાળીપાટ, ટંકણખાર.
શુદ્ધસોમલ, દરેક વસ્તુ સરખે વજને લેવી ફક્ત પારદ અને ગંધક
બે બે ભાગ લેવાં. વિધી: કળલી કરી, સર્વ વસ્તુઓ સાથે મેળવી
નગોડ અને તુલસીનારસની અંકેક ભાવના આપી સરસવનાદાણા
પ્રમાણે ગોળી વાળવી. પ્રમાણુ: ૧ ગોળી. અનુપાન: મધ.
સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: તેર પ્રકારના સન્નિપાતમાં અને
વિવિધજ્વરમાં અનુપાન ભેદથી અને સંભાગથી વાપરવી.

૧૬ અર્શકુહારરસ: (૧) શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨
અબ્જભસ્મ તો. ૨ લોહભસ્મ તો. ૨ ખીલીકુળ તો. ૧ મોટી હરડે
છાલ તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧ શુક તો. ૧ મરી તો. ૧ પીપર તો. ૧
શુદ્ધનેપાળો તો. ૧ કુશાવંશદંકણ તો. ૫ સિંધાતુલ તો. ૫ જલ્પખાર
તો. ૫ ગાંધૂજ તો. ૩૨ ચોરનુંદૂધ તો. ૩૨ વાદવા જેવી દવાઓનુચૂર્ણ
કરી કળલીમાં મેળવી તૈયાર કરી લેવી. પછી લોહની કઠાઈમાં
મૌમુજ તથા ચોરનુંદૂધ મેળવી મરમ થાય ત્યારે ખીચ દવાઓ મેળવી
પાક કરી લેવા. મગ્નુ થાય ત્યારે ઉતારી એક બે દિવસ ખરલમાં
ધુંટી ગોળા વાળવા જેવું થતાં ચણા પ્રમાણે ગોળી વાળી મુકવી
રાખવી. પ્રમાણુ: બે ગોળી દરરોજ સવારે પાણી સાથે લેવાથી
હરસનો રોગ મટે છે. એનાથી દસ્ત સાફ આવે છે.

૧૭ અર્શકુહરરસ (૨) રસવંતી તો. ૮ દરેકે તો. ૪ ગેરે તો. ૨ કાળાંમરી તો. ૧ વિધી : ખાંડી વજ્રગાગ કરી બોટીઆકારના રસથી ૨૧ દિવસ ઘુટી કમગકાકડીના પ્રમાણની ગોળી બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણીમાં ઘુટીને લેવી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : ૭ પ્રકારના અર્શનો નાશ કરે છે. દવા ચાલતી હોય તે દરમ્યાન મગનુંધુપ, ઘઉંનીરોટ્લી, છાસ. વગેરે પથ્ય રાખવું.

૧૮ અધકેસ્યુકીરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ કુકાવેલટંકણપાર તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ શુદ્ધવજ્રનાથ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ શુદ્ધકરનાથ તો. ૧ શુદ્ધનેપાગો તો. ૧ ત્રિક્ષણ તો. ૩ વિધી : પારદ ગંધકની કજલી કરી બીજાં વજ્રગાગ વસાણાં મેળવી ભાંગરાના રસની ૨૧ ભાવના આપી એકે રતીની ગોળી બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી. સમય : જરૂર પડે ત્યારે. ઉપયોગ : જ્વર, ખાંસી, કમ, વગેરેમાં અપાય છે, પેટ સાફ લાવવાની જરૂર હોય ત્યાં શોધન તરીકે આ ગોળી સારું કામ કરે છે. કટલાક આને ઘોડાઓની પહુ કરે છે. નાવમાં જુઝાવ તરીકે ઉત્તમ છે.

૧૯ અપ્પમૂર્તીરસ : મુવર્ણજરમ તો. ૧ શૌખ્યજરમ તો. ૧ નાગજરમ તો. ૧ નુવર્ણમાક્ષિજરમ તો. ૧ શૌખ્યમાક્ષિજરમ તો. ૧ મનઝિજ તો. ૧ પારદ તો. ૭ વિધી : શૌખ્યનારસમાં ઘુટી નુવર્ણવમાં એક પેટાર પુટ આપી મદાર કરી ઘુટી ખાટલી બગી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : મધ કે માખણ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : ક્ષય પાડે તેમ તથા વિરમન્તરનો નાશ કરે છે, અનુપાન બેચ્છી ધનું નાવ આધિઓમાં ચાપરી સકાય છે.

૨૦ અમરસુંદરીવટ્ટી : ચુંક, મરી, પીપર, હરડે, ખહેડાં, આમળા, પીપરીમૂળ, રેણુંકબીજ, ચિત્રક, લોહભસ્મ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેશર, શુદ્ધપારદ, શુદ્ધગંધક, શુદ્ધવજનાગ, વાવડીંગ, અક્ષતકરો, નાગરમોચ, આ સર્વનું ચૂર્ણ લઈ, પારદ ગંધકની કળલી કરી તેમાં મેળવી પછી તેમાં ભેષ્મતો બુનો નરમ ગોળ (આશરે તો ૪૦ લેવો). હોય તે મેળવી ઘુંટી ચણાપુરની ગોળી બનાવી લેવી. પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી કે રોગાનુસાર. ઉપયોગ : હીરદીરીઆ, અપરમાર, ઉન્માદ, હરસ, શ્વાસ, શરદી, ખાંસી અને સર્વે વાતરોગમાં અપાય છે.

૨૧ આનંદભૈરવરસ : શુદ્ધહીંગળો તો. ૧ વજનાગ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ ટંકલુખાર તો. ૧ ગંધક તો. ૧ ત્રિધી : લીંબુનારસમાં ઘુંટી એકેક રતીની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : કઢાણાલ અને ઈંદિજવના કવાથ સાથે મધમાં ગોળી ચટાડી ઉપર કવાથ પાવો. સમય : સવાર. સાંજ. ઉપયોગ : અતિસાર, જ્વરાતિસાર શરદી, તાવ, વગેરેમાં સાફ કામ કરે છે.

૨૨ આમકુઠારસ : જયફળ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ ટંકલુખાર તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ મોચરસ તો. ૧ વજનાગ તો. ૧ નાગરમોચ તો. ૧ કઢાણાલ તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧ ત્રિકૃષ્ણ તો. ૩ અતીવિષ તો. ૧ રાજ તો. ૧ છરૂ તો. ૧ દિવ તો. ૧ ત્રિધી : પારદ ગંધકની કળલી કરી. કમવાદ જ્યાં વસાવ્યા મેળવી બાંધનારસથી અથવા તેના કવાથથી ત્રણ દિવસ ઘુંટી ત્રણ ત્રણ રતીની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : આદુનોરસ. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : આમચૂળ અતિસાર, બુનીમંદપ્રતીનો નાશ કરે છે.

૨૩ આરોગ્યવર્ધનીઘુટીકા નં. ૧ યોગ : શુદ્ધપારદ તો. ૧

ગુદ્ધમધક તો. ૧ લોદભરમ તો. ૧ અન્નક્રમરમ તો. ૧ તોમ્રભર
 તો. ૧ દરડેજાલ તો. ૨ ગરડેજાલ તો. ૨ આમળા તો.
 શિકાજીત તો. ૩ ગુગળ તો. ૪ ચિત્રકજાલ તો. ૪ કુ તો. ૨
 વિધી : પ્રથમ પારદ મધકની કલ્પલી કરવી જાદ કાષ્ટીક ઔષધો
 ચૂર્ણ ખાંડી વસ્ત્રગાથ ગનાચી લેવું. ગુગળને પાણીમાં ગાળી અં
 શિકાજીત મેળવી દેવા પછી કલ્પલીમાં ચૂર્ણ અને શિકાજીત તથા
 ગુગળ વગેરે અનુક્રમે મેળવી લીંબડાનારસથી ત્રણ દિવસ ધુંટી મુક
 ખાટલીમાં રાખવું અથવા ચણીભોર જેવડી ગોળી વાગવી. પ્રમાણ
 ૨ ગોળી. અનુપાન : દૂધ અથવા પાણી. સ્થાય : સવાર, સાં
 ઉપયોગ : સોમ, લીવર, ખરલ, ઉદરરોગ, કમજીવત, છર્ણવર
 પાંડુરોગ, મંદામિ, કુષ્ઠરોગ, લોહીખિગાડ સાથે, મેદનો નાશ કરે છે
 દવા ચાલતી હોય ત્યારે દૂધ જાન લેવા વધુ દિનકર છે.

૨૪ આરોગ્યવર્ધની નં. ૨ : પારદ તો. ૧ મધક તો. ૧
 તોમ્રભરમ તો. ૧ અન્નક્રમરમ તો. ૧ લોદભરમ તો. ૧ ત્રિકાશ્ય
 તો. ૧૦ ચિત્રકચૂર્ણ તો. ૨૦ શુદ્ધગુગળ તો. ૨૦ શીકાજીત તો. ૧૦
 કુચૂર્ણ તો. ૭૦ પ્રથમની પાંચ વીજોને જરાગર મેળવી પછી તેમાં
 ચૂર્ણો મેળવી ગુગળ તથા શીકાજીતને લીંબડાનારસને તેડવા
 રસમાં મેળવી તે રસ વડે આ ચૂર્ણને ખરલમાં નાખી ત્રણ દિવસ
 ધુંટવું અને જરાગર લીંબડાનારસનો ઉપયોગ કરવો પછી ગોળી
 વાગવા જેવું થતાં ચણા જેવડી ગોળી વાગી તરફે મુકવીને ખાટલીમાં
 બરી રાખવું. પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : પાણી
 અથવા દુધ સાથે. ઉપયોગ : સોમ, કમજીવન, ઉદરરોગ, ક
 રકાવિદાર, છર્ણવર, વક્રરોગ, મંદામિ, પાંડુ, નયનગ્રાહ, તો
 મગાડી જૂન લગાડે તથા લોહી મુકારે છે. આ દવા ઉપર
 તેડવું દુધ વધારે લેવું.

૨૫ ઇન્દ્રિયોદીરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧
ટંકણપાર તો. ૧ મરી તો. ૧ શુંક તો. ૧ શુદ્ધનેપાળો તો. ૩
વિધીઃ પારદ ગંધકની કન્નજી કરી ખીનું વસાણા મેળવી લીંબુનારસથી
એક દીવસ ઘુટી ચણા પ્રમાણે ગોળી વાળી મુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ
૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ પાણી. સમયઃ જરૂર હોય ત્યારે.
ઉપયોગઃ સપ્ત રેચની જરૂર હોય ત્યાં આ ગોળી અપાય છે.
લોહીખિગાડ, ઉપદંશ, ખસ, બરલ, તાવ, જળોદર, વગેરેમાં આપવી. દસ્ત
બંધ કરવા માટે ખીચડી, ઘી, ઝાચ અથવા સાકરવાણું પાણી પીવું.

૨૬ ઉદયભાસ્કરરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨
તામ્રજરમ તો. ૮ શુદ્ધમનશીલ તો. ૩ શુદ્ધહરતાલ તો. ૨ ત્રિકટુ
તો. ૧૨ વચ્છનાગ તો. ૨. વિધીઃ પારદ ગંધકની કન્નજી કરી
ખાકીના વસાણાં મેળવી નગોડ, આદુ, ભાંગરો અને અરણીનારસની
સાત સાત ભાવના આપી બરાબર મુકવી ખાટલી ભરી રાખવી.
પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ રતીભાર. અનુપાનઃ આદુનોરસ અથવા
ત્રિકટુનુંચૂર્ણ. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ પાંડુ, કમળો,
સોળ, દાહ, સનિપાત, જ્વર, પ્રમેહ, પ્લીહા, જળોદર, મંત્રહણી,
કુષ્ઠ, ધનુર્વાત, વગેરે આધીનો નાશ કરે છે. ઝાચ અને રાતા ચોખા
પથ્થ નરીકે આપવા.

૨૭ ઉન્મત્તભૈરવરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧
શુદ્ધસીંગુલ તો. ૧ ગજપીપર તો. ૩ વચ્છનાગ તો. ૩ શુંક તો. ૩
શુદ્ધધતુરાનાંખીજ તો. ૩ ભયફળ તો. ૩ ભવંત્રી તો. ૩ લવીંગ
તો. ૩ મરી તો. ૩ અક્કલકરો તો. ૩. વિધીઃ પારદ ગંધક અને
સીંગાની કન્નજી કરી ખાકીના વસાણાં વલ્લભાગ ખનાવી કન્નજી
સાથે મેળવી આદુનારસથી ત્રણ દીવસ મુધી ઘુટી ત્રણ ત્રણ રતીનું
ગોળી ખનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ
પીપર અને મધ સાથે સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ ક્ષય

શ્વાસ તથા તમામ જનના કફરોગમાં આરં કામ કરે છે ઉપરાંત ધાતુપુષ્ટ પણ કરે છે.

૨૮ ઉન્માદકુઠારરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગધક તો. ૧ વજ તો. ૧ છાહી તો. ૧ સંખપુષ્પી તો. ૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૧ શુદ્ધધતુરાનાંખીજ તો. ૧. વિધીઃ પથાવિધી વચ્છનાગ કરી ખરતમાં નાખી વજ, ધતુરો અને છાહીનોરસ અથવા ક્વાથથી એક દિવસ ઘુંટી બળ્મે રતીભારની ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ ધી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ વજ અને છાહીના સ્વરસ અથવા ક્વાથ સાથે સમયઃ સવાર, જપોર, સાંજ. ઉપયોગઃ ઉન્માદ, અપરમાર, હીરડીરીઆ, વાતવ્યાધિ વગેરેનો નાશ કરે છે.

૨૯ ઉપદંશગજકેસરીરસઃ કવચ તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ મરી તો. ૧ અક્કલકરો તો. ૧ વાવડીંગ તો. ૧ રૂમીમત્તકી તો. ૧ અજ્ઞભોદ તો. ૪ ગોળ તો. ૪ બીલામ સારા નંગ ૪૦. વિધીઃ પ્રથમ પારદ અને અક્કલકરોને એ દિવસ ઘુંટનું આદ તેમાં કવચ અને અજ્ઞભોદ મેળવી એક દિવસ ઘુંટનું આદ ગોળ સિવાયની બધી વસ્તુઓ સાથે મેળવી લોહાનીખાંડણીમાં બીલામાં સાથે કુટવુ તે જ્યાંમુધી બીલામાં બીલકુલ બધાની સાથે મળી જાય અને એકરસ થાય ત્યાંમુધી આદ ગોળ મેળવી ફરી એક વખત કુટી એકરસ કરી બળ્મે વાકતી ગોળી વાળવી. પ્રમાણુઃ- ૨ ગોળી. અનુપાનઃ સ્વચ્છપાણી સાથે ગોળી મળી ૯૯ ઉપરથી નાગરવેલનાપાનનું બીડું ખાવુ. સમયઃ એક વખત સવારના. ઉપયોગઃ ઉપદંશ અને તેના વિકાસથી થયેલા દરેક વ્યાધિ સાત દીવસમાં મટે છે. દૂધજાતનું પથ્થ.

૩૦ ઉપદંશહરવટીઃ કાળીચરી તો. ૧૫ બોદાર તો. ૧૫ જુનોભાગ તો. ૧૫. વિધીઃ ખરતમાં ખરાખર ઘુંટી પંદર ગોળી ખનાવવી. પ્રમાણુઃ ૧ ગોળી. અનુપાનઃ પાણી. સમયઃ સવાર.

સાંજ. ઉપયોગઃ ઉપદંશ અને ઉપદંશજનિત તમામ આધીમાં ઉત્તમ ઉપાય છે. પથ્ય તરીકે ઘી તથા ઘઉંનીસેટલી સિવાય બીજું વસ્તુ આપવી નહિ.

૩૧ એકાંગવીરસઃ શુદ્ધપારદ. શુદ્ધગંધક, કાન્તલોહભસ્મ, બંગભસ્મ. નાગભસ્મ, તામ્રભસ્મ, અમ્બકભસ્મ, પોલાદભસ્મ, શુંકે, મરી, પીપર, સર્વ વસ્તુ સરખા વજને લેવી. વિધીઃ પારદ ગંધકની કળ્કલી કરી ભસ્મો મેળવી ત્રિકૃષ્ણ, ત્રિકટુ, નગોડ, આદુ, સરગવો, કુષ્ઠ, આંબળા, એરકુચલા, આકાશનામુળનીછાલનો રવરસ અથવા કવાથની ત્રણ ત્રણ લાવનાઓ આપી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણઃ ૧ થી ૩ રતી. અનુપાનઃ મધ, આદુનોરસ. સમયઃ સવાર સાંજ. ઉપયોગઃ પક્ષાઘાત (ઘકવો), ધનુર્વાત, અર્ધાંગવાત, ગૃધ્રસી. વિશ્વામી, અપખાદુક વગેરે તમામ વાતવ્યાધિને મટાડે છે.

૩૨ કટુકાદિલોહઃ કકુ તો. ૧ શુંક તો. ૧ મરી તો. ૧ પીપર તો. ૧ દન્તીમુળ તો. ૧ વાવડીંગ તો. ૧ ત્રિકૃષ્ણ તો. ૩ ચિત્રક તો. ૧ દેવદાર તો. ૧ નસોતર તો. ૧ ગજપીપર તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧૩. વિધીઃ ખાંડી બારીક વસ્ત્રગાળ કરી લેવું. પ્રમાણઃ ૩ થી ૬ રતી. અનુપાનઃ દૂધ. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ મોચરોગનો નાશ કરે છે.

૩૩ કનકશુંદરસઃ શુદ્ધકૃમિતો. ૧ મરી તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ કુલાવેડ ટંકબૃખાર તો. ૧ પીપર તો. ૧ શુદ્ધચમ્પનામ તો. ૧ શુદ્ધધનુરનાંખીજ તો. ૧. વિધીઃ કપડાંબાંધી કરી જાંગળા રવરસ અથવા કવાથયા ચળા પ્રમાણે ઓગાં વાગી સુકવી લેવી. પ્રમાણઃ ૧ થી ૨ રોગી. અનુપાનઃ પાણી. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ અતીસાર, મંદદણી, અપચો વગેરેમાં સ્વાદુ કાન કરે છે. પથ્ય તરીકે હાથ, જાનનુ નેજાન કરાવવું.

૩૮ કંદેકુટારરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધચંદ્ર તે.
 શુદ્ધચંદ્રનામ તો. ૧ શુદ્ધમનમીય તો. ૧ કુસારેષ દંકનુખાર તે.
 ત્રિકટુ તો. ૩ જેડીમધ તો. ૮ શુદ્ધધનુસનાંખીત તો. ૧ શુદ્ધચંદ્ર
 તો. ૧ કાકડાગ્રીમ તો. ૧ ભુકા તો. ૧ અપેક્ષનાંખીત તે. ૧ વિધી
 ઉપરની ઓળેને અરસના નાખી ખારીક વાટી નાગરેશ્વરનાંખીત
 રસની ૩ ખાવના, આદુનારસની ૩ ખાવના અને જેડીમધના કંદેક
 ૧૭ ખાવના આપી આના પ્રમાણે ગોળી વાળી મુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ
 ૨ ગોળી. અનુપાનઃ ગંદુર ગરમ પાણી સાથે. સમયઃ સરદ
 બપોર, સાંજ. ઉપયોગઃ ખાસી, દમ, શ્વાસ, કફ વગેરે મટે છે.

૩૯ કંદેકેતુરસઃ પીપર, કુસારેષ દંકનુખાર, શુદ્ધચંદ્ર
 દરેક એકેક તોલો લઈ તેને આદુનારસમાં ખરસ કરી મઝ પ્રભે
 ગોળી કરી મુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ
 આદુનારસ તથા મધ સાથે. ઉપયોગઃ ખાસી શ્વાસ, કફનોરસ
 દાંતનાદરો, ત્રિદોષ, કળંગેમ વગેરે મટે છે.

૪૦ કંદેચિલામણીરસઃ શુદ્ધચિમળો દિવ્ય દંકનુખાર
 જાંગનાખીત, કાયાંમતી એ દરેક ઓળે એકેક તોલો રસસિદ્ધ તે. ૩
 એ સર્વેને અરસમાં વાટી આદુનારસમાં ઘુટીને ગળી પ્રમાણના ગોળી
 કરી. પ્રમાણુઃ ૧ ગોળી. અનુપાનઃ આદુનારસના અધશ
 ભારંગીનાકવાથ સાથે. સમયઃ દર આર આર ક્ષણે લેવો
 ઉપયોગઃ ખાસી, દમ, કફનોમુઝાદો તેમજ ન્યૂમોનીયા અને
 દંદકુશ્મંદામાં આરો કાવદો કરી કફને ઘુટો કરે છે.

૪૧ કંપૂરરસઃ શુદ્ધચિમળો તો. ૧ શુદ્ધઅરીત ત
 નાગરમાય તો. ૧ દિવ્ય તો. ૧ ગવકથ તો. ૧ કુત તો
 વિધીઃ અરસમાં ખારીક વાટી પાણી સાથે એકેક રતીની ગોળી ૧ થી
 મુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ પાણી અથવા

મધ. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: જ્વરાતિસાર, અતિસાર, બધી જાતની શ્વેતકણી, રક્તાતિસાર, મરડો વગેરે માટે છે.

૩૮ કપૂરસુન્દરીવટ્ટી: કપુર તો. ૧ જાંબુફળ તો. ૧ જાવંત્રી તો. ૧ ધતુરાનાંબીજ તો. ૧ વરધારાનાંબીજ તો. ૧ અકલકરે તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ ચોપચીની તો. ૧ કાંકરબીજ તો. ૧ ભાંગ તો. ૫ અરીણ તો. ૫ વચ્ચનાગ તો. ૨૫. વિધી: બધાનું વસ્ત્રગાળ આરીકચૂર્ણ કરી ભાંજનારસ અથવા કવાચની દ્રાવના આપી રતીભારના પ્રમાણમાં ઓળી વાગી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન: પાણી. સમય: સવાર સાંજ. ઉપયોગ: વાતશ્વેતકણી, અર્શવિકાર, પ્રજ્વળ અતિસાર, મંદાગ્નિનોનાશ કરે છે, કામ વૃદ્ધિ કરનાર છે, તેમજ અરીણના બંધાણીને બંધાણ છોડાવવા માટે ઉપયોગી છે.

૩૯ કલ્પતરુરસ: શુદ્ધપારક તો. ૧ શુદ્ધમધક તો. ૧ શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૧ શુદ્ધમનશીલ તો. ૧ સુવર્ણમાલિકામરમ તો. ૧ દંકનુખાર તો. ૧ મરી તો. ૮ ચુંક તો. ૨ પીપર તો. ૨ વિધી: પારક મધકની કલ્પલી કરી ખીજ વસ્ત્રો કપડાંજાણુ કરી કલ્પલીમાં મેળવી એ પદાર થુંદી આટલીમાં ભરી રાખવું. પ્રમાણ: ૩ થી ૬ રતી. અનુપાન: આદુનોરસ અથવા મધ. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: વાતશ્વેતકણી, શ્વાસ, કાસ, મુખપ્રમેક, અંગસ્રવ, અગ્નિમાંદ અને આંત્રીને દુર કરે છે.

૪૦ કલ્પાબ્જરસ: આબ્જરસ તો. ૧ પીપરીમુગ તો. ૧ યજ્ઞશન તો. ૧ દંકનુખાર તો. ૧. વિધી: લોખનારસમાં થુંદી ઓળો ખનાવ કપડામાં બાંધી. લાંડલીમાં લોખનારસ ભરી તેના દોરીયા તે દસ લટકાવતાં એટલે કે. વાતવધી રવંદન ૧૨ કલાક કરી બહાર કાઢી થુંદી ૭૭ રતીની રોળો રળી સુકવવા. પ્રમાણ: આંક ગોળી

અનુપાનઃ જ્વરહર અનુપાન અથવા પાણી. સમયઃ સવાર, અપોર, સાંજ. ઉપયોગઃ અધી જ્વરના તાવમાં વાપરી શકાય છે.

૪૧ કૃત્યાણુમુંદરસઃ રસસિદ્ધર તો. ૧ અન્નકમ્પતો. ૧ રીપ્પલસમ તો. ૧ તામ્રલસમ તો. ૧ સુવર્ણલસમ તો. ૧ શુદ્ધહીમળો તો. ૧. વિધીઃ અધાને સાથે ખરડમાં નાખી ચિત્રકના ક્વાથથી એક દિવસ ઘુંટી દસ્તિશુંડીનારસની સાત લાવના આપી અંકે રતીની ગોળી બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણઃ ૧ ગોળી. અનુપાનઃ ગરમ પાણી. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ ઉરનોય (ધુરસી) હૃદયરોગ, હૃદયનોવાયુ હૃદયમાંથી લોટી પડતું નેમજ દેહસાની બધી ખિમારી માટે ઉપયોગી છે.

૪૨ કસ્તુરીભુપહુરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ અન્નકમ્પતો તો. ૧ કુસાનેત્ર ટંકમખાત તો. ૧ શુંઃ તો. ૧ કસ્તુરી તો. ૧ પીપર તો. ૧ મ્લીન્નગ તો. ૧ ભાંગનાંખીજ તો. ૧ કપુર તો. ૧ મરી તો. ૧. વિધીઃ આગેક વચગાળા ફગી અધાને સાથે મેળવી આદુનારસની સાત લાવના આપી જળમે રતીની ગોળી વાળી મુકવી લેવી. પ્રમાણઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ આદુનોરસ સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ વાતસ્થેષ્ઠ, મંદાગ્નિ, ત્રિદોષજનિત ધોગ્ધાસ આસ, કષય, ગેય, વિપમજ્વર આદિનો નાશ કરે છે. શુક્ર અને ઓળની વૃદ્ધિ કરે છે.

૪૩ કસ્તુરીભિરવરસ (શુદ્ધ) કન્નુગી, કપુર તામ્રભમ પાવડીનાંકૃત, કૌંચખીજ, ચાંદીમમ્મ, મર્યાજમ, મુખાબન્ન પ્રવાહનમ, લોહલસમ, કાગ્નીપાટ, પાવડીના નાગરમેય, શુંઃ. ૧ જે રતનાકમુદ્ધ, અન્નકમ્પતો, આંગળા આ સર્વ મમખામે જાનિયામ મેળવી પડી પાકેલા આકાશનાચાનનારસમાં બે દિવસ ઘુંટી મરડે રતીનારસની ગોળી બનાવી કાંચે મુકવી લાખવી. પ્રમાણઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ આદુનોરસ. ઉપયોગઃ દરેક પ્રકાર

તાવ, ત્રિદોષ, મૂર્ચ્છા, મુંઝવણી, મરડો, ખાંસી, પ્રમેહ, પાંડુ, છર્ણન્યર, આંચકી, નવોતાવ તથા અત્યંત નળજાઇમાં ખાસ ઉપયોગી છે.

૪૪ કસ્તુરીલૈરવરસ (મધ્યમ) : અંગભરમ તો. ૧ જસતભરમ તો. ૧ કસ્તુરી તો. ૧ સુવર્ણભરમ તો. ૧ શૌખ્યભરમ તો. ૧ કાન્તલોહભરમ તો. ૪ ધતુરાનુંધન તો. ૨ રસસિંદુર તો. ૨ લવંગ તો. ૨ જયફળ તો. ૨ કપુર તો. ૨ ત્રિકટુ તો. ૨ વિધી : કપુર અને ત્રિકટુ સિવાયની દરેક વસ્તુને યથાવિધી મેળવી, દ્રોણપુષ્પી તથા નાગરવેલના પાનનારસની સાત સાત લાવના આપ્યા બાદ ત્રિકટુ અને કપુર મેળવી અડકે રતીની ગોળી બનાવી મુકરી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : પાતોલ્યજ્વર સન્નિપાત, મલાશ્વાસ, શ્લેષ્મરોગ ત્રિદોષભ્રાન્તિદોષસન્નિપાત, વિકૃતગર્ભાશય વિકૃતશુક્રમેહ, વિષમન્યર, ક્ષય, શ્વાસ, ગુહમ, આદિ ઘણા રોગને દૂર કરે છે.

૪૫ કસ્તુર્યાદિસ્થંભન : કસ્તુરી તો. ૦૧ ફેરાર ઉચ્ચી જાતનું તો. ૦૧ જયફળ તો. ૦૧ લવંગ તો. ૦૧ અશીષ્ય તો. ૦૧૧ ભાંગ તો. ૧૧૧ મધની અંદર ઘુંટી બળ્લે રતીની ગોળી બનાવી મુકરી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : મધમાં ગોળી ચાટી ઉપર મરમ કરી કારેકું દૂધ પીકું. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : વિષ્ણુશ્રાવને મટાડે છે ધાતુ સ્થંભન કરે છે તેમજ ઓગસ, કાંતિ અને યજ્ઞિની શક્તિ કરે છે.

૪૬ કામદુધરસ : ગજાનુંસત્ત્વ તો. ૪ મોનાગેર તો. ૧ નમકભરમ તો. ૧ ખારીક વસ્ત્રચાવ બનાવી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણ : ૪ થી ૬ રતી. અનુપાન : ચોખાનુધોણુ અથવા મધ નાન માખણ અથવા દૂધ અને સાકર. સમય : સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ : પ્રદરરોગ, પિત્તપ્રકોપ પ્રમેદ, ઉપ્પ્લતા તથા ગરલગના આદિમાં ઠંડક લાવનાર છે.

૪૭ કામદેવરસ રસસિદ્ધુર તો. ૧ રૌપ્યભસ્મ તો. ૬૦ગો તો. ૩ નાગભસ્મ તો. ૪ અમ્લકભસ્મ તો. ૫ લોહભસ્મ તો. ૬ અંગભસ્મ તો. ૭ વિંધી : ખરલમાં નાખી ધતુરો, લાંમ અને મુચ તેના સ્વરસ અથવા ક્વાથની સાત સાત લાવના આપી સુકવી બાદ ભરી લેવી. પ્રમાણુ : ૩ રતી. અનુપાન : મધમાં ચાટી ઉપર પીવું. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : સ્વપ્નત્રાવ. વિપ્લો ક્ષય. નળગાદને મટાડી નવું પુરુષાતન આપી વિપ્લો સ્થાન કરે છે.

૪૮ કામધેનુરસ : રસસિદ્ધુર તો. ૧ અમ્લકભસ્મ તો. નાગભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધપુર તો. ૧ સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ તો. ૧ જસતભસ્મ તો. ૧ રૌપ્યભસ્મ તો. ૧ વિંધી : ખરલમાં નાખી એક દિવસ ખાલી ધુંટી બીજે દિવસે કમળનાંફુલનારસથી ધુંટું સુકાયાબાદ વસ્ત્રમાળ કરી બાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણુ : ૨ રતી. અનુપાન : પાણી સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : વીર્ય પ્રકારના પ્રમેદ ખાસ કરી શુક્રમેદ, ઇર્ષ્યજ્વર, રાજ્યક્ષમા અને શરીરની ક્ષીણતાને દૂર કરે છે.

૪૯ કામિનીવિદાયધુરસ : અમ્લકકરો તો. ૧ શુંક તો. ૧ સર્પીશ તો. ૧ સમુન્ધોત્પાનાંબીજ તો. ૧ પીપર તો. ૧ જવફળ તો. ૧ જવચી તો. ૧ સફેદચંદન તો. ૧ શુદ્ધરોગો તો. ૦૧ શુદ્ધચંદ્ર તો. ૦૧ અરીજ તો. ૦૧ વિંધી : આરીક વસ્ત્રમાળ કરી પાણીથી તપ તપ ગંતીની ઝોમી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણુ : ૧ થી ૨ ઝોમી ખામ ઉપર દુધ પીવું. સમય : રાત્રીના ત્રીમંથોત્પાદી ચાર કલાક અગાઉ. ઉપયોગ : વિવેનું સ્થાન કરી રતીસુખમાં રીક અનંદ આપનાર છે.

૫૦ કામિનીમદભંજનરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક

તો. ૧ શુદ્ધધતુરાનાંબીજ તો. ૨ પારદ ગંધકની કળ્મણી કરી ધતુરાનાં-
બીજ મેગવી પછી ધતુરાનાતેલથી ઘુંટી ત્રણ ત્રણ રતીની ગોળી
ખનાવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ ગોળી. અનુપાનઃ સાકર સાથે,
અથવા મધ સાથે લઈ ઉપર દૂધ પીવું. સમયઃ સ્ત્રીસંયોગ પહેલાં
બે કલાક અગાઉ. ઉપયોગઃ સંયોગ વખતે વિર્યની રૂકાવટ કરી
સ્ત્રીના મદનું ભંજન કરનાર છે. ઉતાર તરફ લીંબુ વપરાય છે.

૫૧ કાક્ષારિરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૩ શુદ્ધગંધક તો. ૩

શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૩ પીપર તો. ૧૦ લવીંગ તો. ૪ શુદ્ધધતુરાનાંબીજ
તો. ૩ ટંકણખાર તો. ૩ જાયફળ તો. ૫ મરી તો. ૫ અક્કલકરો
તો. ૩. વિધીઃ પારદ ગંધકની કળ્મણી કરી તેમાં બીજા વસાણાનું
ખારીક વસ્ત્રમાળચૂર્ણ ખનાવી મેગવવું. ખાદ ફેરડાનીકુંપણ. આદુ અને
લીંબુના સ્વરસની એકેક ભાવના આપી બખ્ખે રતીની ગોળી ખનાવી
સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૨ ગોળી. અનુપાનઃ આદુનોરસ અને
મધ. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ સન્નિવાતમાં ખાવામાં
નથા નસ્ય દેવા માટે ઉપયોગી છે.

૫૨ કાસકેસરીરસઃ શુદ્ધગંધક તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩

અક્કલમરમ તો. ૧ કટુ તો. ૧ માણેકરસ (હરનાચ્છમાંથી ખનાવેલ) તો. ૧.
વિધીઃ વસ્ત્રમાળ ખનાવી પંચકોષ (પીપર, પીપરીમૂળ શુક્ર, અવક,
ચિત્રકેના કયાથમાં ત્રણ દિવસ ઘુંટી અંધમૂલામાં રાખી બુધરવંત્રમાં
લગુ આંચથી પકાવવું. સારગાદ ગદારે કાઢી પાણીમાં ગાળે રતીની
ગોળી રાગી સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાનઃ મધ.
સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ ઉર્ધ્વશ્વાસ, કાસ, રક્તવિકાર,
ફટ અને ત્વકરોગ વગેરેના નાશ કરે છે.

૫૩ કુનારકેસ્યાબુરસઃ રસચંદ્ર તો. ૧ મેતીનાંપીટો

તો. ૧ ગુરખજરમ તો. ૧ અક્કલમરમ તો. ૧ કાદમરમ તો. ૧

નાગરમેથ તો. ૧ અતીવિષ તો. ૧ લીંઝડાનીકુંપજો તો. ૧ કુલ્લજો તો. ૧ તામ્રજરમ તો. ૦૧. વિધી : અધાને વાટી ધુટી વસ્ત્રગાળ ખારીક ખનાવી લેવું. પ્રમાણુ : ૨ થી ૬ રતી સુધી. અનુપાન : દવા પાણીમાં નાખી માટીની ફીકરી ગરમ કરી તે પાણીમાં ઝમેળાવી ઉપર વાસણું ઢાંકી દેવું બાદ દવા પાવી. સમય : સવાર, બપોર અને સાંજ. ઉપયોગ : કૃમીરોગ, જ્વર, હર્ષ, અતિસાર. અગ્નિમાંલ, કાસ, શ્વાસ વિગેરે બાળકોના ઘણા વ્યાધિઓ આ દવાથી મટે છે.

૫૭ કંમીકુહારરસ : કપુર તો. ૮ અજમો તો. ૧ વાવડીંગ તો. ૧ કેશર તો. ૧ પીતપાપડો તો. ૧ ત્રાયમાણુ તો. ૧ કડાછાલ તો. ૧ શુદ્ધહીંમજો તો. ૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૧. વિધી : દરેક દવાનું ચૂર્ણ લઈ ખરલમાં ધુટી તેને પ્રથમ વાહલી પછી ભાંગેરા પછી ઉદરકનીનારસની અથવા કવાચની અંકેક ભાવના આપી અંકેક રતીભારની ગોળી ખનાવી મુકવો બાટલીમાં રાખવી. પ્રમાણુ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : મધ અથવા વાવડીંગનોકવાચ સમય : જરૂર જણાય ત્યારે અથવા દરરોજ સવારમાં. ઉપયોગ : પેટનાંકૃમી, અણર્ણ, ચૂંક મોળ, વાયુ, ઝાડા, ઉલટી, કોલેરા વગેરેમાં સારો ફાયદો ખતાવે છે.

૫૮ કંમિમુદગરરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધમધક તો. ૨ અજમો તો. ૩ વાવડીંગ તો. ૪ ખાખરાનાંખીજ તો. ૫ શુદ્ધમેરકુચત્રા તો. ૬. વિધી : પારદ મધકની કલ્લથી ખનાવી બાટીનાં દ્રવ્યો મેળવી મધની અંદર ત્રણ ત્રણ રતીની ગોળી ખનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણુ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : ઉદરકનીનોકવાચ અથવા પાણી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : સમગ્ર કંમીરોગનો નાશ કરે છે. તરસ પળી લાગે તો વાવડીંગ અને નાગરમેથનોકવાચ પીવરાવવો.

૫૯ કંબ્યાદરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૮ શુદ્ધમધક તો. ૮ કલ્લથી કરી તેમાં લોહજરમ તો. ૨ તામ્રજરમ તો. ૨ ધુટી તેની પર્પટી

મગના દાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી. પ્રમાણુ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : ઘીમાં રાખી ગળી જવી (ચાવવી નહિ). સમય : સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગ : ઉપદંશ, શીરંગ, ચાંદી, રક્તપિકાર વગેરે ગરમીના લયંકર દરદો આ દવાના થોડાજ વખતના સેવનથી મટે છે. સૂચના : આ દવા ચાણે ત્યાંજગી પરેજી બરાબર રાખવી. ખોરાકમાં દૂધ, ઘી, સાકર ઘણુંનીરોટલી લેવી. બાકી તમામ અંધ કરવું. અપચ્ચ નજ ચાવ તેની સંભાળ રાખવી. દવા દાંતે ન લાગે તેની સંભાળ રાખવી.

૬૨ ગગનાદિલોહુ : અબ્રહમસ્મ તો. ૧ ત્રિકુટા તો. ૩ લોહભસ્મ તો. ૧ કડાછાલ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૧ કુલાવેચટકંબુખાર તો. ૧ સાણખાર તો. ૧ તમાલપત્ર તો. ૧ તજ તો. ૧ એલચી તો. ૧ ખંબરસ્મ તો. ૧ છરં તો. ૧ શાહછરં તો. ૧ ચિત્રકમૂળ તો. ૬. વિધી : પારદ ગંધકની કલ્પજલી કરી બસ્મો તથા કાટ્ટીક ઔષધો વસંતગણ બનાવી કલ્પજલી સાથે મેળવી દેવાં. એક દિવસ ધુટી બાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણુ : ૨ થી ૪ વાલ. અનુપાન : મધ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : મુત્રાતિસાર અને સોમરોગનો નાશ કરે છે.

૬૩ મંડમાસાકંડનરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૦૧ તામ્રભસ્મ તો. ૧૧ મંદુરભસ્મ તો. ૩ ત્રિકટુ તો. ૬ સિંધવ તો ૦૧ કાચનારનીખાડનુચૂર્ણ તો. ૧૨ સારો ઉંચીમળનો ગુમગ તો. ૧૨ વિધી : પ્રથમ લોહાનીખાડણીમા ગાયનુધી લેપન કરી ગુમગને નાખી ફટકો ત્યારે ગુમગ પાતળો થઈ જાય ત્યારે બીજાં વસાણા તથા મગનાં અનુક્રમે મેળવી એક રસ થયે બાગ જેવડી ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણુ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : કાચનાર તથા વંખાદીગ મુના

એરંડાનાપાનપર દાળી લેવી. પછી તેને વાટી લીંબુનારસની તથા
ચુંક, ચવક, ચિત્રક, પીપર, પીપરીમૂળ (પંચકોશ)ની એક ભાવના
આપી ત્યારબાદ તેમાં ટંકલુખાર, બીડલવલુ અને મરી અંશેકે તેણે
મેળવી પછી ચણાનાખારની અથવા તે ન મળે તો લીંબુનારસની
સાત ભાવના આપી સુકરી મરી જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.
પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : પાણી, હાથ કે સિંધવ
સાથે. ઉપયોગ : અજીર્ણ, ઉલ્લસી, શ્વેત, વાયુ, ઝાડા, ગેળા, મંદામિ,
ખરણ, કમજીર અને તથા સર્વ ઉદરરોગ મટાડે છે.

૬૦ કેસરાદિવટી : કેસર તો ૧ મરી તો. ૧ ચંદન તો. ૧
રસકપુર તો. ૧ સાકર તો. ૧ લવંગ તો. ૧ પુનર્નવાનામૂળ તો. ૧.
વિધી : ખરાબર વસ્ત્રમાળા બનાવી પુનર્નવાનારસથી ઘુંટી અંશેકે
રતીની ગોળી વાગી સુકવી રાખવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી.
અનુપાન : માખણમાં લપેટી ગળી જતી ઉપર અનંતમૂળતોકચાથ
પીંચા. સમય : સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગ : ઉપદંશ જન્ય
સર્વે વિકાર, વજી, આંદી, બમંદર, રક્તવિકાર એ સર્વે રોગોને દૂર કરે છે.
સૂચના : દવા ચાલતી દોષ ત્યારે સખત પરેજી રાખવી. પક, પી,
માકર દુષ્ટ, ખાત સિવાય કંઈ બીજું આપતું નહિ.

૬૧ કેસરાદિવટી રૂપશીયત : મોમય તો. ૧ દિવંગો
૧ ૧ રસકપુર તો ૧ મલમીક્ષ્ણ તો. ૧ આ ચારે બીજાને ખરડનાં
૧ મીક રાત્રી નાના આડી નાખી ઘુંટનું. વજી દિવસ પુટલા ખા
નકરી કનઝ થઈ નવા કુચ ઉગરી લેવા. આ કુચ મેઝા રંગના
૫૦ નાના કરી ૧૦૦ નાના આડીનાં ઘુંટી કરી એ રોજ રીને કુચ
૨૦ નાના ૧૦ નાના ૧૦૦ નાના રસકપુર કેસરાદિવટીનાં વાપરેલા. પાક : કનઝ
૫૦ નાના ૧૦ નાના ૧૦૦ નાના રસકપુરમાં કુચ (કેસર નાના
૧૦ નાના ૧૦૦ નાના ૧૦૦ નાના આડી વાટી મેળવી પાકનાં ઘુંટિ

ટેવ હોય તો તે મટી જાય છે. બાળક તંદુરસ્ત. અવતરે છે અને ગર્ભિણી સ્ત્રીની શક્તિ કાવચ રાખે છે. સૂચના : ગર્ભિણીના કાષ્ઠપણુ આધીમાં યોગ્ય અનુપાન સાથે દવા વાપરી શકાય છે.

૬૭ ગર્ભચિન્તામણીરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધહરતાલ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ અબ્રકભસ્મ તો. ૨ કપુર તો. ૧ અંગભસ્મ તો. ૧ તાબ્રભસ્મ તો. ૧ જાયફળ તો. ૧ જવંત્રી તો. ૧ ગોખર તો. ૧ શતાવરી તો. ૧ બક્ષા તો. ૧ અતીગલાનીજડ તો. ૧. વિધી : પારદ વગેરેને એક પછી એક ખરણમાં નાખતા જવું અને ઘુંટવું. દરેક વસ્તુ એ પ્રમાણે મેળવી શતાવરીના સ્વરસ અથવા પાણીથી ઘુંટી બબ્બે રતીની ગોળી બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : પાણી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : સન્નિપાતમાં અપાય છે તેમજ ગર્ભિણીસ્ત્રીનો જ્વર, દાહ, પ્રદર અને સ્તિકારોગમાં ઠીક કામ કરે છે.

૬૮ ગર્ભચિન્તામણીરસ (મહા) શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ સુવર્ણભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ રૌપ્યભસ્મ તો. ૧ સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ તો. ૧ માણેકરસ (દરનાથમાંથી બનાવેલો) તો. ૧ અંગભસ્મ તો. ૧ અબ્રકભસ્મ તો. ૧ વિધી : પારદ ગંધકની કલગલી કરવી બાદ દરેક ભસ્મો કલગલી સાથે અંદેક મેળવી એક પદાર ઘુંટવું બાદ બાહી, વજ, સાંઝેલ, પિત્તપાપડો, દશનૂળ દરેક વનસ્પતિની ક્રમથી આન આત બાવના આપી અંદેક રતીની ગોળી બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : દાસનોરસ અથવા દૂધ કે પાણી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : ગર્ભિણીના નમન બાધિને મટાડે છે. સ્વર્ગારોગમાં જ્યારે ખાન ઓપેલો આપતા દરેક આરવાનો મેજર દોષ ત્યારે આ ઔષધો નિર્ભય રીતે વાપરી શકાય છે.

કવાય સાથે સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ ગણગંડ, કંઠમાળ
ગળાવુન્ડી અને અપચી આદી રોગો આ રસથી જલદી સારા થાય છે.

૬૪ ગવેકરસાયનઃ શુદ્ધગંધક તો. ૪૦ લઘુ તેને દૂધ, તજ,
નભાલપત્ર, એલચી, નાગકેશર, ગળો દરડે, ખલેડાં, આમળાં, જાંખરી,
આદુ એ પ્રમેકની સાત સાત ભાવના આપી સુકવી પડી સરખા
વળતે સાકર મેળવી ખાટલી બરી રાખવી. પ્રમાણુઃ ૪થી ૮ વાલ
અનુપાનઃ દૂધ. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ કૃપતા, કન્કુ,
પામા, વિષદોષ, પાંડુરોગ, અર્શ, જીર્ણીકર, પ્રમેહ, વાતરોગ, પાનુપ્રવ,
મંદાક્ષિ રક્તરોગ વગેરે મરે છે.

૬૫ ગવેકરસાયન (૨) ત્રિકલાનુચૂર્ણ તો. ૪ શુદ્ધમધ
તો. ૨ લોદામન્થ તો. ૧ દરેક ચીજને સાથે ઘુસી પલ્લમાળી કરી
ખાટલી બરી લેવી. પ્રમાણુઃ ૮ થી ૮ વાલ અનુપાનઃ મધ
સાથે સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ વાતવિન્દક રક્તરોગ,
ઉપદંભ અને શૂળનો નાશ કરે છે.

૬૬ ગર્ભપાત્રસઃ શુદ્ધ તો. ૧ મરી તો. ૧ રીડ તો. ૧
તજ તો. ૧ નભાલપત્ર તો. ૧ એલચી તો. ૧ વન તો. ૧
ચાદજી તો. ૧ અવક તો. ૧ કાચ તો. ૧ દરડે તો. ૧ નભાલ
તો. ૧ ખલેડાં તો. ૧ શુદ્ધીવળો તો. ૧ એલચી તો. ૧
ચિરીઃ ત્રણ ઓણેશનું ચૂર્ણ લઘુ તેમા જન્મે તેમા પડે
તેને રોગવરુણીનારસની સાત ભાવના આપવી તજ
તો. ૧ ખાટલી નુકસી ખાટલી બરી રાખવી. પ્રમાણુઃ ૪ થી ૮
વાલ અનુપાનઃ કૃપામધને કાળી
તજ કરી તે તે. ૪ ન તથા ઉત્તરી દસ નાથે ૧૦ થી
ઉપયોગઃ ગર્ભપાત્ર તથા દન્ડેલા રોગો
તજ કરી તે તે. ૪ ન તથા નુકસી નુકસી નુકસી
તજ કરી તે તે. ૪ ન તથા નુકસી નુકસી નુકસી

ઉપયોગ : અજીર્ણ, આમ, ગુદમ, હૃદયશૂન્ય, પાર્શ્વશૂન્ય, ઉદરશૂન્ય આદિ વ્યાધીનો નાશ કરે છે.

૭૩ મહાણીકપાટરસ : ત્રિકટુ તો. ૩ કુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ કોડીબરમ તો. ૧ શુદ્ધવન્ઝનામ તો. ૧. બધાને સાથે ખરલમાં નાખી લીંબુનારસથી ધુંટી ત્રણ ત્રણ રતીની ગોળા વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : મરી, ઘી અને સાકર સાથે લેવી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : મંત્રહણી અને ગ્રાહના રોગમાં સારી છે.

૭૪ મહાણીવજ્રકપાટરસ : રસસિંદુર તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ યવક્ષાર તો. ૧ અબ્રકબરમ તો. ૧ વજ તો. ૧ અરણી તો. ૧ ટંકણકુલાવેલ તો. ૧. વિધીસર સાથે મેગવી ખરલમાં ધુંટી તેને અરણી, બીજોડે તથા ભાંગરાનારસની એકેક ભાવના આપી ધુંટી ગોળો બનાવી લેવો. પછી તેને સુકવી પાનમાં લપેટી કપડામાંથી કરી તે ગોળાને એક હાંકલીમાં રાખી બંધ કરી અર્ધ પ્રહર મંદ આંચ આપી ઉનારી ૬ કુ થયે ખોલી વાટી ખરલમાં ધુંટી લઈ તેને ફરીથી અરણીનારસની, સેમગાનાંમૂળના ક્વાથની તથા ભાંગરાનારસની સાત સાત ભાવના આપી ધુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી વાળી રાખવી. પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતીભાર. અનુપાન : મધ સાથે. ઉપયોગ : મંત્રહણીરોગ મટે. જુના ગ્રાહના રોગ માટે ઉત્તમ છે.

૭૫ મહાણીગજકેસરીરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધમધક ૧. ૧ શુદ્ધવન્ઝનામ તો. ૧ કુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૧ લોહબરમ ૧. ૧ મલકગ તો. ૧ ધાવડીનાંકુલ તો. ૧ શુદ્ધસિંધ તો. ૧ ચામડા તો. ૧ જીરું તો. ૧ શૂંક તો. ૧ સિંધવ તો. ૧ આંખાનીરોટલી ૧. ૧ તાપત તો. ૧ મોચરસ તો. ૧ બીડનાચર્મ તો. ૧ નાચરમોચ ૧. ૧ અર્ચીલ તો. ૧ અરીલ તો. ૭ અબ્રકબરમ તો. ૨૫.

૬૬ ગર્ભવિનોદરસઃ ત્રિકટુ તો. ૩, મુદ્ધર્મગો તો. ૪
 નવત્રી તો. ૩ લવીંગ તો. ૩ મુવર્ધમાસિકભરમ તો. ૨. વિધીઃ
 સર્વે વસ્તુઓને ખાંડી વસ્ત્રમાળ કરી પાણીમાં ઘુટી ચણા પ્રમાણેની
 ઝોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ ઝોળી. અનુપાનઃ પાણી
 અથવા દ્રાક્ષનો સ્વરસ. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ ગર્ભાણીઓના
 સર્વ રોગ માટે વાપરી સફળ છે.

૭૦ ગુડુચીલોહુઃ ગજોસત્વ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ ત્રિફલ
 તો. ૩ ત્રિજ્વન તો. ૩ લોહભરમ તો. ૧૦. બધાને ખારીક વસ્ત્રમાળ
 કરી ખાટલી બરી રાખવી. પ્રમાણુઃ ૩ થી ૬ રતી. અનુપાનઃ
 પાણી કે મધ સાથે. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ અસાધ્ય
 પાનરુપ મટે છે.

૭૧ મુદ્ધર્મકાસીનસરસઃ મુદ્ધપારદ તો. ૨ મુદ્ધર્મધક તો. ૩
 મુદ્ધરતાલ તો. ૩ નાજભરમ તો. ૨ દંકનપાર તો. ૨ વચ્ચર
 તો. ૧૦ નીનરમાથ તો. ૧ દરોહાલ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ મુદ્ધર્મ
 તો. ૧ વચ તો. ૧ કુટ તો. ૧ આ સર્વ ચીજોને ત્રણ રિધી પ્રમાણે મેળવી
 તેને ખડકાલીઆ, અડુ અરેડો, નવનોથ અને કાળીપદ એ રોગના
 કારણ કે સ્ત્રીના અંકેક જુગી મુકી બંધના બંધ મારેલા અને પગી પૂરી
 ચના જેવડી નોગી બનાવે. ૨ થી ૩ પ્રમાણુઃ ૨ થી ૩. અનુપાનઃ
 પાણી સાથે. ઉપયોગઃ ૨૦ થી ૩૦ મુદ્ધર્મ ૨૦ થી ૩૦ મુદ્ધર્મ ૨૦ થી ૩૦.

૭૨ મુદ્ધર્મકુસુમસરસઃ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ તો. ૧
 મુદ્ધર્મકુસુમ તો. ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧
 મુદ્ધર્મકુસુમ તો. ૧ વિધીઃ સર્વ રોગ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧
 મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧
 મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧
 મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧
 મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧ મુદ્ધર્મકુસુમ ૧

ઉપયોગ : અર્થુરુ આપી બહાર કાઢી તોલવાથી
આદિ બાધીતો નાચ કદે છે. ડાનુંચૂર્ણ મેળવી ધુંટી ચાટવી.

૭૩ મહાણીકપારસ : ત્રિફલુ આપી બહાર કાઢી તોલવાથી
તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધવંશ તો. ૧ મોચીરસ તો. ૧
તો. ૧ બધાને સાથે ખરલમાં નાખી લીધુનું
રતીની ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : રાસ ૧૦
મરી, ઘી અને સાકર સાથે લેવી. સુમધ : ૧૦
સમહણી અને ગ્રાહના રોગમાં સારી છે. માંસી, હૃદયરોગ, રક્તપિત,
શ્લીઘ્ન, શ્વેત, મંદાસિ

૭૪ મહાણીવજ્રકપારસ : રસયિદુર તો. ૧ શુદ્ધગંધક
તો. ૧ ચવક્ષાર તો. ૧ અમ્બકમરમ તો. ૧ વજ્ર તો. ૧
ટંકણકુલાવેલ તો. ૧. વિધીસર સાથે મેળવી તો. ૧
અરણી, ખીન્નેઈ તથા ભાંમરાનારસની એક ભાગના અર્થે તો. ૧
બનાવી લેવો. પંજી તેને મુકવી પાનમાં લપેટી રાખવી.
ગોળાને એક હાંડલીમાં રાખી બધ કરી અર્ધ પ્રમાણે તો. ૧
ઉનારી ઠંડુ થયે ખોલી વાટી ખરલમાં ધુંટી તો. ૧
અરણીનારસની, સેમજાનાંમૂળના કવાચની તથા તો. ૧
સાત ભાવના આપી ધુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી વાળી તો. ૧
૩ થી ૬ રતીભાર. અનુપાન : મધ સાથે ઉપયોગ : તો. ૧
મટે. છુના ગ્રાહના રોગ માટે ઉત્તમ છે. કાસ,
પિત.

૭૫ મહાણીગજકેસરીરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧
તો. ૧ શુદ્ધવંશ તો. ૧ કુલાવેલ ટંકણપાર તો. ૧
તો. ૧ નમક તો. ૧ ધાવડીનાંકુલ તો. ૧ શુદ્ધવંશ તો. ૧
ચિત્રકમૂળ તો. ૧ જીરું તો. ૧ મુંક તો. ૧ ત્રિફલ તો. ૧
તો. ૧ પીપર તો. ૧ મોચરસ તો. ૧ ખીચનોગર્ભ તો. ૧
તો. ૧ અર્ધાવિત તો. ૧ અરીખ તો. ૭ અમ્બકમરમ તો. ૧

સંપુટમાં બંધ કરી લઘુ પુટની આંચ આપી બહાર કાઢી તોલવાથી તેનું જેટલું વજન થાય તેટલું અર્જુનજાલનુંચૂર્ણ મેળવી ધુંટી ખાટલી. ભરી રાખવી. પ્રમાણુ : ૩ થી ૬ રતી. અનુપાન : ધીમાં મેળવી ચાટવું. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : ક્ષયની ખાંસી, હૃદયરોગ, રક્તપિત્ત, દરસ, પાંકુ, શ્વાસ, પીનસ, ઉરઃક્ષત અરૂચી, પ્લીહા, શૂળ, મંદામિ વગેરેનો નાશ કરે છે.

૭૬ ચિંતામણીચતુર્ભુજરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધમધક તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ અબ્જકભસ્મ તો. ૧ સુવર્ણભસ્મ તો. ૦૧. વિધી : પારદ મધકની કન્નલી બનાવી ભસ્મો મેળવી કુંવાર, ત્રિક્ષા, તુલસી અને ખાલીનારસથી એક દિવસ ધુંટી ગોળો કરી એરંડાનાપાનમાં લપેટી સુતલીવડે ખાંધી અનાજના ઢગલામાં ત્રણ દિવસ રાખી બહાર કાઢી તોલ કરી જેટલું થાય તેટલું ત્રિક્ષાનું ખારીક ચૂર્ણ સાથે મેળવી મુકાયા બાદ ધુંટી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણુ : ૨ થી ૪ રતી. અનુપાન : મધ અને ઘી ચિંતમણાગે લઈ દવા મેળવી ચાટી જવું. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : નિર્જાતા બગદાની, એકાદશ લક્ષણુયુક્ત ક્ષય, પાંચ પ્રકારનો કાસ, કૃષ્ણ પાંકુ, પ્રમેદ, શૂળ, શ્વાસ, હીકા, મંદામિ, દરસ, અશ્વપિત્ત, અપરમાર, વલીપલીતનો નાશ કરે છે.

૮૦ ચિંતામણીરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધમધક તો. ૧ અબ્જકભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ ખંઘભસ્મ તો. ૧ સિંધાશ્ણત તો. ૧ સુવર્ણભસ્મ તો. ૦૧. રૌપ્યભસ્મ તો. ૦૧. વિધી : પારદ મધકની કન્નલી કરી ખીજ દવાઓ મેળવી ચિત્રક, ભાંગરો અને અર્જુનના ચરસ અથવા કચાચની સાન સાન બાવના આપી એક રતીની ગોળી બનાવી હાથમાં સુકવી લેવી. પ્રમાણુ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : પકેનો દવાય સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : સમસ્ત હૃદયરોગ, વાતવ્યધિ, ફેફસાંના વ્યધિ દૂર થાય છે, યક્ષ્મ

અનુપાન : મધ સાથે સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : ઉલ્લી મટાડે છે.

૮૯ છુરીકારોરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨ દરડે તો. ૩ ચુંદ તો. ૪ શુદ્ધનેપાળાનાંખીજ તો. ૫. વિધી : કનકલી કરી બધી વસ્તુઓ મેળવી લીંબુનારસમાં છુટી બે બે રતીભારની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : ગરમપાણી. સમય : દિવસમાં એક વખત. ઉપયોગ : લુલાખ લાગી કોટો સાફ થાય છે. શૂળ, ગુદમ, મંદાસિ, જ્વરઆદીરોગનો નાશ કરે છે.

૯૦ જલોદરારિરસ : નાગભસ્મ, શુદ્ધપારદ, શુદ્ધગંધક, સરખા વજને લઈ યુવેરના દ્વધી એક દિવસ છુટી ચણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : ઉદરરોગદર અનુપાન સાથે સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : જલોદર અને કોદર મટે છે.

૯૧ જવરકેસરીરસ : શુદ્ધમનઝીલ તો. ૧ શુદ્ધસોમત્ર તો. ૧ શુદ્ધભોરધુધુ તો. ૧ વિધી : ત્રણ વસ્તુને ખરસમાં નાખી પાણીથી ખુબ છુટી તકકામાં એક દિવસ રાખવું. બીજે દિવસે માટીના સરાવમાં અગર તાવડીમાં એ રસ નાખી મુઝે ચઢાવવું અને નીચે કાલસાનો અમિ કરવા, દવામાંથી દવા નીકળી જાય ત્યાંસુધી કાઢીથી હલાવતા રહેવું ખાદ દવા ઉપર કોદાની ગંધ બેસતી આવે તેવી વાટકી ઉધી ઘંટકી દેવી અને એ ટાકાકે સુધી નીચે કાલસાનો અમિ રહેવા દેવો. ખાદ કાલસા એકદમ બગીને ટંકા થઈ જાય ત્યારપછી મુઝા ઉપરથી દવાની નાચડી ઉતારી દવા અદાર કાઢી ટંકુ થયે છુટી ખાટલી ખરી લેવી. પ્રમાણ : ૦૫ રતી. અનુપાન : ઘી અને સાકર સાથે મેળવી દવા ચાટી જતી. કુ અને દરડેનાચૂર્ણ સાથે દવા આપવાથી તાવ જતી

વાળો તો. ૧ જોડીમધ તો. ૧ આંખજા તો. ૧ મીંઢીઆવળ
તો. ૧ ભારંગી તો. ૧ દેવદાર તો. ૧ હરડે તો. ૧ લોહભરમ તો. ૩૪
વિધી : કાષ્ટિક ઔષધો ખાંડી ખારીક વસ્ત્રગાળ કરી લોહભરમ
મેળવી એક દીવસ ધુંટી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણ : ૩ થી ૬
રતી. અનુપાન : પ્રમેહહર અનુપાન અથવા પાણી સાથે. સમય :
સવાર, ખરોર, સાંજ. ઉપયોગ : ગંધી ભાતના પ્રમેહમાં સાફ
કામ કરે છે.

૮૪ ચન્દ્રકાંતરસ : રસસિદ્ધર તો. ૧ અબ્રહમરમ તો. ૧
લોહભરમ તો. ૧ તામ્રભરમ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ વિધી :
ખરદમાં નાખી ગંધક અને ભરમોને ધુંટી યુવરનાકૂંધથી એક
દીવસ ધુંટી ત્રણ રતીની ગોળી વાળી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૨ થી
૪ ગોળી. અનુપાન : લોહાની વાટકીમાં મંધ નાખી દવા મેળવી
ચાટી જવું. સમય : સવાર. સાંજ. ઉપયોગ : આધ્યાત્મીય,
મૂર્ચાહત, મસ્તકથાળ વગેરે મસ્તકવ્યાધિઓને મટાડે છે.

૮૫ ચન્દ્રકાંતરસ (મહા) શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨
તામ્રભરમ તો. ૧ અબ્રહમરમ તો. ૧ કકુ તો. ૧ ગોસલ્વ તો. ૧
ખડસલીઓ તો. ૧ ચંદનનોનૂસ તો. ૧ વાળો તો. ૧ માધવી તો. ૧
સારીયા તો. ૧ વિધી : પ્રથમ પારદ ગંધકની કળલી કરી તેમાં
તામ્ર અને અબ્રહ મેળવી નામરમેયનોકવાથ, દાકમનોરસ, ધ્રોખડનોરસ,
કેવડનોરસ, દૂધ, સદેહીનોરસ, કુંવારનોરસ, ખડસલીઆનોકવાથ,
રામગુચરીનોરસ અને સનાવરીનારસથી એક દીવસ ધુંટી મુકાવા
ખાદ તેમાં ખાકીના કાષ્ટિક ઔષધોનું ખારીકચૂર્ણ મેળવી કાકનારસની
સાત ખાવનાઓ આપી મુકવી ખાટલીમાં ભરી રાખવું કે મોળી કરી
લેવી. પ્રમાણ : ૨ થી ૩ રતીનાર અનુપાન : ૮૬ અને
સાફર અથવા દૂધ કે ગાખણ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ મેલખન

અનુપાન: મધ સાથે સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: ઉલ્લી મટાડે છે.

૮૬ હુરીકારોરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨ હરડે તો. ૩ ચુંદ તો. ૪ શુદ્ધનેપાળાનાંબીજ તો. ૫. વિધી: કળ્લણી કરી બધી વસ્તુઓ મેળવી લીંબુનારસમાં ઘુંટી બે બે રતીભારની ગોળા બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ ગોળા. અનુપાન: ગરમપાણી. સમય: દિવસમાં એક વખત. ઉપયોગ: લુલાખ લાગી કોઠો સાફ થાય છે. શ્વેત, ગુફ્મ, મંદાસિ, જ્વરઆદિરોગનો નાશ કરે છે.

૮૭ જલોદરારિરસ: નાગભસ્મ, શુદ્ધપારદ, શુદ્ધગંધક, સરખા વજન લઈ યુવેરના દૂધથી એક દિવસ ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ ગોળા. અનુપાન: ઉદરરોગહર અનુપાન સાથે સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: જલોદર અને કોદર મટે છે.

૮૮ જવરડેસરીરસ: શુદ્ધમનઝીલ તો. ૧ શુદ્ધસોમજ તો. ૧ શુદ્ધમોરધુધુ તો. ૧ વિધી: ત્રણ વસ્તુને ખરસમાં નાખી પાણીથી ખુબ ઘુંટી તણામાં એક દિવસ રાખવું. બીજે દિવસે માટીના સરાવમાં અગર તાવડીમાં એ રસ નાખી મુલે ચણવું અને નીચે કાચસાનો અમિ કરેલા, દવામાંથી દવા નીકળી જાય ત્યાંમુધી કાઢીથી હલાવવા રહેતુ બાદ દવા ઉપર લોટાની ખંખ બેસતી આવે તેરી વાટકી ઉંધી ઘંટી દેરી અને એ કાચક મુધી નીચે કાચસાનો અમિ રહેવા દેવા. બાદ કાચસા એકદમ બગીને ઠંડા થઈ જાય ત્યારપછી મુઝા ઉપરથી દવાની તાવડી ઉતારી દવા જલાર કાઢી કંડુ થયે ઘુંટી બાટલી ખરી લેવી. પ્રમાણ: ૧૦૦ રતી. અનુપાન: ઘી અને સાકર સાથે મેળવી દવા ચારી જતી. કડુ અને હરડેનાચૂર્ણ સાથે દવા આપવાથી તાવ જલડી

૬૫ જ્વરાંકુશરસ (સ્વદૃષ્ટ) શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ શુદ્ધધતુરાનાંખીજ તો. ૩ શુક્ર તો. ૪ મરી તો. ૪ પીપર તો. ૪. વિધી: પારદ ગંધકની કલ્પલી કરી ખીજાં ખારીક વસાણાં મેળવી લીજી તથા આદુનારસથી એક દિવસ ઘુટી અણોદી પ્રમાણમાં ગોળા વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ ગોળા. અનુપાન: આદુનારસ તથા મધ સાથે. સમય: સવાર, સાંજ અથવા તાવ ચઢવા પહેલાં. ઉપયોગ: ચક્રિતર કરતા તાવોને અટકાવવાનું કામ થાણું સાફ કરે છે. અથા તાવમાં અપાય છે.

૬૬ જ્વરાંકુશરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨ કુસાવેલટકણુપાર તો. ૨ શુદ્ધવચ્છનામ તો. ૧ મરી તો. ૫ કાપફળ તો. ૨ શુદ્ધનેપાળાનાંખીજ તો. ૨. વિધી: પારદ ગંધકની કલ્પલી કરી ખીજી વસ્તુઓ મેળવી ધતુરાનારસથી એક પહોર ઘુટી એક રતીની ગોળા બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ ગોળા. અનુપાન: પાણી. સમય: દિવસમાં એક વખત ઉપયોગ: રાજીંદો, ખીજી દિવસે આવનાર, એકાંતરો, પાક્ષીક. માસિક વગેરે જ્વરોમાં આ જ્વરાંકુશ પાપરવાથી સાફ કામ આપે છે.

૬૭ જ્વમંગલરસ: રસસિંદુર તો. ૧ અમ્લજલ્મ તો. ૧ ગૌપ્યજલ્મ તો. ૧ પોલાદજલ્મ તો. ૧ સુવર્ણમાસિકમરમ તો. ૧ મંદુરજલ્મ તો. ૧ હરતાલજલ્મ તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧ કુસાવેલટકણુપાર તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ અધી બીજોને વિધીસર મેળવી પછી તેને ખરલમાં ઘુટી લઈ કાળીપાટ, નગોડ, જેડીમધ, ખીલીફળનાંમૂળ એ દરેકના કચાચ કે રસની એકેક આવના આપી ઘુટી મેળો બનાવી પાનમાં ડાબેડી ઉપર મંપુટ કરી કપડાંમાટી કરી જૂથરવચમાં ૧૨ કલાકના અગ્નિ આપી કંકુ યથે કાઢી લઈ વાટી રાખજું. પ્રમાણ: ૨ રતીમાર. અનુપાન: દસમૂળકચાચ સાથે ઉપયોગ: જ્વર નથા ત્રિવિજ્વરમાં આ રસ ઉપયોગી રાખાય છે.

મોચરસ તો. ૧ ઈશ્વર તો. ૧ : અમ્રકભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધમધક તો. ૧
શુદ્ધપારદ તો. ૧ જાપફળ : તો. ૨૪ વિધી : અધાને ખાંડી કુટી
ખારીક વસ્ત્રગાળ કરી ખાટલી ભરી લેવી. પ્રમાણ : ૩ થી ૬ વાલ.
અનુપાન : રોગાનુસાર. સમય : સવાર, અપોર અને સાંજ.
ઉપયોગ : ભયંકર સંગ્રહણી, આમાતિસાર આમ વગરનો અતીસાર
કમળો, પાંકુ, મંદાગ્નિ એ સર્વે રોગનો નાશ કરે છે.

૧૦૧ શુદ્ધજ્વરશરિરસ : રસસિંદુર તો. ૧ તામ્રભસ્મ
તો. ૧ અંજે વસ્તુને ખરણમાં નાખી એક દિવસ ધુટી ખાટલી ભરી
રાખવી. પ્રમાણ : ૨ રતી. અનુપાન : મરીનુંચુર્ણ અને મધ
સાથે ચાટી ઉપર એક તોલો ગુણથીનોરસ પીવો. સમય : સવાર,
સાંજ ઉપયોગ : શુદ્ધજ્વર, કફ, કાસ, શ્વાસ, અગ્નિમાંઘ, વિઅંધ
રાગ્યવદ્ધમાદિકનો નાશ કરે છે. ધાતુ, જગ અને કાન્તી વધારે છે.

૧૦૨ કામરેધરામ્રક : મોરપીઅળાં ચાંદલાનીભસ્મ તો. ૪
અમ્રકભસ્મ તો. ૪ વિધી : અંજે વસ્તુએને ખરણમાં નાખી બ્રહ્મદંડી,
ધતુરો, ગળો, અરકુશી, કામુદરો, અકાનકીજડો, ચવક, પીપરીમૂળ
ચિત્રકમૂળ, એ દરેક વનસ્પતિનો ચાર ચાર તોલા રસ કાઢી અનુક્રમે
ધુટીને સુકવી ખાટલી ભરવો. પ્રમાણ : ૧ રતીઆર. અનુપાન :
મધ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : શ્વાસ, કાસ, ઉદર,
જુનોપ્રમેહ પાંકુ, પટ્ટન, પ્લીહા વગરોમ, ગોથ, મોત, નેત્ર અને
નાડાનોરોમ, રાગ્યવદ્ધમા, પીનસ, જગનાસ, ગરબન્ડ, ઉચ્ચટી બપ,
દાહ, મ્હા, વિદમલ્લવર. મૂત્રક્રન્ધ વગેરે મટે છે.

૧૦૩ તકવટી : શુદ્ધપારદ રતી ૮ શુદ્ધમધક રતી ૮
શુદ્ધવન્જનામ રતી ૧૬ તામ્રભસ્મ રતી ૩૨ પીપર તો. ૧ મંદુર તો. ૧
વિધી : પારદ નંધકની કન્ઝટી કરી ખીજ વસ્તુએ મેગવો ખાગીક
મુટી કાળીજીના કચાચની સાથે ભરના આપી વડુ વડુ રતીની

અરસ તો. ૧ દ્વિતીય તો. ૧ : અબ્રક્ષસ્મ તો. ૧ શુદ્ધગધક તો. ૧
શુદ્ધપારદ તો. ૧ નવપક્ષ્ણ : તો. ૨૪ વિંદી : બધાને ખાંડી કુટી
આરીક વસ્ત્રગાળ કરી આટલી ભરી લેવી. પ્રમાણુ : ૩ થી ૬ વાલ.
અનુપાન : રોમાનુસાર. સમય : સવાર, અપોર અને સાંજ.
ઉપયોગ : ભવંકર મંત્રહણી, આમાતિસાર. આમ વગરનો અતીસાર
મજો, પાંકુ, મંદામિ એ સર્વે રોગનો નાશ કરે છે. :

૧૦૧ છર્ણવરાસિસ : રસસિંદુર તો. ૧ તામ્રભસ્મ
તો. ૧ બંને વસ્તુને ખરબમાં નાખી એક દિવસ ધુંટી આટલી ભરી
ગાખવી. પ્રમાણુ : ૨ રતી. અનુપાન : મરીનુંચુર્ણ અને મધ
સાથે ચાટી ઉપર એક તોલો તુલસીનારસ પીવો. સમય : સવાર,
સાંજ ઉપયોગ : છર્ણવર, કફ, કાસ, શ્વાસ, અમિમાંઘ, વિબંધ
રાગવદ્માદિકનો નાશ કરે છે. ધાતુ, બળ અને કાન્તી વધારે છે.

૧૦૨ ડામરેશ્વરાબ્રક : મોરપીચનાં ચાંદલાનીભસ્મ તો. ૪
અબ્રક્ષસ્મ તો. ૪ વિંદી : બંને વસ્તુઓને ખરબમાં નાખી ક્ષણદંડી,
ધનુરો, મજો, અરકુશી, કાતુદેર, બકાનકીબકો, ચવક, પીપરીમૂળ
ચિત્રકમૂળ, એ દરેક વનસ્પતિનો ચાર ચાર તોલા રસ કાઢી અનુક્રમે
ધુંટીને સુકવી આટલી ભરવી. પ્રમાણુ : ૧ રતીભાર. અનુપાન :
મધ સાથે સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : શ્વાસ, કાસ, ઉદર,
જુનોપ્રમેહ. પાંકુ, વક્રવ, પ્લીહા બગદોષ, શોથ, મોત્ત, નેત્ર અને
મોઘનોરોગ, રાગવદ્મા, પીનસ, બળનાશ, મલમન્ડ, ઉલ્લરી ભવ,
દાહ મૂળ, વિવમનવર. મૂત્રકૃન્દુ વગેરે મટે છે.

૧૦૩ તકવટી : શુદ્ધપારદ રતી ૮ શુદ્ધમધક રતી ૮
શુદ્ધરંજનાય રતી ૧૬ તામ્રભસ્મ રતી ૩૨ પીપર તો. ૧ મંદુર તો. ૧
વિંદી : પારદ મંપક્ષી કન્ઝલી કરી બીજી વસ્તુઓ મેળવી આરીક
કુટી કાળીજીની કચાચની સાથે આરસા આપી વન વળુ રતીની

નાખી આપનાદૂધથી મદન કરી તલુ. તલુ રતીની ગોળી વાળી સુકવી લેતી. પ્રમાણ: ૧ ગોળી. અનુપાન: નાગરવેલનાપાનમાં રાખી આવો જવો. સમય: સવાર, સાંજ. એ પ્રમાણે ૪૦ દિવસનો આ પ્રયોગ છે. ઉપયોગ: વિર્યવાન થવાય, પરાક્રમ, જગ અને કાન્તીનો વધારો કરે છે.

૧૦૭ તાલકેથિરસ: માણેકરસ તો. ૧ તામ્રભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધમન્દીત તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ સુવર્ણભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધવજનાગ તો. ૧ અમ્લકભસ્મ તો. ૮ વિંધી: પારદ ગંધકની કમળી કરી અધી વસ્તુઓને સાથે મેળવી. ખીજોરાનારસથી એક દીવસ ધુંટી જોળો. ખનાવી સુકવી સરાવ-સેપુટમાં અંધ કરી અડીશેર ઝાણાની આંચ આપવી. સ્વાંગશીત થયે કાઢી ખારીકે ધુંટી ખાટલી ભરી રાખવી પ્રમાણ: ૨ રતીભાર. અનુપાન: રોગાનુસાર. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: તમામ પ્રકારનો કુષ્ઠ, મલ્લુલી, કમળો, પાંકુ, ધાતુક્ષય કાસ શુદ્ધ, શગ વગેરેનો નાશ કરે છે.

૧૦૮ તુષ્ણારિસ: અંગભસ્મ તો. ૧ અમ્લક તો. ૧ રૌપ્યભસ્મ તો. ૧ તણે વસ્તુઓને ખરલમાં નાખી દ્રાક્ષ અને આંખગાના રસથી તડકામાં રાખી ૧ ભાવના આપી સરાવસેપુટમાં અંધ કરી તલુપુટની આંજ આપવી સ્વાંગશીત થયે ખદાર કાઢી મુટી ખાટલી ભરી લેતી. પ્રમાણ: ૨ રતીભાર. અનુપાન: ત્રિદલા, જેડીમધ અને સેકેના મંયુક્ત ચૂર્ણ સાથે. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: અંધતા દૂર, નજી, અમિમાંઘ, વગેરેનો નાશ કરે છે. ઉત્તમ વાચકરત્ન છે.

૧૦૯ ત્રિપુરલેવરસ: શુદ્ધવજનાગ તો. ૧ શુદ્ધ તો. ૨ શુદ્ધ તો. ૩ મરી તો. ૪ તામ્રભસ્મ તો. ૫ શુદ્ધલોગતો તો. ૬. વિંધી. સર્વ સાથેમેળવી આદુનારસથી ચાર પદોર ધુંટી નીખારવી

૧૧૩ ત્રિવિક્રમરસ (૧) તામ્રભસ્મ તો. ૫ શુદ્ધપારદ તો. ૫ શુદ્ધઝેર તો. ૫. વિધી: પ્રથમ તામ્રભસ્મને પાંચ તોલા બકરીનાદૂધમાં નાખી કઠાઈમાં ચૂસા ઉપર ચઢાવવું અને તવેતાથી કઢાવવું. દૂધ સુકાઈ જતાં પારદ અને ઝેર મેળવી નીચે ઉતારી નગોડનાપાનનારસથી એક દિવસ ધુંટવું. બાદ ગોળો ખનાવી સરાવ સંપુટમાં બંધ કરી સાત કપડમટ્ટી કરી સુકવી લેવું. બાદ એક હાંડીને ત્રણ ચાર કપડમટ્ટી કરી ઉપરનું સંપુટ હાંડલીમાં સુકવું ઉપરથી રેતી ભરી દેવી બાદ હાંડલીને ચુસા ઉપર ચઢાવી એક પહોર તિલણ અમિ આપી પછી અમિ આપવો બંધ કરવો. ચુસામાંથી અમિ એની મેળેજ ઓલવાઈ જાય અને હાંડલી ઠંડી થતાં દવા બહાર કાઢી ધુંડી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણ: ૨ રતી. અનુપાન: મધમાં ચાટી ઉપર બીજોરાનામૂળને પાણીમાં ધસી તેનું પાણી પાછાંદેવું. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: સાધ્ય તથા અસાધ્ય એવા પથરીરોગને મટાડે છે.

૧૧૪ ત્રિવિક્રમરસ (૨) શુદ્ધદિગ્ધો તો. ૧ અરીબુ તો. ૧ હીરામોગ તો. ૧. એ સર્વને વાટી પાણીથી ધુંડી મરી જેવડી ગોળા કરી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ ગોળા. અનુપાન: મધ. ઉપયોગ: અતિસાર, મરડા અને રક્તાનિઆર મટાડે છે અકરીર ઉપાય છે.

૧૧૫ ત્રૈલોક્યચિન્તામણીરસ: સુવર્ણભસ્મ તો. ૨ રૌપ્ય-ભસ્મ તો. ૨ અમ્લભસ્મ તો. ૨ લોહભસ્મ તો. ૫ પ્રવાહભસ્મ તો. ૩ માતીનીભસ્મ તો. ૩ રસસિંદુર તો. ૭. વિધી: સવર્ણ પન્નુઆને એક સારી ખરડમાં નાખી કુંવારનારસથી બે દિવસ ધુંડી બેકેક રતીનાં ગોળાં ખનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ ગોળા. અનુપાન: ગરીનુદ્ધ સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: રૂપ, દાસ, મુદ્ધ, પ્રમદ, કુર્મજ્વર ઉન્માદ, પરદેહનુપાત્તી લાવતુ તથા નજગાદને મારી રાગિન્યાં આજ રવારે છે

૧૧૩ ત્રિવિક્રમરસ (૧) તામ્રભરમ તો. ૫ શુદ્ધપારદ તો. ૫ શુદ્ધગંધક તો. ૫. વિધી: પ્રથમ તામ્રભરમને પાંચ તોલા બકરીનાદૂધમાં નાખી કઢાકમાં ચૂસા ઉપર ચઢાવવું અને તરેતાથી દહાવવું. દૂધ સુકાઈ જતાં પારદ અને ગંધક મેળવી નીચે ઉતારી નગોડનાપાનનારસથી એક દિવસ ધુંટવું. આદ્ય જોળો બનાવી સરાવ સંપુટમાં બંધ કરી સાત કપડમટ્ટી કરી સુકવી લેવું. આદ્ય એક હાંડીને ત્રણ ચાર કપડમટ્ટી કરી ઉપરનું સંપુટ હાંડલીમાં મુકવું ઉપરથી રેતી ભરી દેવી આદ્ય હાંડલીને ચૂસા ઉપર ચઢાવી એક પહોર તિફલુ અગ્નિ આપી પછી અગ્નિ આપવો બંધ કરવો. ચુલામાંથી અગ્નિ એની મેળેજ ઓલવાઈ જાય અને હાંડલી ઠંડી થતાં દવા બહાર કાઢી ધુંટી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણ: ૨ રતી. અનુપાન: મધમાં ચાટી ઉપર બીજોરાનામૂળને પાણીમાં ઘસી તેનું પાણી પાછાં દેવું. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: સાધ્ય તથા અસાધ્ય એવા પથરીરોગને મટાડે છે.

૧૧૪ ત્રિવિક્રમરસ (૨) શુદ્ધસિંગો તો. ૧ અશીષુ તો. ૧ હીરાબોજ તો. ૧. એ સર્વને વાટી પાણીથી ધુંટી મરી જોડી જોળી કરી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ જોળી. અનુપાન: મધ. ઉપયોગ: અતિસાર, મરડો અને રક્તાતિસાર મટાડે છે બકરીર ઉપાય છે.

૧૧૫ ત્રૈલોક્યચિન્તામણીરસ: સુવર્ણજંભ તો. ૨ શૈલ્ય-ભરમ તો. ૨ અમ્બકભરમ તો. ૨ લોહલંબ તો. ૫ પ્રવાલમન્ન તો. ૩ મોતીનીભરમ તો. ૩ રસસિંદુર તો. ૭. વિધી: સવગા રત્નગાને એક સારી ખરડમાં નાખી કુંવારનારસથી બે દિવસ ધુંટી એક રતીના જોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ જોળી. અનુપાન: બકરીનુદૂધ. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: કષ્ઠ, કાંસ, ગુદમ, પ્રમેહ, સ્પર્શજ્વર, ઉન્માદ, પરદેશનુપાણી લાવતું તથા નજવાહને મટાડી શરીરમાં ઓજા વધારે છે.

૧૧૮ દરદાદિવટી: હીંગળો રતી ૮ અશીષુ રતી ૧૨
કુલાવેલ ટંકણખાર રતી ૪. વિધી: ત્રણ વસ્તુને પાણીમાં ઘુંટી
ગોળા બનાવી એક મોટું જાલકળ લઈ તેને વચમાંથી કાતરી અંદરમાં
ઉપરની દયાની ગોળા રાખી દેવી અને તેજ જાલકળના ભૂકાથી બંધ
કરી થોડું કાચું સુતર ઉપર વીંટી દેવું. બાદ ઘઉંનાસોટની બાંટી
બનાવી તેમાં ઉપરનું જાલકળ રાખી ધુમાડા વિનાના કાલસામાં
બાટીને સેકવી. ઉપરથી લાલ ચાપ લારે બહાર કાઢી ઠંડું થયે ખોલી
અંદરનું જાલકળ કાઢી ખરલમાં નાખી ઘુંટી મગનાદાણા પ્રમાણે
ગોળા વાળી સુકવી લેવી. ગોળા વાળવા જરૂર હોય તો મધ લેવું.
પ્રમાણ: ૧ થી ૩ ગોળા. અનુપાન: ગાયનુંદૂધ. સમય: સવાર,
સાંજ. ઉપયોગ: જ્વરાતિસાર, મંદાગ્નિ, નિદ્રાનાશ. અશ્મી, મરડો
વગેરે મટાડી બળ અને વીર્ય વધારે છે તથા પૌષ્ટિક છે.

૧૧૯ દાડિમાદિયોગ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૧
શુદ્ધગંધક તો. ૧ કાડીનીબસ્મ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ કુલાવેલ-
ટંકણખાર તો. ૧ ધાવડીનાંકુલ તો. ૧ અતીવિષ તો. ૧ લોધર
તો. ૧ શેષથુંદર તો. ૧ મુગંધીવાળો તો. ૧ બીલાંતોગર તો. ૧
નાગરમેથ તો. ૧ કકાજાલ તો. ૧ શુંક તો. ૧ કણીપાટ તો. ૧
હીંગ તો. ૧ દાડીમનાંબીજ તો. ૧ અશીષુ તો. ૧ ધાણા તો. ૧
આંબાનીજાલ તો. ૧ જાવંત્રી તો. ૧ જાલકળ તો. ૧ કેસર તો. ૧
નાગકેસર તો. ૧ શુદ્ધઝેરકુચલાં તો. ૧ વિધી: પારદ ગંધકની
કલ્પત્વી કરી બીજાં ઔષ્ધોનું આરીક વલગાળ ચૂર્ણ બનાવી કલ્પત્વી
સાથે મેગવી જીભેરાનારસથી આઠ પડોર ઘુંટી ૭૭ રતીની ગોળા
બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ ગોળા. અનુપાન: ગાયના વી
સાથે. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: કાલેરા, કૃમિ, અતીસાર
અને દુરંતર સંબંધરૂઢી મટે છે.

૧૨૦ દાવ્યાદિલોહુઃ દારદગદરનીલાય તો. ૧ ત્રિકટા તો. ૩ ત્રિકટુ તો. ૩ વાવટીય તો. ૧ લોહભરમ તો. ૮. વિધીઃ ખારીકવસ્ત્રગાળ કરી બધી વસ્તુઓ સાથે મેગતી રાખવું. પ્રમાણુઃ ૬ થી ૧૨ રતી. અનુપાનઃ મધ અને ઘી સાથે સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ કમળો અને પાંડુ મટે છે.

૧૨૧ દુઘ્ધવટી (૧) શુદ્ધવીંગળો તો. ૧ લવીંગ તો. ૦૦ અશીણુ તો. ૦૦ વચ્છનામ તો. ૦૦ વ્યવક્ષ્ણ તો. ૦૦ શુદ્ધધનુરાનાંખીજ તો. ૦૦. વિધીઃ દરેક વસ્તુને ખરલમાં નાખી ખારીક વસ્ત્રગાળ જેવું બનાવ્યા પછી ભાંગરાનારસમાં ઘુંટી મગના દાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ દૂધ સાથે, સોળમાં તથા સંઘ્રહણીમાં ભાંગરાનારસ સાથે. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ બીણસોથ, સંઘ્રહણી, અતિસાર, શુર્જનવર એ સર્વનો નાશ કરે છે. સૂચનાઃ દવા ચાલતી હોય ત્યારે પાણી તથા મીઠું (નિમક) બંધ રાખવું જોઈએ. દૂધ અને ભાત પચ્ય છે. તરસ બહુ લાગે તો નાળીએરનુપાણી આપી શકાય.

૧૨૨ દુઘ્ધવટી (૨) વચ્છનામ તો. ૧ અશીણુ તો. ૧ લોહભરમ તો. ૧ અમ્લકભરમ તો. ૫. વિધીઃ ઉપરની દવાઓને ખરલમાં ઘુંટી દૂધમાં વાટી તેની રતીભારની અથવા અઠેક ઝેનની ગોળી વાળી સુકવી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ ગોળી. સમયઃ સવાર, સાંજ. અનુપાનઃ દૂધ. ઉપયોગઃ સોળ, સંઘ્રહણી, મંદામિ, વિષમન્વર, પાંડુરોગ, ઝાડા. આમ, રક્તદોષ વગેરે મટે છે. સૂચનાઃ આ ગોળી ખાનારે જ્યાંસુધી દવા ચાલુ હોય ત્યાંલગી માત્ર દૂધ ઉપરજ રહેવું, પાણી અથવા બીજા કોઈપણ પદાર્થનો ઉપયોગ કરવો નહિ જોઈએ.

૧૨૩ ધન્વંતરીરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ તામ્રભરમ તો. ૧ પુલાવેલ ટંકણુખાર તો. ૧ રેવંચીનોસીશ તો. ૧

રતાંજલી તો. ૧ પીપર તો. ૧. વિધી: પારદ ગંધકની કળ્કલી કરી તેમાં ખીંગા ઔષધો મેળવી ખીજોરાનારસથી એક દિવસ ધુટી ચાર રતીભારની ઝોળીઓ બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન: વ્યાધિ પ્રમાણે અથવા પાણી સાથે. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: સમસ્ત પ્રકારના કુષ્ઠને દુર કરે છે. હરડે અને ઘી અથવા સિંધવ અને શુંકનાં અનુપાન સાથે લેવાથી સર્વ રોગમાં ફાયદો આપે છે.

૧૨૪ ધાતુપથ્યામૃતરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૮ સુવર્ણભસ્મ તો. ૮ રૌપ્યભસ્મ તો. ૧ બંજભસ્મ તો. ૧ અબ્રકભસ્મ તો. ૧ વૈકાંતભસ્મ તો. ૧ પ્રવાહભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ તામ્રભસ્મ તો. ૧ સાચામોતીનીભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ ટંકથુખાર તો. ૧. વિધી: પ્રથમ પારદ ગંધકને મેળવી બાદ બધી ભસ્મો મેળવી અને કુંવાર, ત્રિક્ષ્ણ, તમાકુપત્ર, ફેશર, ભાંજ અને લવંગ એ વનસ્પતિઓના સ્વરસ અથવા ક્વાથની સાત સાત ભાવના આપી કપુર તો. ૦૧૧ તથા ફેશર તો. ૦૧૧ મેળવી એકેક રતીની ઝોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ ગોળી. અનુપાન: રોગાનુસાર. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: મંદજ્વર, ટાપ, કાસ, હૃદયરોગ, કમળો, પાંકુ, શીથ, ગ્રહણી, શાસ્ત્ર, દીકા, વમન, જ્વર, બદુમ્બર પથરી, પ્રમેહ, મૂત્રાપાન એ સર્વ વ્યાધીનો નાશ કરે છે અને આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે.

૧૨૫ ધાત્રીચોદ: તામ્રાંજનાનુંચૂર્ણ તો. ૩૨ લોહભસ્મ તો. ૧૧ જેડીમધનુંચૂર્ણ તો. ૮ ત્રણે વસ્તુઓને સાથે મેળવી ત્રણના રસની સાત ભાવના આપી સખન તાપમાં સુકવી ચૂર્ણ કરી પ્રમાણસર મધ અને ઘી મેળવી કાચની ગરબીમાં ચાટખ જેવું કરી ભરી લેવું. પ્રમાણ: ૦૧ થી ૦૧૧ તોલો. અનુપાન: રોગાનુસાર. સમય: બેલાળના આદિ. મધ્ય અને અંતમાં લેવું. ઉપયોગ: વાતપિત્ત

૧૨૦ દાવ્યાર્દિલોહ : દારૂગદરનીઝાત્ર તો. ૧ ત્રિક્ષા તો. ૩ ત્રિક્ષુ તો. ૩ વાવડીઝ તો. ૧ લોહભરમ તો. ૮. વિધી : ખારીકવસ્ત્રગાળ કરી બધી વસ્તુઓ સાથે મેગવી રાખવું. પ્રમાણ : ૬ થી ૧૨ રતી. અનુપાન : મધ અને ઘી સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : કમળો અને પાંડુ મટે છે.

૧૨૧ દુગ્ધવટી (૧) શુદ્ધલીમ્બો તો. ૧ લવીઝ તો. ૦૧ અશીણુ તો. ૦૧ વચ્છનાગ તો. ૦૧ જયફળ તો. ૦૧ શુદ્ધતુરાનાંખીજ તો. ૦૧. વિધી : દરેક વસ્તુને ખરલમાં નાખી ખારીક વસ્ત્રગાળ જેવું બનાવ્યા પછી ભાંગરાનારસમાં ઘુંટી મગના દાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : દૂધ સાથે, સોજમાં તથા સંગ્રહણીમાં ભાંગરાનારસ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : બીજણસોય, સંગ્રહણી, અતિસાર, જીર્ણવર એ સર્વનો નાશ કરે છે. સૂચના : દવા ચાલતી હોય ત્યારે પાણી તથા મીઠું (નિમક) બંધ રાખવું જોઈએ. દૂધ અને ભાત પચે છે. તરસ બહુ લાગે તો નાળીએરનુંપાણી આપી રાકાય.

૧૨૨ દુગ્ધવટી (૨) વચ્છનાગ તો. ૧ અશીણુ તો. ૧ લોહભરમ તો. ૧ અબ્જકભરમ તો. ૫. વિધી : ઉપરની દવાઓને ખરલમાં ઘુંટી દૂધમાં વાટી તેની રતીભારની અથવા અઠેક ઝેનની ગોળી વાળી સુકવી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. સમય : સવાર, સાંજ. અનુપાન : દૂધ. ઉપયોગ : સોજ, સંગ્રહણી, મંદાક્ષિ, વિષમજ્વર, પાંડુરોગ, ઝાડા, આમ, રક્તદોષ વગેરે મટે છે. સૂચના : આ ગોળી ખાનારે જ્યાંસુધી દવા ચાલુ હોય ત્યાંજગી માત્ર દૂધ ઉપરજ રહેવું, પાણી અથવા ખીજ કોઈપણ પદાર્થનો ઉપયોગ કરવો નહિ જોઈએ.

૧૨૩ ધન્યતરિરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ તામ્રભરમ તો. ૧ ટુલાંવલ દક્ષિણાર તો. ૧ રેવચીનોસીરો તો. ૧

રતાંજલી તો. ૧ પીપર તો. ૧. વિધી: પારદ ગંધકની કલ્પલી કરી તેમાં ખીજા ઔષધો મેળવી ખીજોરાનારસથી એક દિવસ ધુટી ચાર રતીભારની ઝોળીઓ ખનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ ઝોળી. અનુપાન: બાધિ પ્રમાણે અથવા પાણી સાથે. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: સમસ્ત પ્રકારના કુષ્ટને દુર કરે છે. હરડે અને ઘી અથવા સિંધવ અને શુંકના અનુપાન સાથે લેવાથી સર્વ રોગમાં ફાયદો આપે છે.

૧૨૪ ધાતુપત્યામૃતરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૮ સુવર્ણભસ્મ તો. ૮ રૌપ્યભસ્મ તો. ૧ બૃંજભસ્મ તો. ૧ અશ્વત્થભસ્મ તો. ૧ વૈકાંતભસ્મ તો. ૧ પ્રવાણભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ તામ્રભસ્મ તો. ૧ સાચામોતીનીભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ ટંકણપાર તો. ૧. વિધી: પ્રથમ પારદ ગંધકને મેળવી બાદ બધી ભસ્મો મેળવી અને કુંવાર, ત્રિકલા, તમાલપત્ર, ફેશર, ભાંચ અને લવંગ એ વનસ્પતિઓના સ્વરસ અથવા ક્વાથની સાત સાત ભાવના આપી કપુર તો. ૦૧ તથા ફેશર તો. ૦૧ મેળવી એક રતીની ઝોળી ખનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ ઝોળી. અનુપાન: રોગાનુસાર. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: મંદબલ, ક્ષય, કાસ, હૃદયરોગ, કમળો, પાંડુ, શીથ, પ્રહણી, શાસ્ત્ર લીકા, વમન, વ્યર, બદુમ્બર પથરી, પ્રમેહ, મૂત્રાપાન એ સર્વ બાધીનો નાશ કરે છે અને આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે.

૧૨૫ ધાત્રીસ્રોત્ઠ: તામ્રઅંગગાનુંચૂર્ણ તો. ૩૨ લોહભસ્મ તો. ૧૬ નેત્રીમધનુંચૂર્ણ તો. ૮ વજ્રે વસ્તુઓને સાથે મેળવી મોનાના રસની સાત ભાવના આપી સખન નાપમાં મુકવી ચૂર્ણ કરી પ્રમાણસર નખ અને ઘી મેળવી કાચની જરણીમાં ચાટખ જેવું કરી ભરી લેવું. પ્રમાણ: ૦૧ થી ૦૧૦ તેલ. અનુપાન: રોગાનુસાર. સમય: ખાંડના બાદ. મધ અને જાંબું લેવું. ઉપયોગ: વાતપિત્ત

વ્યાધિ, વિષ્ણુ, અંતર્દાહ, શૂળ, જરમિત, કફપિત્તજ્વરોગ, પાંડુ, કમળો
યગેરે રોગ મટાડે છે. લોહીને શુદ્ધ અને ઠંડુ કરે છે.

૧૨૬ નયનચંદ્રલોહ : ત્રિકટુ તો. ૩ ત્રિક્ષલા તો. ૩
કાકડારીંગી તો. ૧ કચુરો તો. ૧ રાસ્ના તો. ૧ અતીવિષ તો. ૧
કાશ તો. ૧ કમળનાંકુશ તો. ૧ કોકોલી તો. ૧ જોડીમધ તો. ૧
ખપાટ તો. ૧ ભાંગરો તો ૧ ભોરીંગણી તો. ૧ ઉભીરીંગણી તો. ૧
લોહભરમ તો. ૧ અમ્બ્રકભરમ તો. ૧. વિધી : બધી વસ્તુઓને ખારીક
કરી એક સાથે મેળવી ત્રિક્ષલાનો ક્વાથ, તલનુંતેલ અને ભાંગરાના
સ્વરસથી અંકેક દિવસ ઘુંટી ભોરનાડણીઆ પ્રમાણે ગોળી વાળી મુકવી
લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : પાણી. સમય : સવાર, સાંજ.
ઉપયોગ : નેત્રના તમામ રોગમાં ખાવામાં તથા પાણીમાં ઘસી
આંખમાં આંજવા માટે ઉપયોગ કરવો.

૧૨૭ નવશૃવનરસ : રસસિંદુર તો. ૨ લોહભરમ તો. ૨
અમ્બ્રકભરમ તો. ૨ શુદ્ધજેરકુચર્ણ તો. ૨ ચિત્રકમૂળ તો. ૨ ત્રિકટું
તો. ૪ વિધી : બધાનું ખારીક ચૂર્ણ કરી ચિત્રક, આદુ અને નાગરવેલના
પાનનારસથી અંકેક દિવસ ઘુંટી ત્રણ ત્રણ રતીની ગોળી બનાવી
મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : રોગાનુસાર. સમય :
સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : મંદાગ્નિ, બળહાની, હૃદયનીમંદતા શૂળ,
આખ્માન, અનિસાર ઇલાહિનો નાશ કરે છે અને શક્તિ આપનાર છે.

૧૨૮ નવાયસલોહ : શુદ્ધ તો. ૧ મરી તો. ૧ પીપર તો. ૧
હરડે તો. ૧ બહેડાં તો. ૧ આંબળા તો. ૧ એકચી તો. ૧
બયડળ તો. ૧ લચીમ તો. ૧ લોહભરમ તો. ૬ વિધી : લોહભરમ
સિવાયની વસ્તુઓને ખાડી કુટી ખારીક વસ્ત્રશાળ ચૂર્ણ બનાવી
લોહભરમ સાથે મેળવી ખરલમાં ઘુંટી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણ :
૪ થી ૮ ગ્રામ. અનુપાન : બધ. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ :
કાસ, શ્વાસ, દાવ, પ્રમેદ, પાંડુ, ભગંદર જ્વર, મંદાગ્નિ, શોથ,
ચિત્તવિશેષ, મદ્યથી આગ્નિનો નાશ કરે છે.

૧૨૬ નાગરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૪ શુદ્ધગંધક તો. ૨ નાગભસ્મ તો. ૨૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૨ પીપર તો. ૨ મરી તો. ૨ શંખભસ્મ તો. ૧ જંગલીજાણીની રાખોડી તો. ૧. વિધીઃ પારદ ગંધકની કલજલી કર્યાબાદ બધી વસ્તુઓને સાથે મેળવી એક દિવસ ધુંદી બાટલી ભરી લેવી. પ્રમાણુઃ રેરતી. અનુપાનઃ આદુનારસ. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ શીતાંગ, સન્નિપાત, વાતરોગ, ગલગ્રહ, ગ્રહણી, આમવાત, ધનુર્વાત, અંગનું જકડાઈ જવું, બીષણ અતીસાર વગેરે વ્યાધિને દુર કરે છે.

૧૩૦ નાગવલ્લભરસઃ નાગભસ્મ તો. ૧ બંગભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ તામ્રભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધમનશીલ તો. ૧ સુવર્ણમાણિક્યભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધહિંગલો તો. ૧ અમ્બકભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ કાન્તલોહભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધઆપરીયું તો. ૧ સુવર્ણભસ્મ તો. ૧. વિધીઃ બધાને ખરલમાં નાખી આકડાનાદૂધથી ધુંદી ગોળો બનાવી તેના ઉપર સાત કપડાંમાઢી કરવી બાદ સાત કપડાંમાઢી કરેલી હાંડલીમાં માટલીનો ત્રીજો ભાગ મીઠા (નીમક)ના ખારીક ચૂર્ણથી ભરવો, ઉપર દવાનો ગોળો રાખી બાકીનોભાગ પણ ખારીક બૂકો કરેલા મીઠાથી ભરી હાંડીનું મોઢું બંધ કરી ઉપર કપડાંમાઢી કરી સુકવી મુલા ઉપર ચડાવી ખાર પહોર મુખી મંદ, મધ્ય અને તીવ્ર અગ્નિ આપી રવાંચઢીત થયે હિતારી દવા કાઢી ખારીક વચ્ચગાળ કરી આદુનારસની સાત ભાવના તકકામાં આપવી. સુકાયા બાદ ધુંદી બાટલી ભરી લેવી. પ્રમાણુઃ ૩ થી ૬ રતી. અનુપાનઃ પીપર અને મધ. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ કાસ, શ્વેત, મંદાગ્નિ, સન્નિપાત, હૃદયરોગ, ગુદમ, ગ્રનેદ, રક્તપિત્ત, વગેરેવિદિને નાશ કરે છે.

૧૩૧ નાગેશ્વરરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ નારભસ્મ તો. ૧ જરભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધમનશીલ તો. ૧ હગદર તો. ૧ તમ.હપત તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧ વજ્રપાર તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧

ધનુર્વાત, તેર પ્રકારના સન્નિપાત, એસી પ્રકારના વાનવ્યાધિમાં ઘણું સાફ કામ કરે છે.

૧૩૬ નિદ્રોદ્યરસ : રસસિદ્ધર તો. ૦૧ વાંસકપુર તો. ૦૧ આરીણુ તો. ૦૧ ધાવડીનાંકુલ તો. ૨ આંખળા તો. ૨ સર્વે વસ્તુઓ બારીક લઈ ખરલમાં નાખી ભાંગરાનારસની ત્રણ ભાવના આપી દ્રાક્ષ તો. ૫૦ મેળથી ચણાચેવડી ગોળી વાળી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : દૂધ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : નિદ્રાનાશમાં ઉંઘ લાવનાર તથા વીર્યનું સ્થંભન કરનાર છે, ખજ વધારનાર છે.

૧૩૭ નિમ્બરસ : આસગંધ તો. ૧ અજમો તો. ૧ હળદર તો. ૧ બીલામ તો. ૧ સરખવાનાંપાન તો. ૧ જુનોગોળ તો. ૧ શુદ્ધપારદ રતી ૩૨. વિધી : પ્રથમ પારદને લોઢાની ખરલમાં નાખી લીંબડાનાડંડાથી ત્રણ દીવસ ધુટી બાદ ઉપરની બીજી ઔષધીઓ મેળથી એકેક તોલાની ગોળી બનાવવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : દૂધ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ એ વખત લેવી. ઉપયોગ : ઉપદંશ અને ઉપદંશજનિત વ્યાધિઓ મટે છે. દુધ લાતનું પથ્ય કરી બીજી વસ્તુઓની સખત પટેજ નાખી નેત્રએ

૧૩૮ નિલકંઠરસ : નુદ્ધગંધ તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધભોરથુ તો. ૧ દંકળખાર તો. ૧ વિધી : કુકવેલનારસથી ધુટી ત્રણ રતીની ગોળી કરી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી અનુપાન : સાકર સાથે. સમય : દિવસમાં એક વખત. ઉપયોગ : ઉપદંશ કરાવવાની જરૂર હોય તે જગ્યાએ આ દવા વાપરવી. પિત્ત, કફાદિ નીકળી, કાસાદિક વ્યાધિમાં ફાયદો થાય છે.

૧૩૯ નૃપતિવલ્લભરસ : જયફળ તો. ૧ લવીન તો. ૧ નાચ તો. ૧ તજ તો. ૧ એલચી તો. ૧ દંકળખાર તો. ૧ દીવ ના ૧

છે તે. ૧ તમાલપત્ર તે. ૧ અજમોદ તે. ૧ સિંધવ તે. ૧
શુક તે. ૧ લોહભસ્મ તે. ૧ અબ્રકભસ્મ તે. ૧ શુદ્ધપારદ તે. ૧
શુદ્ધઅષ્ઠ તે. ૧ તામ્રભસ્મ તે. ૧ કાળાંમરી તે. ૨ વિધીઃ
બધાને બારીક વાટી કલ્પલીમાં ઘુટી મેળવી તેને બકરીનાદુધની
ભાવના આપી અથવા આંનગાનારસની ભાવના આપી બન્ને રતીભારની
ગોળી વાળી સુકવી બાટલી ભરી લેવી. પ્રમાણુ. ૨ થી ૪ ગોળી
દીવસમાં બે થી ત્રણ વખત. અનુપાનઃ પાણી સાથે ઉપયોગઃ
મંદામિ, કલેગનુંદરદ, સેદ્દાડા, અણ્ણ. સંપ્રદણી, ગુરુમ, બરલ,
પાંદુ, કમગાનોરેશ મટાડે છે. ખાસ કરી હીવર બગડવાથી થતા
સંપ્રદણીના વ્યાધિ માટે ઉત્તમ દવા છે.

૧૪૦ પથ્યાદિલોહુઃ હરડેલાનુંચૂર્ણ, લોહભસ્મ, દળદરનુંચૂર્ણ
એ ત્રણે સમભાગે લઈ બારીક વાટી રાખવું. પ્રમાણુઃ ૬ થી ૧૨
રતીભાર. અનુપાનઃ ઘી અને મધ સાથે. સમયઃ સવાર, સાંજ.
બે વખત ઉપયોગઃ પાંદુ અને કમળો મટે છે.

૧૪૧ પ્લીહાંતકરસઃ તામ્રભસ્મ તે. ૧ રૌપ્યભસ્મ તે. ૧
અબ્રકભસ્મ તે. ૧ લોહભસ્મ તે. ૧ સાચામેતીનીછીપનીભસ્મ
તે. ૧ શુદ્ધહીમજો તે. ૧ પુષ્કરમૂળ તે. ૧ શુદ્ધપારદ તે. ૧
શુદ્ધઅષ્ઠ તે. ૧ મુખગ તે. ૧ ત્રિકટુ તે. ૩ ચરના તે. ૧
શુદ્ધનેપાયાનાંબીજ તે. ૧ ત્રિકટુ તે. ૩ કટુ તે. ૧ દંતીમૂળ
તે. ૧ દુકડવેલ તે. ૧ સિંધવ તે. ૧ નસોનર તે. ૧ વચસાર
તે. ૧ વિધીઃ ખાંડવા જેવી વસ્તુઓ ખાંડી વસ્ત્રમાગ કરી પારદ
મથકની કલ્પલી કરી બધુ વસ્તુઓ સાથે મેળવી એરંદીવાનેડમાં
ધુટી તળ તળ રતીની ગોળી કરી સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨
ગોળી અનુપાનઃ પાણી સમયઃ દીવસમાં એક વખત સવારે
અથવા સાંજે. ઉપયોગઃ આડ પ્રકારના ઉદરરોગ, પાંદુ, વિરમલ્લર
અણ્ણનુંગળ વગેરેમાં લ્પ્યા ઉદર સાફની વડર દોષ ત્યાં આપવી

તામ્રજલરમ તો. ૧ અગ્રકલરમ તો. ૧. વિધી: .અધી વસ્તુઓનું
ખારીક ચૂર્ણ કરી પારદ ગંધકની કળ્મળલી બનાવી મેળવી આપવું. ખાદ
યુવરનાંદ્રધથી ઘુટ્ટવું, સુકાયા પછી દંતીમૂળ, ચિત્રકમૂળ, અરુસીનાપાન
એ ત્રણ વનસ્પતિના ક્વાથની જુદી જુદી અંકેક લાવના આપી પછી
ત્રણ રતીભારની ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ ગોળી.
અનુપાન: રોગાનુસાર. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: શુક્ર,
ફલીહા, પાંકુ, સોય, આધ્માન વગેરે રોગને મટાડે છે.

૧૩૨ નારાયરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨
દંકણખાર કુલાવેલ તો. ૧ પીપર તો. ૨ કળાંમરી તો. ૧ શુંક તો. ૨
શુદ્ધનેપાળો તો. ૯. વિધી: ઉપરની દવાઓ ખારીક લઈ પ્રથમ
પારદ ગંધકની કળ્મળલી કરી તેમાં ખીજ દવાઓ મેળવી ઘુટ્ટી ખાટલીમાં
ભરી રાખવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ રતી. અનુપાન: સાકરના-
બૂકા સાથે અથવા મધ સાથે. સમય: જરૂર હોય ત્યારે. ઉપયોગ:
શૂળ, ઉદરરોગ, વાયુ. ગોળો, ચૂંક, કમળપાત વગેરે મટાડી જીજ્ઞાસ
લાવે છે. આ દવા ખાસ જીજ્ઞાસ લેવા માટે અપાય છે અને તે સખત
જીજ્ઞાસ માટે છે. સૂચના: નાનાં બાળકોને કે નબળા દર્દીને આ
દવા આપવી નહીં. જીજ્ઞાસ બંધ કરવો હોય તો સાકરવાળું પાણી
પીવું અને ખીચડી તથા ઘી ખાવું.

૧૩૩ નારીમત્તગંઝકુશરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ સુવર્ણજલરમ
તો. ૨ નાગજલરમ તો. ૩ અગ્રકલરમ તો. ૪ બંમ્બજલરમ તો. ૫
લોહજલરમ તો. ૬ રૌપ્યજલરમ તો. ૭ મનઘીલ તો. ૮ સુવર્ણમાસિકજલરમ
તો. ૯ શુદ્ધઅશીલુ તો. ૨૨ા. વિધી: પારદ સાથે અનુક્રમે દવાઓ
મેળવી ખાદ અશીલુ મેળવી ધતુરાનોરસ, ભાંજનોરસ અથવા ક્વાથ,
લવંગ, અમ્બકકરો, કાંચનાર, પીપર, લાલ અને પીળી ગોરખમુંડી,
નાગબજા, કેસર એ પ્રત્યેકના રસની અથવા કનામની અંકેક લાવના

આપી ત્રણ ત્રણ રતીની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : કેસર અને લવંગનાં ચૂર્ણ સાથે દવા લઈ ઉપર દ્વ્ય પીવું. ઉપયોગ : સ્ત્રી પ્રસંગમાં આનંદ આપી વીર્યનું સ્થંભન કરે છે, ખટાઈ અને નીમકની પરેશાન રાખવી નોંધવું. શીઘ્રપતન મટાડી શુક્રને વધારે છે.

૧૩૪ નાગાલ્હુનચટ્ટી (૧) શુદ્ધહરતાલ તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ ટંકણખાર તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ કુદ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ શુદ્ધવજનામ તો. ૧ અક્કલકેશ તો. ૧ વિંધી : પારદ ગંધકની કળલી કરી ખીજ વસ્તુઓ મેળવી ભાંગેરા તથા ધતુરાનારસથી અંકેક દીવસ ઘૂંટી અંકેક રતીભારની ગોળી બનાવી સુકવી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી અથવા મધ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : એસી પ્રકારનો વાતરોગ, વીસ પ્રકારના કફરોગમાં અનુપાન ફેરવી વાપરી શકાય છે.

૧૩૫ નાગાલ્હુનચટ્ટી (૨) માણેકરસ તો. ૧ એળીઓ તો. ૧ સુવર્ણમાણિક્યમરમ તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ નસોતર તો. ૧ શુદ્ધમનશીલ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ ટંકણખાર તો. ૧ નાગમરમ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ શુદ્ધઝેરકુચ્છાં તો. ૧ બોરીગળીનાંખીજ તો. ૧ શુદ્ધવજનામ તો. ૧ કલીદારિનોકંદ તો. ૧ વાંઝરી કંટોલીનોકંદ તો. ૧ આસગંધ તો. ૧ કાગીપાટ તો. ૧ હરિવર તો. ૧ ત્રિકૃતા તો. ૩ શાકખાર તો. ૧ જવખાર તો. ૧ ફરીયાનું તો. ૧ નગોકનાંખીજ તો. ૧ અરુણી તો. ૧ વિંધી : પારદ મધકની કળલી કરી ખીજ વસ્તુઓને ખાંડી કુટી વચ્ચેથી કરી કળલી સાથે મેળવી ખાટુનારસથી ઘૂંટી મરીનાદાખા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : ખાટુનારસ અથવા રોનાનુસાર. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : દમ્બચન, જગ્ગીચાન, ફરીયાન, કુચ્છાં સમિપાન, જગ્ગીનું રતી જવું, દમ્બચનનું ફેરવું, નસોતરોચાન.

૧૪૨ પારદાદિવટી શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ નાગભસ્મ તો. ૧ તામ્રભસ્મ તો. ૧ શુક્ર તો. ૧ મરી તો. ૧ પીપર તો. ૧ ચિત્રકમૂળ તો. ૧ વિધી : પારદ ગંધકની ક્ષત્કલી જનાવી ખીજાં વલ્લભાળ કાષ્ટીક ઔષધો અને ભસ્મોને મેળવી ત્રણ કલાક ખરલમાં ઘુંટવું પછી લુણી નાગરેવજનાં પાકાંપાન, અને આકુનારસની દશ દશ ભાવના આપી અંદક વાલની ગોળીઓ જનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણુ : ૧ ગોળી. અનુપાન : મધ અગર પાણી સાથે. સમય : સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગ : કફરોગ, મંદાક્ષિ, શ્વાસ, ઉધરસ અને પેટમાં વાયુથી ગડગડાટ થવા કરતો હોય તેને માફક આવે છે, ઉદરરોગ માટે સારો ઉપાય છે.

૧૪૩ પાન્ડુપંચાનનરસ : લોહભસ્મ તો. ૪ અન્નભસ્મ તો. ૪ તામ્રભસ્મ તો. ૪ શુક્ર તો. ૧ મરી તો. ૧ પીપર તો. ૧ દરડે તો. ૧ બહેડાં તો. ૧ આંખળા તો. ૧ દંતીપૂજ તો. ૧ અવક તો. ૧ કાળીજીરી તો. ૧ ચિત્રકમૂળ તો. ૧ લગદર તો. ૧ દાડલગદર તો. ૧ નસોતર તો. ૧ માનકંદ તો. ૧ દિવ્યજવ તો. ૧ કકુ તો. ૧ દેવદાર તો. ૧ વજ તો. ૧ નાગરભોય તો. ૧ મંદુરભસ્મ તો. ૫૬ ગાયનુંમૂત્ર તો. ૪૪૮ વિધી : મંદુરભસ્મને ગૌમૂત્રમાં નાખી અગ્નિની આંચે જાડું જનાવી લેવું નીચે ઉતારી કંકુ થવા બાદ ઉપગતી ભસ્મો તથા કાષ્ટીક ઔષધોનું વલ્લભાળ કરેલું ચૂર્ણ મેળવી બળ્લમ રતીભારની ગોળી જનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણુ : ૨ થી ૪ ગોળી અનુપાન : ગરમપાણી સાથે. અમય : સવાર સાંજ બે વખત ઉપયોગ : કમળો, સોજા પાંડુ, ઉદરચાલ, ખરોગ અને વડન દોષનો નાશ કરે છે તથા શરીરમાં સક્રિય લાવી નવું લોહી પાન.

૧૪૪ પિત્તાન્તકલોદ્ધ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ અન્નભસ્મ તો. ૧ ગળો તો. ૧ દરડે તો. ૧ ખચલગાં ૧ ૧

રતાંજલી તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૭. વિધી : . પારદ ગંધકની કળ્કલી કરી ગાળીના વસાણા તથા ભસ્મોને મેળવી પટોલપત્ર તથા ધાણાના જુદા જુદા ક્વાથથી એકેક ભાવના આપી બળ્મે રતીભારતી ગોળી બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૩ ગોળી. અનુપાત : પટોલપત્ર તથા ધાણાના ક્વાથ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : પાંડુ, સમસ્ત પિત્તવિકાર, ઉપદંશ, પારદવિકાર, ભવંકર વાતરક્ત, હાથપગનોદાહ, વગેરે વ્યાધિનો નાશ કરે છે.

૧૪૫ પિત્તાન્તકરસ : ગ્વચક્ર તો. ૧ ભવંત્રી તો. ૧ જટામાસી તો. ૧ કુષ્ઠ તો. ૧ તાલીસપત્ર તો. ૧ સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ અગ્રકભસ્મ તો. ૧ રૌપ્યભસ્મ તો. ૮ વિધી : પાણીમાં ઘુંટી બળ્મે રતીની ગોળીઓ બનાવવી. અનુપાત : પાણી અગર દુધ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. ઉપયોગ : શ્વળ, અન્ધપિત્ત, પાંડુરોગ, કમળો અને હરસમાં આપી સકાય ખાસ કરી ન્યાં પિત્તપ્રકોપ થયો હોય તેમાં સાફ કામ કરે છે.

૧૪૬ પિત્તભંજકરસ : અગ્રકભસ્મ તો. ૩ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધઅષ્ઠ તો. ૧ શુદ્ધનેપાજો તો. ૨ કુસાવેલકંજુખાર તો. ૨ વિધીસર મેળવી ખરલમાં ઘુંટી લીંબુનારસમાં ત્રણ દલાકા મર્દન કરી મટરનાદાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાત : સાકર સાથે મેળવી લઈ ઉપર પાણી પીવું. ઉપયોગ : આમશ્વળ, કૃમિશુળ, વગેરેમાં આપવાથી જીરૂના ઘાંગી પેટ સાફ થાય છે. વધુ જીરૂના લાગે તો પાણીમાં સરખત નાખી પીવા આપવું અને ખીચડી હાથ, લાનનું પથ્થ દેવું.

૧૪૭ પીપ્પલાદિચટ્ટી : શુદ્ધવજનાય તો. ૧ અક્ષતકરો તો. ૧ પીપર તો ૧ પીપરીનું તો. ૧ ચવક તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧

શુક્રં તો. ૧ મરી તો. ૧ લવીંગ તો. ૧ કેસર તો. ૧ મન્યદ્ગ તો. ૧
 નવત્રી તો. ૧ કુલ્પાવેલટંકણખાર ત્રણઆનીભાર, કસ્તુરી એક
 આનીભાર વિધી : સર્વ વસ્તુઓનું બારીક વલ્લગાળચુર્ણ બનાવી
 આદુનારસમાં ઘુટી બબ્બે વાલની ગોળી બનાવી મુકવી લેવી.
 પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : મધ અથવા નાગરવેલના પાનનો રસ.
 સમય : સવાર, સાંજ એ વખત. ઉપયોગ : શરીરમાં બળ
 અને વિર્યનો વધારો કરી વાયુના ઉપદ્રવને જીતે છે. શરદ પ્રકૃતિવાળાને
 માફક આવે એવી દવા છે.

૧૪૮ પુનર્નવાદિમંદુર : સાટોડીનાંમૂળ તો. ૪ નસોતર
 તો. ૪ શુક્રં તો. ૪ મરી તો. ૪ પીપર તો. ૪ વાવડીંગ તો. ૪
 દેવદાર તો. ૪ ચિત્રકમૂળ તો. ૪ કુષ્ઠ તો. ૪ હળદર તો. ૪
 દારૂહળદર તો. ૪ ત્રિક્ષ્ણ તો. ૧૨ દંતીમૂળ તો. ૪ ચવક તો. ૪
 ઈંદ્રયવ તો. ૪ કકુ તો. ૪ પીપરીમૂળ તો. ૪ નાગરમેથ તો. ૪
 મંદુરભરમ તો. ૧૬૦ ગૌમુત્ર શેર ૨૪ વિધી : કાણીક ઔષ્ધોનું
 વલ્લગાળચુર્ણ કરી ગૌમુત્રમાં મંદુર તથા ચુર્ણ નાખી અગ્નિ ઉપર
 પકાવવું ગોળી વાળવા જેવું બાકું ઘાસ ત્યારે નીચે ઉતારી ચણીએ
 જેવડી ગોળી વાળી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી.
 અનુપાન : તાજી મેળી છાશ. સમય : સવાર, સાંજ એ વખત
 ઉપયોગ : પાંકુરોગ, બરોળ, હરસ, વિષમજ્વર, સોજન, મદહુદિય
 અને આમડીનાં વિકારોમાં વાપરી શકાય છે.

૧૪૯ પ્રદરરિપુરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧
 નાગભરમ તો. ૧ રસવતી તો. ૩ લેહર તો. ૬ એ ચરને વિંધીમ
 મેળવી અરડુસી (વાસા)ના રસથી તેને બરાબર ઘુટી ચળા પ્રમાણ
 ગોળી વાળી મુકવી રાખવું. પ્રમાણ : ૩ થી ૬ ગોળી અનુપાન :
 મધ સાથે. ઉપયોગ : કાષ્ઠપન્થ પ્રકારનો પ્રદરોગ મટે છે

सिद्ध रसायन सत्रह

१५० प्रदरान्तदरसः शुद्धपारद तो. १
 भंगलस्र तो. १ यांहीनीलस्र तो. १ शुद्ध
 पीगोकोडीनीलस्र तो. १ लोहलस्र तो. १२. विधीः
 कलश्वी करी बीज वस्तुओ भेजवी कुंवारनारसमां
 वलु रतीभारती ओगीओ जनाची सुकवी लेवी. प्रमाणः
 अनुपानः दूध, पार्थु ३ ओपानुं घोरलु. सभयः
 उपयोगः दरेक मनना प्रदरमां आपवायी प्रदर पंध
 लोदी वधारे छे.

१५१ प्रमेहारिरसः शुद्धपारद तो. १ पापर
 दीराकसीनीलस्र तो. १ ओजवी तो. १ लयक तो. १
 तो. १ सदेसुभ तो. १ सुगंधीचण तो. १ महुडां तो. १
 तो. १ दरेडे तो. १ ओपदे तो. १ बीमसेनीकपुर तो. १
 तो. १ अंशेवनीछाव तो. १. विधीः प्रथम पारद पापर
 दीराकसीनी लस्रने वलु पदोर धुंटी पीन औपधानुं वलुगा
 करी भेजवतुं. आद लांगुली (क्षिंदारी). कवीतुंअदी, ददी अ
 ने दरेकना स्वरस अथवा कथययी वलु वलु द्विस धुंटी
 लनी ओगी जनाची सुकवी लेवी. प्रमाणः २ थी ४
 अनुपानः मध साधे. सभयः सचर. सांज भे वजन. उपयो
 नाम प्रभारना प्रमेदमां वपराय छे

१५२ प्रमेदुरसायनः शैषभस्र तो. १ मंधक तो.
 १२.भस्र तो. ३ नार.स्र तो. ४ पारदभस्र अमर रससिद्ध तो.
 दिग्गानीभस्र तो. १. विधीः अदलमा नापी वलु पदोर आद
 मृदा आद देग जने भलुरना स्वरसयी वलु वलु द्विस मृदी वलु
 दीनारनी ओगीओ जनाची सुकवी लेवी. प्रमाणः २ थी ४ ओगी
 अनुपानः १.५ अथवा दूध साधे सभयः सचर. सांज भे

ઉપયોગ : પ્રમેદ, બુદ્ધમૂત્ર, મૂત્રકૃમ્મ. પિત્તપ્રમેદ, પીનસ, પાંકુ અને રાજચક્ષ્મા ઉપર વપરાય છે.

૧૫૩ પ્રમેહકુંજરકેસરીરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨ તામ્રભસ્મ તો. ૩ અબ્રકભસ્મ તો. ૪ ભાંગ તો. ૫ બંગભસ્મ તો. ૬ ગંગોત્તમ તો. ૧૨. વિધી : બધી વસ્તુઓ સાથે મેળવી મુશળી, કેળનોકંદ. રોમળાનીછાલ અને ગોખર એના સ્વરસની અને તે ન મળે તો ક્વાથની અંકેક લાવના આપી બળ્બે વાલની મોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : સાકરના બૂકા સાથે લપેટી ખાઈ ઉપર દૂધ પીવું. સમય : સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગ : દરેક જાતના પ્રમેદને મટાડે છે.

૧૫૪ પ્રભાકરવટી : સુવર્ણભક્ષિકભસ્મ તો ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ અબ્રકભસ્મ તો. ૧ વાંસકપુર તો. ૧ ક્ષીલાશ્ણત તો. ૧ વિધી : અર્જુનવૃક્ષનીછાલના સ્વરસ અથવા ક્વાથમાં ધુંટી ત્રણ રતીભારની મોળી વાળી છાંયે સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : અર્જુનછાલના ક્વાથ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગ : હૃદયરોગ માટે સારો ઉપાય છે.

૧૫૫ પ્રદ્યારિસોહ : કડાછાલ તો. ૪૦૦ મણક તો. ૪ રીસામણી તો. ૪ મોચરસ તો. ૪ કાળીપાદ તો. ૪ બીજાનોગરજ તો. ૪ નાગરમોચ તો ૪ ધાવડીનાંકુશ તો. ૪ અતીવિપ તો. ૧ અબ્રકભસ્મ તો. ૪ લોહભસ્મ તો. ૪ પાણી તો. ૧૬૦૦. વિધી : કડાછાલને ખાંડી પાણીમાં ઉકાળો કરવો, એથો જાગ જાડી એ લ્યાં ઉતારી ગાળી લઈ ફરી અગ્નિ ઉપર ચડારી જનકુ ચતા બીજી આંધીઓનું ચૂર્ણ તથા જન્મો મેળવી ત્રણ રતીભારની મોળીના વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી અનુપાન : દર્મ (કાસ)ના મૂળના ક્વાથ સાથે ૩ પાણી સાથે સમય : સવાર મ.પ.

સિદ્ધ રસાયન સંગ્રહ

બે વખત. ઉપયોગ : દરેક જાતના પ્રદર, કઠીણ
 પ્રદરને અંગે યનારા બીજા ઉપદ્રવો મટાડે છે, ખજ તથા
 ૧૫૬ પ્રાણુદાપર્પટી : શુદ્ધપારદ તો. ૧ અ
 લોહભસ્મ તો. ૧ નાચભસ્મ તો. ૧ અંગભસ્મ તો. ૧
 શુદ્ધચન્દનામ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૭. વિધી :
 કળ્મણી કરી લોહની કઠાઈમાં અગ્નિ ઉપર ચડાવી બરાબર
 બાદ બીજા વસ્તુઓ મેળવી દધ પછી માયના છાણ ઉપર
 મુકી તેના ઉપર દવા ઢાળી ઉપર પાન ઢાંકી ઉપર છાણ
 ફેંકે થયે અંદરથી પાતળી પર્પટી લઈ ખરલમાં વાટી રી
 રાખવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૩ રતી. અનુપાન : મધ
 સમય : સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગ : પાંડુ,
 સંમહણી, જ્વર, શ્વાસ, કાસ, ક્ષય અને પ્રમેહ ઉપર કામ
 ૧૫૭ પૃથ્વામૃતપર્પટી : શુદ્ધપારદ તો. ૪ શુદ્ધગંધ
 અમ્લભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૨ તામ્રભસ્મ તો. ૦ા.
 પારદ મેષકની કળ્મણી કરી તેમાં બાકીની તથા ભસ્મો મેળવી
 લેવું. બાદ બાકુળ ધીમા તાપ ઉપર લોહના પાત્રમાં જરા ઘી
 તેમાં એ મીથુન નાખી ગરમ કરવું અને હવાવતા જવું. રસ
 તેને માયના છાણ પર પાથરેલા કેળના પત્ર પર ઢાળી ઉપર બ
 પત્ર ઢાંકી છાણ વડે દવાથી ઘોડીજવાર પછી તેને ખલમાં વાટી બાટલી
 પતરી જેવી સમકદાર માપટી લઈ તેને ખલમાં વાટી બાટલી
 બરી રાખવી. પ્રમાણ : ૩ રતીભાર અથવા પ્રદૂતિ અને રોગ
 ખજ પ્રમાણે. અનુપાન : દિગ્દાહક અને ઘી સાથે અથવા દેવ
 મધ કે હાસ અથવા દધ સાથે સમય : સવાર, સાંજ બે વખત
 ઉપયોગ : આતરડા અને દોઝરીના તથા લુના ડેજ, ક્ષય, શ્વાસ,
 નરડા, મદાસિ, લુગ અજીર્ણ, અર્ધ તથા મંમહણી માટે સર્વોત્તમ
 ૩૫.૫ નં. પૃથ્વ : હાસ દૂધ અથવા સાદા બેરાક વૈષ્ણવી સવ.દ

૧૫૮ પંચસાયકરસઃ રસસિંદુર તો. ૧ અમ્લકમરમ તો. ૧
 શુદ્ધદિગ્ધો તો. ૧ શુદ્ધઅશીષુ તો. ૧ જ્વવંત્રી તો. ૧ જ્વલકા તો. ૧
 અમ્લકકરો તો. ૧ કૌત્યખીજ તો. ૧ વરધારાનાંખીજ તો. ૧ અતિવજા
 તો. ૧ ઓખરો તો. ૧ બીમસેનીકપુર તો. ૧૧. વિધીઃ કપુર
 સિવાયની દરેક ચીજ લઈ ખારીક કરી લેવી. પછી ખરતમાં સર્વને
 સાથે ઘુટવું. ત્યારબાદ તેને જાંગનોરસ, વરેઆરીનોકવાથ, ખસખસના
 ડોડવાનોકવાથ, જેડીમધનોકવાથ નાગરવેલનાંપાનનોરસ તથા કાળા-
 ધતુરાનાંખીજનોરસ અથવા તેનું પાનાલવંચથી કાઢેલું તેલ, એ સર્વની
 એકેક ભાવના આપી ઘુટી કપુર મેળવી ગોળી બનાવી લેવી અથવા
 ખારીક ચૂર્ણ કરી રાખવું. પ્રમાણઃ ૬ રતીભાર દવા ગોળી ૬ ચૂર્ણ
 હાય તે લેવું. અનુપાનઃ મધમાં ચાટી ઉપર દૂધ પીવું. સમયઃ
 સાંજના ૬ વાગે એક વખત દવા લેવી. ઉપયોગઃ સ્થંભનશક્તિ
 વધારવા માટે આ પ્રયોગ ઉત્તમ છે, ખાસ કરી ખટાશવાળી સ્ત્રી
 ન ખાવી અને સાંજે આ દવા લેવા પછી ક્ષુધા લાગે તો દૂધ પીવું
 જોઈએ. દૂધ વધારે પીવું પડે છે એ ધતુરાનાખીજનુંતેલ નાખી ગોળી
 કરી હશે તો અજન્મ ફાયદો થશે.

૧૫૯ પંચામૃતરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧
 શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૩ કાળામરી તો. ૩ કુસાવંલટકાખાર તો. ૩
 વિધીઃ સર્વને સાથે ઘુટી પાણીમાં ઘુટીને રતીભારની ગોળી કરી
 લેવી. પ્રમાણઃ ૨ ગોળી અનુપાનઃ આદુનારસ સાથે. ઉપયોગઃ
 જળોદર, કફરોગ, ત્રિફોષ, જ્વર અતિસાર, સોજા, લવકા મનકચૂળ,
 નાસાગમ પીનસ વગેરે મદ છે.

૧૬૦ પંચામૃતમંદુરઃ લોહખરમ, તામ્રખરમ અમ્લકખરમ
 શુદ્ધપારદ, શુદ્ધગંધક, દરડાજા, બહેડાજા, આમળા નામના ૧
 ચુંક, મરી, પીપ્પ, ચાવડીના ચિત્રકનુષ, કરીઆનુ ૨૫૦
 દારૂડગદર, પુષ્કરનુષ, શુદ્ધ લોહકચુ, કચૂળે ધાતુ અજન્મ ૨૫૦

સિદ્ધ રસાયન સંમ્રહ

એ દરેક વસ્તુ એકેક તોલો મળી રપ તોલા, મંડુરભસ્મ તો. ૧૦
ગૌમૂત તો. ૧૫૦, સાટોડીનો તૈયાર કરેલ અષ્ટમાંસ ખાકી રહે
કચાચ તો. ૩૦૦ લેવો. વિધી: એક લોઢાની કડાઈમાં ગૌમૂત ત
પુનર્નવાકચાચ નાખી તેમાં લોહભસ્મ તથા મંડુરભસ્મ નાખી ઉકાળ
મરો પાક થાય ત્યારે તેમાં બીજી ખાકીની ચીજો જે ખારીક તૈયાર
કરી હોય તે નાખવી અને મધ તો. ૮ મેળવી ખરાબર ધુંદી ગોળા
કરી લેવી કે સુકવી વાટીને રાખી દેવું. પ્રમાણ: ૦૧ તોલો. સમય:
સવાર, સાંજ જે વખત. અનુપાન: એખરાના કચાચ સાથે અથવા
દૂધ સાથે. ઉપયોગ: સોજા. જુનીસંમ્રહણી, પાંકું, કમળો, મંદાસિ
અર્ધજવર, ખરલ, ગુદમ, યકૃતરોગ, ખાંસી, શ્વાસ, સળેખમ, ઉદરરોગ
વગેરે મટે છે. બળ વધારે છે.

૧૬૧ પંચવક્રચરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૧
શુદ્ધગંધક તો. ૧ મરી તો. ૧ કુસાવેલદંડકલખાર તો. ૧ પીપર તો. ૧
આ ચીજોને ખારીક લઈ કળજાવી અનાવી તેમાં મેળવી ધતુરાનારસમાં
મર્દન કરી મરી જેવડી ગોળા અનાવી સુકવી રાખવી. પ્રમાણ: ૨
ગોળી અનુપાન: પાણી. ઉપયોગ: જવર, ત્રિદોષ, મંદાસિ
કફવાન, વગેરે મટે છે.

૧૬૨ ફિરંગરામનીવટી: સહેદમુસળી તો. ૪ અક્ષતકરો
તો. ૪ પુગસાનીઅજમો તો. ૪ બિલામ તો. ૪ શુદ્ધપારદ તો. ૨
જુનોગોળ તો. ૨૪. વિધી: પ્રથમ પારદ અને ગોળને ખરલમાં
સાથે ધુટુ તે પાગલ ભવામાં ન આવે ત્યાંસુધી ધુંદી બીજી વસ્તુઓને
ખાકી કરી મેળવી એકેક તોલાની ગોળી વાગવો. પ્રમાણ: ૧ ગોળી
અનુપાન: માયના દહી સાથે ટુકડા કરી મળી જવો સમય:
૧૨-૧૩. એક વખત. ઉપયોગ: ફિરંગરામ અને ફિરંગનાથી યરેલા
૩૫-૨૫. આપા રાસા સ્વચ્છના: આ પ્રયોગમાં પારદ અને બિલામ

આવે છે, માટે ખ્યાન રાખીને ખાવી, મોઢું આવે તો વચમાં બંધ કરવી. લીંબુ વગેરે ખટાસની પરેજી રાખવી.

૧૬૩ બાલાકર્કરસઃ શુદ્ધિગણો તો. ૧ કચુરો તો. ૧ શુદ્ધખાપરીયું તો. ૧ સાગરશુંગલસ્મ તો. ૧ પ્રવાલપિષ્ટ તો. ૧ મરી તો. ૧ કુલાવેલટંકણખાર તો. ૧ કેશર તો. ૧ આ દવાઓને ખારીક વાટી કેશરનુંપાણી કરી તેમાં ઘુંટી મરી જ્વેડી ગોળી બનાવી ઊંચે સુકવી રાખવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાતઃ પાણી, દૂધ કે મધ. ઉપયોગઃ બાલરોગ, તાવ, ખાંસી, શરદી, ઝાડો, કૃમિ, તાણુ બરાબ જનું વગેરે મટાડે છે.

૧૬૪ અહુતપ્રૂર્ણચંદ્રસઃ શુદ્ધતાલ તો. ૧ શુદ્ધગૃષ્ઠ તો. ૧ લોહલસ્મ તો. ૨ અબ્રકમન તો. ૧ રૌપ્યલસ્મ તો. ૧ બંગલસ્મ તો. ૧ સુવર્ણલસ્મ તો. ૧ સ્વર્ણલસ્મ તો. ૦૧૧ કાંસ્થલસ્મ તો. ૦૧૧ લવંગ, જાયફળ, બીજાનાનાં વગેરે, ૭૨૧ લાંમરો, ઘડુંલા, નાગરમોથ એ દરેક તેણા બે બે ત્રણ જુદા વાટી ચૂર્ણ કરી કાંસ્થલીમાં વિધીસર સવને મેગલી પછી કુવારનારસમાં ઘુંટી ભાર બાદ ત્રિફલોનોકવાથ તથા લીંગા (કમળની જાત)ના રસમાં મર્દન કરી સુકવી ગોળો રાખી અરકપત્રમાં લપેટી ધાનના દગલામાં તેને ત્રણ દહાડા રાખી એથી દિવસે કાઢી લઈ કપડામાંડી તથા પાન ખાલી અંદરથી દવાનો ગોળો લઈ ખરલમાં વાટી તેને પાણી સાથે ઘુંટી રતીભારની ગોળી કરી સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૨ ગોળી. અનુપાતઃ દૂધ કે નાગરવેલનાપાન સાથે. ઉપયોગઃ વાજકરણ તરીકે આ દવા પ્રસિદ્ધ છે. તેનાથી અનેક રોગ મટી જાય વધે છે.

૧૬૫ અહ્યાન્દ્રસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગૃષ્ઠ તો. ૧ શુદ્ધમનથાત તો. ૧ શુદ્ધદરનાત તો. ૧ શુદ્ધવન્છનાત તો. ૧ મરજીનાંબીજ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩. વિધીઃ પારદ ગ્રથકની કાંસ્થલી

સિદ્ધ રસાયન સંગ્રહ

કરી ખીજા બારીક ઔષધો મેળવી ચાર પ્રકર ખાલી ધુટું.
માલકાંગણીનાતેલથી ચાર પહેર ધુટી શીશીમાં ભરી લેવું. પ્રમાણ
૩ રતી. અનુપાન : આદુનોરસ. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ :
સનિપાતમાં દરદી અસાધ્ય અવસ્થામાં હોય ત્યારે દવા ચલાવવી ત
નાકમાં મુંઘાડવી જેથી છીંક આવી દરદી હુશીઆર બને છે.

૧૬૬ બોળખદ્વંસ : મળોનુંસત્વ તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧
શુદ્ધગંધક તો. ૧ હીરાબોળ તો. ૩ (કેટલાક વૈદ્યો હીરાબોળને બદલે
હીરાદખણ વાપરે છે. તે પણ વાપરી સકાય તેમ છે.) આ સર્વને
વિધીસર મેળવી, સેમજાનામૂળનાકવાય કે સ્વરસથી મર્દન કરી
મે રતીભારની જોળી બનાવી સૂકવી લેવી પ્રમાણ : ૨ થી ૪ જોળી.
અનુપાન : પાણી. ઉપયોગ : રક્તાર્થ, રક્તશ્રાવ, પેશાબમાં લોહી
આવવું, પ્રદર, ભગંદર, વાતરક્ત વગેરે મટાડે છે.

૧૬૭ બોળખર્ષટીરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૨ શુદ્ધગંધક તો. ૨
હીરાબોળ તો. ૪ (કેટલાક વૈદ્યો હીરાબોળને બદલે હીરાદખણ વાપરે છે.)
વિધી : પારદ ગંધકની કળજલી કરી અમિ ઉપર ગરમ કરી હીરાબોળ
મેળવી ફેળનાપાંદડા ઉપર રીતસર ખર્ષટી ઢાળી પડી વાટી લેવી.
(બરાબર પીગળતી નથી માટે મેળવી તુરત ઢાળી લેવી.) પ્રમાણ :
૩ થી ૬ રતી. અનુપાન : સાકર અને મધ સાથે સમય : સવાર,
બપોર અને સાંજે ત્રણ વખત. ઉપયોગ : રક્તપિત્ત કે હરસમાંથી
પડતું લોહી તથા યોનીશ્રાવ વગેરે પ્રકારના રક્તશ્રાવમાં વાપરવી
અત્યંત ઉત્તમ છે.

૧૬૮ ખગેચરસ (કાળો) રસસિદ્ધર તો. ૧ ખંચમરમ
તો. ૧ શુદ્ધમધક તો. ૧ તામ્રમરમ તો. ૧. એ સર્વને ખરડમાં
રાખી આઠડાનાદમાં મર્દન કરી જોળી બનાવી સૂકવી લઈ સરાવ-
ન ધુટના રાખી તથા કરી પડી તેને બૂધરપુટનો અમિ આપી ઠંડુ

થયે કાઢી લઈ વાટી રાખવો. પ્રમાણુઃ ૨ રતીભાર. અનુપાનઃ મધ અને સાટોડીતો ક્વાચ ઉપયોગઃ ઉદરરોગ, ખરલ, ગુસ્મ, અન્ધી, મૂત્રકૃન્ન. પ્રમેહ. અને જુનો ગરમીનોરોગ આ દવાથી મટે છે. પેટના તેમજ મૂત્રના રોગમાં વપરાય છે.

૧૬૯ બંગેશ્વરરસ (લાલ) રસસિદ્ધુર તો. ૧ અંગભસ્મ સ્વેત તો. ૧ સાથે મેળવી વાટી રાખવું. પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ રતી. અનુપાનઃ માખણ કે મધ સાથે. ઉપયોગઃ પ્રમેહ તથા ધાતુવિકારનાં દરદે મટે.

૧૭૦ બંગેશ્વરરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ અંગભસ્મ તો. ૧ અમ્લભસ્મ તો. ૧ તામ્રભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધસિંહાશ્વત તો. ૪. વિધીઃ બધાને સાથે ઘુંટી ગરાગર મેળવી રાખી મુકવું. પ્રમાણુઃ ૨ રતી. અનુપાનઃ મધ અને સાકર. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ વીસ પ્રકારના પ્રમેહને મટાડે છે.

૧૭૧ ભીમવટ્ટીઃ રસસિદ્ધુર તો. ૨ શુદ્ધમેરુકુચકાં તો. ૨ લોહભસ્મ તો. ૩ શેકેલીદિગ તો. ૪ મરી તો. ૫ એળીઓ તો. ૬ શુગળ તો. ૭. વિધીઃ રીતસર ખાટી ખરલમાં નાખી ચિત્રકના ક્વાચથી ત્રણ દિવસ ઘુંટવું બાદ બખ્ખે રતીભારની ગોળી વાળવી. પ્રમાણુઃ ૧ ગોળી. અનુપાનઃ દૂધ અથવા પાણી સાથે. સમયઃ સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગઃ મદાગ્નિ, દિરદીગ્નિ, મંદગ્નિ. આમવાત, શ્વાસ, હેક્ટી, ગુસ્મ અને યજ્ઞનો નાશ કરે છે.

૧૭૨ મહામૃત્યુંંજયરસઃ શુદ્ધપારદ, શુદ્ધમંથક લોહભસ્મ અમ્લભસ્મ, શુદ્ધનંદીત, શુદ્ધમેરુકુચ, તામ્રભસ્મ, સિંધાવાન. કોટીભસ્મ, ખાગ્ગી, બીડલવનુ સખભસ્મ, ચિત્રકમૂળ, દીન ૧૬ જવખાર, સાણખાર, કાચકૃષ્ણ, રસવંતી, અરબુ અને કુકાચવટકાનુ બાટી દવાઓ સમમાત્રે વાને અને કુકાચવટકાનુ બાટી

સિદ્ધ રસાયન સંગ્રહ

૧૮૭

ખરલમાં નાખી તેને આદુનારસની તથા ગળોનારસની અંકેક લાવના
આપી ધુટી રતીભારની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણુ : ૨ ગોળી.
અનુપાન : મધ સાથે ઉપયોગ : ક્લેમનાંદરદો, ખરલ, મંદામિ,
ગુંદમરોમ, ઉદરરોમ, અરૂચી વગેરે રોગોને મટાડે છે.

૧૭૩ મહામંધક : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧
ભયફળ તો. ૧ ભવંત્રી તો. ૧ લવીંગ તો. ૧ લીંબડાનાપાન તો. ૧
નગોડનાંપાન તો. ૧ એલચી તો. ૧ વિંધી : પ્રથમ પારદ ગંધકની
કલ્પલી બનાવી પર્પટીની રીતથી પર્પટી બનાવી લેવી. બાદ એ
પર્પટીને ખરલમાં નાખી બીજાં દ્રવ્યો સાથે નાખી પાણીથી એ દિવસ
ખરલ કરવું. બાદ ગોળો બનાવી સાચાં મોતીની છીપનાં સંપુટમાં
એ દવા મુકી ખરાબર શીટ કરી ઉપર કાળી માટીનો બબ્બે આંગળ
ભડો લેપ કરી સગગતા ડાહ્યાની વચ્ચમાં એ સંપુટને મુકી દેવું.
અમિની આંચથી લાલ થઇ ભય ભારે બહાર કાઢી દરવા દેવું.
ખરાબર ફંક થયે છીપમાંથી દવાને લઇ ખરલમાં નાખી ધુટી લેવું.
પ્રમાણુ : ૪ થી ૬ રતી. અનુપાન : મધ માખણ, પાણી અથવા
રોગાનુસાર. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : જ્વર. પ્રવાહીકા,
ફૂલ મંદાલ્પી, સુતીકારોમ, રજાચર્ તેમજ બાળકોના નમામ રોગ,
ભીંચોના પ્રદર આદી રોગમાં ઘણું સારું કામ કરે છે. અનુભવસિદ્ધ દવા છે.

૧૭૪ મહાયોગરાજયુગળ : શુક. પીપર. પીપરીમૂળ,
ચવક. ચિત્રક. રીંછીલીંચ, અજનોદ, પીપાસરસવ. જીરું. સાદજીરું,
નગોડનાંબીજ દંડવર, કાચીપાટ, વાવડીચ. કડું. મજાપીપર, અતીચિર,
વજ્ર ભાગ્યમૂળ. મોરવેડ આ વીસ વીંજે દરેક અંકેક તોલો લઇ
ખારીક ચૂર્ણ કરી ચૂર્ણ વચ્ચ કરી લેવું. ૫ઝી તેમાં ત્રિકલાચૂર્ણ તો. ૪૦
મેગરી દેવું બાદ તેમાં અલકમમ તો. ૪ નામમમ તો. ૪ લોદમમ
તો ૪ મજામમ તો. ૪ ગૌપ્યમમ તો. ૪ રત્નસિંદુર તો. ૪ મંદુરમમ
તો ૪ મજા તો. ૨૮ મેગરી આપવું. ૫ઝી શુદ્ધનુમ તો. ૬૦ તો

નરમ શીરો બનાવી તેમાં આ ચીજો મેળવી ધુન્દી સુકવી લેવું કે ગોળી કરી રાખવી. પ્રમાણુ : ૨ થી ૪ રતીભાર. અનુપાત : પાણી કે વાતહર દવાના ક્વાથ અથવા ઘી સાથે. ઉપયોગ : દરેક પ્રકારના વાતરોગ, મંદાસિ, અર્શ, ખંરલ, પ્રમેહ, પ્રદર, ઋતુદોષ, મેદ, વાયુ, ભગંદર, શ્વાસ, કાસ વગેરે અનેક રોગ મટાડે છે.

૧૭૫ મહાસક્તી વિલાસરસ : અત્રકભસ્મ તો. ૪ શુદ્ધગંધક તો. ૨ બંગભસ્મ તો. ૧ રસસિંદુર તો. ૦૧ શુદ્ધહરતાલ તો. ૦૧ તામ્રભસ્મ તો. ૦૧ કપુર, જલ્પક્ષ, જલવંત્રી એ દરેક અર્ધ અર્ધ તોલો. વરધારાનાંખીજ તો. ૧ કનકખીજ તો. ૧ સુવર્ણભસ્મ તો. ૦૧. આ તમામ ઔષધોને વિધીસર મેળવી ખરલમાં ધુન્દી બારીક બનાવી બાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણુ : ૧ થી ૨ રતી. સમય : સવાર સાંજ બે વખત. અનુપાત : મધ. ઉપયોગ : ગળાનાંદરદો, ખાંસી, ક્ષય, પ્રમેહ, ભગંદર, નળગાઇ, હૃદયનીકમળોરી, મેદરોગ, ત્રણ, શળેખમ, રક્તવિકાર, વાતરોગ, શીરશ્ચ, વગેરે મટાડી બળ તથા વિદ્યની શક્તિ કરે છે. આ દવાપર પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો.

૧૭૬ મહાશૃત્યુબ્ધ્યલોહ : લોહભસ્મ તો. ૪ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ અત્રકભસ્મ તો. ૧ રૌપ્યભસ્મ તો. ૧ તામ્રભસ્મ તો. ૧ જલખાર તો. ૧ સાંજખાર તો. ૧ ખીડલવણ તો. ૧ સિંધાતુલ તો. ૧ કોટીભસ્મ તો. ૧ સંખભસ્મ તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧ શુદ્ધમનશીત્ર તો. ૧ શુદ્ધહરતાલ તો. ૧ લોગ તો. ૧ કકુ તો. ૧ શેદીતડાલ તો. ૧ નમોત તો. ૧ આંજળા તો. ૧ ઉદિચારખીનાંમૂળ તો. ૧ ધાવડીકુચ તો. ૧ કુદ તો. ૧ અમેડાનાંખીજ તો. ૧ એરંડમૂળ તો. ૧ અમ્બરિકસ તો. ૧ દાદર તો. ૧ દાદરદર તો. ૧ ધતૂંલા તો. ૧ ઉદિપવ તો. ૧ દંદેડાલ તો. ૧ અજતોદ તો. ૧ અજતો તો. ૧ સરખુંખમૂળ તો. ૧ કુમડીનાનાંખીજ તો. ૧ રંચવંતી તો. ૧. આ દરેક ગ્રીજ બર્મ

જારીક કરી વિધીસર મેળવી તેને ખરલમાં નાખી પ્રથમ ગજોનોરસ, આદુનોરસ એની એકેક લાવના આપી સુકતી પછી મધ સાથે મેળવી ગોળા અથવા જાંબુડી કરી રાખવી. પ્રમાણ: ૨ થી ૪ ગોળા. અનુપાન: પાણી સાથે સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: ખરલ, ખાંસી, શ્વેતજ્વર. વિષમજ્વર, શ્વાસ, અર્થ, વક્રતરોગ, સોજા, નબળાઈ, હૃદયરોગ તથા ઉદરરોગ મટાડે છે.

૧૭૭ મધુપર્ણી: સફેદરાલ તો. ૧ શુદ્ધસોમલ રતી ૧૨. વિધી: પ્રથમ રાત્રને જારીક વાડી તેને લોઢાના વાટકામાં ઘી લગાડી તેમાં નાખી ગરમ કરવું. રસ થાય ત્યારે નીચે ઉતારી તેમાં સોમલનું જારીક ચૂર્ણ મેળવી તેને પર્ણી માફક ફેળના પાનપર ઢાળી લેવું. પછી જારીક વાડી જાટલીમાં ભરી લેવું. પ્રમાણ: ૦૫ રતીભાર. અનુપાન: મધ અથવા રોગાનુસાર. ઉપયોગ: કફવાતરોગ, મનિમમ, ઉલટી વગેરે રોગોમાં અથવા જ્યાં મધ વાપરવું ઉચિત હોય ત્યાં શુદ્ધ અનુસાર વાપરવી. સૂચના: આ ઉપાયમાં સોમલ આવે છે માટે ખનાવતી વખતે ધુમાડો ન લાગે તેની સાવધાની રાખી તાપ ધીમે કરવો, તથા વાપરતી વખતે પ્રમાણ ઠીક ધ્યાનમાં લઈ વાપરવું.

૧૭૮ મહાનમંજરીવટી: અન્નકભસ્મ તો. ૪ અંગભસ્મ તો. ૨ રસસિંદુર તો. ૧ શતાવરી તો. ૭ તજ તો. ૨ એલ્બી તો. ૨ તમાલપત્ર તો. ૨ નામકેશર તો. ૨ ભયફળ તો. ૨ મરી તો. ૨ ચુંક તો. ૨ લવંગ તો. ૨ ભવત્રી તો. ૨ પીપર તો. ૨ સાકર તો. ૩૮. વિધી: ખાડી જારીક વલ્લગાળ કરી ગોળા વગેરે તેટલું મધ તથા ઘી નાખી ૫૫ નોઢાની ગોળા વગવી અગર અવલેદ રહેવા દેવો. પ્રમાણ: ૫ નોઢા. અનુપાન: સાકરવાળું દૂધ સમય: સવાર તથા ઉપયોગ: ઉગમ વાછકરનું છે તેમજ ચક્રિ. પુટી, ગગ અને વિષ વધારનાર છે. ખાંસી, ક્ષય મટાડે છે.

૧૭૮ મેહુમુદગરરસ : રસવંતી, બીડલવણુ, દેવદાર, બીલીફળ, ગોખરુમોટાં, દાડમબીજ, કરીઆતું, પીપરામૂળ, શુંક, મરી, પીપર, હરડે, બહેડાં, આમળા, નસોતર. એ સર્વને વિધીસર મેળવી. જરા ઘીવાળો હાથ કરી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી. પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાન : પાણી. ઉપયોગ : બધી તત્ત્વના પ્રમેહ, મૂત્રકૃન્ન, પાંકુ. શુભ્રજ્વર, કમળો, રક્તપિત, આમ, ક્રોધહૃદી, મંદામિ, અરૂચી વગેરે મટે.

૧૮૦ મૃગાંકરસ : શુદ્ધપારદ, સુવર્ણભરમ એ બન્ને એકેક તોલો, મોતીનીપીટી તો. ૨ શુદ્ધઅધક તો. ૨ કુલાવેલટંકણુપાર તો. ૧. સર્વને ખરલમાં વિધીસર મેળવી તેમાં કાંજીની લાવના આપી એક બે દિવસ મર્દન કરી લેવું. પછી તેનો ગોળો બનાવી એક સરાવમાં રાખી કપડામાટી બરાબર કરી એક હાંડલીમાં મીકું (લવણ) ભરી તેની વચે એ મંપુટ રાખી ઉપર મીકું રાખી બંધ કરી હાંડલીના મોઢાને ઢાંકણીથી બંધ કરી સાંધને બરાબર ચોટી બંધ કરી દેવું. પછી તે હાંડલીને ચુલાપર મુકી ૧૨ કલાક અમિ આપવો. ઠંડુ થયે ઉતારી મંજાગપૂર્વક તેમાંથી રસ કાઢી ઘુટી રાખવો. પ્રમાણ : ૨ રતીમાર. અનુપાન : કાળામરી અથવા પીપર તથા મધ સાથે યોગ્ય લાગે તે. ઉપયોગ : ક્ષય નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા તથા અત્યંત ઉપદ્રવ સાથેના રાજ્યક્ષમા આ દવા વેગાસર આપવાથી મટે ઈ. પથ્થ : સાદો અને પૌષ્ટિક ખોરાક, આરામ અને આનંદમાં રહેવું. ખરે તેણે માંસનો ઉપયોગ પન્ન કરવો. તેજ, વેગાન, કારેલા ખટાચ વગેરે બંધ રાખવું.

૧૮૧ મૃગાંકવટીકા : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધઅધક તો. ૧ મોદજરમ તો. ૧ અબજતરમ તો. ૧ કુલાવેલટંકણુપાર તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ ત્રિકટા તો. ૧ ચવક તો. ૧ તાલીચપત્ર તો. ૧

પીપર તો. ૧ લાલકમળ તો. ૧ પીપગાનીલાખ તો. ૧ વિધી:
અરુસીના પંચામના કસાયની પાંચ લાવના આપી ચણુ ચણુ રતીની
ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણુ: ૧ ગોળી અનુપાન:
લાલકમળ, અરુસી, પીપર અને ઉંચરાનાકચાથ સાથે સમય:
ચાર, સાંજ. ઉપયોગ: વાતિક, પેનિક, રક્તેશ્મીક સનિપાતિક,
કાસ, શ્વાસ, જ્વર, રક્તનિર્દોષન, તૃષ્ણ, દાહ, પ્રમેહ બ્રમ. વમન, પ્લીહા
ગુફમ, ઉદર, આનાહ, કૃમિ, કંકુ આદિ ઘણા રોગોનો નાશ કરે છે.

૧૮૨ મુત્યુન્નયરસ. શુદ્ધિગો તો. ૨ શુદ્ધગંધક તો. ૧
શુદ્ધવજનામ તો. ૧ દુસાવેલકંઠુખાર તો. ૧ મરી તો. ૧
પીપર તો. ૧ આ સર્વને વિધીસર મેળવી ક્ષીણુનારસમાં કુટ્ટી મગ
જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી. પ્રમાણુ: ૨ ગોળી અનુપાન:
પાણી કે આદુનોરસ. ઉપયોગ: તમામ જ્વતના તાવ અને ખાસ
કરીને પેટના વિદારથી આવના નવા તાવ માટે ઉત્તમ છે. ત્રિદોષના
તથા સામાન્ય તાવમાં પણ ઉપયોગી છે.

૧૮૩ યોગેશ્વરરસ: શુદ્ધપારક તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧
લોહમરમ તો. ૧ નામમરમ તો. ૧ પીગાકાડીનીલરમ તો. ૧
નામમરમ તો. ૧ તંગલરમ તો. ૧ અમ્બકમરમ તો. ૧ એલચી
તો. ૨ તમાકવત્ર તો. ૨ નામરમેથ તો. ૨ વાવડીય તો. ૨ નામકેશર
તો. ૨ રેણુકખીજ તો. ૨ આંજળા તો. ૨ પીપરીમૂળ તો. ૨
વિધી: બધાં ઔષ્ધોને યારીક વલમગ કરી ખરલમાં નાખી
આંગનાનારસની ચાર લાવનાઓ આપી ચણુ જેવડી ગોળીઓ વાળી
સુકવી લેવી. પ્રમાણુ: ૧ ગોળી અનુપાન: રોમાનુચાર અથવા
પાણી સાથે સમય: ચાર, સાંજ જે વખત ઉપયોગ: પથરી,
જડુમૂત્ર, પ્રમેહ, મૂત્રક્રંતિ અનેક જ્વતના કંટરોજ, હરસ અને
બનના નાશ કરે છે.

૧૮૪ રસેન્દ્રગુટીકા : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ અમ્લકભસ્મ તો. ૧ નામ્લભસ્મ તો. ૧ હરનાલભસ્મ તો. ૧ લોદભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધવજનાય તો. ૧ શુદ્ધમનઝીલ તો. ૧ સાછખાર તો. ૧ ટંકણખાર તો. ૧ જવખાર તો. ૧ ધતુરાનાંખીજ તો. ૧ મરી તો. ૧ વિધી : ખરણમાં ખુબ ખારીક ધુંદી જળતિ, ચિત્રક, માનકંદ, જંગલીસુરણ, પ્લાહી, ભાંગ, ભાંગરો, કાળોભાંગરો, આદુ, અને નગોડનારસની અઢેક લાવના આપી મગ જેવડી ગોળી વાળીને સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : આદુનારસ. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : ૭ પ્રકારની ઉધરસ, હેડપી, શ્વાસ, ક્ષય, ભગંદર, મંદાગ્નિ, અડચી, ગ્રોચ ઉદરરોગ, પાંકુ અને કમળાને મટાડે છે. મધુર અને સ્નિગ્ધ પદાર્થોનું સેવન કરવું, રક્ત પદાર્થ ભાગવા.

૧૮૫ રત્નગીરીરસ : શુદ્ધપારદ શુદ્ધગંધક નામ્લભસ્મ, અમ્લકભસ્મ, સુવર્ણભસ્મ એ પાંચ ચીજ અઢેક નોલો. લોદભસ્મ તો. ૦૧ વૈકાંતભસ્મ તો. ૦૧ અધાને વિધીસર સાથે મેળવી ભાંગરાનારસ વડે મર્દન કરી પર્પટીની ગીને રાળી લેવું. પછી તેને ખરણમાં ધુંદી લર્પ સરગવો, અરડસી, નગોડ. વજ. ચિત્રક, ભાંગરો ગોળખમૂડી. કાસ, અરબ્બી, મગો, અમથીગો, પ્લાહી તથા કુંવાર, આટલી ચીજોને કવાથ કે સ્વરસ લુણ લુણ લઈ તેની દરેકની ત્રણ ત્રણ લાવના આપી મુકવી એક મુલામાં બરી અંધ કરી કપડામાંડી કરી બંદી બાદ તેને વાતુકાવંતમાં ગ્રાખી સધુ પુટ આપી દેવા, તે જે દસ નિયામ થાય તે સંભાળી કાઢી સુકવી વાડી લેવી. પ્રમાણ : ૧ રતી સમય : આર આર કાઢે. અનુપાન : પીપર તથા પાના સાથે ઉપયોગ : એના ઉપયોગથી નસ કે લુનોવાવ અરાખર ઉતરી આવે તે અને અનુપાન ખડકીને બાપવાથી દરેક રોગ મટાડે છે.

૧૮૬ રત્નપર્પટી : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ નામ્લભસ્મ ૧ હરનાલ કરી લેડાવવામાં મૂત લગાડી તેમાં કાળસી તાપી

મહુજ મંદ તાપવડે તેને પીગળાવવું. રસ જેવું થાય ત્યારે ગાયના-
છાણ ઉપર ફેળવુંપાન પાથરી તે પર દાળી ઉપર પાન ઢાંકી છાણથી
ઢાંકી દેવું. કંકુ થતાં તે લઘુ વાટી રાખવી. પ્રમાણ ૧ થી ૩ રતીભાર.
અનુપાન : મધ અથવા રોગાનુસાર. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ :
હરસ મંદામિ, અજીર્ણ, ઝાડા, સંઘર્ષણી, મુખપાક, સુવારોગ. યજ્ઞ,
કમલો. પાંકુ યુદ્ધ, કુષ, આમવાત, સોમ, અશ્વપિત વગેરે મટે છે.

૧૮૭ રસરોજરસ : રાખ તો. ૪ સાચાં મોતીનીછીપ
તો. ૪ ગંધક તો. ૮ વિધી : ત્રણ ચીજોને સાથે ખાંદી આકડાનુંદધ
ત્રણે ઔષધ કુખી ભય તેટલું નાખી ખરલ કરવું. સુકાયા બાદ
રીકડી કરી સરાવમંપુટમાં નાખી ગળપુટની આંચ આપવી. કંકુ થયે
મહાર કાઢી ખારીક પીસી રીસીમાં ભરી લેવું. પ્રમાણ : ૨ થી ૩
રતી. અનુપાન : કાળાંમરીનુંચૂર્ણ તથા ઘી. સમય : સવાર,
સાંજ. ઉપયોગ : ક્ષયરોગની ખાંસીમાં આપવાથી સારું કામ કરે છે.

૧૮૮ રક્તપિત્તરોગમકરસ : વડચૂર્ણગંધક ભરીત રસસિંદુર
તો. ૧ ચૂર્ણમાલિકભરમ તો. ૨ અરકુસીનાપાનનારસમાં ચાર
દિવસ ધુટી સુકવી રીસીમાં ભરી લેવું. પ્રમાણ : ૧ થી ૩ રતી.
અનુપાન : અરકુસીનોરસ અને મધ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ.
ઉપયોગ : રક્તપિત્તને મટાડે છે.

૧૮૯ રામખાણુરસ : શુદ્ધ પારદ તો. ૧ શુદ્ધરત્નગ
તો. ૧ હરીત તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ મરી તો. ૨ ગાયફળ તો. ૦૫
વિધી : ખારીક ધુટી આમલીનાપાકાંદળ અને આકુનારસથી અંકેક
તેવસ ધુટી એક વાલની ઝોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ :
ઝોળી અનુપાન : પાણી અથવા રોગાનુસાર અનુપાન સાથે.
સમય : સવાર સાંજ બે રખત ઉપયોગ : નરીનજવર જીર્ણજવર.
નિવપિત કંકુર નથ સંઘર્ષણી, આમવાત, મંદામિ, કંકુ, ખાંસી,
અન્ય ઉપદ્રી રોગે મટે છે.

૧૬૦ રૂઢવટી : લોહજલ્મ નો ૧ અમ્લકજલ્મ નો. ૧ શુદ્ધપારદ નો. ૧ મુવર્જમાલિકલ્મ નો. ૧ માણેકરસ નો ૧ શુદ્ધગંધક નો. ૧ ગુગળ નો ૧ વાવડીંગ નો. ૧ ત્રિકૃષ્ણ નો ૩ બોર નો. ૧ ત્રિકટુ નો. ૩ ચિત્રક નો. ૧ દેવદર નો ૧ અમુદ્રશીખ નો. ૧ હાગદર નો ૧ દાહદગદર નો. ૧ ગરબીખીજ નો. ૧ સાટોડીનાંમળ નો. ૧ વિધી : પાગ્ગ ગંધકની કલ્પણી કરી ખાકીની ચીજોનું બારીક વસ્ત્રમાળ ચૂર્ણ મેળવી લાંગનાગમ્મની એક લાવના આપી ત્રણ ત્રણ રતીની ગોળી વાળી મુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી અથવા ત્રિકૃષ્ણનો ક્વાથ. સમય : સવાર. સાંજ. ઉપયોગ : નમામ પ્રકારનાં કૃષ્ણગ માટે સાથે ઉપાય છે.

૧૬૧ રેતોરોધનીગુટીકા : શુદ્ધધતુગનાખીજ નો ૧ શુદ્ધએરકુચકા નો. ૧ શુદ્ધગંધક નો ૧ શુદ્ધપાગ્ગ નો ૧ ત્રણકળ નો ૧ વિધી : નાગરોધના પાકાપાનનાગમમાં ઘુટી અફેર રતીની ગોળી કરવી પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : સાકર નાખેલું ક્વાથ સમય : સ્ત્રી સંગોગથી એક કલાક પહેલાં ઉપયોગ : વિર્યન વધાવન કરે છે.

૧૬૨ રોહીતકસોહ : રોહીતનીઝાલ નો ૧ ત્રિકટુ નો ૩ ત્રિકૃષ્ણ નો. ૩ વાવડીંગ નો. ૧ નાગરોધ નો ૧ ચિત્રક નો ૧ લોહજલ્મ નો. ૧૦ વિધી : કાઠીક આંધ્યાનુ વસ્ત્રમાળ વાગ વનાવી તેની સાથે લોહને મેળવી એક દિવસ ઘુટી કરી રખવાળા કરી નાખી ભરી લેવી. પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતી અનુપાન : મલ માથે સમય : સવાર. સાંજ. ઉપયોગ : પ્લીહા (ખરબ) વધતી અમરત અને મોગલ આદી બાધિનો નાશ કરે છે (રોહીતક નો નામ ૬ ક્વાથ લઈને ઘુટી લેવું તથા અસરકારક બન્યા હોય છે).

૧૬૩ લક્ષ્મીનારાયણરસ : શુદ્ધગંધક, ગરબીખીજ કૃષ્ણ ૧૧ ટકન, શુદ્ધવજનાવ, નનોડનાખીજ, અનિરિ, પીપર ૫૬૧

અમ્લભસ્મ, સિંધાવુળ આ દરેક ચીજ બે બે તોલા લઈ ખારીક વાટી ખરલમાં ધુટી તેને દંતીમૂળના ક્વાથની તથા ત્રિફલાના ક્વાથની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપી ધુટી રતીભારની ગોળી કરી સુકવી લેવી.
પ્રમાણ: ૧ થી ૩ રતીભાર. અનુપાન: આદુનારસ સાથે ઉપયોગ: જ્વર, ત્રિદોષજ્વર. કાલેરા, ત્રિષમજ્વર. ગ્રાહ, મંદાગ્નિ, રક્તાતિસાર, પ્રમેહ, શ્વેત, સુગવડીની આંચકી-ચાપુ વગેરે મટે છે. નાનાં બાળકોની આંચકી મટાડે તથા પીડાસામક છે.

૧૬૪ લક્ષ્મીચિસાસરસ: અમ્લભસ્મ તો. ૪ શુદ્ધપારદ તો. ૨ શુદ્ધગંધક તો. ૨ શૈવ્યભસ્મ તો. ૧ મયૂચી, મયકૂળ, વરધા-રાનાંખીજ, કનકખીજ, ગાંજનાખીજ, વિદારીકંદ, શતાવરી. નાગખલા, અતિખલા, ગોખર, અને નેતરનાંખીજ આ ૧૧ ચીજો દરેક એકેક તોલો લઈ ખારીક વાટી સર્વને વિધીસર મેળવી પાનનારસમાં ખરાબર ધુટી લઈ ચણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવી રાખવી. પ્રમાણ: ૧ ગોળી. અનુપાન: દૂધ અથવા રોગાનુસાર. ઉપયોગ: જ્વર, ત્રિદોષજ્વર પ્રમેહ, ભગંદર, કુષ્ઠ, નજાબ, વાતરોગ પીનસ, મેદ, અર્થ, શીરશ્વેત, ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટાડી બળ-વીર્ય વધારે છે.

૧૬૫ લક્ષ્મણાલોહ: લક્ષ્મણાનુંપંચામ તો. ૪૦૦ અશોક-નીછાણ તો. ૪ કાસ (દર્મ) ના મૂળ તો. ૪ મહુડાનાકુલ તો. ૪ જેડીમધ તો. ૪ બજા તો. ૪ કાળીપાટ તો. ૪ ખીલીનોગરલ તો. ૪ લોહભસ્મ તો. ૨૮ પાણી તો. ૧૬૦૦. વિદ્રી: લક્ષ્મણાના પંચામને અષ્ટકચર કુટી પાણીમાં ક્વાથ કરવો. ચોથો ભાગ બાકી રહે ઉતારી માગી લેવું. બાદ ગાળેલ પાણીને ફરી મંદાગ્નિની આંચે પકાવવું ને પન જેવું થરા આવે એટલે લોહભસ્મ તથા બાકીના વસાણાનું ખારીક વજરાગ ચૂર્ણ મેળવી બળે વાવવી ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૪ ગોળી. અનુપાન: ચાણી સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: સ્ત્રીઓના સમસ્તરોગોમાં વાપરવા લાયક પ્રયત્નીત દવા છે.

૧૯૬ લાહીચુર્ણ: અજમેા તો. ૧ જોગસાતી અજમેો તો. ૧ સાજખાર તો. ૧ ટંકણખાર તો. ૧ જવખાર તો. ૧ ચિત્રકમૂળ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ ગજખીપર તો. ૧ વાવડીંગ તો. ૧ બિલામ તો. ૧ વજ તો. ૧ જીરું તો. ૧ શાહજીરું તો. ૧ શેકેલીહીંગ તો. ૧ કુષ્ઠ તો. ૧ સિંધવ તો. ૧ સંયજ તો. ૧ બીડકુલુ તો. ૧ સમુદ્રકુલુ તો. ૧ દામ્બકુલુ તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ અમ્લકભરમ તો. ૧ મદધુમ તો. ૧ ત્રિકલા તો. ૩ ભાંગ તો. ૨૮. વિધી: ભાંગે તાવડી ઉપર સેકી લેવી બાકીના વસાણાઓનું બારીક વલ્લમાળ ચૂર્ણ કરવું. પારદ ગંધકની કલ્લજી કરી અધી વસ્તુઓને તેમાં મેળવી શીશીમાં ભરી લેવું. પ્રમાણ: ૩ થી ૬ રતી. અનુપાન: પાણી અગર રોગાનુસાર. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: શૂળ, અતિસાર, સંઘ્રહણી, આનાહ પ્લીહા, પ્રમેહ, મંદામિ વગેરે રોગમાં વાપરવું સાફ છે.

૧૯૭ લોહામૃત: નાગરમેથ તો. ૧ મજો તો. ૧ પીપર તો. ૧ જેડીમથ તો. ૧ ચિત્રકમૂળ તો. ૧ ચુંક તો. ૧ ત્રિકલા તો. ૩ વાવડીંગ તો. ૧ લોહભરમ તો. ૧૦. વિધી: કાટીક ઔષ્ધોનું બારીક વલ્લમાળ ચૂર્ણ કરી લોહભરમ મેળવી એક દિવસ ખરલમાં ઘુંટી શીશી ભરી લેવી. પ્રમાણ: ૩ થી ૬ રતી. અનુપાન: મોખું મધ સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: પાંદુરોગ અને જીર્ણીકર માટે સારો ઉપાય છે.

૧૯૮ લોહપર્પટી: શુદ્ધપારદ તો. ૨ શુદ્ધગંધક તો. ૨ ઉત્તમ લોહભરમ તો. ૨ જરૂરે સાથે મેળવી વિધીસર ઘુંટી લઈ પર્પટીની રીત પ્રમાણે લાગી બનાવી લેવી. પ્રમાણ: ૨ થી ૪ રતી. અનુપાન: પાણી અથવા જીરા અને પાણીનો કઠાય. ઉપયોગ: મંદામિ, આમશૂળ, મુચમેવ પ્રાપ્ત, પાક, કમળો, જરવ, મંદામિ, અમ્લક, કુટ, મરચી, નવખાજ અને મેદાક છે.

૧૮૮ લોકનાથરસ (૧) શુદ્ધપારદ તો. ૨ શુદ્ધગંધક તો. ૨
 પીળીકોટી તો. ૮ ટંકેણુખાર તો. ૧ શંખનાદુકકા તો. ૧૬.
 વિંધી : પારદ ગંધકની કળ્મણી બનાવી દરેક કોટીઓની અંદર
 ભરી દેવી. બાદ ટંકેણુખારને ગાયનાદૂધથી છુટી તેનાથી કોટીઓનાં
 મોઢાં બંધ કરી દેવાં. સારબાદ એ સરાવ લઈ એક સરાવમાં શંખના
 અરધા દુકકા મુકી ઉપર કળ્મણી ભરેલી કોટીઓ બરાબર ગોઠવી
 ઉપર બીજું સરાવ ઉધુ મુકી અંપુટ બનાવી લેવો, ઉપર કપડમટ્ટી
 કરી બરાબર મુકાબા બાદ પાંચ રોર ઢાણાની આંચ આપવી, ઠંડુ થયે
 બહાર કાઢી સરાવ સિવાયની અંદરની બધી ઔષધીને તથા શંખના
 દુકકાને ખરણ કરી શીશીમાં ભરી લેવું. પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતી.
 અનુપાન : કાળામરી તથા ઘીની સાથે વાતવ્યાધિમાં. માખણ સાથે
 કફવ્યાધિમાં અથવા રોગાનુસાર અનુપાન આપવું. સમય : સવાર,
 સાંજ. ઉપયોગ : અતિસાર, શ્વે, અરૂચી, ગંઝલણી, કૃશતા,
 મંદાગ્નિ, ખાંસી, શ્વાસ, ગુસ્સ વગેરે વ્યાધિઓમાં બહુ સાફ કામ
 કરે છે. પ્રયોગ આવે તે દરમ્યાન સાતીક ખોરાક આપવો, તેજ મરચું
 ખટાસતી પરેશ રાખવી.

૨૦૦ લોકનાથરસ (૨) શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧
 અમ્લભરમ તો. ૨ લોદ્ધભરમ તો. ૨ તામ્રચરમ તો. ૨ કોટીનીભરમ
 તો. ૬. વિંધી : બધી વસ્તુઓને ખરણમાં નાખી નાગરવેલના
 પાનનારસથી છુટી એળો બનાવી, સરાવઅંપુટમાં મુકી ૭-સાત
 કપડમટ્ટી કરી સુકાવાબાદ અંપુટની આંચ આપવી ઠંડુ થયે કાઢી
 ઘટ ખારીક મર્દન કરી શીશીમાં ભરી લેવું. પ્રમાણ : ૧ થી ૩
 રતી. અનુપાન : મધ બને પીપર અથવા દરેકનુંચૂર્ણ અને ગોળ
 સાથે સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : વફૂત, પ્લીહા, ઉદરરોગ
 ગુસ્સ. ગાંધ વગેરે વ્યાધિને મટાકે છે.

૨૦૧ લ'કેશ્વરરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧. અબ્રહમરસ તો. ૧ તામ્રભ્રમરસ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ શુદ્ધકરતાલ તો. ૧ શુદ્ધશીલાજીત તો. ૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૧ અમ્બવેત્સ તો. ૧ સુવર્ણમાણિક્યભ્રમરસ તો. ૧. વિધીઃ ખરલમાં નાખી જારીક ધુંટી ખીન્નેરાનારસથી ત્રણ દિવસ મર્દન કરી અગ્નિમાં રતીભારની ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ ગોળી. અનુપાનઃ ત્રિફલા, કકવા લીંગડાની અંતરછાલ, વજ, મજીક, પરવળનાંમૂળ, કકુ અને હળદરનાકવાય સાથે. સમયઃ સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગઃ ખસ, દાદર, ખુજલી, કોદ વગેરે દરેક પ્રકારનાં કુષ્ઠમાં વાપરી ચકાવ છે.

૨૦૨ વસંતકુસુમાકરરસ (૧) સુવર્ણભ્રમરસ તો. ૨ અબ્રહમરસ તો. ૨ લોહભ્રમરસ તો. ૩ રસસિંદુર તો. ૪૫ અંગભ્રમરસ તો. ૩ મુક્તાપિષ્ટી તો. ૪ પ્રવાલપિષ્ટી તો. ૪ ખીમસેનીકપુર તો. ૫૫ કર્તુરી તો. ૫૫. વિધીઃ પ્રથમની સાત દવાઓને ખરલમાં નાખી ધુંટી તેને ગાયનુદ્ધ, અરુસીનોરસ, હળદરનોકવાય, જિગનાકંદનોરસ, માવતીનોરસ, સંદ્યંદનનોકવાય, તુલસીનોરસ એ દરેકની સાત સાત બાવના આપી મુકવી તેમાં કર્તુરી તથા ખીમસેનીકપુર મેળવી ધુંટી ખાટલી જરી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ રતી. સમયઃ સવાર, સાંજ બે વખત. અનુપાનઃ માખણ અથવા મધ સાથે ઉપર દ્રવ પીવું. ઉપયોગઃ તમામ પ્રકારના પ્રમેદ, મધુપ્રમેદ, વીર્યશ્રાવ, નખગાઈ, માનુશીભૂત, સ્વપ્નોત્પન્ન પ્રદર, જઠુનુત્પન્ન, સોમરોગ વગેરે મટાડી અને ચક્રિત આપે છે. વિર્યવર્ધક અને કામોત્તેજક છે.

૨૦૩ વસંતકુસુમાકરરસ (૨) સુવર્ણભ્રમરસ તો. ૨ રૌપ્યભ્રમરસ તો. ૨ ખદભ્રમરસ તો. ૩ નાગભ્રમરસ તો. ૩ કાન્તકોદભ્રમરસ તો. ૩ અમ્બભ્રમરસ તો. ૪ પ્રવાલપિષ્ટી તો. ૪ કર્તુરી તો. ૧. વિધીઃ કર્તુરીને ખાવડ રાખી ખાટીની જાગેને સારી ખરલમાં નાખી ગાયનુદ્ધ,

શેરડીનોરસ, અરુસીનાપાનનોરસ, લાક્ષ્મીનોરસ, મુગંધીવાળાનોરસ, કેળનોરસ, કેળનાંફુલનોરસ, સફેદકમળનોરસ, માલતીપુષ્પનોરસ વગેરે રસોની સાત સાત ભાવના આપી સુકાયાઆદ કરતુરી મેળવી ખજ્જે રતીની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણુ: ૧ ગોળી. અનુપાન: માખણ અથવા ઘી અને મધ. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: શુદ્ધિવર્ધક, કામવર્ધક, પૌષ્ટિક, આરોગ્ય વધારનાર, તમામ પ્રકારની નબળાઈ, ક્ષય, મધુપ્રમેહ, પ્રમેહ, શુક્રપ્રમેહ માટે ખડુ ઉત્તમ યોગ છે.

૨૦૪ વડવાનસરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૮ નાગસ્ફર તો. ૮ શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૧૦ સિંધવ તો. ૧૦ હળદર તો. ૬ શુક તો. ૬ પીપર તો. ૬ મરી તો. ૬ ચિત્રકમળ તો. ૩ ગંધક તો. ૩ ભોંયઆંખળા તો. ૩. વિધી: ખારીક વસ્ત્રગાળ કરી સરગવો, આદુ, કેરડો, ખીન્નેરા, લીંણ, નાગરવેલનાંપાન પીપળાનાંમૂળનીછાલ એ દરેકના સ્વરસ અથવા ક્વાથની એકેક ભાવના આપી સુકવી કપડાણુ કરી શીશીમાં ભરી લેવું. પ્રમાણુ: ૩ રતી. અનુપાન: પાણી અથવા સમયોચિત અનુપાન સાથે. સમય: સવાર, સાંજ એ વખત. ઉપયોગ: સમસ્ત વાતવિકાર, અરૂચી, શૂળ, વમન, આદી વ્યાધિઓનો નાશ કરે છે.

૨૦૫ વન્દિરસ: જવફળ તો. ૨ મરી તો. ૮ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધમગ્ધ તો. ૧ ઘસીમ તો. ૧ શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૧ વિધી: ખારીક મુટી પાકી આંમલીનારસની એક ભાવના આપી ખજ્જે વાલની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણુ: ૧ ગોળી. અનુપાન: સ્વચ્છ પાણી. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: મંદામિ, શૂળ અને પાતડોમનો નાશ કરે છે.

૨૦૬ વચ્ચાલોહ: વજ તો. ૮ કુટ તો. ૮ લોહતરમ તો. ૮ વિધી: ખારીક ખાંડી પત્તનાગ કરી લોહ સાથે ઘીમાં કરી ભરી લેવું.

પ્રમાણ: ૨ થી ૪ રતી. અનુપાત: ઘી અને મધ સાથે. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: પરીણામશૂન્ય માટે સારી ં.

૨૦૭ વસંતમાસીની (લઘુ) શુદ્ધપાપરીયું તો. ૧૦ સંદેહ
મરીનુંચૂર્ણ તો. ૫ માખણ તો. ૧ વિધી : ખરડમાં ઘુટી માખણનો
કરમો દહાડાં જરાગર મળી જાય ત્યારે લીંબુનારસ નાખી ઘુટતા
જવું. જ્યારે ચીકણ મટી જાય ત્યારબાદ ચણા જેવડી ગોળી વાળી
મુકવી રાખવી. (આશરે દસ દિવસ લીંબુનારસમાં ઘુટવી જોઈએ.)
પ્રમાણ : ૨ ગોળી. સમય : સવાર, ખેડાર અને સાંજ. અનુપાત :
પીપર અને મધ સાથે. ઉપયોગ : જીર્ણીકર, ખાસગોપ, નળગાંઠ,
મગજ તથા આંખનીગરમી, હાથ પગનો દાહ વગેરે મટે છે. નાનાં
બાળકો માટે પુટ્ટી આપનાર યોગ છે.

૨૦૮ વસંતતિલકરસઃ સોદ્યભઞ્મ તો. ૧ અન્નકભઞ્મ તો. ૧
અંગભઞ્મ તો. ૧ મુવર્ણમાદિકભઞ્મ તો. ૧ મુવર્ણભઞ્મ તો. ૧
પ્રવાલભઞ્મ તો. ૧ રૌપ્યભઞ્મ તો. ૧ મોતીનીપિટ્ટી તો. ૧ જ્વર્ણી
તો. ૧ જ્વલકૃત તો. ૧ તમ્ભ તો. ૧ નમાત્રપત્ર તો. ૩ એલચી તો. ૩
નાગકેસર તો. ૨. વિદ્યીઃ માત્રાઆને આગીક ધુટી અંદર કાઢીક
વસાણાએ વસ્ત્રગાળ કરી મેળવી ત્રિકૃણનાક્રવાચની જે આવના આપી
ત્રણ ત્રણ રતીની મોતી વાળી મુકવો લેવો પ્રમાણઃ ૧ થી ૧૦ નાં
અનુપાતઃ રોમાનુસારે અથવા પાણી સમયઃ મદરૂબ મદરૂબ
કેરોપોગઃ વાતપિત, કહુ અને સંજિપાનથી ચરેલા કે ના ૧૦૧૦
અપઞ્માર, મોલેરા, ઘુષ, કિન્નાદ, યગીઅથજ પીમ પ્રકરણ ૧૦૦
આદિનો નાશ કરે છે.

২০২২ বঙ্গবন্ধু জন্মদিন: শুভকামনা, শুভকামনা শুভকামনা
 শুভকামনা, শুভকামনা শুভকামনা, শুভকামনা শুভকামনা শুভকামনা
 শুভকামনা, শুভকামনা শুভকামনা, শুভকামনা শুভকামনা শুভকামনা

બહેડાં, આમળા, વાવડીંગ, શુંડ, મરી, પીપર એ દરેક સ્ત્રીજ અરેક
તોલો લઈ ચૂર્ણ કરી વિધીસર બધાને સાથે મેળવી દેવું. પછી ત્રિકૃષ્ણ
તથા ભાંગરાનારસમાં ત્રણ ત્રણ દિવસ ઘુંટી લઈ ચણા પ્રમાણે ગોળી
વાળી મુકરી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ લીંબડાના-
પંચાગતા ચૂર્ણ સાથે અથવા ઘી સાથે. ઉપયોગઃ વાતરજ, રક્તદોષ
અને વાતવિકારને મટાડે છે.

૨૧૦ વાતવિધ્વંસરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧
નાગજરમ, અંગજરમ, લોદ્ધજરમ તામ્રજરમ, અમ્બકજરમ, પીપર,
કુકાવેલદંડ્યખાર, મરી, શુંડ એ દરેક અરેક તોલો તથા શુદ્ધવચ્છનાગ
તો. ૪૫ બધાને વિધીસર મેળવી પછી તેને ત્રિકૃષ્ણ, ત્રિકટુ, ચિત્રક,
ભાંગરો, કુષ્ઠ, અમ્બકજરો, નગોડ, આદુ, લીંબુ અને લુણીનીભાજ
એ દરેકનો ક્વાથ કે સ્વરસ લઈ તેની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપી બબ્બે
રતીભારની ગોળી કરી લેવી. પ્રમાણુઃ ૨ ગોળી. અનુપાનઃ
રોગાનુસાર. ઉપયોગઃ બપોરવાનરોગ, મૂત્રદબ્ધી, શૂળ, સ્તનિપાન,
અપરમાર, મંદાગ્નિ, ધીનપિત્ત, પ્લીહા, ઉદરરોગ, અર્ધ વગેરે મટાડે છે.

૨૧૧ વાતરાજસરસઃ રસસિંદુર, શુદ્ધગંધક, કાંતલોદ્ધજરમ,
અમ્બકજરમ, તામ્રજરમ સમજાએ લઈ ખરાબર મેળવી ઘુંટી લેવું.
પછી તેને નજો, જાટોડી, ચિત્રક, ગુલ્મધીપત્ર, ત્રિકટુ એ પાંચ
સ્ત્રીજનારસ કે ક્વાથની અંદર ત્રણ ત્રણ દિવસ ખરાબર ઘુંટી મોઝો
ખતાવી મુકરી લેવું. અને તેને સરાવમાં રાખી અંધ કરી ઉપર બે
ત્રણ કપડાંમાડી કરી લણુ પુટની આંચ આપવી કંટુ અને કાદી ચાદી
ગાખતુ પ્રમાણુઃ ૨ રતીભાગ. સ્વઅથઃ સ્વચર, આંજ. અનુપાનઃ
૩ રાત્રી ૨ ઉપયોગઃ ઉદ્વેગ, ત્રાસજન, વાતરજ, આમચાત,
પનુચાત પદ્માચાત, નેત્રીકાચુ કમ્પચાચુ. શૂળ વગેરે સનસ્ત વાતરોગ
મટાડે છે.

૨૧૨ વાનારિરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨ ત્રિફલાચૂર્ણ તો. ૩ ચિત્રક તો. ૪ શુદ્ધયુગળ તો. ૫. પ્રથમ પારદ ગંધકની કલ્પલી કરી તેમાં જીછ ગીન્ને મેળવી પછી યુગળને એરંડતેલનો દ્વાથ આપી ગોળી વાળવી. પ્રમાણુઃ ૪ થી ૮ વાલ. અનુપાનઃ શુદ્ધ અને એરંડમૂળના ક્વાથ સાથે. ઉપયોગઃ મંપૂર્ણ વાતરોગ મટાડે, લુલાળ લાગે તો ગરમ ભોજન ખાવું.

૨૧૩ વાતપિત્તારિરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ તામ્રભરમ તો. ૧ શુદ્ધમનશીલ તો. ૧ શુદ્ધકરનાલ તો. ૧ શુદ્ધચન્દનામ તો. ૧ મરી તો. ૧ કુષ્ઠ તો. ૧ નાગબજા તો. ૧ દરેડે તો. ૧ ગોખરૂ તો. ૧ વિહારીકંદ તો. ૧ એરંડાનામૂળનીછાલ તો. ૧. વિધીઃ ખારીક વસ્ત્રમાથ કરી ચિત્રક અને સારોડીનાકવાથની એકેક ભાવના આપી ચાનુ ચણુ રતીની ગોળી વાળવી. પ્રમાણુઃ ૩ થી ૪ ગોળી. અનુપાનઃ શ્વચ્છ પાણી. ઉપયોગઃ વાતપિત્તજન્ય વ્યાધીઓ માટે સારા ઉપાય છે.

૨૧૪ વાતગન્ધેદ્રસિંહુરસઃ અન્નકમ્બ તો. ૧ લોદખમ્બ તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ તામ્રભરમ તો. ૧ નાગબમ્બ તો. ૧ કુકાવેલકંજનુખાર તો. ૧ શુદ્ધચન્દનામ તો. ૧ સિંધાપુલ તો. ૧ લયોમ તો. ૧ દીપ તો. ૧ જ્વલકુળ તો. ૧ કેશર તો. ૧ માંચાઅવડ તો. ૧ અંદન તો. ૧ દરેડે તો. ૧ ખદેક તો. ૧ અપત્ત તો. ૧ છંદ તો. ૧. વિધીઃ ખારીક વસ્ત્રમાથ ચૂર્ણ ગનાલી નેલઃ વિવલ કુંદરનારંજથી મૂટી ચાનુ ચણુ રતીનારતી ગોળી ગનાલી નુકરી તેમ પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ નાનુદૂધ અથવા રોગનુલ ન સમયઃ મહત્ત્વ. સંજ્ઞ. ઉપયોગઃ ૮૦ પ્રકારના વાતરોગ. ૧ પ્રકારના પિત્તરોગ. ૨૦ પ્રકારના કફરોગ. ૧૦૦૦૦. ૧૦૮ શુક્રત્વ. મર્મમ ખંડન. ૧૦૦૦૦. કુલ્લરના વનેરે વાતપિત્તનાં વાતરી મટાડ.

૨૧૫ વાતગન્ધકશરસઃ રસસિદ્ધુર તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧ મુવર્ણમાશિકભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ શુદ્ધહરતાલ તો. ૧ હરડે તો. ૧ કાકડાસીંગ તો. ૧ શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ અરણી તો. ૧ કુસાવેલટંકણુખાર તો. ૧. વિધીઃ ભસ્મ સિવાયની ખાંડવા જેવી વસ્તુઓને ખાંડી ખારીક વચ્ચગાળ કરી એક દિવસ ખરલમાં કાફે ધુટનું પછી બધાને મેળવી બાદ ગોરખમુંડી અને નગોડનારસથી એક દિવસ ધુટી બખ્ખે રતીભારની ઝોળીઓ બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૨ ઝોળી. અનુપાનઃ પીપરનુંચૂર્ણ તથા રાસ્નાનાકવાય સાથે સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ સાધ્ય અથવા અસાધ્ય વાતરોગ, ગ્રંથસી. દારૂસન્નિષ્પાત. ક્રોધુર્ધ્વીર્ષક, અપખાલુક, ઉર્ધ્વથંભ, હનુર્ધ્વથંભ મન્યાસ્થંભ પક્ષાઘાત વગેરેમાં સાફ કામ કરે છે.

૨૧૬ વાતરાજવટીઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ તજ તો. ૧ તમાલપત્ર તો. ૧ એલચી તો. ૧ નાગકેશર તો. ૧ જામબુજ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ સાલગ્રહ તો. ૧ સફેદગ્રહ તો. ૧ કપુર તો. ૧ તમાલપત્ર તો. ૧ તાલીસપત્ર તો. ૧ નાગકેશર તો. ૧ લયીંગ તો. ૧ અજમે તો. ૧ ચિત્રકમૂળ તો. ૧ તગર તો. ૧ પીપરીમૂળ તો. ૧ ગળા તો. ૧ સફેદચંદન તો. ૧ દ્રાક્ષ તો. ૧ વજ તો. ૧ જવંત્રી તો. ૧ જટામાસી તો. ૧ ચવક તો. ૧ શતાવરી તો. ૧ ખીડીમૂળ તો. ૧ ધાણા તો. ૧ ત્રિક્ષા તો. ૩ અરકુસી તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૮ શુદ્ધઅરીજ તો. ૪. વિધીઃ સર્વ વસ્તુને ખાંડી વચ્ચગાળ કરી પોસ્તના ડોડાના કવાયથી જે પહોર મર્દન કરી તલ તલ રતીની ઝોળીઓ વાગી મુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ ઝોળી. અનુપાનઃ પાણી સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ સર્વ જાતના વાતખાધિઓમાં આપવી.

૨૧૭ ત્રિડંબરિકોદઃ ચાવડીય તો. ૧ નાગરમોય તો. ૧ ત્રિક્ષા તો. ૩ દેહર તો. ૧ પીપર તો. ૧ પીપરીમૂળ તો. ૧

મુશળી તો. ૨ કપીલો તો. ૨ અંબોદ તો. ૨. વિધી: પારદ
ગંધકની કલ્પલી કરી આક્રીની વચ્ચગાળ વસ્તુઓ મેળવી એરંડાનામૂળના
કવાયતી ૨૧, ભાંગરાનારસની ૭, ગોરખમુંડીનારસની ૧૨ તથા
નાગરવેલનાપાનનારસની ૩ ભાવના આપી મુકવી બાદ જોદાએ
તેટલું મધ નાખી એર જોડી ગોળી વાળી મુકવી લેવી. પ્રમાણુ:
૧ ગોળી. અનુપાન: દેવદાર અને ચિત્રકમૂળના ઘસારા સાથે.
સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: કફોદર અને બીજા ઉદરરોગમાં
વપરાય છે. રોગીને માટે ગુલશીનારસ સાથે દૂધનો પ્રયોગ કરાવવાથી
સારો ફાયદો કરે છે.

૨૨૧ ધૃદ્ધિનાશનરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧
મુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ તો. ૨. વિધી: કલ્પલી કરી ભસ્મે મેળવી
દરડેના સ્વરસ અથવા કવાયથી ત્રણ દિવસ અને એરંડીઆતેલથી
એક દિવસ ધુંડી અનેક રતીની ગોળી બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણુ:
૧ ગોળી. અનુપાન: દરડે અને એરંડતેલ અથવા શિવશીંગીનો
કવાય. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: અંડઘટિતો નાશ કરે છે.

૨૨૨ શશિસેખરરસ: લોહભસ્મ તો. ૧ અમ્લકભસ્મ તો. ૧
અસિદુર તો. ૧. વિધી: કુંવારનારસથી ધુંડી અનેક રતીની ગોળી
બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણુ: ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન: કુંવારના-
રસ સાથે. સમય: સવાર સાંજ. ઉપયોગ: આંતરિક્ષના રોગનો
નાશ કરે છે, યક્ષિત્રદ છે.

૨૨૩ શશિપ્રભરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ ગંગાભસ્મ તો. ૧
લોહભસ્મ તો. ૧. વિધી: ત્રણ વસ્તુઓને સાથે મેળવી ખરદમાં
નાખી વચ્ચારા અને રસોના સ્વરસથી અનેક દિવસ ધુંડી મુકવી મુકવું.
પ્રમાણુ. ૩ થી ૧ રતી. અનુપાન: મધ સાથે. સમય: સવાર,
૮.૦૮ ઉપયોગ: પ્રેતદ તથા બહુનુવન્યા વાગરી યાદાય છે.

૨૨૪ શતભૂજાદિલોહ : શતાવરી તો. ૧ સાકર તો. ૧
 ધાણા તો. ૧ નાગકેસર તો. ૧ રક્તચંદન તો. ૧ હરડે તો. ૧
 બહેડાં તો. ૧ આમળા તો. ૧ થુંક તો. ૧ મરી તો. ૧ પીપર તો. ૧
 વાવડીંગ તો. ૧ મોથ તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧ કાળાતલ તો. ૧
 લોહભસ્મ તો. ૧૫. વિધી : આરીક વલ્લભાગ કરી બધી વસ્તુઓ
 સાથે મેળવી બાટલી ભરી ગળવી. પ્રમાણ : ૩ થી ૬ રતી.
 અનુપાન : મધ અથવા મ.ખાનુ સાથે. સમય : સવાર, સાંજ.
 ઉપયોગ : તરસ દાદ નવર વનન રક્તપિત્ત, વગેરે રોગોને મટાડે છે.

૨૨૫ શાખાવટી (૧) ન મખમ તો. ૪ અરીણુ તો. ૧
 મયકળ તો. ૧ કુન વન - ન મ.તો. ૧. વિધી : આરીક મુદી
 શીશીમા ભરી તે. પ્રમાણ : ૧ રતી. અનુપાન : સ્વચ્છ પાણી.
 સમય : સવાર - સાંજ. ઉપયોગ : રક્તાતિસાર, રક્તાર્થ, આમ
 અને જોડાવા માટે મટાડે છે.

૨૨૬ શાખવટી (૨) શુદ્ધપારક તો. ૧ શુદ્ધચંદ્રક તો. ૧
 શુદ્ધવનનાન તો. ૧ શેકલીડીંગ તો. ૧ મરી તો. ૧ પીપર તો. ૧૨
 તો. ૧૨ શાખમખ તો. ૫ સાકર માત્ર તો. ૫. વિધી : ઉપરની
 નુઆનુ આરીક વલ્લભાગચૂર્ણ કરી બગવાના ન ની કાચીડીંગની
 બાવના આપી સળીભોર જેવડી નોળી સાથે સુકા તે. પ્રમાણ :
 થી ૨ મોળી. અનુપાન : સ્વચ્છ પાણી. સમય : સવાર,
 સાંજ. ઉપયોગ : અસ્ત્રુ, મગ દબાવવા માટે. ૩૧ અકરો
 રેમાં ઉપયોગી છે.

૨૨૭ શાખવટી (૨) લિધાગુણ. નંબગ ખા. ૧૧૧ - ૧૧૧.
 સનુદાસુ એ રોકે સ્ત્રીને નોને ૧૧૧૧૧ ૬૦૦ . . .
 નોને-પાર તો. ૫ શાખમખ તો. ૫ થુંક, મરી બન . . .
 નોને (લિધા) તો. ૫ શુદ્ધપારક તો. ૧ શુદ્ધ - . .

શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૧ હીંગ તો. ૨. વિંધી : બધી દવાઓને જુદી જુદી ખારીક કરી લેવી પછી પારદ ગંધકની કળ્મલી કરી તેમાં દરેક ચીજ ધીમેથી મેળવી છુટી લેવું. આદ્યિત્રકનોકવાય, અધેકાનોરસ. ક્રીષ્ણનોરસ, આમલીનોરસ ખીજેરાનોરસ વગેરેની અંકેક ભાવના આપવી પછી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી. પ્રમાણ : ૨ ગોળી. અનુપાન : પાણી. સમય : સવાર, ખપોર, સાંજ. ઉપયોગ : અજીર્ણ, વાતુ, થળ, ગુફમ, શોથ, પ્રમેહ, વાતરક્ત, કુષ્ઠ, પાંકુ, મંદાસિ વગેરે મદાડે છે. પેટના રોગો માટે હિતમ છે.

૨૨૮ શંકરવટી : શુદ્ધપારદ તો. ૪ શુદ્ધગંધક તો. ૮ લોહમરમ તો. ૩ નાગભરમ તો. ૨. વિંધી : પારદ ગંધકની કળ્મલી કરી બાફીની ભરમો મેળવી પીણુડી, ચિત્રક, આદુ, અરણી, અરકુસી, ખીલીનોગરલ અને અર્જુનચક્ષુ વગેરેના સ્વરસ અથવા કવાયતી ભાવના આપી બખ્ખે રતીની મોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાન : મરમ પાણી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : ફેફસાં અને હૃદયરોગ, કાસ, શ્વાસ, આમવાત, કૃશતા, શંમદણી આદી રોગોમાં વાપરવી સારી છે.

૨૨૯ શંખકાષ્ઠરસ : શંખ તો. ૫ જ્યખાર તો. ૫ સાજખાર તો. ૫ દંડજખાર તો. ૫ સિંધવ તો. ૫ મૃચમ તો. ૫ ખીડજુલુ તો. ૫ સમુદ્રજુલુ તો. ૫ કાચજુલુ તો. ૫ ફટકડી તો. ૫ નરસાર તો. ૫. વિંધી : શંખકાષ્ઠ બનાવવા માટેના અગ્નિમાં કાચના મળતા પંચવડે સંભાળથી તૈયાર કરી ખાટલીમાં ભરી લેવો. પ્રમાણ : ૫ થી ૧૦ લીપાં. અનુપાન : ૨૨-૭ પાણી તોડા ૨૫ સાથે સમય : સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગ : ૭ પ્રકારના દરસ, ૫૪-૨, ૫૪રી, આઠ પ્રકારના હિરરોચ ગુફમ, પીણ, અજીર્ણ, નદની, રોલેગ વગેરે બાધિઓને મદાડે છે. અને તેમ જ ખારાકને પચાવી નાખે છે.

૨૩૦ શિરશુભારિવજ્જરસઃ 'શુદ્ધપારદ તો. ૪ શુદ્ધમધ
તો. ૪ લોહભરમ તો. ૪ તામ્રભરમ તો. ૪ શુદ્ધગુગળ તો. ૧૬
ત્રિકલા તો. ૮ જોડીમધ તો. ૧ પીપર તો. ૧ કુષ્ઠ તો. ૧ યુંક તો. ૧
ગોખર તો. ૧ વાવડીંગ તો. ૧ દશમૂળ તો. ૧૦. વિધીઃ પારદ
મધકની કળગલી કરી ખીજન આરીક વસ્ત્રગાળ વસાખાં મેળવી
દશમૂળના કવાચની એક ભાવના આપી સુકવી જરા ધીના દામથી
ચણા જેવડી ગોળા વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણઃ ૩ ગોળી.
અનુપાનઃ અકરી અથવા ગાયનુંદૂધ અથવા મધ સાથે. સમયઃ
સવાર. સાંજ. ઉપયોગઃ વાતજ. પિત્તજ, કફજ ગમે તે પ્રકારની
શીતગંધનાને મટાડે છે. માયાનું દરદ મટાડનાર સારી દવા છે.

૨૩૧ શિક્ષાગ્રંથકવટી : શુદ્ધપારદ તો, ૪ શુદ્ધગંધક તો, ૪ કડુ તો, ૨ ત્રિક્ષા તો, ૬ કકાયાલીખડાનીજાત તો, ૨ શુદ્ધસિંધાજીવ તો, ૩૨ સાકર તો, ૩૨ વાંસકપુર તો, ૪ પીપર તો, ૪ આંબળા તો, ૪ કાકડાશીંગી તો, ૪ બોરીમળીનું પંચામ તો, ૪ નજ તો, ૪ નભાસપત્ર તો, ૪ એલચી તો, ૪, વિધી : પ્રથમ પારદ ગંધકની કઠ્ઠણી કરી સાલકમળનાં ફુલનારસથી બે પાંદર મુદ્દાં બાદ કક ત્રિક્ષા અને ત્રીમજાત આગીક કરી કઠ્ઠણીમાં મેળવી પરચા, નાજરમોથ અને શુકના રવરસ અથવા ક્યાયની દસ ભારના આપી નુકાયા બાદ આટ્ટાની ચીર્ણનું આગીક વજ્રયાગ કર્ણ કરી ઉપરના યોગ સાથે મેળવી મેલવતું અથ નાખી ગળ્લે ચાડતી મોઘી બનાવી મુકરી જેવી પ્રમાણુ : ૧ થા ૧ મોઘી અનુપાત : દાહનગોળ ૧૫ થા ૬૫ અથ ૧૫ થા ૬૫ : ૧૫૦ થા ૬૦૦, ઉપચાર : પાંદ, કક ૧૫૦, પીપર, નમકચામ ૬૦૦, જનક ૧૫૦ શુકરિસાં, પ્રમેદ, જાંડ, ૬૦, ૬૦, મેળવિત મેળવિત મેળવે ને નમ, અનુપાત ફેરવી ઘણી ઘણી

১৯৬৭ খ্রিঃ অক্টোবর মাসের ১৫ তারিখের সভার কার্যবিবরণী : ১।

કુલાવેલટંબુખાર તો. ૧. વિધી: કાળા ભાંગરાનારસથી બે દિવસ ધુંડી ત્રણ ત્રણ રતીભારની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ ગોળી. અનુપાન: શેવાળ (પાણીમાં ચલી એકં જાતની વનસ્પતી) નાં રસ સાથે. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: શુક્રમેદ્ધ માટે ઉત્તમ ઉપાય છે.

૨૩૩ શિતાયોગ: શુદ્ધમનસીય તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ હરડે તો. ૧ શેકેલીહીંગ તો. ૧ વાવડીય તો. ૧ કુદે તો. ૧ સિંધવ તો. ૧ વિધી: ખારીક વલગાળ ચૂર્ણ કરી ખાટલીમાં ભરી ભેતું. પ્રમાણ: ૧ રતી. અનુપાન: ઘી તથા મધ સાથે. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: હેડકી, શ્વાસ અને કાસને દુર કરે છે.

૨૩૪ શિતામ્બરકુંડારસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધસોમક તો. ૧ શુદ્ધમનસીય તો. ૧ શુદ્ધહરતાલ તો. ૧ શુદ્ધખાપરીયું તો. ૧. વિધી: પારદ મધકની દબ્બલી બનાવી ધતુરાનારસની બે ભાવના આપી એકેક મેનની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ ગોળી. અનુપાન: આદુનારસ સાથે. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: શિતામ્બર ઉપર અકસીર છે.

૨૩૫ શીતભંજરસ: શુદ્ધપારદ, શુદ્ધમધક, તામ્રભરમ, શુદ્ધરઘ્નાગ, ટુંક, મરી પીપર, ટંબુખાર એ સર્વે સમભાગે લેવાં. વિધી: દબ્બલી બનાવી બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ તથા ભરમો તેમાં મેળવી સારી પેટે ધુંડી તેને ચિત્રકમૂળનીઝાડના ઉકાળાના ત્રણ પુદ આપવા અને ધુંડતા જતુ પછી નાગરવેડનાપાનનારસમાં ત્રણ પુદ પછી આદુનારસના સાત પુદ આપી બોળી વગવા જેવું થાય એટલે મસનાદાખા જેવડી બોળી પાગી સુકવી ખાટલીના ભરી રાખવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન: આદુનારસ અથવા મુંડું ત્રણ થી તેમ જ નેની પસીને પાણી ઉપયોગ: કફલ્લર દાંડ.

શીતતા (શિતાંગ), ત્રિદોષજ્વર, કફવાતજ્વર, શ્વાસ, અણુઉતારતાવ, વગેરેમાં અકસીર છે. જ્યારે તાવ ઉતરી શરીર ઠંડુ થતાં બેશુદ્ધિ જેવું થઇ જાય છે ત્યારે આ દવાની માત્રા આપનાં ગરમી આવી દરદી શુદ્ધિમાં આવી જીવન ટકી જાય છે.

૨૩૬ શીતાચરિત્સ : શુદ્ધવજનામ તો. ૧ મરી તો. ૧ અક્ષતકરે તો. ૧ પીપર તો. ૧ શુદ્ધિમગો તો. ૧ સમુદ્રશોષખીજ તો. ૧ વિંધી : બારીક વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરી ગુણધીનારસથી બે દીવસ ધુતી અંકેક રતીની ગોળી બનાવી સુકવી જેવી. પ્રમાણ : ૧ ગોળી. અનુપાત : આદુનારસ અથવા ચુંડનું પાણી. સમય : સવાર, સાંજ બે વખત. ઉપયોગ : શિતજ્વરમાં ઉપયોગી છે.

૨૩૭ શુભગજકેસરીરસ : હરડે તો. ૧ કુસાચેકટકજાત તો. ૧ શુંક તો. ૧ શેકેકહીંગ તો. ૧ મરી તો. ૧ ચિત્રકમુખ તો. ૧ ખીડમુખ તો. ૧ શુદ્ધમંધક તો. ૧ સિંધવ તો. ૧ શુદ્ધત્રેશ્વરનાં તો. ૬ વિંધી : બારીકવસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરી ઘીથી તથા આદુનારસથી અંકેક દીવસ ધુતી અંકેક રતીની ગોળી તૈયારી. પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાત : ૨૪૦૦ પાણી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : શુભ, આશ્માન, વિગન્ધ, ગ્રહમ, ખાંસી, રહેમ, આમણ, અશ્મામિ, અરૂચી, જ્વર એ બધા બાધિઓનો નાશ કરે છે.

૨૩૮ શાધારિતોદ્ધ : લેદાગ્રમ તો ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ જ્વખાર તો. ૧ વિંધી : રજવાગ કરી સાથે મેગલી રાખતુ. પ્રમાણ : ૩ થી ૧ મતી અનુપાત : પુનર્નવદિકાથ અથવા ત્રિકાના કદથ સાથે સમય : સહર, બાજ. ઉપયોગ : વન તે પ્રકારનો વન તે જન્માન્તે થતે નામનો નાશ કરે છે.

૨૩૯ શાદેનુદનરેનઃ : મુદતત્તે તો. ૧ મુદનવત્તે તો. ૧ અમળત્તે તો. ૧ હરડે તો. ૧ રાવત્તે : તો. ૧ તુલસી : ૧

વિધી : ગાળના ઘી થી પ્રથમ ગુમળને ખરણ કરવો બાદ ધીમે ધીમે બીજી ખારીક વસ્તુઓ બનાવી મેળવી આપવી ગાદ તણ તણ રતીની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૧ થી ૨ ગોળી, અનુપાત ૩ ઠંડુ પાણી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : દરેક પ્રકારના શોથનો નાશ કરે છે. દરેક જાતની ખટાશની ખાસ પડેછ રાખવી.

૨૪૦ સ્વચ્છંદભૈરવરસ (૧) શુદ્ધપારદ, લોહભસ્મ, સુવર્ણ-ભાક્ષિકભસ્મ, શુદ્ધગંધક, હરતાલ. હરડે, અરણી, નગોડ શુંક, કાળાંમરી, પીપર, ટંકણખાર, શુદ્ધવજનામ એ તેર ચીજો સરખા વજન લેવી. વિધી : પારદ ગંધકની કળજલી કરી બીજાં ઔષ્ધો ખારીક વસ્તુગણ બનાવી કળજલીમાં મેળવવા બાદ નગોડનાંરસમાં એક દીવસ ખરણ કરી બાજી રતીની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાત : રાસ્ના, ગજો, દેવદાર. શુંક, એરંડમુળ એના ક્વાથ સાથે અથવા પાણી સાથે. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : તમામ પ્રકારના વાતવિકારનો નાશ કરે છે.

૨૪૧ સ્વચ્છંદભૈરવરસ : (૨) શુદ્ધપારદ તો. ૫ શુદ્ધગંધક તો. ૫ શુદ્ધવજનામ તો. ૫ જયફળ તો. ૨ પીપર તો. ૧૦ વિધી : પારદ ગંધકની કળજલી કરી તેમાં બીજી દવાઓનું ખારીક ચૂર્ણ મેળવી આદુનારસમાં ખરણ કરી મરી જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી. પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાત : પાણી સાથે ઉપયોગ : અષ્ટર્જ. તાવ, આકા, વાયુ ત્રિદોષજ્વર, જ્વરાગ્નિસાર વગેરે મટે છે.

૨૪૨ સંમૃતિસાગરરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ શુદ્ધહરતાલ તો. ૧ શુદ્ધભનડીય તો. ૧ નુર્મમઃક્ષિકજન્મ તો. ૧ નાગજન્મ તો. ૧ વિધી : સારી ખરણમાં નાખી ઘાઘોનાખરણની રીતે બનાવવા તથા મહાગ્નિમાં તેવવી ૧ આવના આપી પુટી બાદવી મરી લેવી પ્રમાણ : ૨ થી ૪ રતી અનુપાત : ઘી સાથે

સમય : સવાર, સાંજ ઉપયોગ : અપશ્મારતો નાશ કરે છે.
સ્મૃતિને જાગૃત કરે છે.

૨૪૩ સ્પર્શિતાનિરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૮ શુદ્ધઝેરકુચનાં
તો. ૧૦ શુદ્ધગંધક તો. ૧૨ કકુ તો. ૩ ત્રિકૃષ્ણ તો. ૬ બિલામ
તો. ૧ ચિત્રકમુળ તો. ૧ નાગરભોય તો. ૧ વજ તો. ૧ આસગંધ
તો. ૧ નગોડ તો. ૧ વચ્ચનાગ તો. ૧ કુદૃ તો. ૧ પીપરીમુળ તો. ૧
નાગકેશર તો. ૧ ઇંદ્રામણનાંમુળ તો. ૧ ગોળ તો. ૨૪ વિધી : દરેક
વસ્તુને ખાંડી વસ્ત્રમાળ કર્યાબાદ ગોળ મેળવી ચમૂના દાણા પ્રમાણેતી
ગોળી બનાવી નુકરી લેરી. પ્રમાણુ : ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાત :
ત્રેગાનુસાર અથવા પાણી. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : સમસ્ત
પાત તથા સ્પર્શિતાનનો નાશ કરે છે.

२४४ स्नायुमुल्लिख्यार्थः नान्येभ्यः तो. १ मोरीभ्यः तो. १ अम तो. १ अदन तो. १ सारीय तो. २ भेदा तो. १ भदाभेदा तो. १ दगदर तो. १ गदगदर तो. १ अयो तो. १ गुं तो. १ त्रिदया तो. ३ अग्रभो तो. १ शैष्यभरभ तो. १६. विधीः पांटी इरी पन्थशग इरी पाटनीभा जरी शपजुं. प्रभापुः ३ गी अनुपानः नापनुरी समयः अगरे आंग. उपसंगः नन-१ न्नापुनेन अग पातिकांते नाय कडे अ.

[illegible]

૨૪૬ સર્વસન્નિપાતનાશકરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ શુદ્ધવન્ધનાગ તો. ૧ શુદ્ધધતુરાનાંબીજ તો. ૧ મરી તો. ૧ શુદ્ધહરતાલ તો. ૧ સુવર્ણમાણિક્યભસ્મ તો. ૧ વિંધીઃ કંજ્જલી કરી મધા વસાણાં સાથે મેળવી દંતીમૂળના ક્વાથથી એક દિવસ ધુંટી મગના દાણા જેવડી ગોળી વાળી સુકવી. લેવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ પાણી અથવા રોગાનુસાર. સમયઃ સવાર, સાંજ, ઉપયોગઃ તેર પ્રકારના સન્નિપાતને મટાડે છે.

૨૪૭ સર્વતોભદ્રલોહઃ લોહભસ્મ તો. ૪ તામ્રભસ્મ તો. ૪ અન્નકભસ્મ તો. ૪ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨ સુવર્ણમાણિક્યભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધમનરીત તો. ૧ ઉત્તમ શિલાજીત તો. ૧૧૧ શુદ્ધગુગળ તો. ૧ વાવડીંગ તો. ૦૧ ભિલામાં તો. ૦૧ ચિત્રક તો. ૦૧ સફેદ આકડાનુંમૂળ તો. ૦૧ પલાસમૂળ તો. ૦૧ કાળીમુશળી તો. ૦૧ પુનર્નવા તો. ૦૧ નાગરમેથ તો. ૦૧ મળો તો. ૦૧ નામખક્ષા તો. ૦૧ પુંવાડીઆનાંબીજ તો. ૦૧ ગોરખમુંડી તો. ૦૧ ભાંગરો તો. ૦૧ કાળોભાંગરો તો. ૦૧ શતાવરી તો. ૦૧ વરધારો તો. ૦૧ ત્રિક્ષ્ણ તો. ૧૧૧ ત્રિકટુ તો. ૧૧૧ વિંધીઃ ખારીક વલ્લભાળ કરી ધી અતે મધ વિષમભાગે મેળવી ખરણી ભરી રાખવી. અનુપાનઃ રોગાનુસાર અથવા દૂધ સાથે. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ પકિતશૂળ, સાધારણશૂળ, આમ, કુદ્દીશૂળ, વાતરક્ત. કુદ્દ, પાંકુ, કમળો, આમવાત, મોથ, મુદ્દમ, મધ્મસ્ત્રી, કાસ, શ્વાસ, અસ્ત્રી, વદમા તથા વાતરોગનો નાશ કરે છે. માત્રાઃ ૧ થી ૨ માસા.

૨૪૮ સર્વાંગમુદ્ધરરસઃ શુદ્ધપારદ, તામ્રખમ્મ, શુદ્ધમનરીત, શુદ્ધહરતાલ, સુવર્ણમાણિક્યભસ્મ, ચાંદીખમ્મ સુવર્ણખમ્મ, તમ્બુરમ લોહખમ્મ, અન્નકભસ્મ ચુડ, સિંધાતુનુ, ખીંડવનુ, કામ્બરવનુ, નંચરવનુ તથા નીકું (વનુ) આ સાથે નીચેને નોકે નોસો તથા શુદ્ધગંધક તો. ૧૬ વિંધીજર ખાંડી નીચેને મેળવી ખરણમાં ધુંટી

આદુ, અરણી, લાંગ મગેડી ધતુરપત્ર એ પાંચ દ્રવ્યોના રસ કે
કવાથની એકેક લાવના આપી ઘુંટી ગીઆગી ગોળી કરી મુકરી લેવું.
પ્રમાણ : ૨ થી ૪ ગોળી અનુપાન : ગડ તથા ગોગંડમૂળના
કવાથ સાથે. ઉપયોગ : પેટનુંગળ તથા શાતગેગ મટાડે છે ખાસ
કરી વાતદર અને પૌષ્ટિક ઉપાય છે.

૨૪૯ સમીરનજકેસરીરસ : શુદ્ધઅગ્રીજી તો. ૧ શુદ્ધમેઘ
કુચલાં તો. ૧ મરી તો. ૧. વિધી : ખારીક ચૂર્ણ કરી પાનનાગસમા
એક દિવસ ઘુંટી એકેક રતીની ગોળી બનાવી મુકરી લેવી. પ્રમાણ :
૧ ગોળી. અનુપાન : નાગરવેલનાપાનની સાથે. સમય : સવાર
સાંજ. ઉપયોગ : કુખ્જતા, ખંજતા, મંદ્રસી, અપખાદુક, ગોળ
કમ્પ, ખંચનાજી, વિધૂચીકા, અરૂચી, અપરમાર વગેરે શાતરોગો
નાશ કરે છે.

૨૫૦ સમામૃતસોપાન : ત્રિકૃષ્ણ તો. ૩ સોદામગ્ન તો. ૧ જોડીમધ
તો. ૧ વિધી : ખારીક કપડછાજી કરી મેળવી રાખી મુકનું પ્રમાણ :
૨ વાત. અનુપાન : ઘી અને મધ સાથે મેળવી ચારી જનું, ઉપર
પમે તેટલું દૂધ પીવું. સમય : સવારના એક વખત દવા લેવી અને
તે બગાજર પચ્યા પછી ખોગક લેવો. ઉપયોગ : આંખનાજાણી,
મમ્મકનાજાણી, વનન, નિનાર, શ્વેત, અન્નપિત્ત, જ્વર, ગ્રાની અને
વધિમાં વપરાત્ર ધાય છે. પ્રચલિત અને ચારી દવા છે.

૨૫૧ સમામૃતરસ : શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધનૃમત તો. ૧
ખંજન તો. ૧ સોદામગ્ન તો. ૧ ચિત્રાશ્વત તો. ૧ શુદ્ધચેત
તો. ૧ જામકમળ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૪ અંજલી તો. ૧ જાત્રી
તો. ૧ પર્ણી તો. ૧ અનુકાન તો. ૧ ત્રિકૃષ્ણ તો. ૧ મધ તો. ૧
વિધી : ૧ ટોઠાં જોડેનું ખારીક કપડાનું ચૂર્ણ કરી મગ
સાથે ૧૫૦ ઘંદર તે બદલ બરદસ્ત નરુત્તમ મર્દન કરી કાઢવું

ચૂર્ણમાં મેગવી પછીથી મધ મેગવી ગોખી આટલીમાં ભરી લેવું.
પ્રમાણુ : ૬ થી ૧૨ રતી. અનુપાન : ગરમ દૂધ સાથે. ઉપયોગ :
ક્ષય, ક્ષયજનીત ખાંસી, અને ગોષરોગમાં સારું કામ કરે છે.

૨૨૨ સન્નિપાતભૈરવરસ : શુદ્ધરતાલ તો. ૧ શુદ્ધગંધક
તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૩ શુદ્ધમનશીલ તો. ૩
ટંકણુખાર તો. ૩ શુદ્ધહીંગળો તો. ૧૨. વિધી : પારદ ગંધકની
કળ્કલી કરી હીંગળો મેગવી ખીજ ઔષધો મેળવવાં પછી ચિત્રક
તથા હીંબુનારસથી ત્રણ ત્રણ દિવસ ઘુંટવું સુકાઈ ગોળી વાળવા
જેવું થાય એટલે અકદના દાણા પ્રમાણે ગોળી વાળી મુકવી લેવી.
પ્રમાણુ : ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન : સમય તથા રોગાનુસાર
લેવું. સમય : સવાર, સાંજ. ઉપયોગ : સન્નિપાત, ત્રિદોષજ,
અતિસાર, કફરોગ, પાંડુ, કુક્ષિરોગ, ઉદાપર્ત આદિ રોગોના નાશ કરે છે.

૨૫૩ સુધાનિધિરસ : ધાતુ તો. ૧ સુગંધીવાળો તો. ૧
નામરમોષ તો. ૧ શુંક તો. ૧ સિંધવ તો. ૧ મંકુરભરમ તો. ૫
વિધી : ખારીકે ઘુંટી ગૌમૂત્ર, કાળોભાંમરો, સાટોડી, નગોડ અને
મંકુકપર્ણના સ્વરસ અથવા કવાયતી એકેક ભાવના આપી ત્રણ ત્રણ
રતીની ગોળી બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણુ : ૨ થી ૪ ગોળી.
અનુપાન : મોળીહાથ અથવા ભાંમરોનોરસ. સમય : સવાર, સાંજ.
ઉપયોગ : કમ્બો, જ્વર, સોજા, મંદામિ, સંપ્રદણી, પાંડુ વગેરેનો
નાશ કરે છે. લવણની પરેજી રાખી હાથ બાત ખોરાકમાં આપવાં.

૨૫૪ સુવર્ણવસન્તમાસતી : સુવર્ણભરમ અથવા સોનાનાં-
વાઈ તો. ૧ સાચાંમોતીનીપિટી તો. ૨ શુદ્ધદિવ્યો અથવા રસસિંદુર
તો. ૩ સોદમરી તો. ૪ શુદ્ધખાપરીયું અથવા જલ્લભરમ તો. ૮.
વિધી : ખરલમાં નાખી માખણ તો. ૪ માં ત્રણ દિવસ મર્દન

સિદ્ધ રસાયન સંમ્બદ્ધ

૨૦

ખારીક ધુટી પારદ મધકની કળગલી કરી તેમાં સધળું સાથે મેળ
ભાંગનારસથી એક દિવસ મર્દન કરી અકેક રતીની ગોળા બનાવ
સુકવી લેવી. પ્રમાણુ: ૧ થી ૨ ગોળા. અનુપાન: આદુનોરસ
મધ કે પાણી સાથે. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: અશ્લેષિત,
વમન, શૂંઘ, ગુદમ, કાસ, સંઘ્રહણી, ત્રિદોષજન્યતિસાર, શ્વાસ, મંદામ્નિ,
ભયંકરહેડકી, ઉદાવર્ત, દાહ, રાત્ર્યક્ષમા, વગેરે રોગોનો તુરત નાશ કરે છે.

૨૫૭ સૂતિકાતંકનાશનરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધમધક
તો. ૧ સુવર્ણમાલિકભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૧ અશ્લેષિત
તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩. વિધી: પારદ મધકની કળગલી કરી ખીજ
વલ્લગાળ ખારીક વસાણું મેળવી એક દિવસ ધુટી ખાટલી ભરી લેવી.
પ્રમાણુ: ૩ થી ૬ રતી. અનુપાન: પાણી અથવા રોગાનુસાર.
સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: સૂતિકારોગ, સંઘ્રહણી, મંદામ્નિ,
દુઃસાધ્ય અતિસાર, કાસ અને શ્વાસનો નાશ કરે છે.

૨૫૮ સૂતિકાલરણુરસ: લોહભસ્મ તો. ૪ મંકુરભસ્મ
તો. ૪ તામ્રભસ્મ તો. ૪ શુદ્ધમધક તો. ૪ શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૮
મરી તો. ૮ શુદ્ધપારદ તો. ૧ કુડાવેચકંકણુખાર તો. ૧ વિધી: પારદ
મધકની કળગલી કરી ખાંડવા જેવાં વસાણાને ખાંડી વલ્લગાળ કરી
ભરમો, કળગલી અને ચૂર્ણ સાથે મેળવી દેવું, બાદ ત્રિફલા તથા
વળના કચાથમાં એક દિવસ ધુટી ત્રણ ત્રણ રતીની ગોળા વાળી
સુકવી લેવી. પ્રમાણુ: ૨ થી ૩ ગોળા. અનુપાન: દેવદાબાદિ-
કચાથ કે પાણી સાથે. સમય: સવાર સાંજ બે વખત. ઉપયોગ:
ગુવારોગ અને તે સંબંધી બધી દુરિયાદો મટે છે.

૨૫૯ સૂતિકાવચ્ચભસ્મ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધમધક તો. ૧
શુદ્ધવચ્ચનાગ તો. ૧ શુદ્ધરતાઘ તો. ૧ શુદ્ધચંદ્રી
૧ અશ્લેષિત તો. ૧ શુદ્ધભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધભસ્મ તો.

૧૪૬ ના ૧૬૬ નંબર - ૧૦૦ મન ૨૧૦૦ ગ્રામ તોડા તથા કાળામરીનું
 ૫૫૦ - ૧૦૦ મન ૧૦૦૦ તોડા ૬૪૬ ૭૫ કુલ અગ્રમા નાખી
 ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦
 ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦
 અનુવાન : ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦
 ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦ ના ૧૦૦૦

અસાધ્યગુહ્ય, પાંડુ, રક્તપિત્ત, વિવેક, પીનસ, પ્લીહાનો નાશ કરે છે. સાતીક આહાર લેવો.

૨૬૮ હિંદુનારાકરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨ અમ્લકમરમ તો. ૩ શુદ્ધદરતાલ તો. ૬ સુવર્ણમાલિકમરમ તો. ૫ ગૌંદીદરતાલમરમ તો. ૬ વજ તો. ૧ કુષ્ટ તો. ૧ હળદર તો. ૧ જવખાર તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧ કાળીપાટ તો. ૧ કલીહારી તો. ૧ ત્રિકુટુ તો. ૩ સિંધવ તો. ૧ બહેડાં તો. ૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૧ વિધીઃ અધી વસ્તુઓને થયાક્રમે મેળવી ભાંગરાનાંરસથી ત્રણ દિવસ ધુટી એકે રતીની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ ગોળી. અનુપાનઃ પાણી સાથે. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ હેડા, સ્વરભંગ અને ઉધરસમાં વાપરવી ઠીક છે.

૨૬૯ હિંદુલેધરસઃ શુદ્ધહીંગળો, પીપર, શુદ્ધવચ્છનાગ, સમભાગે લેવાં અને તેને પાણીમાં વાટી ત્રણ દિવસ ખરસમાં ધુટવું. પછી એકે રતીની ગોળી બનાવી સુકવી ખાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાનઃ પાણી સાથે. ઉપયોગઃ વાનસ્વર તથા નયીન તાવમાં સારી છે.

૨૭૦ હિંદુલગ્નરસઃ સુવર્ણમરમ, રૌપ્યમરમ, તામ્રમરમ, પ્રયલમરમ શુદ્ધપારદ, શુદ્ધગંધક, શુદ્ધમનઘીલ, શુદ્ધદરતાલ, કુકુ અધી ચીળે સરખે વજને લેવી. વિધીઃ પારદ ગંધકની કન્નલી કરી ખાટીની વસ્તુઓને સાથે મેળવી બકરીનાદૂધમાં બે દિવસ ધુટવું. સુશયાગાદ સરાવસંપુટમાં ભરી વજપુટની આંચ આપવી સ્વાંમસીન થયે ઠાંડી ધુટી ખાટલીમાં ભરી રાખવું. પ્રમાણુઃ ૧૦ થી ૩ રતી. અનુપાનઃ મધ અથવા પાણી. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ રાગ, પિત્ત, કફ, ત્રિદોષ અને સજિપાતજ્વરનો નાશ કરે છે.

૨૬૨ સંજીવનીવટી: વાવડીંગ, શુંડ, હરડે, પીપર વજ, ગળો, બિલામ, વચ્છનાગ આફ વરતુઓ સરખા વજને લેવી. વિધી: પ્રથમ બિલામ તથા ગળોને ઔષ્ઠ્રમાં ખરાખર ઘુટી આફીના વસાણાં મેળવી અંકેક રતીની ગોળી વાળી સુકવી લેવી. પ્રમાણ: ૧ થી ૨ ગોળી. અનુપાન: આદુનોરસ ૬ પાણી. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: અજીર્ણ, ગુદમ, સર્પદંશ, સન્નિપાત, ઝાડા, તાવ વગેરે વ્યાધિમાં વાપરવી સારી છે.

૨૬૩ શ્વેતકુષ્ઠારિરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ ત્રિફલા તો. ૩ ભાંગરો તો. ૧ વાવડી તો. ૧ ટોપી ઉતારેલ બિલામાં તો. ૧ કાળાતલ તો. ૧ લીંબડાની લીંબોળીનીમીઞ તો. ૧. વિધી: ક્ષત્તલી બનાવી અધાં ઔષધો મેળવી ભાંગરાનારસની ભાવના આપી સુકવડું. ખરાખર સુકાય એટલે ખીજી ભાંગરાનારસની ૨૧ ભાવના આપી સુકવી વચ્છગાળ કરી બાટલી ભરી લેવી. પ્રમાણ: ૩ થી ૬ રતી. અનુપાન: મધ અને ઘી સાથે. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: શ્વેતકાદનો નાશ કરે છે.

૨૬૪ દ્યૌસકુષ્ઠારિરસ: શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૧ ટંકણુખાર તો. ૧ શુદ્ધમનસીલ તો. ૧ મરી તો. ૮ ત્રિકટુ તો. ૬. વિધી: પારદ ગંધકની ક્ષત્તલીમાં ખીજાં ખારીક કરેલાં વસાણાં ઘુટી મેળવી દેવાં. પ્રમાણ: ૩ થી ૬ રતી. અનુપાન: પાનનોરસ અથવા મધ. સમય: સવાર, સાંજ. ઉપયોગ: સન્નિપાત, ગૂર્જા, અપરમાર આસ, કાસનો નાશ કરે છે. નિર્જિવ દરદીને આ દવાનુ નસ્ય કરાવવાથી મુદ્ધિમાં આવે છે.

૨૬૫ દ્યૌસકાગેદ્યરસ: શુદ્ધપારદ શુદ્ધગંધક અત્રકમન્ન લોહમન્ન, તામ્રમન્ન, ખગમન્ન મુવર્જમ, મિત્રમન્ન, મુદ્ગીવટો, શુદ્ધવચ્છનાગ અગ્નિગ નજ, લવન, નાન્કેર, શુદ્ધનેપાદો, દનાદર,

અસાધ્યશુદ્ધ, પાંડુ, રક્તપિત્ત, વિદોષ, પીનસ, પ્લીહાનો નાશ કરે છે. સાતીક આહાર લેવો.

૨૬૮ હિક્કાનારાકરસઃ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૨ અત્રકભસ્મ તો. ૩ શુદ્ધરતાઘ તો. ૬ સુવર્ણમાશ્વિકભસ્મ તો. ૫ ગૌંતીહરતાઘભસ્મ તો. ૬ વજ તો. ૧ કુષ્ઠ તો. ૧ હળદર તો. ૧ જવપાર તો. ૧ ચિત્રક તો. ૧ કાળાપાટ તો. ૧ કલીહારી તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩ સિંધવ તો. ૧ અફેડાં તો. ૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૧ વિધીઃ અધી વસ્તુઓને યથાક્રમે મેગવી ભાંગરાનાંરસથી ત્રણ દિવસ ધુંટી અફેડ રતીની ગોળા બનાવી મુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ ગોળા. અનુપાનઃ પાણી સાથે. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ હેડા, સ્વરભંગ અને ઉધરસમાં વાપરવી ઠીક છે.

૨૬૯ હિંદુલેધરસઃ શુદ્ધહીંગળો, પીપર, શુદ્ધવચ્છનાગ, સમભાગે લેવાં અને તેને પાણીમાં વાટી ત્રણ દિવસ ખરસમાં ધુંટવું. પછી અફેડ રતીની ગોળા બનાવી મુકવી બાટલી ભરી રાખવી. પ્રમાણુઃ ૧ થી ૨ ગોળા. અનુપાનઃ પાણી સાથે. ઉપયોગઃ પાતળવર તથા નવીન તાવમાં સારી છે.

૨૭૦ હિરણ્યગર્ભરસઃ સુવર્ણભસ્મ, રૌપ્યભસ્મ, તામ્રભસ્મ, પ્રયશ્વભસ્મ. શુદ્ધપારદ, શુદ્ધગંધક, શુદ્ધમનથીત. શુદ્ધરતાઘ, કકુ અધી ચીત્તે સરખે વજને લેવી. વિધીઃ પારદ ગંધકની કચ્છલી કરી બાકીની વસ્તુઓને સાથે મેગવી બકરીનાદ્ધમાં બે દિવસ ધુંટવું. મુઝાયાત્રાદ સરાવત્રંપુટમાં ભરી ગજપુટની આંચ આપવી સ્વાંમરીત થયે કાઢી ધુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું. પ્રમાણુઃ ૧૫ થી ૩ રતી. અનુપાનઃ મધ અથવા પાણી. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ રાગ, પિત્ત, કફ, ત્રિદોષ અને સમિપતત્તવરનો નાશ કરે છે.

૨૭૩ ક્ષયાન્તકરસઃ લોહભસ્મ તો. ૧ રસસિંદુર તો. ૧ મેતીનીપિષ્ટી તો. ૦૧ સુવર્ણભસ્મ તો. ૦૧ ગજોસત્વ તો. ૧ ત્રિફલા તો. ૩ કેશર તો. ૦૧ કસ્તુરી રતી ૮. વિધીઃ ખરલમાં અધી વસ્તુઓને એક સાથે મેળવી અરકુસીનારસથી ત્રણ દિવસ ઘુંટી અંકેક રતીની ગોળા બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ ગોળા. અનુપાનઃ મધ અને ઘી સાથે. સમયઃ સવાર સાંજ. ઉપયોગઃ ક્ષય, રાજ્યક્ષમા, પાંડુ, શુર્ણજ્વર, પ્રમેહ, સોમરોગ, ધાતુરોગ વગેરે રોગો માટે ઘણો સારો ઉપાય છે.

૨૭૪ ક્ષુધાસાગરરસઃ ત્રિકટુ તો. ૩ ત્રિફલા તો. ૩ ખીડકણુ તો. ૧ કાચકણુ તો. ૧ સિંધવ તો. ૧ સંયજ તો. ૧ સમુદ્રકણુ તો. ૧ જવખાર તો. ૧ સાજખાર તો. ૧ દંકણુખાર તો. ૧ શુદ્ધપારદ તો. ૧ શુદ્ધગંધક તો. ૧ શુદ્ધવચ્છનાગ તો. ૨. વિધીઃ પારદ ગંધકની કળજલી કરી ખીજાં વસાણાં ખારીક મેળવી લવંગના કવાથથી એક દિવસ મર્દન કરી અંકેક રતીભારની ગોળા બનાવી સુકવી લેવી. પ્રમાણુઃ ૨ થી ૪ ગોળા. અનુપાનઃ પાણી સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ મંદામિતે દુર કરી ખોરાક ઉપર રૂચી ઉત્પન્ન કરે છે.

૨૭૫ જ્ઞાનોદયરસઃ ધાત્વેસોમાંલે અથવા ભાંમ તો. ૧૬ શુદ્ધગંધક તો. ૪ જવફળ તો. ૬ રસસિંદુર અથવા ચંદ્રોદય તો. ૧. વિધીઃ ખારીક ઘુંટી સરખેમાને સાકર મેળવી રાખી મુકવું. પ્રમાણુઃ ૩ થી ૬ રતી. અનુપાનઃ મધમાં ચાકી ઉપર ગરમ કરી કંકુ કરેલું દૂધ પીવું. સમયઃ સવાર, સાંજ. ઉપયોગઃ પાન્નિવિકાર વાતુ, કફરોગ, જ્વરાતિસારનો નાશ કરે છે અને પાચકરણ અનુપાન સાથે લેવાથી કામની શક્તિ કરે છે.

દવાઓનું તોલ માપ

૧	ઐન આસરે	૧	ધકુંભાર
૨	" "	૧	રતી (ગુંજ)
૩	રતી	૧	વાડ
૧૨	"	૧	માસો (બેઆનીઆર)
૨૪	"	૦	તોલો (૪૫ ઐન)
૪૮	"	૦	"
૬૬	"	૧	" (૩૫૫વાઆર)
૧	ઔસ	૨	તોલો
૧૬	"	૧	પૌડ (૩૬ તોલો આસરે)
૮૦	તોલો	૧	કોર (પાકો)
૮૦	ગેર	૧	મજ (બંદાલી)
૧	નીનીમ	૧	ટીપુ
૧૦	ટીપુ	૧	ગ્રામ
૮	કાન	૦	ઔસ
૮	કાન	૧	"
૧૧	ઔસ	૧	પૌડ

ગુજરાત સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલ તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું
 ૧૯૫૮-૫૯ અને ૨૦૦૮-૦૯ વર્ષના દરમિયાનમાં કરવામાં આવેલ તોલ માપનું
 પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું
 પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું
 પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું
 પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું
 પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું પદ્ધતિ, તોલ માપનું

વૈદ્ય ગોપાલજી કુકુરકૃત ઉપયોગી વૈદ્યક પુસ્તકો

ઔષધીવિજ્ઞાન (પાકુપુંડું) ભાગ ૧-૨-૩ સાથે ૪-૦
 વનસ્પતીવિજ્ઞાનનું ઉત્તમ પુસ્તક, સર્વત્ર સહેલાઈથી મળી શકતી વનસ્પતિઓનો
 વૈદ્યક દ્રષ્ટિએ પરિચય, અદ્ભૂત ગુણોનું વર્ણન, ઉપયોગ, દવાની મુખ્ય બનાવટ
 સરસ દુઃકાઓનો સંગ્રહ વિગેરે, ૧૭૨ ઔષધીઓનું વર્ણન, ઉપરાંત ગુજરાતી,
 હિંદી, સંસ્કૃત તેમજ મરાઠી ભાષામાં અનુક્રમણિકા આપી પુસ્તકને દળદાર
 બનાવેલ છે, પાકુપુંડું પૃષ્ઠ સંખ્યા ૪૫૦, ઉત્તમ કાગળ સ્વચ્છ છપાઈ છતાં
 મૂલ્ય બહુ જ ઓછું રાખેલ છે.

વૈદ્યકચિકિત્સાસાર (પૂર્વાર્ધ) ૩-૦
 આજુ વપરાતી ૫૦૧ દવાઓની બનાવટ, વાપરવાની રીત, પ્રમાણ પદ્ધતિ-
 પદ્ધતી ઉપયોગી સૂચના, દવા બનાવવાની વિધી, શોધન, મારણ, તોલ-માપ
 માત્રાની સમજણ તથા જરૂરોપયોગી તમામ બાબતોની માહિતી સાથે નવીન
 સૈદ્ધાંત લખાયેલ ઉત્તમ ગ્રંથ. મુંદર છપાઈ, ઉત્તમ કાગળ, પાકું બાઈન્ડીંગ,
 સુધારા વધારા સાથેની નવી બીજી આવૃત્તિ.

વૈદ્યકચિકિત્સાસાર (ઉત્તરાર્ધ) ૩-૦
 પૂર્વાર્ધ જેવું જ ઉત્તમ કોડીનું આ બીજું પુસ્તક ઉત્તરાર્ધ છે, તેમાં પણ
 ૫૦૧ ઉત્તમ બનાવટો આપેલ છે. જે પૂર્વાર્ધમાં રહી ગયું તે આ ઉત્તરાર્ધમાં
 આપેલ છે, આ બે ગ્રંથો જો આપની પાસે હોય તો અમોર દવાની બનાવટ
 કોઈપણ રોગને માટે શોધવા કોઈ ગ્રંથની મદદ લેવાની જરૂર રહેતી નથી
 પાકુપુંડું મુંદર છપાઈ કેંગા બાઈન્ડીંગ કાગળ.

પૂર્વાર્ધ તથા ઉત્તરાર્ધ એકી સાથે લેનારને રૂ. ૫ માં આપવામાં આવશે.
વૈદ્યકચિકિત્સાપદ્ધતિ (પાકુપુંડું) ૨-૦

નિદાન તથા ચિકિત્સા નિર્ધારક અને રોગપરિણામ વિગેરે બાબતોનો સરસ ગ્રંથ.
બાજીપાલો અને મરીમરાલો ૧-૦

પરમા વપરાતી જાનપાનની તમામ ચીજોનું વૈદ્યક દ્રષ્ટિએ વર્ણન.
ખાત્રચિકિત્સા ૧-૦

ખાત્રોનાદરો અને તેના અનુભવી ઉપાયો માટે સંશોધનોથી પુસ્તક.
અનુભુતપ્રયોગચક્રી ખાત્ર ૧-૨ ૧-૦

૫૦૧ કોડેસા નસોપેપેચી ૨૦૦ અનુભવી પ્રયોગોનો આગ્રહ સમૃદ્ધ છે.
ખાત્રુવૈદિકપ્રતિકીપરાજ બ. ૧-૨ ૧-૦

વિનિર્મિત ખાત્ર ઉપયોગી થાય તે ૧૦૦ દુરકાઓનો સંગ્રહ

આમડાનેવૈધ

ગામડામાં રહી ચિકિત્સા કરવા સાચક એક ઈશ્વર સાદા પ્રયોગો છે.

वैद्यकपरिष्कृत भाग १-२

મ સિય તેમજ અનુભવી જણો યાગોનો નવીન મંત્રક.

आरोग्यविज्ञान

૧ ફરસતી મારેલી બધી બાબતો આમાં ૩૦ પ્રકરણમાં આપેલી છે.

શ્રીરંગચિકિત્સા

આગેવાને ધરા ખાસ દરહો અને તેને દર કરવાના અનુભવી વપાવે

भारतवर्ष/२६८५

નં. ૬૧૬૪ - મેળનારનો અને વાપરનો તેની માલિકી આપઈ પુરતી

આભેવારિષ્ટવિજ્ઞાન

૨૦૦૧-૦૨ના વર્ષમાં સરકારી રીતે બની રાહે તેની પૂર્ણ માહિતિનું પુરાવો.

પર્યાવરણવિજ્ઞાન

• નીચેની માર્ગ માટે પાંચમી પૂર્ણ માહિતી આપતું પુસ્તક.

१. श्रीपदपदनाथन (नयी नाराजि)

૨. ૧. ૧૧૦ બનેલ કુશીપાલવરગેાની બનાવટ, બહી વિગેરેની

જાણીએ કે આ સ્વચ્છતા અંગેની વિધિ મહત્વનું વર્ણન.

५५। गी ५६ दृष्टव्यम्।

[illegible]
$$374 = 2 \times 187$$

— નાના નાના દાંડે, મોટા કપડાંની વિધાન આપણે છે.

[illegible]

1. $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{B}$ and $\mathcal{B} \subseteq \mathcal{A}$ implies $\mathcal{A} = \mathcal{B}$. (Reflexivity)

